

(شام) بچہ روم دے ساحلی علاقوں دی رہا کو بہی وا دی سندھ وچ وڑ آئی تاں ایتھوں دس قدیم رہا کو تو میں دنیاں زبانوں سرايگي زبان مال ہوں مشابہت رکھیندیاں ہن۔ تحقیق لسانیات دی تحقیق دے مطابق انھیں قدیم زبانیں ہن وچ بے شمار سرايگي لوظ پاتے قہدن۔ تاں وقت اے گھا لہر نثار تھی کریں سامنے آویدی ہن جو سرايگي زبان کئی ہزار سال قدیم ہن۔ اے وی بک حقیقت ہن جو بصری ہندوستان دنیاں او زبانوں جہاں جوسرايگي دے بعد معرض وجود وچ آئین یا او زبانوں جہاں جوسرايگي دنیاں ہم عصر ہن سرايگي لوظیں تے لہجے کن ضرور متاخر تھیں۔ ہمیں ویلھے اسان سرايگي حروف تہجی دی بخت تے غور کریندے ہیں تاں وقت ساکوں معلوم تھیندے جوسرايگي زبان دے حروف تہجی کئی نہیں زبانیں وچ دی پاتے۔ ایندا مطلب اے وی تھی سگدے جو بیا تاں او زبانوں سرايگي زبان کن متاخر نہیں یا سرايگي زبان انھیں زبانیں کن متاخر ہن۔ ڈی وچ گھا لہجیں ممکن تھی سگدے ہن۔

۴: سرايگي زبان دے حروف تہجی: سرايگي زبان دے حروف تہجی ڈھن ہن۔

الف۔ مفرد حروف تہجی۔

ب۔ مرکب حروف تہجی۔

۱: مفرد حروف تہجی: سرايگي زبان دے مفرد حروف تہجی اے ہن۔

1- ڈ و جھے زبانیں کن گھدے کیے حروف تہجی۔ 2- خالص سرايگي لہجے دے حروف تہجی۔

الف: ڈ و جھے زبانیں کن گھدے کیے حروف تہجی: آ، با، پ، م، ٹ، ش، ج، چ، خ، و، ڈ، ز، ر، ژ،

س، ہ، ص، ہ، ط، ظ، ع، غ، ف، ہ، ک، م، ل، م، ن، و، ہ، ہ، ی، ی،۔۔۔ (۳۸)

ب: سرايگي زبان دے خالص لہجے آ لے حروف تہجی: پ، م، ج، ڈ، ک، ہ، ن۔ (۵)

۳: مرکب حروف تہجی: سرايگي زبان دے مرکب حروف تہجی۔ بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، ڈھ، ڈھ، ڈھ، کھ، گھ، گھ، مھ،

نھ، وہ، مھ۔۔۔ (نون غنہ + ح)، نگ (نون غنہ + گ) = (۱۹)

ایں طرحاں مفرد تے مرکب حروف تہجی ملا کرئیں سرايگي زبان دے حروف تہجی دی تعداد ۶۴ یعنی (۱۹+۵+۳۸) ہندی ہن جو دی جودنیا دے تمام زبانیں دے حروف تہجی دی تعداد کن زیادہ ہن۔ کہیں وی زبان دی وسعت دا اندازہ اوندے حروف تہجی دی تعداد کن وی لایا وئ سگدے۔ سرايگي زبان دے حروف تہجی دی تعداد کن اے اندازہ تھیندے جوسرايگي زبان ہوں وچ زبان ہن۔ لہجہ زبان دی وسعت تے بلاغت مال دنیا دی گئی زبان دی نہیں بچ سگدی، اے وی بک حقیقت ہن جو لہجہ زبان وچ دنیا دے نہیں زبانیں دے لوظیں کول اپنے تصرف وچ آئن دی پوری پوری صلاحیت موجود ہن جہاں جویاں زبانوں سرايگي لہجے دے لوظیں کول اپنانا تے انھیں دے تلفظ کول ادا کرن دی صلاحیت نہیں رکھیندیاں۔ مزے دی گھا لہجہ تاں اے جوسرايگي ہون آ لے لوک دنیا دی گئی وی زبان اوندے لہجے دی پوری صحت مال ہون سگدے جہاں جوسندھی زبان ہون آ لیں کن علاوہ دنیا دی کوئی ہی زبان ہون آ لاسرايگي زبان دے مخصوص لہجے آ لے حروف تہجی کول پوری صوتی صحت مال نہیں ہون سگدے اکیوں جوسندھی تے سرايگي زبانوں جہاں جہاں نہیں ہن۔ انھیں زبانیں دا ان بکڑ رشتہ اجاں تو نہیں قائم تے۔ تاہم۔ لہجہ گھا لہجہ دی بنیادی ہن۔ اے وی جوں انھیں زبانیں دے مخصوص لہجے آ لے حروف تہجی صوتی اعتبار مال ہلو جھیں ہن جہاں جوں انھیں دے حروف تہجی دی لکھت

پہلا بھاگا

اصطلاحاں

۱: اصطلاح: اصطلاح دا لغوی معنی ہے آپت وچ صلح کرن یا پک ڈو جھے مال کہیں گھا لہجہ تے متفق تھون، تے ایندا مرادی معنی ہے کہیں علی یا فنی گروہ دا کہیں لوظ دے عام (لغوی) معنیوں کن علاوہ کہیں خاص مفہوم تے متفق تھن و جھن۔

۲: حروف تہجی: اور حروف تہجی کن گئی زبان وجود وچ آندی ہن اور حروف اوہ زبان دے حروف تہجی اکھیندن۔ ڈ و جھے لوظیں وچ کہیں وی زبان کول ہون گھا لہجہ تے پڑھن کیے جنھیں لوظیں دا سہارا گھد اوہندے لوظ گھد حروف دا مجموعہ ہوندن۔ انھیں حرفیں کول حروف تہجی آ کھیا ویندے۔

۳: حروف تہجی دی اہمیت: ہر زبان دے حروف تہجی دی لکھت (املا) اوندے لہجے دے اصولیں دے مطابق وضع یقینی قہیدی ہن۔ ہر زبان آپنے ارد گرد دے زبانیں کن ضرور متاخر تھیندی ہن۔ لہجہ واسطے جہاں وی کوئی زبان ہندی ہن یا جیندی ہن نوں سرو ہون دی شروعات تھیندی ہن تاں او زبان آپنے ارد گرد دے زبانیں کن ضرور متاخر ہوندی ہن۔ لہجہ وچ ہن جو کہیں وی زبان وچ آس پوٹ دے مختلف زبانیں دے حروف تہجی دا تاثر ضرور شامل ہوندے۔ لسانیات دے ماہرین دے آکھن موجب ہر بار حال میل دے بعد آس پوٹ دیں زبانیں دے لوظیں تے لہجہ دی ملاوت دی وجہ کن کہیں وی زبان دے لوظیں دے تلفظ تے لہجے وچ تھوڑی ہوں تبدیلی ضرور تھی ویدی ہن۔ ڈ و جھے لوظیں وچ لہجہ گھا لہجہ کول کجھ ایس وی آکھنا وئ سگدے جو کہیں وی زبان دی بخت وچ آس پوٹ دے زبانیں دے حروف تہجی وی ہوں کردار ادا کریندن۔ لہجہ گھا لہجوں اسان جہاں وی سرايگي زبان دی تاریخ تے اوندی بخت تے ڈونٹ تے لگا ہر میدان تے ہن تاں ساکوں معلوم تھیندے جوسرايگي زبان وچ عربی، فارسی، سندھی، اردو تے کئی نہیں آریائی تے غیر آریائی زبانیں دے ڈھیر سارے لوظ موجود ہن۔ اے وی حقیقت ہن جوسرايگي زبان پک ہوں قدیم زبان ہن، ایدی قدامت بارے کوئی حتمی رائے تاں پیش نہیں کیئی وئ سگدے پراے ضرور آکھنا وئ سگدے جوسرايگي زبان دا وا دی سندھ دی قدیم ترین زبانیں وچ شمار تھیندے۔ حقیقت تاں اے ہے جہاں جوں تقریباً ساڈھے ہزار سال قبل ق م وچ (یعنی ارج توں تقریباً ساڈھے ہزار سال پہلوں) ہن کھتیں وچ ساڈھے ست ہزار سال پہلوں (دراوڑی قوم جہڑی جو غالباً حلب، دمشق

(ا) مارا (نہ، مرفعا) سے لگا لہر ضرور گنڈھ بدھن آلی ہے جو کہیں وی لوظ دے شروع ہے آون آلا الف مقصورہ متحرک ہوندے جیوں جو "اُور" و الف تے کہیں لوظ دے چکا یا اخیر ہے آون آلا الف مقصورہ ساکن یا غیر متحرک ہوندے جیوں جو نورا یا مارا دے اخیر یا و چکا آون آے الف۔

۱۱: الف خفی الصوت: اچھا الف جیدی آواز الف مقصورہ کس وی گھٹ ہووے الف خفی الصوت اکھیندے۔ سرائیکی بلہند نہیں ہوئیں بعض لوظیں دے اخیر ہے "اچ یا وچ" یا "اے یا ہے" آندے نیگرنی لوظ لکھدیں ہوئیں "اچ یا وچ" یا "اے یا ہے" کون پورا پورا لکھینا ونجے تاں تحریر ہو گئی خوبصورتی پیدا نہیں تھیندی تے بعض اوقات قاری پڑھدیں ہوئیں اونہہ تحریر کون روانی نال نہیں پڑھ سکدا بلکہ جاتا تھکدے۔ لہذا واسطے اچھیں لوظیں یعنی (اچ تے وچ) سلف تے واؤ تے اے تے ہے و سلف تے ہا محو تے (کون حذف کر کے نہیں دی جاتے ہمزہ کسورہ) یعنی (زیرا لامحورہ) لہذا تانے تان جو تحریر ہو چ روانی تے خوبصورتی پیدا تھی ونجے۔ مثلاً گھرا چا گھر وچ دی بجائے گھر وچ گون ہے یا کون اے دی بجائے کون ہے تے کون ان یا کون بن دی بجائے کون بن وغیرہ وغیرہ۔ (ایندی مزید وضاحت کیے "یا رھواں بھانگا" چھو)۔

ایوں ای "اویا ہو" دے سلف یا ہائے ہمزہ زکون ہے کہ ہمزہ مضموم (ز) یعنی (پیش آلامحورہ) نال بدل ڈتا دے تان اے زیادہ مستحسن ہے۔ مثلاً آندے پئے اویا آندے پئے ہوکوں (آندے پئے) لکھن نال تحریر ہے حق حسن تے روانی پیدا تھی ویدی ہے۔ لگا لہر وی گنڈھ بدھن آلی ہے جو "محرورہ" بجائے خود وی الف خفی الصوت شمار کیتا ویندے۔ مثلاً اکی تے کوئی تے آون آلا محورہ (ع) صوتی اعتبار نال "الف خفی الصوت" ہے۔ لہذا "اچ یا وچ" یا "اے یا ہے" یا "ان یا ہن" دے سلف تے واؤ یا الف تے ہائے ہمزہ زدی جاتے (ہمزہ کسورہ یعنی و) لاون تے "اویا ہو" دے الف تے ہائے ہمزہ زدی جاتے (ہمزہ مضموم یعنی ز) لاون وچ گئی قباحت پیدا اچھیں تھیندی بلکہ تحریر زیادہ خوبصورت تے رواں تھی ویدی ہے۔

"الف خفی الصوت" وی مزید وضاحت کیے اتھاں ہک بنی تو جیہ وی پیش کیتے ویدی ہے تان جو ایندے تھیں وچ مزید آسانی رہوے۔ پہلے لگا لہر یا درکھن آلی ہے جو "حروف علت" ہون تھیں ہوندن۔ ہکو وڈے حروف علت (ا، و، ی) تے ڈو جیسے چھوٹے حروف علت (زیر ہمزہ پیش) حروف علت دراصل اور حروف تہجی ہوندن تھیں دی آواز ہایت ای کزور تے مدغم ہوندی ہے۔ جڈاں جو چھوٹے حروف علت (زیر، زیر، پیش) دی آواز وڈے حروف علت دی آواز کون وی اوجھی ہوندی ہے وڈو جیسے لوظیں وچ زیر دی آواز الف دی آواز دی اوجھی، زیر دی آواز "سی" دی آواز دی اوجھی تے پیش دی آواز "واؤ" دی آواز دی اوجھی ہوندی ہے۔ ہک بنی اے لگا لہر وی یا درکھن آلی ہے ہکو وڈے حروف تہجی وچ ہمزہ "ء" کون ہک حرف تہجی دا وچ ڈتا دے پراپندی آواز الف دی آواز دی آواز دی آواز وچ برابر ہوندی ہے۔ ڈو جیسے لوظیں وچ زیر دی آواز تے ہمزہ دی آواز تقریباً تقریباً یکو جھیں ہوندی ہے۔ لہذا الف خفی الصوت یعنی (و) دی آواز = (الف + ی) دی آواز تے (دی آواز = (الف + پیش) دی آواز۔ ساڈے سرائیکی اہل قلم "و" کون "اے" تے "ء" کون "وو" لکھدن۔ جڈاں جو اے دی آواز = الف + ی تے اودی آواز = الف + "واؤ" دے برابر ہوندی ہے۔ ڈو جیسے لوظیں وچ اے دی آواز = (و) تے اودی آواز = (و)۔ یا ایں آکھینا وچ سگدے جو اے تے اودی آواز وچ، "ء کن ڈو زری

بھانویں جو ڈھکھو کھ کیوں نہیں۔

۵: حرکات: زیر (ـ) تے پیش (ـ) کون حرکات آکھینا قیندے ہے۔ ہمزہ حروف تہجی تے گئی حرکت آونجے تان اونہہ حرف تہجی کون متحرک آکھینا قیندے ہے۔ زیر کہیں وی حرف تہجی دے آئے، زیر پٹھہ تے پیش آئے ہوندے۔ زیر کون عربی وچ "فٹھ" زیر کون "کسرہ" تے پیش کون "ضممہ" آکھینا ویندے ہے۔ ہمزہ حروف تہجی تے زیر آونجے اوکوں مخلوچ، زیر آئے کون منکور تے پیش آئے کون مضموم آکھینا ویندے۔

۶: جزم: لہذا علامت کون (ا) جزم آکھینا ویندے۔ بعض دفعہ علامت ایس وی (و) لکھی ویدی ہے۔ ہمزہ حروف تہجی تے جزم آونجے اونہہ حرف تہجی کون ساکن یا غیر متحرک آکھینا ویندے۔ مثلاً "مظلمت" (عظ، م، ت) وچ (ع) متحرک ہن جڈاں جو (ظ تے ت) ساکن یعنی غیر متحرک ہن۔ علامت ہمیشہ حرف تہجی دے آئے آندی ہے۔ یا درہوے جو ساکن حرف تہجی ہمیشہ ڈو متحرک حرف تہجی دے درمیان آندے یا کہیں وی لوظ دا آخری حرف تہجی ہوندے۔ اے لگا لہر وی یا درکھن آلی ہے جو گئی سہ حرفی یا سہ حرفی کن وڈو لوظ عیندے الف کن پہلے حرف علت "ی" یا "و" متحرک ہووے تان و ت الف تے اوندے بعد آون آلا حرف تہجی غیر متحرک ہوندے۔ مثلاً یا (ر) (ا، ز) و ت (و، ا، ت)، یا (پ، ی، ا، ت) توار (ت، ن، و، ا، ز) وغیرہ۔ ایوں ای غیر متحرک "و" یا غیر متحرک "ی" کن پہلا حرف تہجی متحرک تے آخری ساکن ہوندے۔ مثلاً توار (ت، ن، و، ا، ز) وغیرہ (و، ز، ی، ت) وغیرہ۔ اے لگا لہر وی یا درکھن آلی ہے جو حرف علت (ا، و، ی) توڑے جو کہیں لوظ دے وچکار ہوون یا اخیر ہے وچ ہون اونھیں تے کون حرکت (زیر، زیر، پیش، جزم، شد، یاد) نہیں لکھی ویدی۔

۷: تشدید: اے علامت (ـ) تشدید اکھیندی ہے۔ علامت ہمیشہ حرف تہجی دے آئے آندی ہے۔ ہمزہ حروف تہجی تے تشدید آونجے اوکوں (مضدو) آکھینا ویندے ہے۔ ہمزہ حروف تہجی تے تشدید آونجے اونہہ حرف تہجی کون ڈو دفعہ پڑھینا ویندے۔ پراے حرف پہلی دفعہ ساکن تے ڈو جھی دفعہ متحرک شمار تھیندے۔ مثلاً "م، ب، ب، ت" یا "م، ن، و، ا، ز" تے ہمزہ زکون (ف، م، و، ا، ن، ت) دے وزن تے اے لوظ یعنی ہجت تے منو رچا کرنی دی بجائے شیخ کرنی لوظ شمار تھیں۔

۸: شحوسن: جڈاں جو کہیں حرف تہجی دے آئے ڈو زبراں (ـ) ، ڈو پیش (ـ) ، یا تے ڈو زیریں (ـ) آونجیں اوکوں تنوین آکھینا ویندے۔ انھیں علامتیں نال نون دی آواز پیدا تھیندی ہے۔ مثلاً، خصوصاً تقریباً، نوڑ وغیرہ تنوین ہمیشہ کہیں وی لوظ دے آخری متحرک حرف تہجی تے آندی ہے۔ زیر آلی تنوین کہیں وی اسم دی معمولی حالت، زیر آلی تنوین اضافی حالت تے پیش آلی تنوین فاعلی حالت وچ آندی ہے۔ تنوین پٹھہ ایندہ حرف تہجی کونون آکھینا ویندے۔

۹: الف ممدومہ: جنیں ویلھے الف دے آئے مد (ـ) آونجے تان اوکوں چھک کرئیں پڑھینا ویندے۔ جیوں جو آپ آ، آ، آس وغیرہ (آ) یعنی الف ممدومہ کون ڈو الفیں دے برابر شمار کیتا ویندے جیدے وچوں پہلا متحرک تے ڈو جھما ساکن شمار تھیندے۔ مثلاً آپ (آ، پ) بروزن فاعل (ف، م، ن) یعنی آپ آرتے آس ڈو حرفی دی بجائے سہ حرفی لوظ شمار تھیں۔

۱۰: الف مقصورہ: ہمزہ الف چھک کرئیں نہ پڑھینا ونجے "الف مقصورہ" آکھیندے۔ مثلاً اوزر (ا، ن، و، ت)، اوزر (ن، و، ت)،

انہیں لڑیں دی "یا نے خفی الصوت" کون "یا نے علی الصوت" مال لکھتا ہے۔ پڑھنا ویسی تاں و تا اے لوظ سراہنگی دی بجائے پنجانی زبان دے لوظ گینے ویسن۔ اے گھالہ کڈھ ہدھن آئی ہ جولازم مصدر کن متعدی متعدی مصدر کن متعدی متعدی مصدر کن متعدی متعدی مصدر کن ماضی مطلق معروف بنید نہیں ہونیں "یا" دی "می" کون "یا نے علی الصوت" مال لکھتا ہے۔ پڑھنا ویسے۔ مثلاً لکھن مصدر کن متعدی لکھا نون۔ تے متعدی متعدی لکھا نون بندے۔ تے انہیں مصادر کن ماضی مطلق معروف "لکھیا" یا "لکھویا" ہنسی لہذا انہیں لڑیں کون "یا نے خفی الصوت" دی بجائے "یا نے علی الصوت" مال لکھتا ہے۔ پڑھنا ویسی۔

ب: متعدی مصادر کن جڈاں ماضی مطلق معروف بنائی وئے تے اوکوں جیلے ہج استعمال کیتا وئے تاں جے کڈھنیں جیلے دا مفعول جمع مونث ہو وئے تاں ماضی مطلق معروف دا صیغہ جمع غائب مونث بنید نہیں ہونیں یا نے خفی الصوت دا استعمال کیتا ویندے۔ مثلاً متعدی مصادر کن لکھن، پڑھن تے کھاو کن ماضی مطلق معروف ہج بنائے گئے کجھ جیلے ملاحظہ قیون۔

۱	اسلم چھٹی کھسی ، اسلم چھتیاں لکھیاں	(چھتیاں بطور مفعول جمع مونث)
۲	میں کتاب پڑھی ، میں کتاباں پڑھیاں	(کتاباں بطور مفعول جمع مونث)
۳	اؤنہ روئی کھاچی ، اؤنہ روئیاں کھاھیاں	(روئیاں بطور مفعول جمع مونث)

ج: کہیں وی لازم مصدر کن ماضی مطلق معروف دے صیغہ جمع غائب مونث، جمع حاضر مونث، جمع متکلم مونث ہج ہمیشاں یا نے خفی الصوت ای استعمال تھیدی ہج۔ مثلاً درکن، سمین تے روون مصادر کن ماضی مطلق معروف دے مطلق پھینچے کجھ ایس نہیں۔

مصدر	صیغہ جمع غائب مونث	صیغہ جمع حاضر مونث	صیغہ جمع متکلم مونث
درکن	اودرکنیاں	تساں درکنیاں	اساں درکنیاں
سمین	اوستیاں	تساں ستیاں	اساں ستیاں
روون	اورنیاں	تساں رنیاں	اساں رنیاں

و: کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کن فعل حال معروف دے صیغہ جمع غائب مونث، جمع حاضر مونث، جمع متکلم مونث ہج ہمیشاں یا نے خفی الصوت استعمال تھیدی ہج۔ مثال دے طور تے سمین، کھاو کن تے لکھن مصادر کن فعل حال معروف دے مطلق پھینچے کجھ ایس نہیں۔

مصدر	صیغہ جمع غائب مونث	صیغہ جمع حاضر مونث	صیغہ جمع متکلم مونث
سمین	اوسدینس	تساں سمیناں ء	اساں سمیناں ہن
کھاو کن	اوکھاوندینس	تساں کھاوندیاں ء	اساں کھاوندیاں ہن
لکھن	اولکھدینس	تساں لکھدیاں ء	اساں لکھدیاں ہن

ر: انہیں لازم یا متعدی مصادر جنہیں کن ماضی مطلق معروف بنید نہیں ہونیں انہر ہج "یا" ء وے تاں و تا لازم مصادر کن ماضی قریب معروف مذکر دے سارے صیغے تے مونث دے صیغہ جمع غائب، جمع حاضر تے جمع متکلم ہج پر متعدی مصادر دے

اے استعمال اتنا غلطی گئے جو ڈے ہجے ہماندرے لکھاری وی غیر محسوس طور تے اے غلطی کرہندن ڈوا تھیں آئی "ھ" دی خط سٹخ ہج تاں وکھری لکھت جائز ہج پرخٹ اشتقاق ہج ایندی جمر شکل ہج اما سراسر غلط ہج لطف دی گھا لہتاں اے ہے جو فارسی، اردو تے سراہنگی لکھن دے لکھار نہیں وی "ھ" دی درست املا دے پائے تو چہ نہیں کیتی۔ شاید ایندی ہجے وی تھی لکھدی ہج جو اے لوک "ھ" کون ہج مفر جرف کجھی شاکر کریدن پر اے خیال سراسر غلط ہج کیوں جو خط اشتقاق ہج کہیں وی لوظ دے آغاز، درمیان یا اخیر ہج یا کن ایندی جمر شکل "ھ" مال لکھن درست کا بنی چوہن جو تے ڈتیں گئیں مثالیں ہج لکھنیا گئے۔ ہے کون لکھن وی غلط ہج ۱۸: یا نے معروف: جہڑی "یے" کھل کر نہیں پڑھی وئے "یا نے معروف" اکھیدی ہج۔ مثال دے طور تے فقیر

(ف، ق، ی، ژ)، (ت، ع، و، ی، ف) تے تصویر (ت، ص، و، ی، ژ) وچ آون آئی "می" لہذا "می" کون یا نے معروف یا ڈو جھ لڑیں ہج "چھوٹی یے" آکھنیا ویندے۔

۱۹: یا نے مجھول: جہڑی "یے" کھل کر نہیں پڑھی وئے۔ "یا نے مجھول" اکھیدی ہج۔ مثلاً دلیر (دل، ے) فریب (ف، و، ے) پھٹ (پ، ے) وچ آون آئی "یے" لہذا "یے" یعنی وڈی یے کون یا نے مجھول آکھنیا ویندے۔ اہمہ واسطہ سراہنگی ہج "می" تے "ے" کون انجوا ج حرف کجھی شاکر کیتا ویندے۔

۲۰: یا نے خفی الصوت: یا نے خفی الصوت دا استعمال سراہنگی زبان ہج ہوں اہم ہج۔ کیوں جو کہیں وی لوظ دے تلفظ ہج یا نے خفی الصوت ہوں اہم کردار ادا کریدی ہج۔ یا نے خفی الصوت دا حصہ صرف سراہنگی زبان ہج ای یا تا ویندے۔ سراہنگی، کن علاوہ کہیں ہئی زبان ہج یا نے خفی الصوت دا وجود کا نہیں۔ سراہنگی زبان دے لکھار نہیں کون یا نے خفی الصوت دے استعمال تے دسترس رکھن ہوں ضروری ہج۔ خصوصاً سراہنگی زبان دے شعرا، کہتے اہندے استعمال تے کما کھڈ دسترس رکھن ضروری ہج۔ لطف دی گھا لہتاں اے ہے جو ساڈے سراہنگی زبان دے دانشورا جاں تیں یا نے خفی الصوت کون ہج نوہکا جھنی معنی یا نہمن دی بحث ہج ہتلاہن تے مال ای ایندی املاوی اجاں تیں متنازع ہج۔ اے گھا لہ ضروری تاں نہیں جو یا نے خفی الصوت کون ہوں ہجروں حرف کجھی مٹیا وئے پر ضروری ہج جو ایندی کجھی نڈھی املا ضرور مقرر کر ڈتی وئے۔ حضرت ظاہر پوری تاں ایندی املا "می" کیتی ہج جڈاں جو میڈے نرذو یک ایندی لکھت "می" ہوئی چاہیدی ہج۔ کیوں جو لئی جزم "ء" الف خفی الصوت دی آواز ڈیندی ہج۔ لہذا جے کڈھنیں "می" دے تے "لئی جزم (م)" لاڈتی وئے تاں اے "می" یعنی یا نے معروف دی آواز کون مدھم کر ڈیسی۔ لہذا "می" تے "لئی جزم (م)" لاڈیون یا نے خفی الصوت دے مقصد کون پورا کر ڈیندی ہج۔ اتھاں یا نے خفی الصوت دی املا دے کجھ اصول بیان کیتے ویندن تاں جو اہندے ہج جو کون نڈا ہر کیتا وئے۔

الف: انہیں مصادر جنہیں کن ماضی مطلق معروف بنید نہیں ہونیں مصدری علامت ہناون دے بعد جے کڈھنیں "یا" دا گڈھن ضروری تھی وئے تاں و تا اؤنہ "یا" دی "می" کون یا نے خفی الصوت "می" مال لکھن ضروری تھی ویندے کیوں جو سراہنگی زبان ہج لہذا لوظ دا تلفظ ایویس ای کیتا ویندے۔ مثلاً لکھن مصدر کن ماضی مطلق معروف "لکھنیا" سمین کن "سمینا" تے کھپڈن کن "کھپڈیا" وغیرہ وغیرہ۔ جے کہ ماضی مطلق معروف "لکھنیا" کون "لکھنیا" سمینا کون "سمینا" تے کھپڈیا کون "کھپڈیا" یعنی

ہوز	ک	و	ز
عددی قیمت	۵	۶	۷

حظی	ح	ط	ی،ے
عددی قیمت	۸	۹	۱۰

کلمن	ک	ل	م	ن
عددی قیمت	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰

سعیص	س	ع	ف	ص
عددی قیمت	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰

قرشت	ق	ر	ش	ت
عددی قیمت	۱۰۰	۲۰۰	۳۰۰	۴۰۰

شند	ث	ج	ذ
عددی قیمت	۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰

ضظغ	ض	ظ	غ
عددی قیمت	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰

عربی زبان دے اٹھاویہ ہروف ابجد دے علاوہ فارسی زبان دے زائد حروف اے ہن: پ، چ، گ، ٹ، (۴)

اردو زبان دے فارسی حروف ابجد کس زائد حروف اے ہن: ٹ، ڈ، ژ، (۳)

سرا لیکچری زبان دے اردو حروف ابجد کس زائد حروف اے ہن: پ، چ، ڈ، گ، ہن، (۵)

مذکر تے مومنٹ دے سارے صیغیں ء ج آون آلی ”می“ یاے نغنی الصوت لکھی تے پرچی ویسی مصادو رو رکھن تے مارن کن ماضی قریب معروف دے مطلق پ صیغے کجھ ایس نئسن۔

مصدر	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
درکن (مذکر)	اور کیا	اور کنیں	توں درکنیں	تساں درکھے و۔	میں درکیاں	اساں درکھے سے
درکن (مونث)	اور کی	اور کنیں	توں درکنیں	تساں درکھیں و۔	میں درکی آں	اساں درکھیں سے
مارن (مذکر)	اونہ مارینے	انھیں مارینے	توں مارینے	تساں مارینے	میں مارینے	اساں مارینے
مارن (مونث)	اونہ مارینے	انھیں مارینے	توں مارینے	تساں مارینے	میں مارینے	اساں مارینے

س: کہیں وی مصدر کن اسم حالیہ بنیند نہیں ہوئیں یاے نغنی الصوت دا استعمال کیا و بندے۔ مثلاً لکھن مصدر کن اسم حالیہ لکھد نہیں ہوئیں یا لکھد نہیں بندے۔ لہذا انھیں ڈو ہائیں لولیں ء ج استعمال تھیون آلی یاے معروف ”می“ یاے نغنی الصوت شمار تھیں۔

ص: کوئی وی مومنٹ اسم جدیدے اخیر ء ج یاے معروف ”می“ ہووے اوندی جمع بنیند نہیں ہوئیں یاے نغنی الصوت دا استعمال تھیندے مثلاً والی کن والیاں۔ چٹھی کن چھتیاں۔ تے روئی کن روئیاں وغیرہ۔

ک: کوئی وی مومنٹ اسم جدیدے اخیر ء ج یاے معروف ”می“ ہووے اوندی جمع بنیند نہیں ہوئیں یاے نغنی الصوت دا استعمال تھیندے مثلاً والی کن والیاں چٹھی کن چھتیاں تے روئی کن روئیاں وغیرہ۔

ل: ماضی قریب معروف دا کوئی اسم جملہ فعل متعدی تے جیندا فاعل کوئی اسم ہووے جیندے اخیر ء ج یاے معروف ”می“ ہووے تاں وت اونہ فاعل وی جمع بنیند یں ہوئیں یاے نغنی الصوت دا استعمال تھیندے مثلاً موچی چم چھیلنے، درزی جوڑا سینے ڈاچی پانی سینے آٹھیں جملہ بن جنھیں دے فعل چھیلنے (جصلن مصدر)، سینے (سیون مصدر)، پینے (چون مصدر) متعدی ہن تے فاعل موچی، درزی تے ڈاچی ہن۔ لہذا فاعلیں کوں جمع بنیند نہیں ہوئیں اے جملہ کجھ ایس لکھیں۔ موچی چم چھیلنے۔ درزیں جوڑا سینے تے ڈاچی پانی سینے۔ انھیں فاعلیں ء ج استعمال تھیون آلی یاے معروف ”می“ یاے نغنی الصوت لکھی ویسی۔

۲۱: حروف ابجد: عربی زبان دے حروف تہجی جیندی تعداد اٹھاویہ ہے۔ انھیں کوں اٹھ لولیں ء ج جمع کر ڈتا گئے تے وت ہر حرف تہجی دی یک قیمت وی مقرر کر ڈتی گئی ء۔ انھیں کوں حروف ابجد وی آکھیا و بندے جووے ہن ابجد، ہوز، حظی کلہن سعیص، قرشت، شند، غظغ۔

حروف ابجد دیاں قیمتاں کجھ ایس ہن

ابجد	ا	ب	ج	د
عددی قیمت	۱	۲	۳	۴

غندھف تھی ویدی ء۔ ا تے ڈے تے شہر دی تلفظ ملاحظہ ہووے پہلا مصرع۔

غیر کن اجاں وفاداری دی کجھ امید ہے

ع۔ جی۔ ز۔ ک۔ ن۔ ا۔ ج

غیر کن اچ (فعلاتن)۔ ف۔ ا۔ ع۔ ل۔ ا۔ ث۔ ن

ج۔ ا۔ و۔ ذ۔ ا۔ و۔ ا

چا و فا (فعلاتن)۔ ف۔ ا۔ ع۔ ل۔ ا۔ ث۔ ن

رقی۔ و۔ جی۔ ک۔ جھ۔ ا۔ م

ری دی گھرام (فعلاتن)۔ ف۔ ا۔ ع۔ ل۔ ا۔ ث۔ ن

م۔ جی۔ و۔ جی

مید ہے (فعلات)۔ ف۔ ا۔ ع۔ ل۔ ا۔ ث۔ ن

گھا اچھ ایں تھی ء جو ”کن“ دی ”نون ساکن“ تال تلفظ پتہ شامل تھی ء پر ”اھاں“ دی نون غندھ شامل نہیں تھی۔ ڈ و جھی گھا اچھ اے ہے جو جوی نون ساکن کہیں حرف علت دے بعد آوے یا جوی کہیں اگلے صحیح حرف تھی تال گندھی کھڑی ہووے۔ ”نون غندھ“ اکھیند ی ء۔ مثلاً: (وہ بنو) (بھینگی (بھینے، گے، ہی) (بڈل (بہن، وڈل)، وغیرہ پتہ آون آلی ”ن“ نون غندھ۔

ناگ تہذیب فرنگ دا، ڈنگ کے ویندا، وہ گئے

ماندریش کوں مندر بھل گئے، اس اکھیندے پٹے لکیر

(ان اللہ کا تم)

بحر، فعلاتن، فعلاتن، فعلاتن، فعلات۔

پہلا مصرع: ناگ تہذیب فرنگ دا، بروزن فعلاتن فعلاتن۔

14 حرف تھی جیندے پتہ ناگ تے فرنگ دے ”ڈونون غندھ“ شامل کا تھی۔

ڈنگ کے ویندا (بروزن فعلاتن) 7 حرف تھی جیندے پتہ ڈنگ تے ویندا دے ”ڈونون غندھ“ شامل کا تھی ایویں ای

ڈونون غندھ دے لٹیں۔ ماندریش کوں مندر تے اکھیندے دے ”صحیح نون غندھ“ شامل کا تھی اس اکھیندے نون جہڑی جو تک پتہ پو لی وئے کھی تال وئے پر پڑھی نون غندھ تے نہ لکھیں تلفظ پتہ شامل کیتی وئے نون غندھ اکھیندے ی ء۔

۲۵ ہرا تھی زبان وچ لٹیں دی بھن گھڑ: سرائیکی پو لی کب اکھیندے پو لی ء جیندے پتہ لٹیں دی بھن گھڑ یعنی تفسیر

(تخفیف) یا تہذیب (اضافہ) کیتی ویدی ء۔ خاص طور تے سرائیکی شاعری وچ بھن گھڑی اے صورت ہوں نظر آندی ء۔ اہمہ بھن گھڑ دے اتھاں کجھ اصول بیان کیے ویندے پتہ تال جو اہمہ بھن گھڑی وچ کن پتہ آون آلی نون لٹیں دی وضع قطع آسانی تال سمجھ وچ آونے ء۔ او اصول کجھ ایں ہن۔

عربی کن سرائیکی زبان دے زائد حرف ابجد اے ہن: پ، پ، پ، ج، ج، ج، ڈ، ڈ، بڑ، بگ، گ، ن (۱۲)

سرائیکی حرف ابجد دی قیمت کجھ ایں مقرر تھیسی: پ تے پ کوں ب مال رکھ کے انھیں دی قیمت ۲ مقرر تھیسی کیوں جو ”پ“ دی قیمت ۲ ہے۔ ک کو ت مال لکھ کر نہیں ایدی قیمت ۴۰۰، ج تے ج کو ج مال لکھ کر نہیں انھیں دی قیمت ۳، ڈ تے ڈ کو ن مال رکھ کر نہیں انھیں دی قیمت ۷، گ تے گ کو ک مال رکھ کر نہیں انھیں دی قیمت ۲۰ تے ن کو ن مال رکھ کر نہیں ایدی قیمت ۵۰ مقرر تھیسی۔

ہندی لہجے آ لے مرکب حرف تھی جہڑے جو ہائے مخلوط ”ھ“ مال ملا کر نہیں بنائے گھیں او اے ہن بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، ڈھ، ڈھ، رھ، رھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نہ، وھ، بھ، انھیں حرف کن علاوہ سرائیکی لہجے دے مرکب حرف تھی ج، گ، ب، وی ہن۔ انھیں حرف دی قیمت معلوم کرن کیے ڈیکھو ڈیکھو جیسے باب دا پہلا آرٹیکل۔

۲۲ حرف علت: علت دا لغوی معنی پیار، کمزور تے ضعیف دے ہن۔ انھیں حرف تھی جنہیں دی آواز مدہم تے کمزور ہے حرف علت اکھیندے۔ حرف علت صرف ترے ہن۔ جہڑے جو اے ہن۔ ”و، وی“ حرف علت کن علاوہ ہن تمام صحیح حرف تھی اکھیندے۔ جے کڈ لٹیں حرف علت تے زیر (_) زیر (_) یا پیش (_) دی حرکت آونے تال و ت اے حرف و صحیح حرف شمار تھیندے۔ ساکھ اچھو یا در کھن آلی ء جو کجھ حرف علت کہیں لوظ دے شروع وچ آون تال و ت او خود بنو و متحرک تھی ویندے۔ تے صحیح حرف تھی ہن ویندے جویں جو انور (ا، ہن، و، ہن) و الف، و ڈی (و، ج، ی) و ”و“ تے یقین (ی، ق، ج، ن) دی ”ی“ متحرک تھی کر نہیں صحیح حرف تھی ہن۔ گھی ء۔ پتا تال گھی وی حرف علت کہیں وی متحرک حرف تھی دے بعد آ کر نہیں ایدی آواز کوں مزید ودھاؤ پتہ جویں جو ارا (و، ا، و، ہن) دے الف متحرک ”و“ تے ”ز“ دی آواز کوں تے روئی (ر، و، تہ، ی) وچ ”و“ تے ”ی“ ”ز“ تے دی آواز کوں ودھاؤ پتہ۔

۲۳ نون: حرف تھی ”ن“ و ا لظہ ڈ و جھی ء۔

1- متحرک 2- ساکن

جہڑی نون تے گھی تھی حرکت آونے تال و ت او نہ ”ن“ کوں متحرک اکھیندا ویندے۔ مثال دے طور تے نعمت (ن،

ع، ہم، ہمت)، نور (ن، و، ہن) تے ارا (ا، ہن، و، ہن) دی نون۔ تے جہڑی نون غیر متحرک ہووے او کوں ساکن نون اکھیندا ویندے۔ کہیں وی لوظ دے اخیر وچ آون آلی نون ہمیشہ ساکن ہوندی ء۔ مثلاً کون (ک، و، و، ہن) یعنی کم عقل دی نون، یا دامن (و، ا، ہن، ا، ہن) و تھن (و، ع، ہن)، اسن (ا، ہن، و، ہن) دی نون۔

غیر کن اجاں وفاداری دی کجھ امید ہے

پر بھرا دے سردا و مھن اچ بھرا لگدے سیکوں (ان اللہ کا تم)

لہجہ شعر وچ کئی تے و مھن دی نون ساکن ء۔

۲۴ نون غندھ: نون ساکن ڈ و جھی ء پہلی اونون ساکن جہڑی جواتے بیان کیتی گئی ء تے ڈ و جھی نون ساکن کوں نون غندھ اکھیندا ویندے۔ نون ساکن تے نون غندھ وچ ہوں فرق ہون ساکن کوں کہیں وی شعر دی تلفظ وچ شامل کیتا ویندے جہڑاں جونون

اُتے ڈتے گئے پہلے شعر و ج کتھاں یا کتھائیں کن رحم کھہ، ڈو جھے شعر و ج کر بلا کن رحم کرلیں تر تھے شعر و ج شہابش کن رحم شہابش، چوتھے شعر و ج کا کن رحم گمانہ تے پنجویں شعر و ج چوڑھویں کن چوڑی رحم بدھا گئے۔
 ج تحریک: جنیں حالت و ج کتھیں لوظ دے کتھیں ساکن (غیر متحرک) حرف تھی کون شعری ضرورت دے پیش نظر متحرک بنا ڈتا وئے اوکون تحریک آکھنیا ویندے مثال دے طور تے شرم (ش، ز، م) کون شرم (ش، ز، م) گرم (ک، ز، م) کون گرم (ک، ز، م) قبر (ق، ع، ز) کون قبر (ق، ع، ز) شہر (ش، ع، ز) کون شہر (ش، ع، ز) قبر (ق، م، ز) کون قبر (ق، م، ز) صبر (ص، م، ز) کون صبر (ص، م، ز) اکھیندے حقیقت تاں اے ہے جو اسلام و ج کتھیں دی حرام چیز کون استعمال کرن دی اونہہ ویلے اجازت ڈتی ویدی و جڈاں کتھیں انسان دیک زندگی بچاؤئی ہووے۔ لہجہ کن اے ثابت نہیں تھیندا جو اونہہ حرام چیز کون ہمہ وقتی حال قرار ڈے ڈتا گئے تے اسان اوندا بے دھڑک استعمال شروع کر ڈیوں۔ لفظی تحریک دے متعلق اے سمجھ گھٹن جو اس اے ہر وقت جائز و تاں اے لگا لہجہ درست کا نئی ساڈے ویسب دے سرائیکی شعرا تحریک کون اپنے اتے سراسر حال کر گھدے تے اوندا بے دھڑک استعمال پنے کریدن۔ حالانکہ اے صرف بعض ناگزیر وجوہ دی بنا تے اتے ضرورت شعری کیے جائز قرار ڈتا گئے۔

۱	خت سفر و ج ، ظلم قہر و ج	ہوت نہ کیتم کاری	فریہ
۲	شان شرم کیا بھیم بھرم کیا	دین دھرم کیا دیر حرم کیا	
۳	لطف کرم گیا، نیک رحم گیا	لکوی شہر خواری	فریہ
۴	بچ پینا دل کچ شہر دا	مشکل پیندا روہ ڈوگر دا	
۵	آیا پھرہ خت پھر دا	زلدے بھر دے مرھر گیوسے	فریہ

اُتے ڈتے گئے پہلے شعر و ج قہر کون کھہ، ڈو جھے شعر و ج شرم کون محرم کون بھرم کون محرم کون دھرم، حرم کون محرم، تر تھے شعر و ج کرم کون موم، چوتھے شعر و ج شہر کون کھہ تے پنجویں شعر و ج پھر کون پھر بدھا گئے۔ لگا لہجہ گنڈھ پدھن آئی و جو بھرم، دھرم تے حرم دی ”ر“ عموماً متحرک پدھی ویدی و۔ جڈاں جو فریدان سنیں تر تھے شعر و ج لوظ شہر (ش، ع، ز) کون شہر (ش، ع، ز) ای بدھے جڈاں جو چوتھے شعر و ج لہجہ لوظ کون شہر (ش، ع، ز) کدھے یعنی نہیں ہوواں تحریک کون سراسر جائز قرار نہیں ڈتا۔

دترتیب: کتھیں لوظ دے اخیر و ج کتھیں کب حرف علت (ا، و، ی) دے ودھارے کون ”رتیبہ“ آکھنیا ویندے ترتیب دا لغوی معنی ہے ودھار یا اضافہ مثال دے طور تے کج کون کلا، پیت کون پلینا اصل کون اصلوں، بھ کون بھو، کری کون کروی تے جان کون جانی پدھن ترتیب آکھیندے۔

۱	کلا پائیم، سرئی لائیم	کیتم یار	وسارا	فریہ
۲	اصلوں محض وسارئس	لاکر پرم	پلینا	فریہ
۳	عشق و ج بھو اولوہا کھڑا لانا	ہئی کیا اچھا ڈیواں میں دل دی مکان تے	ریاض رحمانی	

۱- حذف: لوٹیں دی بھن گھڑدی آکھیں حالت حیندے و ج کتھیں لوظ دے و چکار کتھیں حرف تھی کون حذف کر ڈتا وئے۔ حذف شدہ حرف یا حرف تھی و بعد نوں ہن آے لوظ کون حذف آکھنیا ویندے مثلاً پریت کن حذف پییت، پریم کن حذف پرم، شہابش کن حذف شہابش تے چھوڑ کن حذف جھڑو غیر اتھاں کھہ اشعار بطور نمونہ پیش کیے ویندن۔

۱	پییت ، پرم دی چاشنی چکھو تھم	دسرینے ڈکھڑے، سکھوے فریہ
۲	پتوں ہوت نہ کھڑ مکھیا	چھڈ کھڑی کچج سدھایا فریہ
۳	کھہ بگانہ کھہ آشنا میڈا	با تاں میڈا پر او نہ ہا میڈا ریاض رحمانی
۴	جڈاں دی رات کون چوڑی دے	چندر کون ڈبداں نقوی احمد پوری
۵	ڈسانوں کیا، میوں کیا	کیا خیال آندے ہنس نقوی احمد پوری
۵	رپ دے سامیں جنیں ڈہجہ	دھرتی خبراں بیان کرسی
	پولن دی رپ طاقت ڈیسی،	دھرتی صاف پلیسی
۶	رحمت نال ویندے جو سیں رم جھم	بارش باراں
	تسوی روی و ج کر ڈیندے ٹوٹے	تار متاراں خادم حسین نغلی

اُتے ڈتے گئے شعر نمبر ۱ و ج پریت کن حذف پییت، پریم کن حذف پرم، ڈو جھے شعر و ج چھوڑ کن حذف جھڑو تر تھے شعر و ج بیگانہ کن حذف بگانہ، چوتھے شعر و ج چوڑھویں کن حذف چوڑی پنجویں شعر و ج سامیں کن حذف سامیں تے چھویں شعر و ج ساکھیں کن حذف سٹیں بدھا گئے۔

ب- ترخیم: کتھیں وی لوظ دی او حالت و حیندے و ج اونہہ لوظ دے اخیر حرف تھی کون گرا ڈتا (حذف کر ڈتا) وئے۔ ترخیم دا لغوی معنی وی کتھیں لوظ کون لندا کر ڈیوں و۔ ترخیم زیادہ تر شاعری و ج ای مستعمل و۔ مثلاً شہابش کون شہابش، چندر کون چن، کتھاں کو کھہ، جتھاں کو جتھہ، جڈاں کون جڈ تے کڈاں کون کڈہ ہا ویندے۔ اتھاں کھہ اشعار بطور نمونہ پیش کیے ویندن۔

۱	کھہ آدم تے کھہ شیفت نبی	کھہ نوح کتھاں طوفان آیا	فریہ
۲	کرئیل دے و ج تیج چلا کر	ایڑھا کیس کرایا	فریہ
۳	شہابش مار ریاض کون ویدی	چتنے لہنھی سارے پتھر ریاض رحمانی	
۴	تیر نگہ دا رگ رگ رچنیا	سارا بدن چہنگ یارا	فریہ
۵	چوڑی دی سوئی رات ہئی	کب نور دی برسات ہئی	
	سانول کون دل یاد کر	پیندا گیتھم پیندا گیتھم	نقوی احمد پوری
۶	چندر میڈے کل ہے تے رت	وی چوڑی دی ہے	
	اچ تاں لگدی ہے سرانندی	تے پواندی روشنی	نقوی احمد پوری

- ۱ چوٹے وقت کنوارے ویٹھے _ لگوم میڈرا داگ فریڈ
 کچھ گلیوں یار بروچل _ نہ کل لدھڑو سانول ول فریڈ
 ۲ مینوال نہال نہ کینیم = چھڈ کھڑی نال نہ یتیم فریڈ
 دل کھسدا، بحیثیت نہ ڈسدا تھی اوپرا دودوں بسدا فریڈ
 ۳ کون آکھے او تے میں ہیں، بکے آدم دی اُھادھ
 ۴ دیکھ تن میڈے تے لیراں، پینا کریدا ہے کریر امان اللہ کاظم
 ۵ وقت کاظم میڈے جتھ کن جے کڈپوں چھت پوے
 ۶ جتھ ولا آسی نہ مُبہ زور زاور واگوں امان اللہ کاظم
 ۷ کوئی پندیرو تھکیا بگیا شیت ہووے گل دے دے
 قافلے والو! ذرا اچھو صدا ڈیدے جلوں ریاض رحمانی
 ۸ جب بے آرام کیوں _ گھر گھر مام کیوں _ قیس فریدی
 ۹ ندرپشاک پوئی نہ جمولی اڈنی پئی بے کچھ ڈے کے نہیں چا، پناڈاناں جو نہ با قیس فریدی
 اتے ڈتے گئے پہلے شعر بے داغ کون داگ، ڈوجھے شعر بے بلوچ کون بروچل، تہجھے شعر بے چھوڑ کون چھڈ، چوتھے شعر بے بچید کون بحیثیت، پنجویں شعر بے اولاد کون اُھادھ، چھویں شعر بے جانور کون زاور، ستویں شعر بے شاید کون شیت، اٹھویں شعر بے آرام کون آرام تے ماتم کون مام جڈاں جو ماویں شعر بے پوشاک کون پشاک تے تک کون کچھ بے دل ڈتا گئے۔
 ش- اشتقاق: اشتقاق والغوی معنی ہے کہیں چیز کون پار کرائیں اوندے چوں کجھ کڈھ گھن علم صرف دی اصطلاح بے لہبہ کن مراد ہے کفے کن ڈوجھا کلمہ بناون۔ ڈوجھے لٹلیں بے اشتقاق دامطلب ہے کہیں وی لوظ واشتقاق بناون۔
 1- ڈڑی ڈٹن، سخت ستائے _ سینے چھڑوی ساگ فریڈ
 2- کسٹھ لیلی، کسٹھ مجنوں _ کسٹھ سڈنی مہیوال فریڈ
 3- چار ڈہارے چنیز دے کڈھے پاکروال فریڈ
 4- پر بخت دھاراں رود گھنیرے _ جتھ لاکھے جتھ تھیم دھیرے فریڈ
 5- پیٹک درد منداں دے دیرے _ جتھ تھلوا جتھ سخریاں جاہیں فریڈ
 6- ہسہ اوڈھر محبوب توں، ہنچ نہ ہرگز کیر _ سچی تاہگ وصال دی ڈیدی قسمت پیہیر امان اللہ کاظم
 7- لہجہ آفٹ سعد کون سہل، حال حوال بند پونے _ وچھڑے یا رٹلیے آجیندیں، لکھ اُھد پڑھیونے خادم مخنی
 8- جیت دا کوئی شوق تھیں، ارمان تھیں کہیں پاردا _ دل اکھیندے کھینڈی رکھاں، جوامیڈے پیاردا ریاض رحمانی
 اتے ڈتے گئے پہلے شعر بے دل کن مشتق ڈڑی (اسم صغیر)، ڈوجھے شعر بے جتھ (داملاتی لہجہ) یا مینڈ (ریاستی لہجہ) کن

- ۴ کور کھت کئی میل دے دے باغ، پونے، بچل رہا
 کچی کروی رہت دے کوٹھے بناون چھوڑ دے شاکر شجاع آبادی
 ۵ نہ ڈھم نہ کینیم ہی جا، قوم اوپا بیابانی
 کتیاں واگ ودن کت چھوڑی، سن توں سہل جانی خادم حسین مخنی
 ۶ راتوں رات نوکڑ ڈکڑے کالے روہ سدھائے فریڈ
 ۷ فخر الدین مہل دے شوقوں دم دم بیڑ سوائی فریڈ
 اتے ڈتے گئے پہلے شعر بے کل کون کلا، ڈوجھے شعر بے اصل کون اصلوں تے پلےت کون پلےتتا، تہجھے شعر بے سھ کون سھو، چوتھے شعر بے کری کون کروی، پنجویں شعر بے جان کون جانی، چھویں شعر بے رات کون راتوں تے ستویں شعر بے شوق کون شوقوں پدھا گئے۔
 رس- اشباع: اشباع والغوی معنی ہے "حرکت کون دراز کرن" یعنی کہیں لوظ بے موجود کہیں حرف تھی دی حرکت زبر ("کون اتا لمبہ تھکیا ونے جواد" الف بن ونے زیر کون اتا لمبہ تھکیا ونے جواد" می" تے پیش ("کون اتا لمبہ چا تھکیا ونے جواد" واو) دی آواز ڈیون لگے اشباع اکھیندے مثال دے طور تے فیصلہ کون فیصلہ۔ بھلو کون بھلاو ویکو کون مکاوو۔ کرشت کون کرتھا، بخت کون بختا، بخت کون بختا تے تحت کون تھتا، تھتا کون تھتا وغیرہ۔
 ۱ رنگی یار بھلاو چا اُجڑیاں کو گل لاوو چا
 ۲ یار اکوں تاں رسو ماں لہھا گالھ مکاوو چا شاکر شجاع آبادی
 ۳ اے مناسب تھیں ڈوسکرات ہتوں ٹہنیں جسم، روح دی نکٹاش دا فیصلہ تھیون تاں ڈے امان اللہ کاظم
 ۴ ایڈا کول کراڑ وی چرگاں تھیں، میڈا چن دلدار کرتھا!
 نت رس ویدا ہیں شاکر توں، میڈا بھاگ سہاگ تے بختا!
 ہوندے کاوڑ غصہ کہیں ویٹھے، میڈا ڈھول مزاج دے سٹا!
 کڈپیں دھرتی تے دی لہہ پینا کر بس کہیں سلیمان دے تھتا! شاکر شجاع آبادی
 اتے ڈتے گئے پہلے شعر بے بھلو کو بھلاو، تے لو کون لاوو، ڈوجھے شعر بے نہ کون ماں تے مکو کون مکاوو، تہجھے شعر بے فیصلہ کون فیصلہ، تے چوتھے بند بے کرشت کون کرتھا، بخت کون بختا، تے تحت کون تھتا پدھا گئے۔
 س- ابدال: ابدال والغوی معنی ہے بدل ڈیون جڈاں جو علم صرف دی اصطلاح ہے کہیں لوظ دی شکل تبدیل کر کے نویں شکل ڈے ڈیون ڈوجھے لٹلیں بے ابدال اونہد حالت کون آکھنیا ویدے جیندے بے کہیں ائی زبان دے لوظ دے کہیں بک حرف یا بکتوں زیادہ حرف تھی کون تبدیل کر کے اونہد لوظ دی اصل شکل کون بدل ڈتا ونجے۔ مثال دے طور تے مہمان کون مزمان، جانور کون زاور تے کن کوخن یا خنی بے بدل ڈیون کون ابدال آکھیا ویدے۔

دلگاہنا وغیرہ وغیرہ۔ (iii) اظہار خواہش دے وقت، مثال دے طور تے افسوس! بے خودا مابریا گئے۔ کاش! اکبر امتحان ء ج پاس تھی ویندا۔ ہے ہے! بیڈی حرام تھی پی۔ (iv) خالص تعجب واسطے۔ مثال دے طور تے واہ واہ! ڈا ہڈھا جتھ مار تھی۔ بھل وے بھل! میڈی چلا کی۔ (v) خوشی دے موقعے تے مثال دے طور تے آہ! کجھاس خوبصورت بھل ء۔ سبحان اللہ! کنوار کجھیں سوئی ء۔ (vi) افسوس دے موقعے تے مثال دے طور تے ہائے ہائے! میڈے پتر کون کیا تھی گئے۔ ہائے وے بد بختی! تیں میکوں کڈ ہو دا کھیں چھوڑیہ اوہو! مسٹ لگ پی دی۔ (vii) کہیں کون تہیہ کرن یا درنگ ڈیون دے موقعے تے مثال دے طور تے خبردار! ہال تے جتھ نہ چاویں، ہاس! ہوں تھی گئی ء۔ (viii) کہیں کون شہا ہاش ڈیون یا کہیں دی تعریف کرن دے موقعے تے۔ مر! ہا نا نگ کون مارکیں وڈی بہادری دا ثبوت ڈتی، شہا ہاش! ظالم حاکم دے اکوں سچ آکھئی۔ (ix) دعا دے طور تے مثلاً اللہ کرے کا میاب تھی و کجھیں!، وڈی عمر ہو وی! چید او تیں، تھی وا رنگی!۔

ر۔ علامت استحکام: کہیں سوالیہ قسم دے جملے دے بعد اے (؟) علامت لا ڈتی ویدی ء۔ اہمہ علامت کون استفہامیہ علامت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے کتھان ویندا ہئیں؟ کون ء جہڑا ایڈر مقابلہ کرے؟ چور چنگ دے ست لکھ لٹ گئے؟ بس چپ تھی گئیں؟ وغیرہ وغیرہ۔

س۔ علامت تھیلیہ: اے علامت (:) تفصیل بیان کرن یا کہیں گالہ دی تشریح دے موقعے تے استعمال کیتی ویدی ء۔ مثلاً جہڑا آدی انھیں گالھیں تے عمل کرسی کڈ پئیں بیمار نہ تھیں:۔ رات کون جلدی سم ونجے، فجریں جلدی اٹھے، وقت تے روٹی کھاوے۔ تے تھوڑی جھیں سیر ضرور کرے وغیرہ وغیرہ۔

ش۔ علامت حذف: اے علامت (-----) ہمیشہ محذوف کلمات کیے یا چھوڑیے ہوئے کلمات کیے استعمال کیتی ویدی ء۔ مثلاً دل کون ----- راہ ہوندی ء۔

ص۔ خط مستقیم دی علامت: اے علامت (—) خاصا محذوف کلمات کیے استعمال کیتی ویدی ء۔ مثلاً اکبر تے _____ میڈے کول ضرور آسن۔

ض۔ قوسین: اے علامت () کہیں جملہ معترضہ (یعنی او زمانہ جملہ جیکوں جے کہ عبارت کن حذف کر ڈتا وے تاں عبارت دے مطلب ء ج کوئی فرق نہ آوے جملہ معترضہ اکھیدے) یا گالہ ء ج گالہ یا کہیں گالہ دی تشریح دے موقعے تے استعمال کریندے ہئیں۔ جیویں جو زیہ (خدا بخش) ڈا ہڈھا نیک آدی ہا۔

ط۔ واوین: اے علامت ”“ کہیں ڈو شخصے دی آکھی ہوئی گالہ کون دو ہریندیں ہونیں استعمال کیتی ویدی ء۔ یوعلیٰ بینا دا قول ء ”خالص کھبو سونے دے کتھے کس بہتر ء“۔

ظ۔ علامت تعریف: اے علامت (—) اسے معرّفہ خصوصاً شعراء دے اختیار کیے جئے مختصر مابں یعنی تخلص دے اے استعمال کیتی ویدی ء۔ مثلاً غالب، ذوق، داغ، دامن وغیرہ وغیرہ۔
ع۔ علامت شعر: اے علامت (—) کہیں وی شعر کون لکھنی کن پہلوں لکھی ویدی ء۔ مثلاً۔

مشتنق مبیہوال (اسم فاعل)، تر تیکھے شعر ء ج ہکری کن مشتنق ہا کروال (اسم فاعل) چوتھے شعر ء ج واہ کن مشتنق ویرے (اسم مصدر)۔ چہویں شعر ء ج قتل کن مشتنق تھلوا (اسم مصدر)، چہویں شعر ء ج تاہنگن مصدر کن مشتنق تاہنگ (حاصل مصدر)، ستویں شعر ء ج چھڑن مصدر کن مشتنق وچھڑے (اسم مفعول)۔ تے اٹھویں شعر ء ج تہین مصدر کن مشتنق جیت۔ تے ہارن مصدر کن مشتنق ہار (حاصل مصدر) اختلاف دیاں مثالوں ہن۔

ص۔ ادغام: ڈو دم جنس یا ہم خرج لٹیں کون ملا کرئیں پڑھن یا لکھن کون یا انھیں ڈو لٹیں کن گئی ہک یا ہک کن زیادہ حروف تہجی کون حذف کر کرئیں نواں لوظ نادان کون ”ادغام“ آکھیا ویندے۔ ادغام دا لغوی معنی ء ڈو لٹیں کون بنا کر یا ہک لوظ کون بنے لوظ ء ج مدغم کرن۔ مثال دے طور تے بدتر کوہتر (بددی وکوں حذف کر کے تر نال جوڑ ڈتا گئے) شاد ہاش کون شہا ہاش (شاد دی ’ڈ‘ کون حذف کر کے ہاش نال جوڑ ڈتا گئے)۔ تے یا دداشت کون یا دداشت (یا ددی وکوں حذف کر کے دداشت نال جوڑ ڈتا گئے) وغیرہ وغیرہ جانا ڈیون کون ”ادغام“ داناں ڈتا ویندے۔

آ۔ تے تیں گئیں مثالیں دے لوظ اگر چہ فارسی زبان کن گندے گئیں پر اے لوظ سراپنگی زبان ء ج وی مستعمل ہن۔

۲۶: اوقاف یعنی علامات وقف: انسان دی اے عادت ء جو گالہ کریندیں ہونیں یا ہنسی تقریر دے وچ چکا رہنی آواز کون کڈ پئیں اچا۔ تے کڈ پئیں مدغم کر ڈیندے تے کتھیں او رک رک کرئیں گالہ کریندے۔ تے بعض اوقات کتھیں او بالکل ای چپ کر ویندے۔ انھیں سارئیں حرکتیں کون ظاہر کرن کیے مختلف علاماتاں وضع کیتیاں گئیں جنھیں کون ”علامات وقف“ آکھیا ویندے۔ جہڑیاں ہوا سے ہن۔

ا۔ وقف کامل: وقف کامل ہک علامت ء جہڑی جو اونہہ ویلھے استعمال کیتی ویدی ء جہڑاں جو زیادہ رکنا ہووے۔ اے علامت عموماً عبارت دے پیر گراف مکھن دے بعد لئی ویدی ء جہڑی ہوا سے ہے (۔)۔

ب۔ وقف خفیف یا سکتہ: وقف خفیف یا سکتہ دی علامت ائی ”واو“ (ء) ہے۔ اے علامت ہک جملے دے لٹیں، یا چھوٹے چھوٹے مرکبات دے درمیان استعمال کیتی ویدی ء۔ ڈو جھے لٹیں ء ج وقف خفیف تے تھوڑا تھوڑا رکنا پوندے۔ مثال دے طور تے روٹی، کپڑا تے مکان ہر انسان دی ضرورت ء۔ قلم، دوات تے کانڈگھن آوے۔ میں ویندا پھیاں، توں وی آونج وغیرہ وغیرہ۔

ج۔ وقفہ: وقفہ دی علامت اے ہے (۔) وقف خفیف یا سکتہ دی نسبت وقفے تے زیادہ رکنا پوندے۔ اے علامت عام طور تے کہیں وی جملے دے خاتمے تے لئی ویدی ء۔ مثال دے طور تے میں روٹی کھا گدی ء۔ احمد سکول ویندا چے۔ ہال روندا کھڑے۔ وغیرہ وغیرہ۔

د۔ علامت تعجب یا عدا: تعجب یا عدا دی علامت اے ہے (!) اے علامت درج ذیل مقامات تے استعمال تھیدی ء۔ (i) جہڑاں جو کہیں شخص کون سبڈیا ونجے یا کوئی منادی کتی ونجے۔ مثال دے طور تے یا ایی بیڈے ان جہر بندے کتھان وچن۔ جھراو! میڈی گالہ غور نال سٹو۔ (ii) اظہار رحیم دے طور تے مثال دے طور سے چپ! ساہ نہ کڈھ، ٹر پو! میکوں ارام کرن ڈے۔ سچ پو! مال

باریکی تے لطافت پیدا تھیندی ۽۔ ایںدے استعمال نال لطیف جذبیاں تے اپنیاں سوچاں دا بھرپور اظہار رکیتا وُح سگدے۔ محاورہ جتھان زبان دی وسعت کولنشا برکیندے اتھان زبان تے بیان تے کھاری دی منبوط گرفت کول دی ظاہر کریندے۔

محاورے دا استعمال سرائیکی زبان ۽ ج اتنا عام تے وافر ۽ جوں بعض دفعہ تاں ایں لگدے جو ساری گالہر مہاژ محاورے ۽ ج ای تھیندی پئی ۽۔ سرائیکی زبان ۽ ج محاوریں دا زیادہ تے بھرپور استعمال تے عام زندگی ۽ ج ایںدا ورتا راہ مہ زبان دی وسعت کولنشا برکیندے۔

محاورے دی مختصر تعریف کجھ ایس کیق وُح سگدی ۽۔ جو محاورہ لوٹیں دا انجھان مجموعہ ہوندے جیندے لوٹا ڈسن ۽ ج تاں عام لگدن پر محاورے دی ترکیب انھیں لوٹیں دے عام معنی کولن خاص بنا ڈیندی ۽۔ محاورے دے متعلق اے آکھیا ویندے جو: ۱۔ محاورے ۽ ج گھلو گھٹ ڈ لوٹ ضرور ہوندن ۲۔ محاورہ ہمیشہ گرامر دے قاعدے تے اصولیں دے عین مطابق ہوندے۔ ۳۔ محاورہ اہل زبان دی بول چال (روزمرہ) دے مطابق ہوندے۔ ۴۔ محاورہ اصلی معنی دی بجائے مجازی معنی ۽ ج ورتیا ویندے۔ ۵۔ محاورے ۽ ج ہمیشہ صدمو وجود ہوندے۔ ۶۔ اکثر محاورے استعارے دی ہوندن۔ ۷۔ کہیں دی محاورے ۽ ج استعمال کیجئے گئے مصدر دے تقریباً سارے مشتقات استعمال تھی سگدن پر اصل محاورے ۽ ج کئی تبدیلی رونما تھین تھیندی۔ ۸۔ محاورے دے لوٹیں ۽ ج کہیں قسم دی تبدیلی نہیں کیق وُح سگدی نتاں محاورہ غلط قرار ڈے ڈا ویندے۔

سرائیکی زبان دے محاوریں دا ذخیرہ ان کھٹ ۽ جہاں جو مہہ زبان دی وسعت دا مظہر ۽۔ اکثر اوقات ساڈا ان پڑھ سرائیکی طبقہ دی اہنی روزمرہ دی بول چال ۽ ج بے شمار محاورے بول ویندے۔ ڈو جیسے لوٹیں ۽ ج محاوریں دا استعمال ساڈے سرائیکی وسیب دا عام ورتا راہ ۽ مثال دے طور تے چند کجھ محاورے ملاحظہ ہون۔ اچا جھکا تھیون، اٹھ مال کوزا بدھن۔ بڑ بڑ کرن، برہن تھیون، بچیاں سدھنیاں کرن، جتی چاہرہ سن، چہرہ کدھن، جھوراکھن، جھولی اڈن، جھوک رساون، جھمر مارن وغیرہ۔

۲۹۔ سرائیکی اکھان، اکھان دے مترادف اردو لفظ ”کہاوت“ یا ”م ضرب المثل“ ہن۔ اکھان دناویں دے تجربات دا نچوڑ ہوندی ۽۔ اکھان کول کہیں کجے تے سچے انسان دا ”قول“ وی آکھ سگدے ہن۔ ڈو جیسے لوٹیں ۽ ج اکھان کج اکھان سچ ہوندے۔ جیکوں عالمی حیثیت حاصل ہوندی ۽۔ اکھان ۽ ج دناویں دا تجربہ، انھیں دی سچی تے کھری سوچ، زندگی دے رمزیں دا سنگھڑپ، ورتاریں دا سٹھپ، تہذیب تے ثقافت دا ڈگھرپ، وسیب دے رسمیں دے ریتیں دا جمال، چاہویں سدھریں جھرمیں تے گزریں و ہائیں داماشی، مستقبل تے حال مفروض زندگی دی ہر حقیقت اپنے بھرپور چال جلوہ گر ہوندی ۽۔

کجھ لوک اکھان تے محاورے ۽ ج کوئی فرق نہیں کریندے تے اکھان کول وی محاورہ تصور کریندے اے گالہر درست نہیں۔ اکھان تے محاورے ۽ ج ہوں فرق ۽۔ اکھان کج مختصر مگر جامع تے مکمل فقرہ ہوندے تے اذقہرہ وی اکھان جیندے ۽ ج دناویں دا صد نہیں دا تجربہ تے سوچ رچی ہوئی ہوندی ۽۔ ہر اکھان دے پچھوں بعض اوقات کج کہانی موجود ہوندی ۽ جہاں جو آپ و ہائی کن گز کر نہیں جگ و ہائی، جن ویندی ۽۔ جڈاں جو محاورہ ڈا یا ڈا توں ودھ کجھ لوٹیں و امر کب ہوندے تے اے تجربے ۽ ج جڈب تھی کے گتھی ویندے۔ ایںدا انتظام اتنا کم ۽ جہاں جو بھروسہ، پُرمعنی تے چسولا بنا ڈیندے۔ توڑے جو محاورہ کج سچائی دا

۲۷۔ اسماں سو بد مست قلندر ہوں کڈیں مسجد ہوں، کڈیں مندر ہوں فریڈ
ک۔ علامت مصرع: ۱۔ علامت (ع) شعر دے کہیں کج مصرعے کن پہلوں کھی ویندی ۽۔ مثلاً
ع ہے عشق دا جلوہ ہر ہر جا (فریڈ)

۲۷۔ مالہ: ۱۔ مالہ دا لغوی معنی ۽ ج آپ دو چھکن یا آپ دو چھکان۔ ایںدا ڈو جھکاؤں ۽ جہاں معنی ۽ ج یعنی () زبر کول کسرہ () زید و انا جھکان جو او یا ئے جھول (ے) دی اواز ڈیون لک وکھے۔ علم صرف دی اصطلاح ۽ ج کہیں لوٹ دے الف یا بے مؤ ز (ہ) کول یا ئے جھول (ے) نال تہیل کر ڈیون کول مالہ آکھیا ویندے مثال دے طور تے حساب کول حسیب، رکاب کول رکیب، کتاب کول کتیب وغیرہ ایویں ای آگرہ کن آگرے مڈھا کن پڈھے تے بندہ کن بندے وغیرہ اے گالہر گندھ بدھن آئی ۽ ج کجھ لوک مالے دا غلط استعمال کریندن مثال دے طور تے۔

غلط جملہ	درست جملہ
۱۔ اے خدا تے بندہ دا معاملہ ۽	۱۔ اے خدا تے بندے دا معاملہ ۽۔
۲۔ میں لیو ویندا پیاں	۲۔ میں لیو ویندا پیاں
۳۔ اوکھرہ ۽ ج پٹھے	۳۔ اوکھرے ۽ ج پٹھے
۴۔ کعبہ دو مہہ کر کے نماز پڑھ	۴۔ کعبہ دو مہہ کر کے نماز پڑھ

۲۸۔ روزمرہ تے محاورہ: روزمرہ عام بول چال کول آکھیا ویندے جیویں جو اسماں کج ہنے نال گالہر مہاژ کریندے نہیں۔ محاورہ علم صرف دی اصطلاح ۽ ج جیندے ۽ ج لوٹیں دے حقیقی معنی دے بجائے خاص معنی گندے ہون۔ جیویں جو میں ”روٹی کھادی“ یا میں ”م کھادی“ دے معنی ۽ ج فرق ۽۔ یعنی میں ”روٹی کھادی“ حقیقی معنی ۽ ج استعمال تھے جڈاں جو میں قسم کھادی مرادی معنی ۽ ج استعمال تھے۔ نوعیت دے لحاظ نال روزمرہ تے محاورے ۽ ج تھوڑا جھکاؤں فرق ۽۔ اے فرق کجھ ایس ہے۔ (۱) روزمرہ ۽ ج لوٹ اپنے اصلی تے حقیقی معنی ۽ ج استعمال تھیندن۔ جڈاں جو محاورے ۽ ج لوٹ غیر حقیقی تے مجازی معنی ۽ ج استعمال تھیندن۔ (۲) روزمرہ کج تے کج تو ودھ لوٹیں تے مشتمل ہوندے جڈاں جو محاورہ کج لوٹ تے مشتمل نہیں ہوندا۔ ایںدی بُٹھ کیجئے کم از کم ڈو لوٹاں دا ہونن ضروری ۽۔ (۳) روزمرہ ۽ ج مصدر دا ہونن ضروری کا نیکی جڈاں جو محاورے ۽ ج مصدر دا ہونن ضروری ۽۔ (۴) کوئی لوٹا پئی حیثیت ۽ ج۔ روزمرہ نہیں ہوندا جڈاں جو جملے ۽ ج استعمال تھی کے روزمرہ بندے پر محاورہ جملے ۽ ج استعمال تھیوے تاں وی او محاورہ ہوندے۔ (۵) روزمرہ دی پابندی دے بغیر درست گالہر مہاژ نہیں تھی سگدی جڈاں جو محاورے دے بغیر وی گالہر مہاژ درست تھی سگدی ۽۔ (۶) اے ضروری کا نیکی جو ہر روزمرہ محاورہ وی ہونے جڈاں جو ضروری ۽ ج محاورہ روزمرہ پابند ہونے۔

دنیاد کی زبان وی تھیں کج جیندے ۽ ج محاورے استعمال نہ کیجئے ویندے ہون۔ محاورہ زبان دانستھپ تے گالہناں ۽ ج محاورے دے ہونن نال لقم ہونے یا شر ڈو ہائیں اذقہ ودھ ویندے سناہنے نال لوٹیں دا ورتا را کھلدے تے تحریر ۽ ج

مادری زبان“ آکھیا ويندے۔ لہہہ گھالہہ کس اے حقیقت نشا برقی کے سامنے آندی ہ جو ”تریہا نویں زبان (عورت دی زبان) کوں ای ہ بیہا منڈھلی تے اصلی زبان کھنیا ويندے۔ سراينگی ”پہا کے“ چونکا۔ تریہا نویں زبان دے ڈمرے ہ ج آندن لہہہ واسطے پہا کیں دی زبان خالص۔ تے اصلی زبان شمار کیتی ويندی ہ۔

اے گھالہہ وی کھنیا آئی ہ جو سندھی زبان ہ ج آکھیا کوں ای پہا کا آکھیا ويندے۔ سندھی ہ لی دی تاریخ بھری جو 1956 دی لکھیل ہ۔ تے ایندے مصنف ”بیسرومل مہر چندرا ڈوانی“ دا آکھن ہ جو اجاں تہاں سندھی لکھاری فقط ڈ ڈھ ہزار پہا کے جمع کر کے طبع کروا سکھیں۔ جڈاں جو سراينگی اکھا ئیں تے پہا کیں دا ڈ ہزار توں ودھ ڈنبرہ زیورطہاعت کن آراستہ کیتی کچھ سنہنیل قریب تا ئیں انشا واللہ اے ذخیرہ کئی گنا تھی ویسی۔ سراينگی زبان دی وسعت دا اے بک وڈ اثوت ہ۔

۳۱۔ علم صرف: عربی لغت ہ ج صرف پھیر کوں آہن پر قواعد دے لحاظ نال صرف اوہہ علم دانا ہ جیندے ہ ج لوئیں دا ہیر پھیر کیتا ويندے، تے مختلف کلمے بنا نون تے بحث کیتی ويندی ہ۔ لہہہ علم دے جان نال اے خبر وی پوندی ہ جو کوئی ہ لی کیوں لکھی پڑھی تے ہ لی ويندی ہ۔ صرف دا بنیا دی موضوع لوٹ ہ۔ لہذا لہہہ علم ہ ج لوئیں دیں تسمیں انھیں دیں انجوانج صورتیں۔ انھیں دے ہیر پھیر تے افعال تے انھیں دے گردا ئیں تے بحث کیتی ويندی ہ۔

۳۲۔ علم نحو: لوٹ ”نحو“ دا اصلی معنی ہ ”رستہ یا پاسہ“ مگر ابتدا اصطلاحی معنی ہ حرف تھی کوں بکھنے دے پاسے نال رکھ کے لوٹا نون، لوٹ بکھنے دے پاسے نال رکھ کے جملے بنا نون۔ تے جملے بکھنے دے پاسے نال رکھ کے بیان، تقریر یا دلیل بنا نون۔“ لہہہ تعریف کوں سامنے رکھ کر انھیں آکھیا و ج سکہ دے جو ”علم نحو دا راجی معنی او دستور، طرز یا قانون ہ جیندے تے حرف تھی، لوٹ یا جملے بکھنے نال جوڑیندے ہ جہرے جو لہہہ جڑت دی بنیا دے تے بکھنے نال موافقت وی رکھیندن۔ تے بکھنے تے اثر انداز کیتی کر انھیں نویاں صورتاں وی بنیدن۔

اے گھالہہ یاد رکھنی آئی ہ جو جہرے اصطلاحی نال مثال دے طور تے ام، فعل، حرف، صفت، ضمیر، جنس تے عدد وی حالت تے زمانے وغیرہ علم صرف ہ ج لہہہ واسطے ورینے ویدن تاں جو خبر پوے جو انھیں لوئیں دیاں انجوانج صورتاں کہو یاں ہن۔ پر نحو ہ ج لہہہ واسطے ورینے ویدن جو انھیں لوئیں دی جڑت دے قانون معلوم تھی سگن جیندے تے تے اے لوٹ درست ہ لیجے، لکھینے تے پڑھینے و ج سگن۔

روپ دھار کے آندے پر اے لکھاری تے مختصر ہوندے جو او ایڈا کہوے انداز نال استعمال کریندے۔ جڈاں جو اکھا ئیں لکھاری دے قلم دی مہون منتھیں ہوندی ہ۔ او اپنے آپ ہ ج بک اکھا ئیں سچائی ہوندی ہ جہری جو سر چہڑھ کر لین ہندی ہ۔ ہ جہے لوئیں ہ ج حاورہ کیں وی تحریر ہ ج جذب تھی کر انھیں گم تھی ويندے پر اکھا ئیں اپنے وکھرپ کوں ٹھوک دجا کے ظاہر کریندی ہ تے اپنا وجود ہمیشہ برقرار رکھیندی ہ۔ اتھاں مثال دے طور تے چند سراينگی اکھا ئیں پیش کیتاں ويندیں۔

- (1) آپ نہ جوگی، گواغڑھ ولاوے۔ (2) اپناں او ہوجہڑ او بیٹھے سر بکھے۔ (3) اپنے سر دا پار ڈ اہڑھا لگدے۔ (4) اکھ ڈکھدی تھیں، ماں چراغ شاد۔ (5) بھلن کم انسان دا، بخشن کم رحمان دا۔ (6) پت گئی پر پت گئی۔ (7) جتنے دم اتنے غم۔ (8) جڈے رب سا ڈے سب۔ (9) فکرمیری، فاقہ بھلا۔ (10) غرضو دیوانہ ہوندے۔

سراينگی اکھا ئیں دی تعداد بک اندازے دے مطابق ویہہ (20) ہزار توں وی ودھ ہ۔ ساڈے سراينگی دے دانشور ادیب تے لکھاری سراينگی اکھا ئیں جمع کرن دی بھر پور کوشش کریندے پے ہن۔ ہن تہاں سراينگی اکھا ئیں دے کئی مجموعے منظر عام تے آچکھن۔ اکھا ئیں (ضرب الامثال) دا لیڈا وڈ اذخیرہ دنیا دی کیں وی زبان ہ ج موجود کا نینی۔ اے گھالہہ سراينگی زبان دی وسعت دا بکھنن شوت ہ۔

۳۰۔ پہا کے: سراينگی زبان دا اے وکھرپ ہ جو ایندے ہ ج بعض اکھا ئیں اکھا ئیاں وی ہن جنھیں دیاں تخلیق کرن آئیاں عورتاں ہن۔ لہذا لہہہ جھیاں اکھا ئیاں جیندیاں خالق عورتاں ہون یا انھیں کوں عورتیں دی زبان کن ادا کرن دی آہر کیتی گئی ہووے۔ عام اصطلاح ہ ج انھیں کوں ”پہا کے“ آکھیا ويندے۔ ہ جہے لوٹاں ہ ج ”پہا کے“ او ”اکھا ئیاں“ ہن جہو یاں جو عورت دی زبان کوں اکھا ئیاں۔ انھیں اکھا ئیاں ہ ج نظر دا پہلو وی ہوندے تے اصلاح دا پہلو وی۔

”پہا کے“ زیادہ تر ڈ و جھیں تے مشتمل ہوندن۔ عام طور تے اے ڈ و ہن جھے ہم قافیہ ہوندن۔ پہا کے سراينگی زبان دے سٹھپ تے اوندے وکھرپ کوں نشا بر کریندن۔ دنیا دی کیں وی تھی زبان ہ ج پائیاں و جھن آئیاں اکھا ئیں کوں عورت تے مرد دے لحاظ نال انجوانج تھیں کیتا ویندا جیویں جو سراينگی زبان ہ ج انھیں اکھا ئیں کوں انجوانج حیثیت ڈ تی ويندی ہ۔ اے وکھرا تے انوکھا پن صرف سراينگی زبان دے اکھا ئیں کوں ای حاصل ہ۔ جو انھیں کوں ڈ و وکھو کھو کھیں ہ ج وڈ پندے سراينگی زبان دے کجھ پہا کے ملاحظہ ہون۔

- (1) جیویں ماونویں ماسی، کندھ ایرے تے آتی۔ (2) اری کرسی، کندھ ایرے تے کرسی۔ (3) آپ ہوویں کھڑی، تاں کیوں لگی بھکوی۔ (4) پتر منگن گئی، ہتھوں پے کھسو آئی۔ (5) گھنٹی کیا جھوسی، کیا پڑ بھسی۔ (6) بکھدی ماری نہ منوئی، ہنیں دی ماری مر گئی۔ (7) عمراں گزری تھیکیں، ماں اللہ وسائی۔ (8) صورت پھہ ڈ تھا، کیرت پھہ کھا دھا۔ (9) سر چٹا، مغر پھٹھا۔ (10) ساٹکا کر کے سٹی، آٹا کھا گئی گئی۔ (11) زن ولتی کیویں جا پے، گھالہہ کریندی کھلے آ پے۔

اے گھالہہ کندھ بدھن آئی ہ جو سراينگی اکھا ئیاں ہون یا سراينگی پہا کے اے زمانے دے نال نال اپنے تخلیقی عمل کن گزردے رہندن۔ بک اپنا نال ہلن دا ڈھنگ آہنی مارکن سکھدے لہہہ واسطے کیں وی انسان دی بنیادی زبان کوں اوندی

”حروف ابجد“ کچھ ایس بن ”ابجد ہوز، مٹھی، گھمن، سٹھس بقرکت“

جڈاں اے آرا می حروف تہجی عرب ء ج پینتے تاں وت اے ”۲۲“ حروف تہجی عربی زبان دی ضرورت کوں پورا نہ کریندے، بن لہجہ واسطے اہل عرب اہنی زبان دے مخصوص لہجے تے آواز آئے ”جھی“ حروف تہجی آرا می حروف تہجی ء ج شامل کر ڈتے جہوے جو اے بن۔ (ث، ذ، ض، ظ، ح) اہل عرب انھیں چھی حرفیں کوں ڈولولیں (شند خنطع) ء ج پو ڈتا۔ انھیں حروف تہجی دی قیمت کچھ ایس مقرر کیتی گئی۔

تھ	ث	خ	ذ
۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰	۷۰۰
س	ظ	ح	ع
۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰

اہل عرب اہنی زبان دی ضرورت پوری کرن کیلئے بک ودھیک حرف تہجی دا اضافہ دی کر ڈتا جیندا مانا ”آمزہ“ رکھینا اپنا تے اوندی شکل ”م“ مقرر کیتی گئی۔ آمزہ داماں وگودنیں وگودنیں ”ہمزہ“ بن گیا۔ اہل عرب ہمزے دی آوازالف خفی الصوت (یعنی مدغم الف) تے مدغم بین واکوں رکھی۔ بک بنیا مر کب حرف تہجی دی بنایا گیا جنکوں ”لا“ داماں ڈتا گیا۔ اے حرف تہجی ”ل“ تے ”الف“ کوں ملا کرئیں بنایا گیا۔ اس طرح اہل عربی حروف تہجی دی تعداد (۲۲+۶+۲)= ترہہ تین وچ بیٹھی۔ انخبری ڈ حروف تہجی یعنی ”صھرہ“ تے ”لا“ کوں دی قیمت مقرر نہیں کیتی گئی۔ تے نہ ای انھیں کوں حروف تہجی دا درجہ ڈتا گیا پر ہمزہ حروف تہجی دی تدریہ ء ج شامل کیتا ویندے۔

جڈاں عربی دے مال مال انھیں دی زبان دے حروف تہجی سر زمین ایران ء ج پینتے تاں وت اے حروف ”فارسی زبان“ دی ضرورت کوں ملاحظہ پورا نہ کریندے بن لہذا اہل ایران اپنے خاص لہجے آ لے چار حروف تہجی (پ، چ، ٹ، گ) عربی زبان دے حروف تہجی ء ج شامل کر ڈتے۔ توڑے جو اہل ایران کوں عربی دے مخصوص لہجے آ لے اٹھ حروف تہجی (ث، ح، ص، ط، ظ، ع، ق) دی ضرورت نہ پئی پر انھیں اے حروف تہجی بو بھو بحال رکھے۔ اس طرح اہل عربی حروف تہجی دی تعداد تینتر یہہ (۳۳) تہجی گئی۔ اہل ایران عربی لہجے آ لے ڈو بے قیمت حروف تہجی (ء، لا) وچوں ہمزہ کوں تاں اپنے حروف تہجی دی تدریہ ء ج شامل کر گھدا پر ”لا“ کوں ترک کر ڈتا۔ اہل ایران اپنے مخصوص لہجے آ لے چار حروف تہجی (جیکوں ب فارسی، ج فارسی ز فارسی تے کہ فارسی آکھینا ویندا ہا) دی قیمت کچھ ایس مقرر کیتی۔ یعنی پ کوں ب مال رکھ کرئیں پ دی قیمت ۲، ج کوں ج مال رکھ کرئیں ج دی قیمت ۳، ٹ کوں ٹ مال رکھ کرئیں ٹ دی قیمت ۴، تے گ کوں گ مال رکھ کرئیں گ دی قیمت ۲۰ مقرر کیتی۔ جڈاں جو ہمزہ دی کوئی قیمت مقرر نہ کیتی گئی۔

جنیں ویلھے اہل فارس تے اہل عرب دا ہندوستان ء ج عمل ڈل ودھینا تاں وت انھیں کوں ہندوستانی زبان مانا تھئی تے بولن کیلئے وڈی دقت پیش آئی۔ تے اہل ہندوستان کیلئے وی بک مشکل پیدا تھی گئی۔ لہذا اہل ہندوستان اہنی زبان دے مخصوص لہجے آ لے حروف تہجی کوں اہل فارس تے اہل عرب دے نئے ہونے حروف تہجی دی تدریہ ء ج شامل کر ڈتا۔ انھیں حروف تہجی وچوں کچھ

ڈ و جھا بھا نگا

سرائیکی حروف تہجی دا بیان

(i) حروف تہجی: حرف دا لولٹی معنی ء کنارا یا طرف، یا کہیں لوظ دا اوتام جھوٹا حصہ یا چند جنکوں جدا جدا قسمیں (دیکھیں) تے صورتیں ء ج وڈ کرئیں وکھو کھک کم گھداونجے حرف آکھیندے۔ حرف دا اصطلاحی معنی ء جو کہیں زبان دے اے اے حروف جیندے ملن مال ”لوظ“ بندن حروف تہجی آکھیندے۔ ہر زبان دے لولٹی اہنی نو بھکی وضع تے شکل دے حروف تہجی ہوندن۔ اس حرف کہیں وی زبان دا او ”منڈھلا اکھر“ ہوندے جیندے کہیں ہنے حرف کن نو بھکی تے وکھری شکل و صورت تے آواز ہوندی ء۔ لہجہ واسطے اوندی سچان آسان تھی ویندی ء یعنی اوند اے وکھرپ اوکوں ہنے حروف کن منظور۔ تے ممتاز کر ڈیندے۔ ڈ و یا ڈ و کن زیادہ حروف مل کرئیں لوظ بنیندے جیندے کوئی نہ کوئی مطلب ضرور نکال دے۔

حروف تہجی دی ایجاد واقعہ توڑے جو ہوں طویل ء پرا تھاں اوند متصرف ڈ کر کرن ضروری ء تاں جو اس سرائیکی حروف تہجی دی منت کوں آسانی مال سمجھ سکوں۔ زمانہ قدیم ء ج (گھٹ ودھ چار ہزار سال ق۔ م) اہل مصر تے بعد ء ج اہل عراق تصویریری رسم الخط ایجاد کیتا۔ یعنی او اپنے مانی الصغیر کوں ادا کرن کیلئے مختلف اشیاء (مثلاً چندر، بچھ یا تارے وغیرہ) دیاں تصویریاں بنا کرئیں لولٹیں دی گھڑتے۔ تے منت کریندے بن۔ بک طویل عرصے نہیں اٹھو تصویریری رسم الخط جاری، ساری رہینا۔ عراق دی سیری قوم (جیندے دور حکومت اندازاً ۳۵۰۰ ق۔ م توں ۲۲۰۰ ق۔ م تیں رہینا) وڈی سیانی قوم ہئی او قوم دنیا دی پہلی قوم ہئی جنیں ”پہلی رسم الخط“ ایجاد کیتا تے وت ”حروف تہجی“ دی بنائے جہوے جو (عبرانی یعنی مہیرہ) (HEBREW) زبان ”ڈ و جھے لولٹیں ء ج یہو دینیں دی زبان ء ج بن“ پر آرا می قوم (جہو دی جو سر زمین شام دی رہا کوئی) انھیں حروف تہجی دی شکل و صورت کوں اہنی زبان دے تقاضیں مال ہم آہنگ کر کے چھی لولٹیں دے خوب صورت قول ء ج قید کر ڈتا۔ چھی لولٹیں دی شکل ء ج قید تھیون آ لے حروف تہجی دی تعداد دواہو یہہ (۲۲) ہئی۔ انھیں چھی لولٹیں کوں ترتیب ء ج رکھ کرئیں انھیں دی شکل ء ج قید تھیون آ لے حروف تہجی دی وکھو کھک تے وی مقرر کر ڈتی تاں جو انھیں کن حساب کتاب دی ضرورت کوں دی پورا کیتا وئج سکے۔ انھیں چھی لولٹیں کو حروف ابجد داماں ڈتا گیا۔ اے

قلم ایدری اما کوں تنا زعد بناون وچ لگے ہوئیں۔ اوہ چندن جو اسے ملا "ن" دی بجائے "ن" ہووے جو ہی ہجروف جہی دی اما دے اصولیں دے خلاف ہ۔ میں سمجھداں جو میڈے محترم اہل قلم دا اختلاف سراسر ضد یعنی ہے جو مانا مناسب نہیں۔ جے کہ نہیں حضرات دی شد کوں قبول کر گھداونے تاں وت "ن" دی اما نال لکھنیاں کھنیاں ہزاراں کتاباں تلف کر ڈیوئیاں پوسن اچڈاں جو اسے گھالوہ ماہو لی نال سراسر ظلم دے متزاد ہوتی۔ سرائیکی اہل قلم تے اسے لازم ہ جو او اپنے سارے ذاتی اختلافات بھلا کر نہیں صرف اور صرف ماہو لی دی خدمت تے اوندی ترویج کوں آپناں شعارا بناون۔

(ii) سرائیکی حروف جہی دی گنڈھ تروپ: سرائیکی حروف جہی جہو جے جو دنیا دے مختلف زباناں دے حروف جہی دی گنڈھ تروپ نال بنا تروپ کرئیں ساڈے سامنے آئیں انھیں دی تفصیل کجھ ایں ہے۔

1- آرامی یا عبرانی حروف جہی: دنیا آتے سب توں پہلے منظر عام تے آون آ لے حروف جہی سر زمین شام دی رہا کو قوم (یعنی آرامی قوم) دے آرامی (عبرانی) زبان دے حروف جہی ہن جہو جے جو پھیلیں (PHOEINEANS) رسم الخط کوں غالباً یک ہزار سال پہلوں معرض وجود وچ آچکے ہن۔ اسے کل باوہیرہ (۲۲) حروف ہن جنھیں کوں جھی (۶) لوٹیلں وچ بدھ ڈتا گیا ہ۔ او جھی لوٹاے ہن۔ ساجھ، بو، ز، عطی، بھلس، سھضس تے قرٹک۔ اسے باوہیرہ (۲۲) حروف جہی کجھ ایں ہن۔ ا، ب، ت، ج، ح، و، ز، س، ش، ہس، ط، ع، ف، ق، ک، ل، م، ن، و، ہ، ی وغیرہ = ۲۲۔

2- عربی حروف جہی: عربی لہجے دے کجھ حروف جہی انجھیں وی ہن جہو جے جو آرامی رسم الخط وچ موجود نہ ہن۔ اسے کل جھی حروف ہن۔ جہو جے جو اسے ہن۔ ث، ذ، ض، ظ، تے، ش، انھیں جھی حروف کوں ڈو لوٹیلں وچ (شخند تے تلفظ) بدھ ڈتا گیا۔ انھیں جھی حروف کوں علاوہ اہل عرب ڈو حروف مزید شامل کیجے جنھیں وچوں یک آمزہ ہے جہو جہو، گو کرئیں بعد وچ ہمزہ مشہور تھیا ہندی اما کجھ ایں ہے۔ "ء" تے ڈو جہاں یک مرکب حرف "لا" شامل کیئا گیا۔ ہمزہ تاں سرائیکی حروف جہی وچ شامل کر گھدا گیا۔ جڈاں جو "لا" شامل نہ کیئا گیا اس طرحاں عربی لہجے دے ست حروف جہی دی شمولیت نال سرائیکی حروف جہی دی تعداد ۲۹ تھی گئی۔

3- فارسی لہجے دے حروف جہی: عربی لہجے دے ۲۹ حروف جہی کوں علاوہ فارسی لہجے دے چار مزید حروف جہی شامل تھی گئے جہو جے جو اسے ہن۔ پ، چ، ژ، گ، انھیں چار فارسی حروف جہی دے شامل تھیون نال سرائیکی حروف جہی دی تعداد ۳۳ تھی گئی۔

4- سنسکرت یا پراکرات زباناں دے حروف جہی: سر زمین ہندوستان وچ مروج سنسکرت یا پراکرات زباناں دے پندرہ مرکب حروف جہی تے ترے مفرود حروف جہی مزید شامل کر گھدے جہو جے جو اسے ہن۔

۱- مفرود حروف جہی: ٹ، ڈ، ژ = ۳

ب- مرکب حروف جہی: بھ، پھ، تھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، ڈھ، ٹھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ = ۱۵

انھیں ۱۸ مفرود تے مرکب حروف جہی کن علاوہ ترے سبے حروف جہی وی ہن جہو جے جو بعض پراکرات زباناں وچ مستعمل ہن۔ کجھ ماہرین لسانیات انھیں حروف جہی کوں مرکب حروف جہی دی فہرست وچ شامل کریند جڈاں جو سندھی دانشورا انھیں

دے طور تے کہ شخص داناں "مکھن خان" ہے اپندے ماں دے اندر کجھ ایں قصصیں بیکرا ییکوں مکھن خان لکھوس تاں اعداد کجھ ایں ہن:

م	کھ	ن	خ	ا	ن	قیمت
۳۰	۲۵	۲۰۰	۶۰۰	۱	۵۰	۹۱۶

تے بیکرا ییکوں مکھن خان لکھوس تاں اعداد کجھ ایں ہن:

م	کھ	ن	خ	ا	ن	قیمت
۳۰	۲۵	۵۰	۶۰۰	۱	۵۰	۷۶۱

یعنی ڈو ہاں اعداد وچ ۱۵۰ دا فرق ہ۔ جہو جہو ہوں وڈا فرق ہ۔ سندھی زبان وچ دی ن کوں دے زمرے وچ شامل کیئا گئے یعنی ترتیب دے لحاظ نال اہمہ حرف و ا مقام ڈو دے نال انھیں بلکن دے نال مقرر کیئا گئے۔ سندھی تے سرائیکی رسم الخط دے مطابق اہمہ حرف جہی دی اما وچ صرف تھوڑا جہاں فرق ہ یعنی سندھی ایکوں "ن" یعنی بغیر نقطے دے "ط" دی علامت نال لکھن جڈاں جو سرائیکی دانشورا ییکوں نقطے تے "ط" دی علامت نال "ن" لکھن۔ میں سمجھداں جو ییکوں "ن" لکھن ای زیادہ درست ہ۔ کجھ یک دانشوریں دے سوا سرائیکی دے اکثر مہاندراے دانشورا اہمہ لکھت تے متفق ہن۔ لہذا اکثر بہت دی رائے کوں تسلیم کرن ای دانشورا دی اسے لکھ لکھتی عجیب لکھی جون دی برادری آ لفظ ڈی برادری وچ گنڈھتے ہوے۔

ژون (ن) کوں درست املا آ لے پاسے راغب کیئا وچ سیکے۔ اسے یک مسلمہ حقیقت ہ جو عربی تے فارسی حروف جہی وچ ترے انجھیں حروف جہی نہ پاتے ویدے ہن جہو جے جو ہندوستانی زباناں دی صوتی ضرورت کوں پورا کرن ہا۔ او ترے حروف جہی (ٹ، ڈ، ژ) ہن۔ ہندوستانی زباناں دے ماہرین لسانیات انھیں حروف جہی دی اما ہا رے اسے فیصلہ کیئا جو انھیں عربی تے فارسی حروف جہی دے ب، ڈ، ژ دے نقطے بنا کرئیں انھیں آتے "طوے" دا یک چھوٹا جھینا نشان "ط" لا ڈتا وے۔ لہذا اہمہ فیصلے دے بعد اسے حروف (ٹ، ڈ، ژ) ہن گئے۔ ہندوستان دیاں غیر آریائی زباناں وچوں سندھی تے سرائیکی (جہو نیاں جو کڈئیں جزواں زباناں ہن) ڈو زباناں آکھنیاں ہن جنھیں دی صوتی ضرورت پوری کرن سائگے پنج مزید حروف جہی دی ضرورت تھی۔ انھیں زباناں دے چار مخصوص لہجے آ لے حروف جہی دی صوتی ضرورت کوں اس پورا کیئا گیا جو ب، ج، ڈ، ٹ، گ دے تلوں ڈو ڈو نقطے لا ڈتے گئے یعنی انھیں کوں (پ، م، ب، ڈ، گ) بنا ڈتا گیا۔ جڈاں جو پنجوں حرف جہی ژون دی اما سندھی اہل قلم "ن" تے سرائیکی اہل قلم "ن" تجویز کییتی جہو جہو (ٹ، ڈ، ژ) دی املا دے متعلق تجویز کییتے گئے قاعدے دے عین مطابق تھی یعنی سندھی اہل قلم "ب" ناگوں "ن" دا نقطہ حذف کر کے "ط" دانشان گھت ڈتا جڈاں جو سرائیکی اہل قلم آہنی نوہنکی سجان کییتے "ن" دا نقطہ زبون ڈتا۔ یک مدت دراز تیں سرائیکی اہل قلم وچ "ن" دی اما ہا رے اختلاف رہنیا پر بالآخر اسے املا متفقہ فیہہ قرار ڈے ڈتی گئی۔ من دی ساڈے کجھ اہل

لہذا ہمتار سے دے بعد ہن سنڈھی تے سرائیکی دے مخصوص لہجے آ لے حروف تہجی دی لکھت دا پیرا پیندے نہیں۔ توڑے جو ڈوبا نہیں دے مخصوص لہجے آ لے حروف تہجی تعداد تے او از دے لحاظ مال مائمت رکھیندن پر ڈوبا نہیں دے دناشوریں انھیں دی لکھت دا انداز و کھو کھا اختیار کیئے۔ جہاں جو کجھ ایں ہے۔

سنڈھی حروف دی لکھت: پ، ح، گ، چ، ڈ، گ، ب، گ، بن۔
سرائیکی حروف دی لکھت: پ، ح، ب، ڈ، گ، بن۔

ڈوجھے لوٹیں ہ چ مخصوص لہجے آ لے سنڈھی تے سرائیکی حروف تہجی و چون تے حروف (پ، ح، ب، گ) دی الاماتاں بوجھیں ہ پر چار حروف دی املا و کھو کھہ ہ یعنی سنڈھی سرائیکی ح کوں چ، ڈ، کوں ڈ، بگ کوں گ، تے ان کوں ٹ لکھدن۔ سنڈھی دناشور تے متفق نفس العلماء مرزا قلی بیگ ہننی تصنیف سنڈھی ویا کرن یعنی سنڈھی صرف و نحو دے صفحہ ۱۶۵ تے لہذا کجھ اورا دا شکاف لوٹیں ہ چ اعتراض کریدن نہیں ہونیں لکھدن جو۔

”جہوڑے حروف تہجی کوں پہلوں نون غندی آواز آندی ہووے تاں انھیں حروف کوں ہمیشاں نون غنما ل کڈھ کے لکھنا چاہیدا ہ۔ جیویں جو سنڈھی ح کوں گ تے گ کوں بک لکھنا دہئے ہا۔ لکھت دا قاعدہ قانون اے ہے جو جہوڑے حروف تہجی کسں پہلوں نون غندی آواز آندی ہ تاں و ت لکھت دے اصول دے لحاظ مال او کوں ظاہر وی تھیونا چاہیدا ہ۔ جیویں جو بک لو لٹخ ہ چ پ دے بعد تے ج توں پہلے نون غندی آواز کوں علامتی طور تے ظاہر کر کے لکھنا گئے ایویں ای سنڈھی حروف تہجی ح کوں گ تے گ کوں بک لکھنا و پنجاں چاہیدا ہا پر لکھنا نہیں گیا۔ کیوں جو ماہرین دی متفقہ رائے دے مطابق انھیں حروف تہجی دی املا ح تے گ لکھن طے تھی چکی ہ لہذا واسطے لہذا املا کوں ہن تبدیل کرن ممکن کا نہیں۔“

چچ تاں اے ہے جو سنڈھی دناشور سنڈھی حروف تہجی دی مخصوص املا تے نہ صرف متفق تھی گئیں بلکہ ہننی مقرر کیلی گئی املا تے ثابت قدم تھی تھی گئیں جہاں جو سرائیکی زبان دے دناشور تے ادیب گزریں سو سائیں کوں ہننی ماہولی دے مخصوص لہجے آ لے حروف تہجی دی لکھت بارے تھبا کے پنے مریدن۔ کیوں جو انھیں ہ چ تہجی غلطی تے ماہولی مال خفنی محبت و افتداری ہ جو اسان لوک اہاں تیں ہننی ماہولی دے مخصوص لہجے آ لے حروف تہجی دی لکھت بارے اتفاق تے اتحاد پیدا نہیں کر سکے۔

ساڈے مہماندہ رے دناشور کجھ تاں انفرادی طور تے تیں کجھ گروہیں دی صورت ہ چ گزریں بک صدی کوں سرکھیا کھیا کرنیں ڈر گئیں پر بہالہ اہاں تیں ہننی جا تے جینا کھڑے۔

خدا جانندہ جو خود تے انا داا پر بہالہ ہننی جمیل جاتوں کڈاں تھو کسی تے اسان کڈاں ہننی انا دے خول کوں نکل کرنیں ہننی ماہولی دے مخصوص حروف تہجی دی لکھت تے متفق تھی ہسوں۔
 ہن اے کجھ ہمتار کے سامنے آ گئی ہ جو گزریں چار ڈوبا نہیں کن ساڈے سرائیکی زبان دے مہماندہ رے دناشور سرائیکی

حروف کوں مفرد حروف دی تبدیری ہ چ کڈھدھیندن۔ سارے تے حروف کجھ ایں ہن ”ح، بگ، بن“ سنڈھی دناشور انھیں حروف کوں مفرد حروف دی غیر ہ چ شامل کرن دی تو جہ کجھ ایں پیش کریدن جو:

”نون غندی کوئی حروف تہجی کا نہیں۔ جڈاں جو اے بک او از داناں ہ۔ جہڑی جو کیں حروف تہجی کوں ہننی زبان کوں ادا کریدن نہیں ہونیں بک کوں کڈھی ویندی ہ۔ لہذا واسطے ح تے بک کوں پہلے آون آلی نون غندی حروف تہجی شار نہ تھیون سا گئے حروف تہجی ح، بگ تے ان مفرد حروف گنیئے ہسوں۔“

ایں طر حال ارامی، عربی، فارسی تے پراکرات زبانیں دے سارے حروف تہجی جمع کر کریں سرائیکی حروف تہجی دی کل تعداد ۵۴ ہن گئی۔

5- خالص سرائیکی لہجے دے حروف تہجی: ا، آ، تے، ڈ، تے، گئے، ۵۴ حروف تہجی کوں علاوہ خالص سرائیکی لہجے دے حروف تہجی دی تعداد چھی ہ۔ اے حروف تہجی کجھ ایں ہن۔ پ، ح، ب، ڈ، بگ، بوھ، برہ، یعنی چار حروف مفرد تے ڈو مرکب حروف ہن۔ لہذا ایں طر حال سرائیکی حروف تہجی دی تعداد ۶۰ = ۵۴ + ۶ ہن گئی آ (الف ممدودہ) تے یائے مجہول یعنی ”ے“ حروف تہجی ہ چ شامل کر کریں سرائیکی حروف تہجی دی کل تعداد ۶۶ تیں وچ پہنچی۔

بک زمانے ہ چ سنڈھی تے سرائیکی بک زبان ہئی۔ اے جڑواں زبان ماں انجواج تھی گیاں۔ سنڈھی دناشوریں ہننی زبان دے حروف تہجی دی تعداد ۵۴ مقرر کیلی یعنی کل حروف تہجی ۶۰ کوں ۸ حروف تہجی حذف کر ڈے جہوڑے ہن۔ ژ، رھ، ژھ، لہر، مہر، نہر، وہ، تے جہ۔ پر ڈوبا نہیں دے مخصوص لہجے آ لے حروف تہجی کجھ تھیں ہن۔ یعنی پ، ح، ب، گ، ڈ، بگ، بگ، (گت) تے ان (ن سنڈھی) ڈ، وچھے لوٹیں ہ چ تے حروف ح، بگ، بن (نون) دا تلفظ (لہجہ) تاں کجھ تھیں ہا پر املا و کھو دھ ہ۔

(iii) **سرائیکی حروف تہجی دی لکھت دا پندہ:** قدیم زمانے ہ چ سرائیکی نثر دی لکھت دا وجود نہ ہا۔ وادی سندھ ہ چ اہل عرب دے مقدم رکھن دے بعد اہاں ہاں رکھوں آون آ لے تے مقامی صوفیائے کرام مقامی غیر مسلم لوکیں کوں اسلام ڈوں راغب کرن کیئے سرائیکی نظم کوں آپناں ذریعہ اظہار بنا لیا۔ و ت وقت دے گزرن دے مال مال ہو لیں سرائیکی نثر دی انگوں لغوں شروع تھی گئی جہڑی جو عربی زبان دے رسم الخط دی مناسبت مال ”خط نسخ“ ہ چ لکھی و کجھ لگی۔ لہذا ہ زمانے ہ چ (۱۲ویں صدی دی بیسویں صدی شروعات ہ چ) لکھنیاں و کجھ آ لیاں چھو جیاں چھو جیاں دینی تے فنی کتاباں (بلکہ کتابچے) مثلاً نون ہجرتی ملتان قاعدہ نور مامہ، معراج نامہ، چکی روٹی تے لکھو جھیاں کئی بناں کتاباں سرائیکی نثر دامنڈھ بنیاں پرائیں دارم الخط عربی دارم الخط یعنی ”خط نسخ“ ای رہیا۔ ۱۷ویں صدی دے مابقی توں پہلے پہلے سنڈھی زبان سرائیکی زبان کن انج کر ڈتی گئی۔ صدئیں تیں بک زبان ہن کر تیں رہوں آ لیاں اے جڑواں زبان ماں جڈاں انجواج تھیاں تاں و ت انھیں دارم الخط و ای انجواج تھی گیا۔ یعنی سنڈھی دناشوریں تاں سنڈھی زبان کیئے عربی رسم الخط یعنی خط نسخ ای تجویز کیلا جڈاں جو سرائیکی دناشوریں سرائیکی کیئے خط نستعلیق چنیا۔ ہن متذہبہ کوں سنڈھی تیں سرائیکیں و کھو کھ رسم الخط کوں ہننی زبان دی لکھت دا ذریعہ بنا لیا۔

4- ”ذ“ ابتدائی شکل: ذ، رائل، ڈ، راون، ڈ، وگم، ڈ، کھرے، ڈ، نہیں

”ذ“ درمیانی شکل: پڈن، سڈن، پیڈا، میڈا

”ذ“ آخری شکل: کھیڈ، بو، ڈ، ڈ، ڈ، لوڈ، مہجڈ

5- ”گ“ ابتدائی شکل: گل، گچی، گیبو، گکا، بڑھا

”گ“ درمیانی شکل: وگا، رگو، بگی، بھگنا

”گ“ آخری شکل: لاگ، بھاگ، بھگ، بھوک، رگ، واگ

6- ”نگ“ ابتدائی شکل: اے حرف تہجی کہیں وی لوظ دے شروع وچ نہیں آندا۔ لہذا واسطے لہجہ حرف تہجی دی ابتدائی شکل کا نہیں۔

”نگ“ درمیانی شکل: منگل، انگل، رنگن، سنگی، انگن

”نگ“ آخری شکل: رنگ، سنگ، لنگ، بنگ

7- ”ن“ ابتدائی شکل: اے حرف تہجی وی کہیں لوظ دے شروع وچ نہیں آندا۔ لہذا واسطے لہجہ حرف تہجی دی ابتدائی شکل کا نہیں۔

”ن“ درمیانی شکل: پانی، دانے، بھاناں، گھائی، لونی، سوئی۔

”ن“ آخری شکل: ساون، پروان، چاون، منی، سنی

8- ”سی“ (یائے مخفی الصوت یا یائے معدولہ) بنابائے اردو نہیں ڈاکٹر مولوی عبدالحق اپنی کتاب قواعد اردو دے صفحہ نمبر ۴۹ تے رقم طراز بن جو:

”بعض لوٹیں وچ موجود حرف تہجی ”ی“ اپنے پہلے حرف دے مال این طرحاں ملا کرئیں پڑھی

ویدی وچ جوڈ و پائیں حرفیں دی آواز تک معلوم تھیندی و۔ چوہیں جوکتیا، کیاری، پیارا، دھیان،

چوٹی، گیارہ وغیرہ، اسان اینداں مال ”یائے معدولہ“ رکھنے اتیا واسطے اتھیں ”سی“ دے اتے

نشان ”v“ یعنی ایسی جزم و نشان لاڈی دے ہیں۔“ (ترجمہ)

اے گالہ نشان پر تھی کے سامنے آگئی وچ جو سرائیکی واگوں اردو زبان وچ وی ”یائے مخفی الصوت“ یعنی ”یائے معدولہ“ و

وجود پاتا ویدے جیکوں علامتی طور تے ”سی“ لکھیا ویدے۔ یائے معدولہ وی کہیں لوظ دے شروع وچ نہیں آندی لہذا کہتے یائے معدولہ دی ابتدائی شکل کا نہیں۔

”سی“ درمیانی شکل: وائیاں، تھائیاں، گھائیاں، پھائیاں، (تفصیل کیلئے ڈیکھو باب نمبر ۱ دی جز نمبر ۲۰)

”سی“ آخری شکل: چونکہ یائے معدولہ کہیں لوظ دے اخیر وچ وی نہیں آندی لہذا واسطے ایدی آخری شکل وی کا نہیں۔

(۷) ہائے مخلوطی، مخفی تے مخلوطی وادوست استعمال: چوہیں جو باب نمبر ۱۵، ۱۶ تے ۱۷ وچ ہائے مخفی، ہائے مخلوطی

تے ہائے مخلوطی یعنی ہائے ڈچوشی وی مفصل تعریف کر ڈتی گئی و۔ ہائے مخلوطی دے متعلق صرف بتعلق رسم الخط وچ اے اہل قانون وچ ہائے مخلوطی لکھینے گئے کہیں وی لوظ دے آغاز، درمیان یا اخیر وچ ہونے اصل بحر صورت یعنی ”ھ“ وچ نہیں لکھی وچ

زبان دے مخصوص حروف تہجی متفقہ طور تے بیخ شمار کریدن ہرے ہواے ہن۔ (پ، ہ، ڈ، گ، ن) تے سندھی لہجے دے ڈو حروف تہجی (ج، گ، تے گ) وی آواز آلے حروف کیلئے علامتی طور تے کئی ان حروف جو ہر تہجیوں کیلئے بلکہ ج تے گ کن پہلوں نون غنہ دھا کرئیں لہجے دی کی کون پورا کیٹا گئے۔ یعنی انھیں کون علامتی طور تے ج تے گ لکھیا گئے لہذا میں سمجھاں جو ہن سرائیکی دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی دی گتری پوری تھی گئی و۔ تے انھیں دی ملاوی متفقہ طور تے منظور کر گدی گئی وچ جو کھیاں ہے:

(پ، ہ، ج، ڈ، گ، ن)

اے گالہ وڈی افسوسناک تے تکلیف دہ وچ جو ساڈے کچھ مہاندراے دانشور تے لکھاری اجاں لہذا مسئلے کون و لاگوئیں سرو چاون دی کوشش کریندے ہیں چوہیں جو ساڈی ماہولی دی ترو تے اشاعت کیلئے نقصان دہ ثابت تھی سگدی و۔ ضرورت لہذا گالہ دی وچ جو اسان متفقہ گالہ کون و متنازع فیہ نہناؤں۔ جے کرنا وڈی کون و لاگینڈیا گھینا تاں وچ تہجی لکھیاں گھیناں ہزاراں کتاباں چوہیاں جو بیخ حرفاں دیاں اضافی اوازاں مال لکھیاں گھین مٹی وچ رل وین تے وچ اسان اپنے لہجے بے بہا ناٹھے کن تیکر محروم تھی ویسوں جے کر خدانخواستہ ایس تہجی گھینا تاں وچ ساڈی ماہولی داگنی صدئیں تے محیط کیٹا گھینا پندہ اجلا تھی و۔ میں آہائیں دانشور تے مہاندراے لکھاریں دی خدمت وچ اے ارداس کریاں جو نوئیں ڈچے وچ پوون دی بجائے آپٹیاں ساریاں طاقتاں آہنی ماہولی کون متفقہ اضافی اوازاں آلے رسم الخط وچ لکھن آلے پاسے لاڈیون تاں جو سرائیکی زبان دے ادب دا وچ خوب بھل بھل چا وے۔

(۷) سرائیکی دے مخصوص مفرد حروف تہجی دا استعمال: سرائیکی لہجے دے مخصوص حروف تہجی پ، ہ، ج، ڈ، گ، ن،

نگ تے ن دے ابتدائی درمیانی تے آخری شکلیں دا لوٹیں وچ استعمال پڑھ ڈتا ویدا اپنے تاں جو انھیں حروف دے سرئیں دی درست ملاداشعور پیدا کیٹا وچ سگے۔

1- ”پ“ ابتدائی شکل: پیر، ہار، ہر، ہمد، ہل، ہترا، ہترا

”پ“ درمیانی شکل: ٹوہا، ہر، ہہ، ہہی، دھابے

”پ“ آخری شکل: پب، ہراپ، ہر، ہپ، ہسب

2- ”ج“ ابتدائی شکل: جمل، جمال، جاکر، جھر، جھانہ

”ج“ درمیانی شکل: جھن، جھا، بجھا، بجوان، جھلن

”ج“ آخری شکل: رج، پوج، سوچ، گج

3- ”ن“ ابتدائی شکل: اے حرف تہجی کہیں وی لوظ دے شروع وچ نہیں آندا۔ لہذا واسطے ایدی کوئی ابتدائی شکل کا نہیں۔

”ن“ درمیانی شکل: نجان، نجان، نجان، نجان، نجان

”ن“ آخری شکل: نچ، نچ، نچ، نچ، نچ

کہن رگہون	گہ	گہن رگہون	گہ	گہن رگہون	گہ
وہن روهون	وہ	وہون	وہ	وہون	وہ
گہون	گہ	گہون	گہ	گہون	گہ

کچھ جگہوں میں لوظ جہ سے عام طور سے غلط لکھنے دیدن:

لوظ	جے	معنی	غلط املا
اُنہ	(ا، ن، غ، ہ)	زور یا درد کی وجہ سے آواز نکالنا	انہ، انہر
اُونہ	(ا، و، ن، ہ)	اس نے	اونہ، اونہر
آنہ	(آ، ا، ن، ہ)	آہ	آنہ، آنہر
لہمہ	(ل، ہ، ن، ہ)	اس نے	انہ، انہر
بانہ	(ب، ا، ن، ہ)	بازو	بانہ، بانہر
پنہ	(پ، ن، ہ، ہ)	پیس (فصل امر)	پنہ، پنہر
دانہ	(د، ا، ن، ہ)	فریاد	دانہ، دانہر
ڈنہ	(ڈ، ن، ہ، ہ)	دن	ڈنہ، ڈنہر
سُنہر سونہر	(س، و، ن، ہ)	جان پہچان، دیکھی بھالی جگہ	سنہ، سونہ، سنہر، سونہر
شہہ	(ش، ہ، ن، ہ)	شیر	شہہ، شہہر
کانہ	(ک، ا، ن، ہ)	دریاؤں کے کنارے گئے والا پودا	کانہ، کانہر
کیہہ	(ک، ہ، ن، ہ)	کس لئے، کیوں	کیہہ، کیہہر
لانہ	(ل، ا، ن، ہ)	مونا اور لمبارسہ	لانہ
مانہ	(م، ا، ن، ہ)	ماش (ایک وال)	مانہ، مانہر
مُونہر مہنہ	(م، و، ن، ہ)	چرڈ دبان	منہ، مونہر، منہر
میہہ	(م، ہ، ن، ہ)	بارش، بھینس (ریاستی لہجہ)	میہہ، میہہر
نانہ	(ن، ا، ن، ہ)	نہیں۔ مونچوں کا ایک اوزار	نانہ، نانہر
نُونہ	(ن، و، ن، ہ)	بہو	نُونہ، نُونہر
نیہہ	(ن، ہ، ن، ہ)	کسی تیل پر گنے والا چمنا سا چل جبت	نیہہ، نیہہر
ایہہ	(ا، ہ، ن، ہ)	یہ یا یہ ہے	ایہہ، ایہہر
ہیہہ	(پ، ہ، ن، ہ)	داخل ہونا	ہیہہ، ہیہہر

محرک فتح (زیر آلا) ہوتی تاں اوہائے ہوز مخفی گئی ویسی جے کڈ پڑیں اور حرف غیر محرک یا حرف علت ہوتی یا نون غنہ ہوتی تاں وت اوہائے ہوز ملفوظی شمار تھیں۔ اسے گجاہر یا درکھن آلی ہ جو جن میں لوظ دی ہائے ہوز کن پہلوں آون آلی "واو" جے کہ محرک ہوتی تاں وت اوہائے ہوز مخفی گئی ویسی جیکر "واو" غیر محرک ہوتی تاں وت انہری ہائے ہوز ملفوظی گئی ویسی مثال دے طور تے۔

الف ہائے مخفی آلے لوظ: کینہ، آمنہ، پٹنہ، دانہ، بہانہ، دہانہ، گریہ، ہمدیہ، ذکیہ، ہکلیہ، قریہ، گردہ، پپرہ، اسوہ، کندہ، چارہ، شکوہ، انڈہ، پردہ وغیرہ۔

ب ہائے ملفوظی آلے لوظ: کینہ، میہہ، شینہ، ڈنہ، نمہ، دانہ، کانہ، جو انہ، کریہہ، مڑیہ، مریہ، ویہہ، شینہ، کریہہ، لہمہ، گردہ، انڈہ، شکوہ، رہ، کوہ، کواہ، سیاہ، پناہ، بیاہ، واہ وغیرہ۔

خلاصہ بحث: لہجہ ساری بحث والہ باب اے ہے جو:

1- ہائے مخفی تے ہائے ملفوظی کوں کڈ پڑیں اول بدل یا غلط ملط نہ کیتا ونجے بعض اہل قلم ہائے ملفوظی دی لہجہ شکل "لمہ" کوں ڈوبائے ہوز (o + o) شمار کریدن جہوی جو درست گجاہر تھیں۔ انہیں کوں شاید ایندی بھر پورا آوازن کن مغالطہ لگے ہون تے کہ "و" جے ایندا ثبوت اے ہے جو لہجہ "و" کوں تلفظ جے ہمیشاں بک حرف جی دے برابر شمار کیتا ویندے۔

2- ہائے ملفوظی کن پہلے آون آلا حرف جی (چا ہے جزواں ہووے یا کنواں ہووے) ہمیشاں غیر محرک ہوندے پر ڈ و حرفنی لوظ جے محرک فتح (زیر آلا) ہوندے تے عموماً اوکھیں مصدر کن فعل امر ہوندے۔ ہائے ملفوظی شعر دی تلفظ جے بک حرف جی گئی ویندی ہ۔

3- ہائے مخفی کن پہلے آون آلا حرف جی (چا ہے جزواں ہووے یا کنواں ہووے) ہمیشاں محرک فتح (زیر آلا) ہوندے جڈاں جو ڈ و حرفنی لوظ حرف دیاں قسماں وچوں کوئی بک قسم ہوندی ہ۔ مثلاً حرف جار حرف اشارہ، یا حرف تہنید وغیرہ۔ ہائے مخفی شعر دی تلفظ کرید نہیں ہوئیں یا تاں حذف کر ڈتی ویندی ہ یا قافیے دی مناسبت مال انیکوں الف جے تبدیل کر ڈتا ویندے۔

(VI) - ہائے ملفوظی مال لکھنے لوظیں دی غلط تے درست املا:

1- ڈ و حرفنی لوظ جہوے جو کہیں مصدر کن فعل امر ہوندن:

مصدر	فصل امر (درست املا)	غلط املا	مصدر	فصل امر (درست املا)	غلط املا
بہن رگہون	بہ	بہ	بہن رگہون	بہ	پہ
بھین رگہون	بھہ	بھہ	بھین رگہون	بھہ	ٹھہ
بھین رگہون	بھہ	بھہ	بھین رگہون	بھہ	ڈھہ
ڈ و سن	ڈوہ	ڈوہ	ڈ و سن	ڈوہ	—
رہون رز سن	رہ	—	رہون رز سن	رہ	سہ

دَریبہ	(د، ر، ے، ہ)	بہت زیادہ	دریہ، دریبہ
فقیہیہ	(ف، ق، ی، ہ)	علم فقہ داماہر	فقیہ، فقیحہ
تنبیہیہ	(ت، ن، ب، ہ، ی، ہ)	ہدایت کرنا، وارنگ دینا	تنبیہ، تنبیہ

(vii) - مخارج دے لحاظ سے حروف و نیاں قسماں: ہر ک حرف تہجی اپنی کب و کھری آواز، لہجہ یا تلفظ رکھیندے سے حیدر جانن نہایت ضروری ہے۔ ہوں سارے حروف تہجی انھیں بن جنہیں دی آواز ہوں ای تھوڑے فرق مال کونچھیں ۷ مثلاً الف تے ع، تے ط، ث، ہ، ث، ہ، تے ص، ذ، ز، ہ، تے ط، ق، تے ک، تے د، تے ج، وغیرہ اہل عرب دی اے شھو صیت ۷ جو اہر ک حرف تہجی کوں اوندی درست تے و کھری آواز مال ادا کرن دا بھر پور سانیو کریند جنڈاں جو ہنے زباں ہاں آ لے لوک، لہجہ گلاہر دا زیادہ اہتمام نھیں کریندے حالانکہ اے آواز کرن بے حد ضروری ہے۔ خاص کر چھوٹے ہاں کون حرف تہجی دی سخاں کراون کینتے اواز دا ای سہارا کولیا ویندے۔ جے کراستا حروف تہجی کوں انھیں دے درست مخرج مال ادا نہ کر سیں تاں وہاں انھیں حروف دی صحت مال ادا نیگی کیوں کر سیں۔ تے وت اور ف سخاں کیوں تھیں۔ لہذا حروف تہجی دی انھیں دے درست مخرج مال ادا نیگی ہوں ضروری ہے۔ مخارج دے لحاظ سے حروف تہجی کوں اٹھ قسمیں ۷ چھ تقسیم کیا ویندے تاں جو انھیں دی سخاں کوں اسان بنا یا وئج سگے۔ اے اٹھ قسماں کجھ ایں ہن۔

- 1- شغوی حروف
- 2- شجری حروف
- 3- شجوی حروف
- 4- نطسی حروف
- 5- اسلی حروف
- 6- وٹھی حروف
- 7- لبوی حروف
- 8- طلی حروف

انہیں دی تفصیل ڈیکھو۔

- 1- شغوی حروف: شغویہ دے لوتھی معنی ہونھ دے ہن؛ بس اور حروف حیدر آواز ہونھاں کن نکلدی ۷ شغوی حروف تہجی اکھیند ن جہڑے جواے ہن۔ ب، بھ، پ، پ، پھ، م، مہ، و، وہ، ۱۰=
- 2- شجری حروف: کھیلے ہوئے ہونھاں کن نکلن آ لے حروف تہجی شجری حروف تہجی اکھیند ن جہڑے جواے ہن۔ ج، چھ، چ، چھ، ش، س، ہ، ہ، ۸=
- 3- شجوی حروف: ڈنڈ تے زبان ملاون مال جہڑے حروف ادا تھیند ن شجوی حروف تہجی اکھیند ن، جہڑے جواے ہن۔ ث، ڈ، ۳=
- 4- نطسی حروف: زبان اُتے کرکس ڈنڈ مال زور ڈیون سیتی جہڑے حروف ادا تھیند ن نطسی حروف تہجی اکھیند ن۔ جہڑے جواے ہن۔ ت، تھ، و، وہ، ط، ۵=
- 5- اسلی حروف: اسلی دا لوتھی معنی ۷ زبان دی چوٹی۔ بس زبان دی چوٹی کن نکلن آ لے حروف اسلی حروف تہجی اکھیند ن جہڑے جواے ہن۔ س، ز، ظ، ۳=
- 6- وٹھی حروف: اور حروف تہجی جہڑے جو زبان کوں زور لا کے حرکت ڈکے کرکس سگھ کن آواز کڈھن مال ادا تھیند ن وٹھی

دریبہ	(د، ر، ے، ہ)	دیہات، دیو	دریہ، دریبہ
ریبہ	(ر، ے، ہ)	ہاڑھی او وچھوں کے نئے نیاں آگنا	ریہ، ریبہ
ریبہ	(ر، ی، ہ)	پیٹ میں گیس پیدا ہونا	ریہ، ریبہ
سیبہ	(س، ے، ہ)	ایک جانور لیے لے اور کوا ربا لوں والا	سیہ، سبہ
کیبہ	(ک، ے، ہ)	غیر کاشتہ چھیل میدان	کیہ، کیبہ
چوبہ	(چ، ی، ہ، ے)	نصے سے منہ بگاڑنا	چوبہ، چوبہ
سربہ	(س، ر، ی، ہ، ے)	سرس کا درخت	سربہ، سربہ
کربہ	(ک، ر، ی، ہ، ے)	جنگلی پودا (ڈیلھے)	کربہ، کربہ
نکیبہ	(ن، ک، ی، ہ، ے)	کمی لوگ، کم ذات	نکیبہ، نکیبہ
اکانبہ	(ا، ک، ہ، ے)	ایک خود درخت	اکانبہ، اکانبہ
اگانہ	(ا، گ، ہ، ے)	آگے	اگانہ، اگانہ
گمانہ	(گ، م، ہ، ے)	ایگز	گمانہ، گمانہ
جوانہ	(ج، و، ہ، ے)	ایک کانٹے دار خود پودا	جوانہ، جوانہ
توانہ	(ت، ڈ، ہ، ے)	کپڑے سکھانے کیلئے بندھا ہوا رس	توانہ، توانہ
چنانہ	(چ، ن، ہ، ے)	دریا نئے چناب	چنانہ، چنانہ
کوانہ	(ک، و، ہ، ے)	کسی چیز کی بہت ہی تھوڑی مقدار	کوانہ، کوانہ
چھیبہ	(چھ، ے، ہ)	نقصان	چھیبہ، چھیبہ
چبہ	(چ، ے، ہ)	گرم راکھ، مقابلے کی دعوت	چبہ، چبہ
ڈھیبہ	(ڈھ، ے، ہ)	رہت کے ٹیلے کا دامن	ڈھیبہ، ڈھیبہ
لیبہ	(ل، ے، ہ)	متبوضہ کشمیر کے ایک شہر کا نام	لیبہ، لیبہ
تریبہ	(ت، ر، ے، ہ)	پیاس	تریبہ، تریبہ
سربہ	(س، ڈ، ے، ہ)	جلن، تیز دھوپ	سربہ، سربہ
سربہ	(ک، ر، ے، ہ)	قسط سالی	سربہ، سربہ
مریبہ	(م، ر، ے، ہ)	موت	مریبہ، مریبہ
مڈبہ	(م، ڈ، ے، ہ)	کام چور	مڈبہ، مڈبہ
چھیبہ	(م، چھ، ے، ہ)	چک پڑنا	چھیبہ، چھیبہ

ہوں مکان دی شکل یک لیرتہ کے رہ گئی تے دروازے تے پہنھا ہونیا آدمی اوند انقطہ بن گیا۔

ج: جیم کن ”جمل“ یعنی یک اٹھ مراد گھدا گیا جیندے آتے یک آدمی سوار با۔ آدمی زور مال جو اٹھ دی مہارکوں چھٹیا تاں دت اٹھ دی گردن چھٹیج کرئیں ”ج“ دی شکل اختیار کر گئی تے اٹھ تے پہنھا ہونیا آدمی اوند انقطہ بن گیا۔

ذ: عبرانی زبان دا یک لوظ ”دالت“ جیند معنی دروازہ چھیندے تے دروازے دی شکل ”ذ“ واگوں ہوندی ہ۔

س: عبرانی جہ ذہندیں کوں ”س“ نال تھیںہہ ڈتی ویندی ہ۔ کیوں جو ”س“ دے ترے ڈاندائے ہو بہو ڈہندیں نال مشابہت رکھیند۔

ع: اکھ دے معنی جہ استعمال تھیون لگی کیوں جو ع داسر اکھال ہوں مشابہت رکھیندے۔

غ: غ د معنی ”مہبہ“

ک: (تھوڈی تلی کچڈاں تھو کھو سدا کھتا ویندے تاں دت تھو دا گلو کھاتی تے انگلیں نال بالکل ک دی شکل بنیندے۔

م: م کوں سندرد جہ آسن آلی پائی دی لہر نال تھیںہہ ڈتی گئی ہ۔

ن: (تھیجی) کیوں جو تھیجی دی اکھ نال مشابہت رکھیندی ہ۔

واؤ: واؤ کوں یک گنڈی دے نال تھیںہہ ڈتی گئی ہ کیوں جو (واؤ) دی شکل گنڈی نال ہوں مشابہت رکھیندی ہ۔

اے گھاکھ تتر کے ساہنے آ گئی ہ جو اسان تیں تھین آ لے حروف تھیجی دراصل ڈیا ڈیا وکن زیادہ سادہ اوزیں داسر کب ہوندن ہ۔ جڈاں جو اسان نہیں و حروف تھیجی کوں اوندی پہلی سادہ اوز نال سڈیندے ہیں۔ ایل عرب ہر حرف تھیجی دے گئی تہ گئی معنی دی مقرر کئیں، جہاں دا تھاں ذکر کرن ساڈی معلومات جہ و دھارے دا باعث ہئیں حروف تھیجی تے انہیں دے وضع کیچے گئے معنی کجھ ایں ہن۔

الف: الف د معنی ہ کھا آدمی، یک ہزار، سرانگینی جہ سٹے سکھنے یا تگ دھڑگ آدمی کیندے وی ورتیا ویندے۔ شعراء دے نزدیک الف سدھی تے اچی تقد کیندے تے اللہ تعالیٰ دے نال کیچے ہک علامت دے طور تے استعمال کیتا ویندے۔ جیویں جو:

الف اللہ چھے دی بوٹی مرشد من وچ لائی ہو (حضرت سلطان باہو)

اکھر پڑھ الف جو، بنا ورق سبھ وسار (حضرت عبداللطیف جانا)

ب: ہوں ڈائیں آلامڑس، نال، وچ، آتے، مقابل

ت: خیر ذہن ناہو یا نا، روٹی پکاون کیندے، گھنیا ہو یا نا

ث: نرم، نازک

ج: مست اٹھ

ح: اچی قدر آلی عورت

خ: خفٹی تے کتدوے وال

ڈو جیسے او حروف ہجڑے جو ڈو یا ڈو وکن زیادہ حروف تھیجی تے مشتمل ہوندن یا ڈو جیسے لوظیں جہ وچ او جھوٹے جھوٹے غیر مستقل لوظ ہجڑے جو بولن یا لکھن جہ وچ گلھے گلھے معنی پیدا نہیں کر سگدے جڈاں توئیں او کہیں جیسے جہ وچ یا ڈو جیسے لوظیں نال مل کرئیں استعمال نہ تھیون۔ انہیں جھوٹے جھوٹے لوظیں کوں ”مرکب حروف“ آ کھنیا ویندے۔

ا: مفرد حروف یا حروف تھیجی: اسان جڈاں عربی، فارسی، اردو یا سرانگینی حروف تھیجی تے غور کریندے ہیں تاں دت ساکوں معلوم تھیندے جو اے حروف ڈیکھن جہ وچ تاں مختلف سادہ اوزیں دنیاں علامتاں ہن پر انہیں دے بانوں کن گئی سادہ (مفرد) اوز پیدا نہیں تھیندی بلکہ ہک حرف تھیجی سادہ اوزیں کن مل کرئیں بنیا ہونیا ہک لوظ ہوندے جیویں جو الف تے ترے حروف (ا+ل+ف) تے ب (ب+ے) یا (ب+ا) نال مل کرئیں بننے۔ ڈو جیسے لوظیں جہ وچ حروف تھیجی وچوں کجھ حروف تاں انہیں دس ہجڑے جو ڈو مختلف اوزیں آ لے حروف تے مشتمل ہن۔ تے کجھ ترے اوزیں آ لے حروف تے جنہیں دی تفصیل مسرووی بلنوتی تے مکٹوبی حروف دے عنوان نال لکھی وئجی ہ۔ اتھاں صرف اے ڈس مقصود ہ جو اے حروف تھیجی کئی اوزیں دا مجموعہ ہن۔ انہیں اوزیں کوں سن کرئیں اے خیال پیدا نہیں تھیندے جو اے حروف تھیجی ہک مفرد حرف تھیجی ہوسن۔ اہندی ویدے اے ہے جو اے حروف تھیجی اونہہ زمانے دی یادگار ہن جڈاں بولو کاپنے خیالات دا ظہار تصویراں بنا بنا کرئیں کریندے ہن۔ اے تصویریں رسم الخط وقت گزرن دے نال نکی مرادل کن گذر کرئیں حروف تھیجی دی تخلیق تیں پھیندے۔

ساکوں صدیں دی تحقیق دے بعد اے معلوم تھنے جو پہلے مرحلے جہ وچ جے کرئیں کواں یا کہیں سنواٹی (عورت) دے متعلق کوئی کجا کھر کرئی مقصود ہو دے ہا تاں دت اوگاہ یا سنواٹی دی تصویر بنا کرئیں اپنے مقصد دا اظہار کریندا ہا۔ ڈو جیسے مرحلے جہ وچ ہک ہوں لہی مدت دے بعد جڈاں جو انسانی شعور جہ و دھار تھی گیا تاں دت تصویریں کن افعال دا کم گھنیا جین پئے گیا۔ یعنی اکھ دی تصویر کن نظر (یعنی ڈیکھن دے کم دا اظہار) تے ڈو ڈیکھن کن رفتار یا چال مراد گھنیا جین لگ پئی جڈاں جو تہے مرحلے جہ وچ کہیں شے دی تصویر کن اوندے خصائص، صفات مراد گھدے دچن لک پئے۔ مثال دے طور تے لوبوی دی تصویر کن مکاری تے عیاری د معنی گھدا دچن لگا۔ دت وقت دے گذرن دے نال نال ایھے تصویراں ڈیکھنیں سدا نہیں لکیریں جہ وچ بدل گیاں۔ ہزاراں سال گذرن دے بعد اے ڈیکھیاں سدا نہیں لکیراں اصوات جہ وچ تبدیل تھیون لگ پچاں۔ تے دت اے اصوات حروف تھیجی دارو پ اختیار کریندے گئے۔ مثال دے طور تے۔

الف: شروع شروع جہ وچ الف کواں یا ڈاند دے سر نال مشابہت ڈتی گئی کیوں جو عبرانی جہ وچ الف گاہاں یا ڈاند دے سر کواں آ کھنیا ویندے پر زمانہ بدلن دے نال نال گاہاں یا ڈاند دے سر دی بجائے اوندے صرف سنگھتی یا رہ گئے جے جو الف (ا) دی شکل اختیار کر گئے الف کوں بلیندیں ہوں جیویں سب کن پہلوں سادہ آوز پیدا نہیں اول نہ حروف داناں پئے گیا لہذا الف پہلے پہلے حروف تھیجی دارو پ اختیار کر گیا۔

ب: ہک مستطیل مکان دی سادہ چھیں شکل کوں ”ب“ تصور کیتا گیا (کیوں جو عبرانی جہ وچ گھر کواں بیت آ کھنیا ویندے)۔ تے اوندے پیشہ ڈتے گئے نقطے کوں ہک دربان تصور کیتا گیا جہ وچ مستطیل شکل دے مکان دے دروازے تے پہنھا ہا۔ دت ہوں

ذو حصینوں کو آجت ہے جو وزن دے کم آمدن تاں جو کہیں گھا لہروں کا معنی نایا و بچ سیکے۔ بے کر کہیں گھا لہرو چوں انہیں حروف کو کٹھ ڈتا و بچے تاں وٹا گھا لہر سراسر بے معنی تھی کہ رتہ بندی ہے۔ بنیا دی طور رتے مرکب حروف چار تھی بن (یعنی حروف ریلہ، جروف عطف، جروف تھخصیس تے بچا تھ حروف پر انہیں قسمیں دیاں مزید قسماں بن۔ جنہیں واصل ذکر حروف دے بیان ہے جت کیتا ویسی جہز او جامع سرائیکی قواعد دی ڈو جھی جلد علم لغو ہے جت شامل ہے۔ اتھاں صرف انہیں مرکب حروف دا ذکر کیتا ویدے جہزے جو بعض اوقات حروف تھجی واگوں ورتے ویدن۔

کچھ حروف تھجی اتھیں وی بن جہزے جو جملہیں ہے جت استعمال تھی کرئیں مرکب حروف واگوں معنی ویدن انہیں حروف تھجی وچوں گھی تاں حروف چار گھی حروف عطف، گھی حروف ندا تے گھی ضمیر متصل واگوں تے گھی ہئے انداز ہے جت لہناں لہناں رنگ ڈ کھیدن لہذا حروف تھجی دے لہجہ وکھو کہ تے وونون روپ کون نشا بر کرن دی آہر کریدے ہیں۔

الف:

1- الف فارسی واگوں حرف ندا دے معنی ہے جت استعمال کیتا ویدے جیوں جو اہلی کنوں الہا، ہی کنوں نبیا، تھی کنوں نبیا، بادشاہ کنوں بادشاہ، عالیجاہ کنوں عالیجاہ، محمد کنوں محمد، ولی کنوں ولیا، خدا کنوں خدا یا، جی کنوں دھیا، پتر کنوں پتر وغیرہ۔ سرائیکی ہے جت اسم دے اخیر ہے جت الف دے علاوہ "واو" دا وی ودھارا کیتا ویدے جیوں جو پھر انہیں کنوں بھراوا، شاہ کنوں شاہا وغیرہ، خوشی دے اظہار کیتے واو، توجب دے اظہار کیتے اللہ اللہ، تو بہ کیتے استغفر اللہ، لغزت کیتے کھکا، تے بکھل دے جواب کیتے لہجا لہجا، بھکا بھکا، ہا ہا وغیرہ۔

2- بعض سرائیکی مصادروں کنوں ماضی مطلق سادہ بے قاعدہ ہندی ہے۔ لہذا بے قاعدہ ہن آلی ماضی مطلق دے سینغے واحد غائب ہے جت زیادہ تر اخیر ہے جت الف دا ودھارا کیتا ویدے جیوں جو۔

مصدر	ماضی مطلق	مصدر	ماضی مطلق	مصدر	ماضی مطلق
آسنی	آندا	چوون	چیتا	ہون	پٹھا
دھوون	دھوتا	پاوون	پاتا	کرن	کیتا
سمن	سینا	پوون	پوتا	پچھن	پٹھھا
روون	رینا	ڈیکھن	ڈٹھا	سیون	سیتا

3- بعض اوقات فارسی واگوں فاعلیت دے معنی ڈیون ہے جت الف دا استعمال کیتا ویدے جیوں جو ٹوہا، سووھا، اگاڑا، بٹھا راتا، راتھارا، کوپتا، جڑیا بڑیا، داتا، بیجا، بٹیرا، سپیرا، پالین ہارا، ڈاکیا، کباڑیا وغیرہ۔

4- اسم حالیہ بنید نہیں ہوئیں مصدری مادے (یعنی فعل امر) دے بعد عموماً وال تے الف دا اضافہ کیتا ویدے۔ مثلاً دے طور تے

مصدر	مادہ امر	اسم حالیہ	مصدر	مادہ امر	اسم حالیہ
آون	آ	آندا	اہلن	اہل	اہلدا

ذ: موٹی عورت، کھاون آلی وال، ڈنگی تدر
 ذ: لاناہہ یا تاناخوں (تمباکو) دے رتے دے وٹ
 ر: ذیر یا بغض رکھن آلا شخص، چھوٹی ڈوٹی
 ز: پیٹو آدمی یعنی ڈھیر کھاون آلا شخص
 س: ہوں زیادہ کھنکھن آلا شخص یعنی کھنکھو۔

ش: لٹ بھر کرن آلا یعنی ڈاکو، لٹیرا، بٹکھا بھن آلا، جلدی کرن آلا۔

ص: بک قسم دا پکھی

ض: بانگا کٹڑ

ط: حرلیں تے لاپٹی شخص

ظ: ذیل رن یعنی ڈوٹیں تے ٹھلین چھاتیں (پستان) آلی عورت

ع: اٹھدی ڈوٹی، اٹھدی اکھ تے اکھ دے کھوپے۔

غ: کالا ڈینھوں برتیرہ لگن۔

ف: سمندر دے پانی داسا نال نکراون تے دھاکے دارا واز پیدا کرن یعنی سمندر دا جو اربھانا، جوش و خروش، مد و جزر۔

ق: بک بہاڑا ناں (کوہ قاف)، طاقتور، دولت مند تو گھر

ک: کاوڑ آلا شخص یعنی تحصیل، بچ دار زلفاں، یعنی چھلڑے چھلڑے وال

ل: اٹھ، دولت، بہال دی گلہ تے نظر گور کیتے کالا نکالاون، بک ہئے کون گھٹ گھٹ کرئیں گلگلوئی پاون، ون دیاں نرم و

نازک شاخاں، پشت بنا، پردہ، ڈھک (بندش)، بیجا (بچاؤ)، آسرا، سہارا، گھر، رہن دی جا، لمبان۔

م: شراب، رمز (بھید، راز)، پتلی جیل (کمر) محمد عربی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے ناں مبارک دا پہلا حرف مراد ستیں ہوراں

دی ذات مبارک۔

ن: گھجی، ون دی پاڑیا منڈھ،

و: اٹھدا کو پانت، پائی دی پچی لہر نہیں دی چھوٹی۔

ذ: چھاٹ (تھڑ) جدمہ مصیبت۔

ی: ہال دے بیون دے بعد مادے تھیں ہے جت پکھل کھیر۔

(xi) مرکب حروف: او چھوٹے چھوٹے غیر مستقل لوظ جہزے جو ڈو یا ڈو کنوں زیادہ حروف تھجی دا مجموعہ ہوندن تے

اے لوظ بولن تے لکھن ہے جت اپوں آپ گلے معنی پیدا نہیں کر سگدے بے کوئیں او کہیں جملے ہے جت یا ڈو جھ لفظیں نال رل کرئیں

استعمال دیتیوں۔ اے چھوٹے چھوٹے غیر مستقل لوظ مرکب حروف اکھیدن۔ اے مرکب حروف ڈو لوظیں، ڈو یا ستیں یا جملے دے

- بزرگن بزرگارا بسکن ہسکارا کھسکن کھسکارا
وہڑن وہڑارا ڈسکن ڈسکارا شوکن شوکارا
- 14- سحرئی عربی لوظ جنہیں دے اخیر ء ج الف ہووے مونث ہو لے ویدن ۔ مثلاً ادا، جفا، نقضا، خطا، شفا، دعا، دعا، عطا، شفا، رضا، وفا، حیاء غیرہ۔
- 15- بعض ہندی لوظ جنہیں دے اخیر ا ج الف ہووے مونث کھلے ویدن ۔ مثلاً پوجا، مانا، پروا، بچھوا، بکھنیا، گھنا، گھنیا، انگیا، مالا، سجا، چھالیا، گنگا، جمناء غیرہ۔

پ:

- 1- ب حرف عطف دے طور تے بھی یعنی وی دے معنی ڈیندے جیویں جوتوں وی وچ، میں وی ویساں، او وی گھبر، و توں وی گھبر و و غیرہ وغیرہ۔

پ:

- 1- حرف عطف سرائیکی دے طور تے مثلاً در پر، در پر، ڈ، نہہ، نہہ، ون پون، سال پہ سال، رنگ پر رنگ وغیرہ۔
- 2- سرائیکی اسم کیفیت دے اخیر ء ج پ دا گھا مڑھا مثال دے طور تے ڈ ڈھپ، سوہنپ، سنپ، مہپ، گنڈھپ، و ڈپ، لندھپ، اندھپ، ہنڈھپ، رنڈھپ، بڈھپ، کوڑپ، بڈھپ، بھچپ، بکھپ، بگرپ وغیرہ۔

ت:

- 1- حرف عطف دے طور تے، مثلاً تے تہاں 2- علت کیلے تہیں تہوں تہاں جو
- 3- حرف تخصیص ہنڈاں ہنڈوں، ہنڈا ہیں 4- پناہ منگن کیلے تو پناہ
- 5- نفرت کیلے توئے توئے تھو تھو، تو تھ تھ 6- شمار حاضر مفصل: (۱) ضمیر فاعلی، توں، تہاں، (۲) ضمیر مفعولی، تیکوں، تہاں، تہاں، تہاں، (۳) ضمیر اضافی، تہڈا، تہڈا، تہڈا، (۴) ضمیر دی طرفی حالت تیں وچ یا وچوں، تہڈے وچ یا وچوں۔ (۵) ضمیر دی طوری حالت، تیں کنوں یا کن یا کنیں تہاں کن یا کنوں یا کنیں، تہاں کن یا کنوں یا کنیں۔
- 7- حرف عطف استدر کی تہاں و تہڈاں و ت، تہاں تہاں وی توڑے، تہاں تہاں جو، تو تیں جو۔
- 8- حرف عطف سببی، تہڈوں تہوں کیلے، تھیں کیلے تہوں تہاں، تہڈوں تہاں، تہاں۔
- 9- حرف عطف شرطی، توڑے جو، توڑے وی، جے تیں، جے تو تیں۔
- 10- اسمائے کیفیت جوئے جوئے تے ملدن انھوں دے وچ آخری حرف ت کن پہلے حرف تے زیر آمدی ء جیویں جو:

(الف) **خالص سرائیکی اسمائے کیفیت:** لکھت، چاہت، پکت، پارت، بھرت، پکت، مہلت، سنکت، کچھت، آڑھت، منت، جوت، پوھت، بکت، ونٹ، گھرت، گھاڑت، ڈکھت، بڈکھت، گرت، بگرت، منت، بھجارت، سکھت، سکھالت، سکھوات، بھت، اڈت، اڈت، بچت، چاہت، بھرت وغیرہ۔

- اپڑن اپڑا اپڑا اپڑا
آکڑن آکڑا آکڑا آکڑا
آنکڑن آنکڑا آنکڑا آنکڑا
- 5- بعض اوقات الف ڈ و لٹھیں کوں ملاون واکم ڈیندے۔ جیویں جوہر اسر دھما دھم، چھما چھم، دھنا دھن، لبالب، ٹھکا ٹھکا، چھکا چھک، دھڑ دھڑ وغیرہ وغیرہ۔
- 6- بعض اوقات صدی ما دے (فعل امر) کن پہلوں الف دا دھارا کر کے نیا متضاد دے معنی گھدے ویدن جیویں جو:

صدر	مادہ امر	تدا معنی آ لالوظ	صدر	مادہ امر	تدا معنی آ لالوظ
ٹکن	ٹل	ٹل	ٹھکن	ٹھک	ٹھک
چکن	چک	چک	مرن	مر	مر
منگن	منگ	منگ	منٹن	منٹ	منٹ

- 7- خرابی دا معنی پیدا کرن کیلے لٹھیں دے شروع ء ج الف دا دھارا کر ڈتا ویندے جیویں جواچایا، اوڑا، ابھگا، اچرپ، اہتر، اہتر، اہت، ایک، اجاڑا، اچاک، اچھوت وغیرہ وغیرہ۔
- 8- مڈکرا سنا دے اخیر ء ج عموماً الف آندے، جیویں جو، چوہا، چڑا، رسا، ڈا، ہنڈا، کیڑا، چھا، کتا، کھڑا، لگا، ٹھیلہ، جھکا، پھکا، ساوا، پیلا، کالا، بگا، اچا، مٹھا، پچا، گورڈا، کوڑھا، سوہنا وغیرہ وغیرہ۔
- 9- الف مالہ دی حالت ء ج ی مال تبدیل تھیندے جیویں جو رکاب کنوں رکیب حساب کنوں سیب، اکھاڑن کنوں اکھیڑن، سڈاون کنوں سڈیون وغیرہ۔
- 10- بطور حرف عطف، جیویں جو شباروز، راتیں ڈ، نہاں، کھا دا پیتا، ڈٹھا بھالیا، مارنیا کٹیا ہنڈا، بھنڈا، دھوتا پوتا وغیرہ۔
- 11- کہیں لوظ دے شروع یا وچکار حرف زائد دے طور تے جیویں جو سکندر کنوں اسکندر، سکول کنوں اسکول، فروغ کنوں افروغ، ہنگر کنوں ہنگر، خور کنوں نمک خوار وغیرہ۔
- 12- بعض لٹھیں دے اخیر ء ج الف دا دھارا کر کے فاعلیت دے معنی گھدے ویدن جیویں جو جوٹھا، پچا، گورڈا، مٹھا، گدرا، سانولا، بھوڑکا، بھگا، بوڑا، ماندرا، چاڑھا، کوڑھا، سوہنا، سوکھا، لوکھا، تھرا، کوٹرا، اولہ، سولا، کولا وغیرہ۔
- 13- بعض مضاد کن تجھیں اسمائے مفعول بندن جنہیں دے اخیر ء ج الف جو ہوندے مثلاً:

صدر	اسم مفعول	صدر	اسم مفعول	صدر	اسم مفعول
انجھرن	انجھارا	اڈرن	اڈارا	انجھرن	انجھارا
انگرن	انگارا	انگرن	انگارا	انگرن	انگارا

افعال	معنی	افعال	معنی
کھاؤس	اوہد کھاوا	کھاؤس	اوہد اوکوں کھاوا
کھونج کٹاؤس	اوکھاوا گپا	کھووس	میں اوکوں کھاوا
کھوپوس	میں اوکوں کھاوا	کھاندا ہنس رکھاندا ہنس	میں اوکوں کھاندا ہنس
کھاندا ہنس رکھاندا ہنس	او اوکوں کھاندا ہنس	کھاندا ہنس رکھاندا ہنس	او اوکوں کھاندا ہنس
کھاندا ہنس	توں اوکوں کھاندا ہنس	کھاندا ہنس	اساں اوکوں کھاندا ہنس
کھاوس	او اوکوں کھاوے	کھاؤس	توں اوکوں کھاؤس
کھاووس	او اوکوں کھاوے	کھووس	توں اوکوں کھووس
کھاوا ہوس	اوہد کھاوا ہوسی	کھووا ہوس	اوہد اوکوں کھووا ہوسی
کھاؤس	توں اوکوں کھا	کھوؤس	توں اوکوں کھو
کھوپدا ہنس	او اوکوں کھوپدا رہ	کھاندا ہنس	توں اوکوں کھاندا رہ
کھلپدس	او اوکوں کھاندا رہ	کھوپدس	او اوکوں کھوپدس
کھاندا ہنس	توں اوکوں کھاندا رہ	کھوپدس	توں اوکوں کھوپدس
کھاسس	او اوکوں کھاسی	کھاسس	میں اوکوں کھاساں

2- بعض سرائیکی مصادر دے مادہ صدری فعل امر دے اخیر ہج "س" آندی ہج چوہیں جو۔

مصدر	مادہ صدری فعل امر	مصدر	مادہ صدری فعل امر	مصدر	مادہ صدری فعل امر
ہسن	ہس	ہسن	ہس	پھسن	پھس
وسن	وس	وسن	وس	وسن	وس
گسن	گس	گسن	گس	گسن	گس
نسن	نس	نسن	نس	نسن	نس

3- کجھ اچھیں اسماء جنھیں دے اخیر ہج "س" آندی ہج انھیں ہج بعض غیر مصدری اسمائے کیفیت دی ہن۔ آس، آکس، احساس، ارداس، آہنس، آفسوس، اکاس، اکھلیس، کواں، کھواس، کھواس، کھواس، کھواس، ستیا ناس، ہراس، ستیاں، ہجاس، ہواس، ہجاس وغیرہ۔

مصدر	مصدر	مصدر	مصدر	مصدر	مصدر
کھڑکن	کھڑکار	وچن	وچکار	شوکن	شوکار
پوکن	پوکار	پھٹکن	پھٹکار	کڑکن	کڑکار
چٹکن	چٹکار	نرکن	نرکار	گجکن	گجکار
گھرکن	گھرکار	انکن	انکار	انہرن	انہرکار

2- کجھ سرائیکی مصادر دکن ہن آلے اسمائے کیفیت جنھیں دے اخیر ہج "ز" آندی ہج تے اے موش ہوندا۔

مصدر	مصدر	مصدر	مصدر	مصدر	مصدر
پکارن	پکار	ڈسکن	ڈسکار	مُسکن	مُسکار
گھپکن	گھپکار	پھپکارن	پھپکار	گھمکن	گھمکار
پچکارن	پچکار	دھکارن	دھکار	بھکارن	بھکار

3- کجھ اسمائے کیفیت جنھیں دے اخیر ہج "ز" آندی ہج تے اے مذکر ہوندا۔ کھار پھارا، پیار، قپا، معیار، اودھار، بار، ویا، ہزار، ہسوار، پھیاں، کم کار، اصرار، اتار، اقرار، انکار، سردار، وار، جار، یار، خار، پیار، شہر، قہر، وغیرہ۔

4- کجھ اسمائے کیفیت جنھیں دے اخیر ہج "ز" آندی ہج تے اے موش ہوندا۔ تلوار، پھو ہار، نسوار، پرکار، ہوار، عار، آ، مار، کار، بھکار، انتظار، غار، پھار، پار، پار، ارور، تار، نار، جھار، ہنسار، آلا، کھار، ونگار، وغیرہ۔

5- "ز" کن شروع تھیون آلے لوظ ہجے جو "یری" معنی صفت آلے، کیجے دے تہیے ویدن۔ راژا، راژی، راشی، راشس، رہا، رہالی، ردی، رذیل، رڈل، رڈل، رون، رونو، رقیب، رکل، رگل، رلوڑ، رنڈی، روڈی، روگی، رول، رچنک، مارپا، ریونک، زبھو، زبھوی، رچڑی۔

6- "ز" کن شروع تھیون آلے اسمائے کیفیت جنھیں لوظ ہجے جو چھکی صفت آلے کیجے دے تہیے ویدن۔ راجھار، راجھو، راجھن، راول، راہر، راکھا، رجا، رجمان، رجدل، رجم، رستم، رسول، رضا کار، روزانت، روٹی۔

7- کجھ اسمائے کیفیت جنھیں دے اخیر ہج "ز" کن شروع تھیون۔ رہن، رسہ، رسی، راس، رندہ، رنپ، رنجی، رنجر، رکل، رکیب، رمال، رمی، رودا، روڑ، روڑا، رتی، وغیرہ۔

س:

1- سرائیکی افعال دے گردانیں ہج س بطور اسم ضمیر متصل مفعولی (صیغہ واحد غائب) استعمال تھیدی ہج۔ چند بک مثالیں ملاحظہ ہون کیوں جو مکمل افعال دے گردانیں کیجے کئی محضے درکار تھیں۔

پیش) نہ لیتی ہوئے یا ہندی اور اظلاق تو ریا زور دار نوان کیے اوندے اگوں گئی حرف علت نہ لایا ہوئے۔

ہس حروف علت ڈو تھی ہن۔ ہک ڈو سے حروف علت یعنی (ا، و، ی) تے ڈو جھے چھوئے حروف علت (یعنی زبر، زیر، پیش)۔ زبر کنوں مراد اوہ الف، زبر کن مراد اوہی ی، تے پیش کنوں مراد اوہی واؤ گھدی ویدی ہو۔ ڈو جھے لوٹیں ہج ہک الف ڈو زبر کن ہک ی ڈو زبر کن تے ہک واؤ ڈو پیشیں دے برابر ہوندی ہو۔ لہذا انھیں حروف علت کون حرکتیں دا ماں ڈا تا گئے یعنی انھیں حرکتیں دے وسیلے مال صحیح حروف متحرک تھی ویدن بصورت دیگر انھیں صحیح حروف کون ساکن آکھیا ویدے۔ زبردی حرکت کون عربی ہج صحیح یا نصب زبردی حرکت کون کسہر یا جر تے پیش دی حرکت کون ضمہ۔ پراغ آکھیا ویدے۔ ہجہ سے حرف تے گئی حرکت نہ اوے ہوندے اتے جزم یا سکون دی علامت (د) یا (ا) لاؤ تی ویدی ہو۔ جڈاں جو یا نے معدول یعنی یا نے نغنی الصوت تے جزم دی اسی علامت (۷) لٹی ویدی ہو۔ نون غنہ تے وی ایسا علامت (۷) یعنی اسی جزم لٹی ویدی ہو۔

2- حروف صحیح: حروف علت (ا، و، ی) کن علاوہ باقی جیتنے وی حروف صحیح جچن او سارے دے سارے حروف صحیح سہڑیدن۔ حروف صحیح ہمیشہ بے اواز تے غیر متحرک ہوندن جے تیں انھیں دے اگوں ڈو سے حروف علت (ا، و، ی) یا انھیں دے اتے تے چھوئے حروف علت (زبر، زیر، پیش) نہ لائے وچن۔

xv حروف صحیحی دا ونا سنا تے دوھا گھٹا یعنی تغیر و تبدل یا حذف و اشتقاق: گئی وی زبان توڑے جو علاقاتی ہووے یا ملکی ہووے اپنے اردگرد دے زبانیں کن بہر حال متاثر ضرورت تھیدی ہو۔ تے انھیں زبانیں دے کئی کئی لوٹا ہئی ضرورت دے مطابق تھوڑے ہوں رو بدل دے ہال اپنے لوٹیں دے ذخیرے ہج شامل کر گھدی ہو۔ ساڈی سرانگینی زبان وی اپنے اردگرد ہج لوٹیں وچن آلیں علاقائی زبانیں (یعنی پنجابی، ہندکو، پشتو، سندھی، بلوچی وغیرہ) کنوں علاوہ اہنی قومی زبان اردو تے ہوں آون آئیں زبان عربی، فارسی تے گئی ڈو جھیں زبانیں ہوں آ لے لوکیں دئیں وکوونک ہوں کنوں متاثر تھی ہو۔ لہذا ہج ہجوساڈی سرانگینی زبان انھیں مختلف زبانیں دے ہوں سارے لوٹا تھوڑے ہوں رو بدل دے بعد اپنے لوٹیں دے ذخیرے ہج شامل کر گھدن۔

ہک ہوں کنوں ڈو جھی ہوں ہج ورتن کیلے لوٹا جیوس جیوس اہنی شکل تبدل کریدن (یعنی انھیں لوٹیں ہج حروف صحیحی دا جیوس جیوس تغیر و تبدل تھیدن) یا کیوں حروف صحیحی دا ونا سنا تغیر و تبدل یا حذف و اشتقاق آکھیا ویدے۔ مثال دے طور تے جیوس جو اردو دے الفاظ بکری، ہائٹی تے ہال دی ہب کون سرانگینی حرف صحیحی ہال بدل کرئیں سرانگینی ہوں ہج انھیں لوٹیں کون بکری، ہائٹی تے ہال لکھیا تے پڑھیا ویدے۔ ایویں ای ہڈی، لڈو تے کھڈی دی ڈو کون سرانگینی حرف صحیحی ڈا ہال تبدل کرئیں ہڈی، لڈو تے کھڈی لکھیا تے پڑھیا ویدے۔

بعض اوقات ہر لیس زبانیں دے لوٹیں دے حروف صحیحی کون اہنی ضرورت دے مطابق دوھا گھٹا کرئیں سرانگینی لہجے دے لوٹا ہائے ویدن۔ لہذا عمل کون حروف صحیحی دا دوھا گھٹا آکھیا ویدے۔ کیوڑ دے ”ک“ دے بعد ”م“ دا دوھا کر کے سرانگینی لہجے دا لوٹا کیوڑ نایا ویدے۔

لہذا تھوڑی جھیں وضاحت دے بعد سب توں پہلے ترے حروف صحیحی (ا، و، ی) دا ذکر کیتا ویدے جنھیں کون گرائمر دی

س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن = ۱۴۔

2- قمری حروف صحیحی: عربی زبان دے اور حروف صحیحی جنھیں کنوں پہلے لام التعریف یعنی ل لکھیا وی ویدے۔ تے پڑھیا وی ویدے۔ انھیں حروف صحیحی کون قمری حروف صحیحی لہذا واسطے وی آکھیا ویدے جو ہکو سے تاں اتم رواق انھیں حروف صحیحی ہج ہج ہج ات خود شامل ہو تے ڈو جھے قمر دے معنی چند دے ہن۔ کیوں جو قمری حروف صحیحی چند رومی ٹھڈ ڈی ٹھڈ ڈی تے ٹھڈی ٹھڈی چاندنی واگوں ٹھڈ ڈے ٹھڈ ڈے تے زرم ڈو ہوندن۔ لہذا واسطے انھیں حروف صحیحی کون قمری حروف صحیحی آکھیا ویدے جو سے جو سے ہن۔

ا، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ک، م، و، ہ، ی = ۱۴۔

xvii صحت دے لحاظ نال حروف دیناں قسماں: اسان کجھ سادہ اوازاں کون بلا تکلف اپنے ہونٹھاں تے زبان دی مد نال ملا کرئیں (یعنی ہک مرکب اوازنا کرئیں) فر فر بلیندے ویدے رہندے ہن۔ ساڈے ہونٹھاں تے زبان دی تھوڑی جھیں حرکت نال مرکب اوازاں مختلف لوٹیں دی صورت ہو تے بلیندیاں تے نکلدیاں ویدنیاں رہندن۔ اوازاں دا گھٹ تھیون، ووجھن، تیز تھیون، مدھم تھیون، اچا تھیون یا جھکا تھیون ساڈے اپنے وس ہج ہوندے۔ پرا انھیں اوازاں کون اسان جہوی صفائی نال بلیندے ہن انھیں کون اوہ صفائی نال ضابطہ تحریر ہج گھن آون ہوں مشکل ہو۔ پوری کوشش دے باوجود دیادی گئی زبان دی پوری کامیابی نال انھیں اوازاں کون تحریر دے دائرے ہج نہیں گھن آسکی۔

اس سادہ اوازاں جو ہونٹھاں تے زبان دی حرکت نال پیدا تھیدن انھیں دے بعض حصین کون تاں چھوئے چھوئے مناسب حروف نال جنھیں کون حروف صحیحی آکھیا ویدے ظاہر کیتا گئے تے جھٹاں ڈو یا ڈو کون زیادہ سادہ اوازاں (حروف صحیحی) کون ملاون مقصود تھاں بعض جنھیں حروف منتخب کیلے، گھن جہوے جو انھیں سادہ اوازاں (حروف صحیحی) کون ملاون داکم ڈیدن۔ ڈو جھے لوٹیں ہج ہج ڈو یا ڈو کون زیادہ حروف کون ملاون کیلے انھیں منتخب حروف وچوں گئی ہک حرف ضرور شامل کیتا ویدے۔ لہذا واسطے ہر زبان ہج حروف دیناں صحت دے لحاظ نال ڈو قسماں ہن۔ یعنی حروف علت تے حروف صحیح۔

1- حروف علت: علت دا لفظی معنی ہ بیماری ضعف، علامت، کمزوری، روگ، لافزین، ہس۔ جنھیں حروف صحیحی جنھیں دی اواز کمزور مدھم تے ضعیف ہج حروف علت اکھیدن۔ اسے حروف ڈو جھے حروف کون ملا کرئیں اوازاں کون طاقتور نوان۔ تے قائم رکھن داکم کریدن جیوس جو دارا (د، ا، و، ا، ر، ا) دے الف متحرک و او۔ تے متحرک ”ر“ دی اوازاں کون دوھا ڈیدن تے لوٹا روتی (ر، و، ت، ی) دی واؤ تے ”ئی“ تے تے دی اوازاں کون دوھا ڈیدی ہو۔

اسے حروف علت اے ہن۔ (ا، و، ی) اسے ترے حروف کڈاں نال لوٹیں دے شروع تے کڈاں لوٹیں دے درمیان ہج آ کے جے متحرک تھی وچن تاں و ت اسے حروف صحیح ہن ویدن۔ جیوس جو انور (ا، ن، و، ر) دا الف تے واؤ بلین (ی، ن، ی، ق، ی) دی پہلی تے قیام (ق، ی، ا، م) دی ی وغیرہ۔

اسے گھلہوی یا درکھن آلی جو کہیں وی لوٹا دے شروع ہج آون آلا گئی دی حرف علت متحرک تھی کرئیں صحیح ہن ویدے تے ڈو جھی اے گھلہ جو کہیں وی حرف صحیح دی اہنی گئی آوا انھیں ہندی جے تیں اوندے اتے یا تے کوئی حرکت (یعنی زبر، زیر یا

دہجے ہاں وت تلفظ ہج آں ای ”و“ دی آواز حذف کر ڈتی ویدی ہ۔ چویس جو ابوالبشر، ابوالہول، ابوالقاسم تے ابو الفضل وغیرہ ہج آں آلی ”و“ دی آواز۔

7- جے کرکئیں لوظ ہج آون آلی ”ی“ کنوں پہلے آون آ لے حرف ججی دے بیٹھوں زیر ہووے۔ تے اوندے اگوں ال آ وہجے ہاں وت تلفظ کریندئیں ہونئیں اونہہ ”ی“ دی آواز حذف کر ڈتی ویدی ہ۔ چویس جو بنی الخال، فی الحقیقت، فی الغور، فی الواقع، فی النار تے فی البہدیرہ وغیرہ ہج آون آلی ”ی“ دی آواز۔

8- جے کرکئیں لوظ ہج آون آلی ”الف“ کنوں پہلے آون آ لے حرف ججی دے بیٹھوں زیر ہووے۔ تے اوندے اگوں ”ل“ آ وہجے ہاں وت تلفظ کریندئیں ہونئیں اونہہ ”الف“ دی آواز حذف کر ڈتی ویدی ہ چویس جو بالکل، بالفعل، بالواسطہ بالیقین تے بالعموم ہج آون آلی ”الف“ دی آواز۔

9- بعض لوظیں ہج آون آلی ”واو“ کوں کڈئیں کڈئیں حذف کر ڈتا ویدی ہ۔ پرواؤدے بغیر وی اونہہ لوظ دے معنی ہج گئی فرق نہیں آندا۔ چویس جو کوہر کوں مہر، خاموشی کوں خاموشی تے لوہار کوں لہار لکھن۔

10- بعض اوقات کجھ لوظیں کوں مخفف کرن سائگے انہیں لوظیں ہج آون آلی ”الف“ کوں حذف کر ڈتا ویدی ہ پر ”الف“ دے بغیر وی اونہہ لوظ دے معنی ہج کوئی فرق نہیں آندا۔ چویس جو گناہ کوں گناہ، راہ کوں رہ تے نگاہ کوں نگاہ لکھن۔ ایویں ای لاج کوں لاج، بادام کوں بدام تے ہاہر کوں ہر لکھن وی درست ہ۔

11- بعض عربی اسمائے مؤنث دے اخیر ہج ”ت“ آندی ہ جیکوں اکثر اوقات ”ہ“ کر کے لکھیا ویدی ہ۔ پر اردو، فارسی تے سرائیکی ہج انہیں لوظیں کوں ”ت“ نال ای لکھیا ویدی ہ۔ چویس جو شجاعہ کوں شجاعت تے سعادت کوں سعادت وغیرہ۔ حروف علت دی لہجہ وضاحت دے بعد بن احقاں بعض صحیح حروف دے ونا سنا تے ودھا گھنا دی نسبت کجھ مثالوں پیش کیتیاں ویدی ہن۔

1- آکوں الف نال بدلیا ویدی ہ:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
آباد	ایاد	آنا	انا	آزار	ازار
آزمودہ	ازمودہ	آدھا	ادھا	آسمان	اسمان
آک	اک	آٹھ	اٹھ	آفرین	افرین
آوارہ	اوارہ	آسان	اسان	آخ	اخ
آزاد	ازاد	آرام	ارام	آواز	اوز
آثار	اثار	آشنا	اشنا	آکھ	اکھ

زبان ہج حروف علت آکھیا ویدی ہ۔ حروف علت دی کجھ وضاحت آرٹیکل نمبر xiv ہج گذر چکی ہ پر احقاں انہیں دی مزید وضاحت کیتی ویدی پئی ہاں جو انہیں حروف دے کھن ہج کوئی ابہام نہرہ وہجے کیوں جو انہیں حروف ججی دا ونا سنا، تے ودھا گھنا، نہایت اہمیت دا حامل ہ۔ لہجہ اہمیت دے پیش نظر سب توں پہلے حروف علت دے ونا سنا تے ودھا گھنا دی وضاحت کیتی ویدی ہ۔

1- لہجہ حقیقت کنوں انکار کا یعنی جو سرائیکی زبان ہج اردو، فارسی تے عربی دے بے شمار لوظ تھوڑے بہوں رد بدل دے بعد دور تے ویدن۔ اردو، فارسی تے عربی دے بعض لوظ انہیں بن جنہیں دی لکھت ہج الف کوں فقط علامتی طور تے لکھیا ویدی ہ جڈاں جو پڑھدے ویلے ایدی صرف مدہم تھیں اواز کڈھی ویدی ہ۔

مثال دے طور تے الہی، اسماعیل، اسحاق تے لہذا وغیرہ ہج لکھیا وچن آلا چھوٹا جھیاں الف۔ لہجہ چھوٹے جھیں الف کوں مکمل حرف ججی دے طور تے لکھن درست کا نہیں۔ یعنی اتے ڈتے گئے لوظیں دی املا ای، اسماعیل، اسحاق تے لہذا کرن درست شمار نہ تھیں۔ توڑے جو لہجہ جھیں لوظیں ہج الف کوں مکمل حرف ججی دے طور تے لکھن دا رواج عام ہ۔ پر لہجہ رواج کوں غلط العام ہاں آکھیا وچ سگدے پر درست نہیں کھیا وچ سگدا۔

2- کڈہیں کڈہیں بعض لوظیں دے شروع ہج الف دا ودھا را کر ڈتا ویدی ہ جے کہ الف دا ودھا را نہ وی کھیا وہجے ہاں وی انہیں لوظیں دی املا درست کجھی ویدی ہ۔ چویس جو سکندر دی املا اسکندر، فلاطون دی افلاطون، سکول دی اسکول تے سٹیشن دی اسٹیشن درست کجھی ویدی ہ۔

3- بعض لوظیں ہج لکھنے گئے واؤدی آواز الف واگوں پڑھی ویدی ہ۔ چویس جو زکات و تلفظ زکات تے صلوات و تلفظ صلوات کھیا ویدی ہ۔ جنہیں لوظیں ہج واؤد لکھن ہاں درست ہ۔ پر ایندرا پڑھن درست کا نہیں۔

4- بعض لوظیں ہج لکھی وچن آلی الف دی آواز ڈیدی ہ۔ جڈاں جو انہیں لوظیں ہج لکھی وچن آلی ی دے اتے علامتی طور تے چھوٹا جھیاں الف لکھ ڈتا ویدی ہ۔ پر انہیں لوظیں دا تلفظ کریندئیں ہونئیں ی دی بجائے الف پڑھیا ویدی ہ۔ مثال دے طور تے مصطفیٰ، مرتضیٰ، جتئی، ہوسی، عیسیٰ، جوی تے معنی وغیرہ دی املا۔ انہیں لوظیں دی املا مصطفیٰ، مرتضیٰ، جتئی، ہوسا، عیسا، جویا معنا وغیرہ کرن درست کا نہیں۔

5- بعض فارسی لوظ جنہیں ہج آون آلی ”و“ دے اگوں بے کر ”الف“ آوہجے ہاں انہیں لفظیں دے تلفظ اچ ”و“ دی آواز کوں حذف کر کے صرف ”الف“ دی آواز کڈھی ویدی ہ۔ چویس جو خواہش، خواب، خولج، تے خیر خواہ دے تلفظ ہج ”و“ دی آواز حذف کر ڈتی ویدی ہ۔ ایویں ای بعض لفظیں ہج آون آلی ”و“ معدولہ جیکوں ”و“ اشام وی آکھیا ویدی ہ (یعنی انہیں صرف خوشبو آندی ہ لکھی ہاں ویدی ہ پر پڑھی انہیں ویدی ہ)۔ چویس خود، خوش، خویش، تے خود ہج آون آلی واؤ۔

6- جے کرکئیں لوظ ہج آون آلی واؤ کن پہلے آون آ لے حرف ججی تے پیش ہووے۔ تے نال ای اوندے اگوں ”ال“ آ

6- ث داؤ، ز، ک، نال و ناندرا:

اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ
عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ
وارنت	ورنڈ	پالک	پالٹ	تھکاوت	تھکیرا
دیکھا	ڈکھا	کلڑا	ٹونا		

7- ج داہ، ج، ذ، ز، س، ی نال و ناندرا:

اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ
عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ
جال	چال	چٹ	چٹ	جم	جم
جینھ	چپھ	ساجن	ساجن	جات	جات
جمہ	زماں	مجاور	مجاور	مشاس	مشاس
جالا	جالا	چنڈ	چنڈ	لاج	لاج یا لُج

8- ”ح“ دا ت، و، نال تے ج دا نال و ناندرا:

اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ
عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ
محتاج	محتاج	چیل	چیل	محتاجی	محتاجی

9- خ دا خ، ق، ک، گ نال و ناندرا:

اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ
عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ
دوزخی	دوزکی	ملک	ملخ	نخشہ	نخشہ
بیساکھ	دوساخ	بندوق	بندوق	چہ کھ	چہ کھ
ترانا	تراکا	ابرق	ابرخ	گچھا/غوشا	گچھا/غوشا
بیخ	میکھ	تمباکو	تمناخوں	بدخ	بدخ

10- وواؤ، ذ، ز، ک، نال و ناندرا:

اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ
عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ

2- الف دا ”و“ تے ”ز“ نال و ناندرا:

اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ
عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ
اوچھا	ہوچھا	اُدھر	ہوڈے یا اوڈے	افیون	ہفیم
ایک	بک	ادھر	ہیڈے یا ایڈے	گرج	گانج

3- الف وے گٹا و نال:

اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ
عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ
بادامی	بدامی	بادام	بدام	بارات	برات
پانچواں	پنچواں	پالان	پان	پچا کس	پھکس
چالاک	چالاک	شامانہ	شہانہ	شکاہیت	شکایت
بازار	بزار	باریکی	بریکی	باہر	بہر

4- ب دا ب، پ، و، ی نال و ناندرا:

اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ
عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ
بالٹی	بالٹی	پڑھا	پڑھا	بول	بہل
بوٹی	بوٹی	بول	بول	بوچھ	بوچھ
بیزی	پیزی	بور	بور	بچہ	بچہ
بوٹ	بوٹ	بوری	بوری	بوکی	بوکی

5- ت دا ت، ج، ذ، ز، س، ی نال و ناندرا:

اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی،	سرائیکی لوظ
عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ	عربی لوظ
تاٹکا	تاٹکا	آنت	آندر	پلیٹ	پلیٹ
مسجد	مسیت	شخص	شخت	بھیت	بھیت
دانٹ	ڈند	تعویذ	توہیت	کوشٹ	کوشٹ
تجھ	تجھ	شاید	شیت	کبوات	کبوات

تقیص	تقیص	شبنوائی	سبنوائی	تپچش	پیچک
اردو، فارسی، عربی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
اعتبار	اعتبار	اعتقاد	اقتاد	معافی	مانی
اعلان	اعلان	بدعت	بدت	قائدہ	قیدہ
اجاز	اجاز	تعویذ	توہیت توہیذ	معاف	ماف
15- ع دے گھٹا نون نال:					
اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
اعتبار	اعتبار	اعتقاد	اقتاد	معافی	مانی
اعلان	اعلان	بدعت	بدت	قائدہ	قیدہ
اجاز	اجاز	تعویذ	توہیت توہیذ	معاف	ماف
16- ع دا ک، گ نال وٹا مڈرا:					
اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
غوطہ	کوتہ	نقارہ	نغارا	گستاخ	غستاخ
گمان	ثمان	دماغ	دماک	گراری	غراری
گزران	غزران	گلاب	غلاب	بالغ	بالک
جھرافیہ	جھرافیہ	گستاخی	غستاخی	غدد	گدود
17- ف دا پ، ک، و نال وٹا مڈرا:					
اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
فیثہ	ہیثیہ	فیثنی	کھیرنی	لفظ	لوظ
18- ق، ک دا گ نال وٹا مڈرا:					
اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
ٹرنک	ٹرنک	لوگ	لوک	ڈنک	ڈنگ
پھوگ	پھوگ	روزگار	رزگار		
19- گ دا گ، ی، نال وٹا مڈرا:					
اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
جگ	جگ	راگ	راگ	ساگ	ساگ

دودھ	دودھ	دیا	دیا	ڈودھ	ڈودھ
داڑھ	داڑھ	دیوالہ	دیوالہ	ڈاڑھ	ڈاڑھ
چھید	چھیک	دو	دو	ڈو	ڈو
11- ڈو ڈو، ر، ٹل نال وٹا مڈرا:					
اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
بڈی	بڈی	ڈاٹ	ڈاٹ	ڈاٹ	ڈاٹ
کھڈ	کھڈ	ڈاک	ڈاک	ڈاک	ڈاک
ڈنڈا	ڈنڈا	ڈنڈا	ڈنڈا	ڈنڈا	ڈنڈا
ڈنھل	ڈنھل	ڈلی	ڈلی	ڈلی	ڈلی
12- رو ڈر ٹل نال وٹا مڈرا:					
اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
الماری	الماری	پروال	پروال	تھر تھری	تھر تھری
دوہرا	ڈوہرا	خریدار	خریدار	مرتم	ملم
پردہ	پردہ	چپراسی	چپراسی	دوہری	ڈوہری
13- ژو ڈا ڈ نال وٹا مڈرا:					
اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
بڑا	وڈا	بڑائی	بڑائی	وڈائی	بوڑھا
گڑھا	کھڈا	بڑھاپا	بڑھاپا	بڑھاپا	بڑھاپا
کوڑی	کوڑی	بڑے	بڑے	وڈے	بھینڈ
14- ش دا س، جس، ک تے ص داض نال وٹا مڈرا:					
اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سراہنگی لوظ
تاش	تاس	معصوم	معصوم	مشوم	مشوم
					سلوار

23- ی دے گھٹاؤن نال:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
یتار	بھار	پرگانی	پرگانی	پتیل	پتیل
پودینہ	پودنہ	تیکھی	تیکھی	چھینک	چھینک
دیوانہ	دوانہ	سیدھا	سیدھا	گدڑ	گدڑ
پشیمان	پشمان	پیغام	پیغام	تیزاب	تیزاب
تیکھے	تیکھے	چھیل	چھیل	سدرھی	سدرھی
کیل	کل	میٹھا	میٹھا	پرگانہ	پرگانہ
تیز	تیز	نیند	نیند	دیوانی	دیوانی

نوٹ: اے گھٹاؤن یا درگھٹن آلی، جو ڈوجھیں زبانیں کنوں کھدے کئے لوظیں کنوں جڈاں (الف، و، ی) یعنی حروف علسہ کوں حذف کریسوں تاں وت انھیں لوظیں کنوں ہی آئے سرائیکی لوظیں۔ تے الف دے گھٹاؤن ساگے زبر، واؤ، گھٹاؤن ساگے پیش۔ تے "ی" گھٹاؤن ساگے زبر لاڈیوں مثال دے طور تے لاکھدا الف گھٹاؤن ساگے لکھدی "ل" دے اتے زبر تے مول دی واؤ گھٹاؤن ساگے مل دی "م" دے اتے پیش تے چھیل دی "ی" گھٹاؤن ساگے چھیل دی "چ" دے پٹھوں زبر لاڈیوں۔ کئی کئی لوظاں بہرہ اصول کنوں مستثنیٰ وی تھی ویہن۔

بھگ	بھگ	سوگ	سوگ	جوگ	جوگ
پگ	پگ	چوگ	چوگ	پگ	پگ
بھوگ	بھوگ	واگ	واگ	بھوگ	بھوگ

20- ل دا ژٹال تے دوام، ہٹال وٹاندر:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
تھکلی	تھکلی	تھوڑے	تھوڑے	تھوڑے	تھوڑے
تالی	تالی	اکیلا	اکیلا	تازی	تازی
دھول	دھول	صحت مند	صحت مند	دھوڑ	دھوڑ

21- ن داٹ، ڈ، ل تن نال وٹاندر:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
کوپان	کوپان	چنے	چنے	چنے	چنے
کتی	کتی	پنہ	پنہ	پنہ	پنہ
گا بھن	گا بھن	مان	مان	مان	مان
تن	تن	پانی	پانی	پانی	پانی
بان	بان	وان	وان	وان	وان

22- واؤ دے گھٹاؤن نال:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
اونچا	اونچا	پولیس	پولیس	چلچا	چلچا
دھوپ	دھوپ	رزگار	رزگار	سوراخ	سوراخ
گھونٹ	گھونٹ	ٹھوک	ٹھوک	جھومر	جھومر
کودام	کودام	اکلی	اکلی	پوشاک	پوشاک
جوتی	جوتی	چنچ	چنچ	گھنٹ	گھنٹ

دے تابع نہیں ہوندا بلکہ اسے وی روزمرہ واپا بند ہوندا ہے۔ مہمل لوظیں دی کیں وی زبان ءج کوئی اہمیت نہیں ہوندی تے نہ ای انھیں لوظیں کوں گفتگو یا تحریر دا حصہ سمجھا ویندے بلکہ انھیں کوں ہمیشاں غیر ضروری سمجھ کر نہیں نظر انداز کر ڈتا ویندے۔ اے لوظ لکھاری اہنی تحریر کوں مقررہ نہی تقریر کوں تے متکلم اہنی گفتگو کوں زور دارتے رنگین بناون کیے استعمال کریندن۔ ایں کنوں علاوہ انھیں لوظیں دا ہیا کوئی مصرف کا یعنی، مثال دے طور تے روئی شوئی، پانی وائی، تے گپ شپ وغیرہ ”شوئی وائی“ تے شپ“ مہمل لوظ ہن۔

بامعنی لوظ یا تاں مفرد ہوندا یا مرکب۔ مفرد لوظ او ہوندا جنھیں کن فقط یک معنی نکلدے جے کڈ نہیں مفرد لوظ کوں ٹوٹے ٹوٹے کیتا وئے تاں وت اوندا ہے ہر ٹوٹے کوں (چاہے او بامعنی ہووے یا بے معنی ہووے) اوندے اصل معنی مال کوئی واسطے یا تعلق نہیں ہوندا لہذا تجھیں بامعنی مفرد لوظ کوں ”کلمہ یا موضوع“ آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے براہڑا (یعنی برآمدہ) یک لوظ اے۔ جے کراہہ لوظ دے ڈوٹے ”برا“ تے ”غرا“ کر ڈتے وچہن تاں انھیں ڈو ہائیں ٹوٹیں دان تاں گئی معنی اے۔ تے تاں ای انھیں دالوظ ”براہڑا“ مال گئی تعلق یا واسطے۔ بالفرض انھیں ٹوٹیں دا گئی معنی وی ہوندا تاں وت وی انھیں دا اصل لوظ مال کوئی واسطے نہ ہوندا۔ اس نثارا اے تھیا جو یک مفرد لوظ (کلمہ) اولوظ ہوندا ہے جہاں جو فقط اپنے یک حقیقی یا مجازی یا اصطلاحی معنی ءج استعمال تھیوے۔

بعض بامعنی لوظ اتھیں وی ہونداں جہڑے جو یک کنوں زیادہ لوظیں دا مرکب ہونداں پر اے لوظ گڈھج کر نہیں آتھیں بامعنی لوظ ہن ویندن جو او بامعنی لوظ یک معنی کیے استعمال تھیندے۔ آتھیں لوظ کوں ”مرکب کلمہ“ آکھیا ویندے جیویں جو ان سؤہاں، چکے بدھ، جھو وگل، دل، تختاں وغیرہ، گڈھج کر نہیں مرکب کلمے ہن گین۔ ساکھیاں یا درکھن آلی ءج جوے کر انھیں لوظیں کوں انجواں کر ڈتا وئے تاں وت ہر ٹوٹا اپناں جدا معنی رکھیندے تے انھیں معنی دا ”مرکب لوظ“ دے معنی مال گئی کاغذھا نہیں ہوندا۔ کیوں جو گڈھج لوظ (مرکب لوظ) اپنے جدا تے نوٹکے معنی رکھیندے جہڑے جو ہر ہر لوظ دے ”سچے معنی“ کہیے ویندن ہن۔ اس مرکب لوظ دا سچہ حصہ یک ہے ءج جو ڈٹ تھی کر نہیں ایں طر حاں یک لوظ ہن ویندن جووت انھیں کوں انجواں کران ممکن نہیں رہندا۔ مثال دے طور تے شاہاں + شاہ (شہنشاہ)، گناہ + گار (گنہگار)، شاہ + پر (شہپر)، کور + ستان (گورستان)، پاک + ستان (پاکستان) وغیرہ۔

مکدی کا گھر اے ہے جو بامعنی لوظ جڈاں یک جملے ءج جڑیے ویندن تاں انھیں لوظیں دا یک ہے مال یک خاص تعلق ضرور ہوندا ہے۔ جیکر انھیں لوظیں دا یک ہے مال کوئی تعلق یا واسطے نہ ہووے تاں وت پوری دی پوری کا گھر (یعنی جملہ) بے معنی تھی تے رہ ویندی ء۔ اے بامعنی لوظ یا تاں گئی تاں (اسم) ہونداں یا انھیں ناویں دیاں تعریفاں یا وصفان ہوندیں یا انھیں وصفیں تے تعریفیں دا آہت ءج کوئی نہ کوئی کاغذھا ہوندا ہے یا وت اے لوظ کنوں ماں کیں کم دے تھیوے یا ہونوں کوں ظاہر کریندن۔

اے کا گھر وی یا درکھن آلی ءج جو قواعد ءج صرف بامعنی لوظیں دے متعلق ای بحث کیتی ویندی ء لوظ دیاں جیہیاں تے صورتاں عموماً بدل دیاں رہ ویندیں۔ یعنی تھیں انھیں دی صورت، حیثیت یا حالت کجھ ہوندی ء تے تھیں کجھ ساں جہڑے لوظ کوں وی اہنی کا گھر مہاڑ بقریریا لکھت ءج ورتیندے ہیں تاں وت اولوظ اساکوں کجھ نہ کجھ ضرور ڈیہن۔ لوظ دیاں اے صورتاں

ترتیبھا بھانگا

لوظ دا بیان

1- **لوظ:** گئی کا گھر جے تیں دل ءج تاں موجود ہووے پر اوند ا زبان مال اظہار نہ تھیوے اونہہ کا گھر کوں ”خیال“ آکھیا ویندے۔ تے وت خیال کوں ظاہر کرن کیے زبان دا سہارا گھد او ویندے تے زبان کوں کیں نہ کیں ہو لی دی مددی لوڑ پوندی ء، تاں جو سوچن آلا اپنا خیال اہنی ہو لی دے ذریعے سنن آ لے دے کیں تیں ہنجا گئے تے او کوں اپنے خیال دا مطلب تے مدعا وی سمجھا سیکے۔ جڈاں اے خیال مختلف لوظیں دے مجموعے دی صورت ءج زبان کنوں اوتھی ویندے تاں او کوں ”جملہ“ آکھیا ویندے۔ ڈو جملے لوظیں ءج یک جملہ یک کنوں زیادہ لوظیں تے مشتمل ہوندا کیوں جو کجھا لوظ خیال دی پوری ترجمانی نہیں کر سگدا۔ اسہہہ کہنے اپنے خیال کوں ڈو جھیں تیں پہنچاؤن کیے یک کنوں زیادہ لوظیں کوں ملا کر نہیں ہو لیا ویندے۔ ڈو جملے لوظیں ءج اے آکھیا وچ سگدے جو ”لوظ“ جملے دا یک چھوٹے کنوں چھوٹا جز ہوندا ہے۔ لہہہہ کا گھر کوں ایں وی بیان کیتا وچ سگدے جو لوظ کوں لوظ مٹاں آکھیا ویندے جڈاں او زبان کنوں ادا تھیندے پر جے تیں اول ءج قید رہندے خیال سڈہہہ تے تے خیال دے اظہار کیے کیں نہ کیں ہو لی دی لوڑ پوندی ء۔ لوظ دیاں ڈو قسماں ہن۔ **اکلمہ یا موضوع**۔ ب۔ **مہمل یا بے معنی لوظ** (الف) **یکلمہ یا موضوع:** اپنے خیال دے اظہار کیے جڈاں گئی انسان الیندے تاں اوندے مہہہہ کنوں کئی لوظ ترتیب وار یک ہے دے اکوں پچھوں نکلدن جہڑے جو یک ”جملہ“ دی صورت ءج ہونداں انھیں لوظیں وچوں ہر لوظ کجھ سادہ آوازیں (حروف تھی) دا مجموعہ ہوندا ہے۔ جملے دی صورت ءج ادا تھیوے آ لے لوظیں دے اسہہہہ مجموعے وچوں کئی لوظ تاں بامعنی ہونداں تے کئی لوظ بے معنی ہونداں۔ بامعنی لوظیں کوں قواعد دی اصطلاح ءج ”موضوع یا کلمہ“ آکھیا ویندے جڈاں جو بے معنی لوظیں کوں ”مہمل“ سڈیا ویندے۔

اے بامعنی لوظ جڈاں اپنے مقرر کیے گئے معنی ءج استعمال تھیندن تاں وت اونہہہ معنی کوں ”حقیقی“ معنی آکھیا ویندے۔ جے کرا اپنے مقرر کیے گئے معنی کنوں ہٹ کر نہیں استعمال تھیندن تاں وت اونہہہہ معنی کوں ”مجازی“ سڈیا ویندے جڈاں اولوظ کجھ ماہرین دی متفقہ رائے مال کیں خاص معنی ءج ورتیا ویندے تاں وت او معنی ”اصطلاحی“ معنی سڈہہہ تے۔
(ب) **مہمل یا بے معنی لوظ:** مہمل یا بے معنی لوظیں دے سڈاؤن دا گئی قاعدہ قانون کا یعنی پر مہمل لوظ لکھن یا ہونے آ لے دی مرضی

چوتھا بھانگا

اسم دایمان

اسم دی تعریف: مستقل صورت رکھن آ لے لوٹیں (کلمے) دی پہلی وکی اولوٹ بن جنھیں دے معنی انھیں دی اہلی ذات ء ءج موجود ہوندن۔ یا ڈو جھے لوٹیں ء ءج اولوٹ جنھیں داہرا معنی خیال ء ءج موجود ہوندے اوہوای انھیں دی لکھت ء ءج پا تاہ بندے۔ انھیں لوٹیں کوں ”اسم“ آ کھنیا و بندے۔

(الف) بیٹ یا وضع دے لحاظ نال اسم دیاں قسماں: وضع یا بیٹ دے لحاظ نال اسم دیاں ترے قسماں ہن۔

۱- جلد ii- مشتق iii- مصدر

(i) - **اسم جامد:** اسم جامد اونہہ اسم کوں آ کھنیا و بندے جیندہ ذاتی یا بنیادی وجود ہووے۔ یعنی اوکھیں ہئے اسم یا لوٹ کونوں نینیا ہونیا یا کھنیا ہونیا نہ ہووے تے ندای اونہہ کونوں کئی یا اسم یا لوٹ بن یا نکل سکے۔ جامد دا لغوی معنی وی ہے جھنیا ہونیا یا کب جاتے بے حس و حرکت پینا ہونیا۔ اسم جامد کون سچانن کیہتے نتاں کہیں ہئے لوٹ دی مددی لوٹ ہوندی ء ءج ندای کہیں خاصیت دے اظہار دی طلب ہوندی ء۔ جے کرایں آ کھنیا و بندے جو اسم جامد ناں ہے کہیں انسان دا، جانور یا کھنیا یا کیڑے کیڑے، داء، ملک، شہر، دسی، جاکا کہیں مکان دا او دی پہاڑ، دریا، سمندر، داہرے ہیرے یا ندی نالے دا، جنس، کم، وقت، حالت یا کہیں خاصیت دا یا انسانی رشتیں یا پوششیں دا تے یا کہیں آواز، شکل یا کہیں جارا رے دا۔ مثال دے طور تے۔

1- **انسانیں دے ذاتی یا صفاتی ناں:** محمد احمد، اکبر علی، شمس العلماء، دیر الملک، ابوتراب، ابوالقاسم، ابن مریم، ابن عمر، غالب، ذوق، میر تقی میر، موسن، اچھو، بھو، بلو، بالو وغیرہ۔

2- **انسانی رشتے:** نا، بیو، سس، سوہرا، سالی، ماماں، ماناں، مانی، نونہہ، ڈیر، ماسی، ماسی، ماما، ڈو، ہترا، ڈو، ہتری، پتر، بھینس، بھرا وغیرہ۔

3- **انسانی پیشے:** درکھان، موچی، پاولی، گھسار، مانی، قصائی، ڈاکٹر، استاد، کلرک، روزی، چٹ، جٹی۔

4- **انسانی ذاتاں (قوماں):** پشٹان، بلوچ، اراکین، بھٹ، سومرا، کھوڑا، بھٹی، سیال وغیرہ۔

5- **اوزار:** تل، کینن، ہولہ، کھنٹی، استرا، قچی، آری (کلوڑی)، رنپ، ہولی، ہتھوڑا، ہتھوڑا، چھٹی، بوڈان۔

6- **نباتاں (درخت، پودے، پھل، پھل):** لالھی، مگر، سر، بہہ، بوہڑ، نم، کترن، نلاب، چنیل، درجھ، کھو، پاتھوں، وسا،

یا جھیناں یا حالتاں ڈو قسمی ہوندن۔ بکوری مستقل صورت تے ڈو جھی غیر مستقل صورت۔ مستقل صورت ء ءج لوٹ اہلی ذات دے پورے پورے معنی ڈو بندے جڈاں جو غیر مستقل صورت ء ءج لوٹ اوتیں اہلی ذات دے پورے پورے معنی نہیں ڈو بندے تیں اوکوں ہئے با معنی لوٹ نال جوڑ نہ ڈو تاہئے۔ مستقل صورت ء ءج لوٹ دیاں جھی قسماں ہن جوڑ یاں جو اے ہن۔

1- اسم 2- صفت 3- ضمیر 4- فعل 5- تیز (معاون فعل) 6- ظرف

جڈاں جو غیر مستقل لوٹیں دیاں (جیکوں قواعد دی اصطلاح ء ءج حرف آ کھنیا و بندے) چار بنیا دی قسماں ہن۔ جوڑ یاں جو اے ہن۔

1- حروف ربط 2- حروف عطف 3- حروف تخصیص 4- فجا تیز حروف

ڈکھاوے یا اونبیا دی لوظ جس کون ہونے گئی قسمی لوظ زمانے دے تعلق دے بغیر ”صادرتھیون“ یا ”نہنٹھن مصدر اکھیدن“ سرانگینی زبان دے مصدر معروف دے اخیر وچ ”ن“ یا ”ون“ آندے۔ جڈاں جو مصدر مجہول دے اخیر وچ ”ہن“ یا ”ون“ یا ”ہن یا یون“ آندے۔ مثال دے طور تے مصدر معروف مارن، بہن، کھاو، روون، کھینڈن وغیرہ مصدر مجہول ہر تھن، کہہ جین، کھو تھن، پیو تھن، بدھ جین، رو تھن، مر یون، کہیون، پو یون، رو یون۔ تے ہدھیون وغیرہ۔

اسکالہ دی وادی درکھن آئی جو جے کر مصدر معروف دی مصدری علامت ”ن“ یا ”ون“ کون ہنڈاؤ تاو تھے تاں جو کجھ باقی بچدے اوکوں تو بعد دی زوال ”فعل امر“ آکھیا ویندے۔ لہ نہہ بچت کون فعل امر دے علاوہ ”بنیا دیا سوڑھا“ وی آکھیا ویندے کیوں جو ”نہنٹھا بنیا دیا سوڑھا“ ہن ہوں سارے اسماء یا افعال دے بناون دے کم آندے یا ڈو تھن لوٹھیں وچ فقط لہ نہہ بنیا دیا سوڑھے کون ہن اسماء یا افعال بنائے ویندے۔ مثال دے طور تے مارن کون مار کھاو کون کھا، بکھن کون بکھ، بیون کون پی تے روون کون رو فعل امر، بنیا دیا سوڑھا بندے۔

کہیں مصدر دے نہ ہون دی خاص پہچان اے ہے جو، جے کر مصدری علامت کون بناون دے بعد ”فعل امر“ نہ ہن تے تاں اولو مصدر تھن تھی سگدا۔ جیویں جو لگن، اجن، ہن، بھن، تے سون، بو تھن، چن، ویرن، کون، کھن، کھن، بھنڈن، بھین، کھن، ڈہن، بھان، وان، ڈون، پان، اکھا، وغیرہ۔ اے کالہ دی درکھن آئی جو بنیا دیا سوڑھے کون ہن ہونے ہونہ اسم کون حیندے اخیر وچ ”ن“ یا ”ون“ آندے۔ جے اوکوں اسم مصدر آکھیا ویندے۔ کہیں وی سرانگینی مصدر وچ ”ن“ کون پہلے ”الف“ یا ”ہی“ تھیں آسکری۔ مثال دے طور تے مار+ن= مارن، کھا+ن= کھاو، پی+ون= بیون اسم مصدر ہن۔ کیوں جو اسے بنیا دیا سوڑھے مار کھایا پی دے گوں ”ن“ یا ”ون“ دے اضافے نال ہن ہن۔ لہ نہہ واسطے ”مصدر“ کون کب اسم آکھیا ویندے۔

مثال دے طور تے اے ڈو جملے ملاحظہ ہوں۔ 1- پڑھن پڑھاں کم و۔ 2- میں لکھن سکھ اپنیاں۔ تے ڈو تے گئے جملین پڑھن تے لکھن توڑے جو مصدر ہن پڑھاں بطور اسم استعمال تھیں۔ لہ نہہ واسطے مصدر کون عرف عام وچ ”اسم مصدر“ وی آکھیا ویندے۔

اتے ڈو تے گئے لوظ پڑھن دی بنیا دیا ”پڑھا“ لہ نہہ بنیا دیا پڑھا کون گئی ہے اسم تے گئی ہے افعال ہن جیویں جو پڑھا کون حاصل مصدر پڑھت یا پڑھائی، اسم فاعل پڑھا کو، پڑھنڈ، اسم مفعول پڑھیل، پڑھینڈ اسم معاوضہ پڑھوائی تے اسم صفت پڑھا کونڈے۔ ایویں ای لہ نہہ بنیا دیا کون گئی افعال (یعنی ماضی، حال، مستقبل وغیرہ وغیرہ) بنائے وچ سگدن۔

(ب) معنی دے لحاظ نال اسم ویاں قسام:

(i) اسم معرف یا اسم خاص: او اسم جہاں جو کہیں عام محاورے دا لوظ نہ ہونے بلکہ او کہیں خاص شخص یا شے جا یا مکان، جائدار، وقت یا زمان یا کیفیت یا حالت دا خاص رکھیا ہونیاں ہوں۔ مثال دے طور تے سکندر اعظم، ظہیر الدین بابر، دریائے سندھ، روو دیو، شاہراہ ریشم، وادی سوات، کوہ ہمالیہ، کوہ سلیمان، مزار قائد اعظم، تاج محل، شاہی مسجد لاہور، لال قلعہ دہلی، شالامار باغ، پاکستان، کراچی، رمضان المبارک، براق قرآن، قیامت، ابوالقاسم، غالب، میر درد، دیر الملک، بو برال، ابن شیر، لال کڑی وغیرہ وغیرہ

کدوں، میڑھے، تو ریاں، دتاؤں، پاک، گو تھی، مانا، سنگترہ، امب، سیب، پپر، ڈٹھئے، ہیاہوں وغیرہ۔

7- جمادات (دھاتاں، قمتی پتھر، کھینے وغیرہ): سونا، چاندی، یورینیم، گندھک، پارہ، سنگ مرمر، سنگ سرخ، زمرد، نلیم، پکھراج، عقیق، فیروزہ وغیرہ۔

8- ملک، شہر، وستی، جامکان: پاکستان، بھارت، چین، روس، کراچی، ملتان، وہوا، کوٹ سلطان، شاہراہ ریشم، سپربائی، وے، موڑو، شاہراہ قائد اعظم، باکت روڈ، جاوید پلازہ، تھند ہاؤس، تاج محل، شاہی مسجد وغیرہ۔

9- پہاڑ، وادی، سمندر، دریا، ندی نالے: کوہ ہمالیہ، کوہ ہندو کش، کوہ سلیمان، وادی نلیم، وادی کان، وادی سوات، دریائے سندھ، راوی، چناب، روو دیو، رو دسگھو، رو دنگواں، رو دیا جھاو وغیرہ۔

10- وقت، کیفیت، خاصیت، آواز نالے: نہہ، رات، فجر، ڈو پہر، دیر، ٹھنڈ، گرمی، زندگی، دوستی، کالا، چٹا، چھورا، میلا، کانیں کانیں، ٹیس ٹیس، بھن بھن، بھوں بھوں، میاؤں میاؤں، کوکو وغیرہ۔

(ii) اسم مشتق: او اسم جہاں کہیں انتھنیں لوظ یا اسم کون بنیا یا لکھا ہونے (جیوں منڈھ آکھیا ویندے) پر لہ نہہ کون نہ گئی بنیا اسم ہنے یا نکلے۔ اسم مشتق اکھیدن دے لوقی معنی ”پیرن“ دے۔ یعنی اولو جہاں فعل دی بنیا (یعنی مصدر) کون چیر کیں نکلدن مشتق اکھیدن۔ مثال دے طور تے پانڈھی، مر یا، ڈکھڑیت، مرکی، ادھلاک، راہی، بکرا، ہدل، نسو کڑ وغیرہ۔ لہ نہہ گالھوں اسم فاعل، اسم مفعول، اسم کیفیت، اسم حاصل مصدر، اسم معاوضہ اسم حالیہ وغیرہ اسم مشتق شمارتھیدن۔ اسم مشتق دی مزید وضاحت کیے کجھ مزید مثالیں پیش کیتیاں ویندیں تاں جو اسم مشتق کون تھن کیے مزید آسانی تھی وچے۔ پٹھ ڈو تے گئے تے جملے ملاحظہ ہوں۔ 1- میں اب آساں، تے سجاں ویں۔ 2- آندا ہر گئی ڈیکھسی، ویندا ہر گئی نہ ڈیکھسی۔ 3- آندے وقت دی ہر دم بھال رکھجے۔

پہلے جملے وچ آساں تے ویں فعل ہن، ڈو جھے جملے وچ آندا تے ویندا توڑے جو فعل ہن پڑھاں بطور اسم استعمال تھیں، جڈاں جوڑ تھے جملے وچ آندے وقت دی صفت بیان کیتی گئی۔ اتھاں اے کالہ ہن تھی کے سامنے آگئی جو جوڑے لوظ فعلین کون ہن ہونے ہونداں یا جہاں لوظ فعلین وچ بطور فعل، اسم یا صفت واکم ڈیدن اسم مشتق اکھیدن۔ کیوں جو مشتق دا معنی وی ہے ”شق“ کرن یا چرن، لہذا جو لوظ فعلین دی بنیا دیاں کون چیر کے نکلھے ہوں انھیں کون سنکرت وچ ”کریت“، انگریزی وچ ”Participle“ تے عربی تے فارسی وچ ”مشتق“ آکھیا ویندے۔ کیوں جو اسماء مشتق جڈاں جو فعل دے کم آندن تاں فعل کیے ویندن تے جڈاں اسم یا صفت واکم ڈیدن تاں اسم یا صفت شمارتھیدن جیوں جو اسماء مشتق جڈاں جو فعل دے کم آندن اے آکھیا وچ سگدے جو اسماء مشتق بذات خود نہ تاں فعل ہونداں تے نہ اسم تے نہ ہی صفت ہونداں۔

(iii) اسم مصدر: مصدر دے لوقی معنی ہن ”صادرتھیون دی جا“ یا ”نکلدن دی جا“ کیوں جو مصدر کون ہوں سارے ”اسم“ تے ”فعل“ نکلدن لہ نہہ کیے ایویں ”مصدر“ آکھیا ویندے۔ (یعنی اسماء افعال دے نکلدن دے واسطے بنیا دیا) ڈو جھے لوٹھیں وچ اے وی آکھیا وچ سگدے جو فعل دی او باسادی صورت جہاں جو زمانے دے تعلق دے بغیر گئی ”دکم“ یا ”حالت“

ڈوجھے لوٹیں، ہج لاڈ، ہنیا، یارو یاری، محبت، نفرت، نسبت، حقارت یا کہیں خاص صفت دی وجہ کنوں کہیں شخص دے اصلی ماں دے مال یا اصلی ماں دی بجائے مشہور تھی وچن آلا ماں عرف اکھیندے۔ بس عرف عام ہج وکروے ہوئے ماں کول عرف آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے جمیل کنوں جیلا، افتخار کنوں افتی، کالی رنگت دی وجہ کنوں کالا، چنی رنگت دی وجہ کنوں بگا، لگا، بھڈا وغیرہ۔

حج۔ کنیت: اوناں جہاں جو پوپ، ماء، پتر یا دہمی یا کہیں خاص صفت دے تعلق مال مشہور تھی وچن آلا ہووے کنیت اکھیندے۔ بعضہ ویلے کنیت اتنی مشہور تھی ویدی ہجولو کہ اصل ماں کول بھل ویندن۔

1- **بیو یا مادی نسبت مال کنیت:** ابن عمر، ابن مریم، ابن اثیر، ابن کثیر، ابن خلدون، ابن عربی، بنت عبد اللہ، بنت علی، بنت رسول ﷺ۔

2- **پتر دی نسبت مال کنیت:** ابوالقاسم ﷺ، ابوسفیان، ابودرداء، ابوذر غفاری، ابوسفیہ، ابوعمارہ۔

3- **دہمی دی نسبت مال کنیت:** ام سلمیٰ، ام حبیبہ، ام بانی، ام کلثوم، ام رباب، ام حذیفہ، ام زینب، ام النیر۔

4- **کہیں وصف دے پسوں کنیت:** ابن السبیل (مسافر، راہی)، ابن الوقت (زمانہ ساز)، ابن الغرض (خود غرض)، ابوجبل (عمر ابن ہشام دی کنیت)، ابوالبشر (حضرت آدم)، ابوالبول (مصر وچ موجود بک جسمہ جیندا جسم شیر جھیاں تے منہ عورت وانگوں ہ)، ابوتراب (حضرت علی دی کنیت)، ام الغیاث (شراب)، ام الصبیان (بک بیاری)، ام الکتاب (قرآن کریم)، ام القرآن (سورۃ الفاتحہ)، ام القرئی (مکہ معظمہ)، ام الطعام (گندم)، ام النجوم (کھٹاں)، بنت العہب (شراب)، بنت النجر (جل پری)، بنت الکرم (انگوری شراب)۔

و۔ لقب: او وچنی ماں جہاں جو کہیں وصف یا کہیں خصوصیت دی وجہ کنوں مشہور تھی وچے لقب اکھیندے۔ مثال دے طور تے صفی اللہ (حضرت آدم علیہ السلام والقب)، کلیم اللہ (حضرت موسیٰ علیہ السلام والقب)، غلیل اللہ (حضرت ابراہیم علیہ السلام والقب)، ذبیح اللہ (حضرت اسماعیل علیہ السلام والقب)، ریحہ اللعالمین (آنحضرت ﷺ والقب)، شاعر مشرق (حضرت علامہ اقبال والقب)، قائد اعظم (محمد علی جناح والقب)، مادر ملت (محترمہ فاطمہ جناح والقب)، شہید ملت (لیاقت علی خان والقب)، استاد اشعرا، مانی دوراں، بہادر یار جنگ۔

ر۔ خطاب: او وچنی ماں جہاں جو گئی ملک و قوم دی خاطر عظیم کارنامہ انجام ڈیون دے پسوں حکومت وقت کہیں شخص کول تفلویض کرے خطاب اکھیندے۔ کہیں وی خطابی ماں دے مال مال خطاب حاصل کرن آئے شخص کول حکومت وقت اوندی پیش بہا خدمات دی انجام دہی دے عوض تیغے (سونے، چاندی یا کانسی دانغہ) دے علاوہ دفتر رقم یا جائیداد وی صورت ہج کچھ نہ کچھ بطور نذرانہ ضرور پیش کریدی ہ۔ سائے گالھ یاد رکھن آلی ہجولقب تے خطاب ہج صرف اسحوفر ق ہجولقب ملن دی صورت ہج قوم یا حکومت دے طرفوں گئی تیغہ نقدی یا جائیداد بطور نذرانہ پیش نہیں کیتی ویدی جڈاں جو خطاب ملن دی صورت ہج حکومت وقت دے طرفوں تیغہ نقدی یا جائیداد بطور انعام ضرور پیش کیتی ویدی ہ۔ ڈوجھے لوٹیں ہج لقب تے خطاب دیں تحریریں دانگھیرہ ایں

(ii) **اسم مکرمہ یا اسم عام:** اسم مکرمہ یا اسم عام او اسم ہجہاں جو کہیں وی جنس یا کہیں وی فرد ناماں ہووے۔ یا ڈوجھے لوٹیں ہج او اسم ہجہاں بک قسم دے تمام افراد کینے فرادفا استعمال تھیوے یا کوجھیں قسم دے جاندار یا بے جان شہیں کینے کوجھیاں ہووے۔ مثال دے طور تے انسان، زناور، ون، کبوتر، گھاں، کاں، بشیر، ملک، بادشاہ، ڈوجھہ، مہینہ، آیت، شاعر، بلکھاری، محل، مڑک وغیرہ وغیرہ۔

اسم معرفہ یا اسم خاص یا اسم مہین دیاں قسماں: اسم معرفہ یا اسم خاص یا اسم مہین کول چھی وکھیں دے وچ وغیرہ یا ہج سگدے جہو یاں جو اے ہن۔ 1۔ اسم علم 2۔ عرف 3۔ کنیت 4۔ لقب 5۔ خطاب 6۔ تخلص 7۔ وچنی ماں

الف۔ اسم علم: اسم علم دا ڈوجھاناں اسم جلد دی ہے۔ او اسم ہجہاں جو کہیں شخص شے، جا یا مکان دی سجان داکم ڈیوے یا کہیں شخص شے، جا یا مکان دی سجان ہن وچے اسم علم اکھیندے۔ کیوں جو اسم علم اسم جلد وانگوں نتاں کہیں ہنے اسم کنوں بندے ندی۔ ایہہ کنوں گئی یا اسم بنایا وچ سگدے سگدہ واسطے یا کنوں جے کراسم جلد وی آکھیا وچے تاں اے درست آکھیا وچے۔ میں اتھاں بک لحاظ فہمی کول دور کرن ضروری سمجھاں دا وغلظ فہمی اے ہے جو عام طور تے اسم معرفہ دیاں چار قسماں گھنیاں ویندیں یعنی اسم علم، اسم ضمیر، اسم اشارہ تے اسم موصول۔ میں سمجھاں جو اسم علم ماں اسم معرفہ دی قسم ضرور ہے پر اسم ضمیر اسم اشارہ تے اسم موصول اسم معرفہ دیاں قسماں کا کہنی کیوں جو اسم ضمیر اسم معرفہ دا قائم مقام یا نائب تاں ضرور ہ پراے اسم معرفہ تھیں تھی سگدا۔ جڈاں جو اسم اشارہ تے اسم موصول بذات خود اسم ضمیر دیاں قسماں ہن۔ ایویں ای عام طور تے عرف، کنیت، لقب، خطاب تے تخلص کول اسم علم دے قسمیں ہجے شاکرینا ویندے۔ میڈے سز دیک اے گالھ دی درست کا کہنی کیوں جو اسم علم دی تعریف کچھ ایں ہے۔ انسانیں، شہیں یا جاہیں دے اصلی ماں کول اسم علم آکھیا۔ ویندے فر و لغات جدید اردو دے صفحہ نمبر 65 تے اسم علم دا معنی لکھیا گئے۔ **وہ اسم جو کسی خاص شخص یا چیز کا نام ہو اسم علم کہلاتا ہے۔** جڈاں جو عرف، کنیت، لقب، خطاب تے تخلص کہیں شخص دے اصلی ماں نہیں بلکہ اے وچنی ماں ہن۔ ایہہ کہیے وچنی ماں اصلی ماں نہیں تھی سگدے۔ اے وچنی یا وضعی ماں اسم معرفہ دیاں قسماں تاں تھی سگدن پر اسم علم دیاں قسماں نہیں تھی سگدے۔ ایہہ گالھوں میڈا اے آکھنی درست ہ جو اسم معرفہ دیاں چھی قسماں ہن جیندے وچوں بک اسم علم وی ہے۔ مثال دے طور تے۔

1- **انسانیں دے ناں:** احمد، اصغر، اکبر، اسلم، اکرم وغیرہ وغیرہ۔

2- **شہیں دے ناں:** قرآن کریم، توریث، انجیل، بالھی، ادب، ہتھوڑا، رمضان المبارک، علم، نجوم، علم منطوق، قصیدہ بردہ شریف، دعائے گنج العرش، نماز کسوف، نماز خسوف، بظہر عصر، تپ حرق، ایڈر، کینرہ، جمعہ المبارک وغیرہ۔

3- **جا یا مکان دا ناں:** لاہور، ملتان، کراچی، پاکستان، سعودی عرب، دریائے سندھ، تاج محل، کوہ ہندو کش، واوی کاخان، شاہراے ریشم، جمیل سیف الملوک، صحرائے نقل وغیرہ وغیرہ۔

اے گالھ یاد رکھن آلی ہ جو مکاں، شہراں، دستیاں، موضعیاں، دریا نواں، پہاڑاں، جھیلاں، برانیاں یعنی جزیریاں، تھلاں، مٹھلاں، اوزاراں، مڑکاں، پہاڑیاں تے علوم و فنون دے ماں وی اسم علم ہجے شاکرینے ویندن۔

ب۔ عرف: اوناں جہاں جو بذات خود کہیں شخص دا ناں نہ ہووے بلکہ کوئی ایجتھاں ماں ہووے جہاں کہیں وی ذات مال مشہور تھی وچے یا

بچوں بھانگا عام نام یعنی اسم ذات

اسم ذات دی تعریف: اسم ذات او اسم بچیں ہج ہک شے دی حقیقت دی پہچان اپنی شے دی حقیقت کن انج پاتی و بچے یا ڈو جیسے لڑکیاں ہج بچیاں جنہیں عام نام ہاں جنہیں دی حقیقت یا پہچان ہک ہنے کنوں و کھو کھ ہووے پراونہہ حقیقت یا پہچان کنوں کوئی وصف (صفت) مراد نہ ہووے اسم ذات اکھیندن۔ مثال دے طور تے بھا، پائی، کرسی، لوٹا، چھچھ، زور، رون، انسان، پھل، پوٹا، قلم، مس، بسوائی، کتاب، کاپی، پتھر وغیرہ وغیرہ۔

اسم ذات دیاں قسماں: اسم ذات یا عام نام سَت قسمی ہوندن اے قسماں کجھ ایں ہن۔

الف۔ اسم مصغر ب۔ اسم کبیر ج۔ اسم ظرف د۔ اسم آلہ ر۔ اسم صوت س۔ اسم جنس ص۔ اسم عدد

الف: اسم مصغر یا چھوٹا نام

اسم مصغر دی تعریف: تصغیر والی معنی پوچھوٹا کرن یا چھوٹا تھیون۔ لہذا او اسم ہجڑا جو چھوٹے یا کچھ تھیون یا ہون دے معنی ڈیوے اسم مصغر یا چھوٹا نام اکھیندے۔ ڈیوے لڑکیاں ہج ایں وی آکھنیا و بچ سکدے جو او اسم جنہیں کنوں اے معلوم تھیوے جو کہیں شے کوں اوندی اصلی حالت کنوں چھوٹا کر کے بیان کیٹا گئے اسم مصغر اکھیندے۔ مثال دے طور تے ہال کنوں بلنگڑا، بچے کنوں بچو گڑا، صندوق کنوں صندوقی، پڑوے کنوں پڑوئی وغیرہ۔

اسم مصغر بناون دے قاعدے:

1- کجھ عام ناموں دے صفتیں دے اخیر ہج مونث ناموں کہتے ”ڑی“ ہجڑاں جو مذکر ناموں کہتے ”ڑا“ دا اضافہ کر کے اسم مصغر بنایا و بچ سکدے۔ اے کجھ یاد رکھن آلی ہج جنہیں نام دے اخیر ہج حروف علت (یعنی ا، و، ی) کو چوں جے کر گئی ہک حرف آویسی نام دت او نہہ حرف کوں اسم مصغر بنیدیں ہونیں حذف کر ڈتا ویسی مثال دے طور تے ڈیکھو۔

صفت	مذکر اسم مصغر	مونث اسم مصغر	صفت	مذکر اسم مصغر	مونث اسم مصغر
رجا/رجی	رجو	رجوی	رجھا/رجھی	رجھڑا	رجھڑی
غریب	غریبڑا	غریبڑی	ٹھڈھا/ٹھڈھی	ٹھڈھڑا	ٹھڈھڑی

کرہیوں جو لقب عام دے طرفوں عطا کردہ وصفی نام ہوندے جہاں جو خطاب حکومت وقت (سرکار) دے طرفوں ڈتا ہویا وصفی نام ہوندے۔ خطاب ڈتسمی ہوندے یعنی: ا۔ فوجی خطاب ii۔ سول خطاب

۱۔ **فوجی خطاب:** او خطاب ہجڑا جو ملک تے قوم دی خاطر گئی فوجی کارنامہ انجام ڈیون دے کہوں کہیں فوجی جوان کوں ڈتا ہوندے مثلاً نشان حیدر (اے یا درہوے جو نشان حیدر فقط شہید فوجی دے حصے ہج آندے)، ستارہ جرات، ہلال جرات، تمغہ رسالت وغیرہ

۲۔ **سول خطاب:** او خطاب ہجڑا جو ملک و قوم دی خاطر گئی عظیم غیر فوجی کارنامہ انجام ڈیون دے صدقے ڈتا ہوندے مثلاً ہلال پاکستان، ہلال قائد اعظم، تمغہ حسن کارکردگی وغیرہ۔

س۔ **تخلص:** او مختصر جھیاں نام ہجڑا جو شعرا نے کرام آہائیں نظیہیں ہج استعمال کریدن۔ مثال دے طور تے غالب، مومن، درد، ذوق، داغ، جوش، فرید، بابا، فرودی، سعدی، جانا باز، ساکھ، محمود، مجبور، شاکر، کاشف، کاظم، نادر، نسیم، غافل، شفقت، سبقت، فرقت وغیرہ وغیرہ۔

ص۔ **وصفی نام:** ایس لو کہیں دے نام کہیں خاص وصف دی وجہ کنوں ایس مشہور تھی ویدن نام دت او نام اونہی صفت کہتے استعمال تھیون لگ ویدن۔ مثال دے طور تے بہاول خان، بک مخیر۔ تے شاہ رخ آدی بالہذا بہاول بطور تھی یا دیا لو دی جاتے استعمال تھیندے۔ ایویں ای رسم (بطور شیر دل، زور آور یا پہلوان)، حاتم (بطور تھی) فریا دیا تیس (بطور عاشق) تے مادر خان (ظلم، جبر و جوری علامت دے طور تے) ایویں ای کئی ہنے نام دی ہن ہجڑے جو کہیں علامت دے طور تے استعمال کہتے ویدن۔

اسم کمرہ یا اسم عام دیاں قسماں: اسم کمرہ یا اسم عام کوں ترے وکلیں وچ و بڑیا و بچ سکدے جہڑیاں جو اے ہن۔

1- عام نام یعنی اسم ذات 2- اسم جمع 3- اسم صفت

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ذھول	ذھولک	ویلا	ویلک	ڈال	ڈالک
لوہر	لوہرک	بھوت	بھوتک/بھوتیک	جالا	جالک

7- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر بوج ”وہ“ یا ”وڑھ“ والاحقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بند	بندوڑہ/بندڑہ	جھل	جھلوڑہ	کھوتا	کھوڑہ
پاتا	پتا پتاڑہ	جھکا	جھکوا یا جھکوڑہ	ڈل	ڈلوڑہ
پال	پلوڑہ	بھت	بھڑہ	پت	پڑہ
بھت	بھڑہ	بھینا	بھینوڑہ	بھت	بھڑوڑہ

8- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر بوج ”چی“ یا ”چھ“ والاحقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے سے بنیکر کہیں اسم دے اخیر بوج ”الف“ آدے تان اوکوں حذف کر ڈے تاویندے جیویں جو:

اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر
باش	بنوچہ/بنوچی	سکا	سکچہ/سکچی	مہرا	مہرچہ
ڈندالی	ڈندا پچہ/ڈنداچی	مندھرا	مندھرچہ/مندھرچی	کھپو	کھپوچہ/کھپوچی

9- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر بوج آون آلا ”الف“ حذف کر کے باقی مال مذکر کیلے ”کھ“ تے مونث کیلے ”کی“ والاحقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
وہڑا	وہڑکا/وہڑکی	سوننا	سوننکا/سوننکی	وڈا	وڈکا/وڈکی
ذھول	ذھولکا/ذھولکی	تھال	تھالکا/تھالکی	پال	پالکا/پالکی
جالا	جالکا	چھالا	چھالکا	ہوڑا	ہوڑکا/ہوڑکی

10- بعض اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر بوج ”الف“ یا ”می“ آونچے تے لہ نہ کتوں پہلوں ”و“ ہووے تان الف یا ی کوں حذف کر کے باقی مال مذکر کیلے ”وڑا“ تے مونث کیلے ”ڑی“ والاحقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بوڈا/بوڈی	بوڈڑا/بوڈڑی	توڈا/توڈی	توڈڑا/توڈڑی	ڈوڈا/ڈوڈی	ڈوڈڑا/ڈوڈڑی
کوڈی	کوڈڑی	روڈا/روڈی	روڈڑا/روڈڑی	جیڈا/جیڈی	جیڈڑا/جیڈڑی

بھولا/بھولی	بھولڑا	بھولڑی	کالا/کالی	کالڑا	کالڑی
سانولا/سانولی	سانولڑا	سانولڑی	اؤلا	اؤلڑا	اؤلڑی
میلا/میلی	میلاڑا	میلاڑی			

2- آتھیں اسم مصغر جو سے اسماء یا صفات کتوں بطور مونث بنائے ویدن:

نانواں/صفت	مونث اسم مصغر	نانواں/صفت	مونث اسم مصغر	نانواں/صفت	مونث اسم مصغر
اماں	امڑی	دل	ڈڑی	تتی	تڑی
تسی	تسوی	پاکھی	پاکھوی	گنڈھ	گنڈھڑی
چند	چندڑی	جنگھ	جنگھڑی	گھتی	گھڑی
سنتی	سنتڑی	ڈم	ڈمڑی	چم	چمڑی

3- کجھ آتھیں ناموں یا صفات جنہیں کتیں مذکر اسم مصغر بنائے ویدن:

نانواں/صفت	مذکر اسم مصغر	نانواں/صفت	مذکر اسم مصغر	نانواں/صفت	مذکر اسم مصغر
مٹھل	مٹھلوا	تھل	تھلوا	نکا	نکوا
جھکا	جھکوا	بجت	بجتوا	بر	برڑا
چھلوا	چھلوا	یکھا	یکھوا	چکا	چکوا

4- آتھیں اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر بوج ”الف“ آونچے تان اوکوں بنا کر کتیں باقی دے مال ”و“ کوں بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بن ویدن جیویں جو:

اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر
سکا	سکو	لمبا	لمبو	سچا	سچو
کالا	کالو	پتلا	پتلو	کوڑا	کوڑو
ٹھلا	ٹھلو	بھڑا کا	بھڑا کو	مٹھلا	مٹھلو یا مٹھل

5- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر بوج ”کھ“ یا ”وٹا“ والاحقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بیر	بیروٹا	جال	جالوٹا	سلھوٹا	سلھوٹا
پڑوٹ	پڑوٹا	پوری	پورٹا	کالٹا	کالٹا

6- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر بوج ”مک“ والاحقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے سے:

- اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم مصغر
 آیرا امیرزا پیرا پیرزا
 زیریا زیرزا گمیرا گمیرزا
 لیرا لیرزا
- 15- انجنہیں اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر بوج ”ورا“ آوئے تان دت ”ورا“ دے الف کوں حذف کر کے باقی مال ”وڑا“ والا حقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے چویں جو:
- اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم مصغر
 اُورا اورزا بھورا بھورزا
 دُورا دُورزا کُورا کُورزا
 گُورا گُورزا
- 16- انجنہیں اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر بوج ”وری“ آوئے تان دت ”وری“ دی ”ی“ کوں حذف کر کے باقی مال ”وڑی“ والا حقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے چویں جو:
- اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم مصغر
 پُری پورزی بھورزی بھورزی
 دُوری دُورزی کُوری کُورزی
- 17- انجنہیں اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر بوج ”ل“ یا ”لمھ“ آوئے تان دت انہیں دے اگوں ”وڑا“ یا ”وڑی“ دا لاحقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے چویں جو:
- اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم مصغر
 مھل مھلورا تھل تھلورا
 جھل جھلوری چھل چھلوری
 سھل سھلوری کھل کھلوری
- 18- بعض سرائیکی مصادر دے ”صدری مادہ“ یعنی ”فعل امر“ دے بعد ”وڑا“ والا حقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے چویں جو:
- اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم مصغر
 بھلن بھلاوڑا پلن پلاوڑا
 رسن زساوڑا وین وواوڑا
 گلن گھلاوڑا لکھن لکھاوڑا
- 19- بعض اسماء یا اسمائے صفت کوں بے قاعدہ بنان آ لے اسمائے مصغر۔

- چوڈی چوڈڑی لوڈا/لوڈی لوڈڑا/لوڈڑی ایڈا/ایڈی ایڈڑا/ایڈڑی
 11- بعض اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر بوج ”الف“ یا ”می“ آوئے تے انہیں کوں پہلوں ”ل“ ہووے تان دت ”الف“ یا ”می“ کوں حذف کر کے باقی مال مذکر کیے ”وڑا“ تے مونث کیے ”وڑی“ والا حقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے چویں جو:
- اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم مصغر
 تالا تالڑا جالا جالڑا
 کالاکالی کالڑا/کالڑی لالی لالڑی
 تھالی تھالڑی کھالا کھالڑا
 چالاجالی چالڑا/چالڑی چالا چالڑا
- 12- انجنہیں اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر بوج ”یلا“ یا ”یلی“ ہووے تان دت انہیں دے اخیر بوج ”الف“ یا ”می“ کوں حذف کر کے باقی مال ”وڑا“ یا ”وڑی“ والا حقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے چویں جو:
- اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم مصغر
 نیلا نیلا پیلپیل پیلڑا/پیلڑی تھیلتھیل تھیلڑا/تھیلڑی
 ٹھیل ٹھیلورا دھیل دھیلڑا
 ریلا ریلا ریلریل ریلڑا/ریلڑی لیلولیل لیلوڑا/لیلوڑی
 سیلھی سیلھوری نیلا/نیلی نیلا/نیلوڑی نیلا/نیلوڑی
- 13- انجنہیں اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر بوج ”الف“ یا ”می“ ہووے تے انہیں کوں پہلوں ”معدہ“ ڈل“ آوئے تے تان دت الف یا ی کوں حذف کر کے باقی مال ”وڑا“ یا ”وڑی“ والا حقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے چویں جو:
- اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم یا اسم صفت اسم مصغر اسم مصغر
 بھل بھلورا بھل پھل پھلورا
 تھل تھلورا تھل تھلورا
 کھل کھلورا کھل کھلورا
- 14- انجنہیں اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر بوج ”میرا“ آوئے تان دت ”میرا“ دے الف کوں حذف کر کے باقی مال ”وڑا“ والا حقہ گنڈھ ڈیون مال اسم مصغر بنایا وچ سگدے چویں جو:

اسم کبیر تا ون دے قاعدے:

1- کہیں وی مونث اسم دی اخیر لی "می" کوں حذف کر ڈتا دے تا دے باقی اسم مکبر فتح و بند سے ڈوجھے لوٹیں وچ کہیں وی اسم داصیغہ مذکر لٹو را اسم کبیر استعمال تصیغہ سے چویں جو:

اسم مونث	اسم کبیر	اسم مونث	اسم کبیر	اسم مونث	اسم کبیر
پوٹی	پوٹ	تھالی	تھالی	ڈولی	ڈول
پہاڑی	پہاڑ	تھگولی	تھگول	نجر	نجر
ٹوٹی	ٹوٹ	چھپری	چھپر	راکھی	راک
ڈھینگری	ڈھینگر	طاق	طاق	سنانی	کنال

2- بعض اسمائے مونث دے اخیر وچ آون آلی "می" کوں "الف" نال بدل کر تیں بنن آلا اسم مذکر اسم مکبر دے طور تے استعمال تصیغہ سے چویں جو:

اسم مونث	اسم کبیر	اسم مونث	اسم کبیر	اسم مونث	اسم کبیر
ٹوٹری	ٹوٹرا	ڈوڈی	ڈوڈا	کٹوری	کٹورا
کہاڑی	کہاڑا	موٹھی	موٹھا	بانھی	بانھا
بڈھی	بڈھا	بتڈی	بتڈا	بتڈی	بتڈا
چٹھی	چٹھا	بکری	بکرا	چڑی	چڑا

3- بعض اسمائے مونث جنھیں دے اخیر وچ "وی" آندے تاں دست "وی" دی اخیر لی "می" کوں حذف کر ڈتا دے تاں باقی اسم مکبر فتح و بند سے چویں جو:

اسم مونث	اسم کبیر	اسم مونث	اسم کبیر	اسم مونث	اسم کبیر
اگاڑی	اگاڑ	بڈھڑی	بڈھڑ	جوڑی	جوڑ
ہناڑی	ہناڑ	تھگولی	تھگول	بتوی	بتو
ترگولی	ترگو	ترنگولی	ترنگول	تھگولی	تھگول
جھڑی	جھڑ	چھپھڑی	چھپھڑ	پلوڑی	پلوڑ

4- بعض اسمائے مونث جنھیں دے اخیر وچ "وی" آندے تاں دست "وی" دی "می" کوں "الف" نال بدل ڈتا دے تاں اسم کبیر حاصل تصیغہ سے چویں جو:

اسم مونث	اسم کبیر	اسم مونث	اسم کبیر
پڑی	پڑا	بڈھڑی	بڈھڑا
تھڑی	تھڑا	تھڑی	تھڑا

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
سکا	سکوا	مونا	موٹو	لنور	لنوری
ٹور	ٹوری	مندھرا	مندھرنا	منان	منوں
پوں	پھل	کینل	کینل	بزرا	بنان
ڈھولا	ڈھولن	کوکا	کوکو	عاشق	عاشقو
آلسی	السور	امب	امبلی	پانگل	پانگلا

20- سرانگینی زبان دے اکثر اسمائے مونث جنھیں دے اخیر وچ "می" آندی اے اسمائے مصغر شمار کیجئے ویدن چویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ڈپ	ڈپی	ہپ	ہپی	نھ	نھپی
پیالہ	پیالی	چولا	چولی	چھپا	چھپی
سونا	سونی	ڈولا	ڈولی	کونھا	کونھی
لونا	لونئی	کٹورا	کٹوری	منگر	منگری

21- بعض اسمائے صفت جنھیں دے اخیر وچ "الف" آندے تاں دست اونہ "الف" کوں حذف کر کے باقی دے نال مذکر کیجئے "میرا" تے مونث کیجئے "میری" والا حقد گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بن ویدے جیکر کہیں اسم یا اسم صفت دے اخیر لے "الف" کوں علاوہ درمیان وچ کوئی حرف علت (ا، و، ی) آوے تاں اووی حذف کر ڈتا دے چویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
اوکھا	اکھیرا/اکھیری	بھلا	بھلیرا/بھلیری	پھلکا	پھلکیرا/پھلکیری
تھکا	تھکیرا/تھکیری	تھولا	تھلیرا/تھلیری	تھکا	تھکیرا/تھکیری
پکا	پکیرا/پکیری	جھکا	جھکیرا/جھکیری	چھوٹا	چھوٹیرا/چھوٹیری
ڈڈا	ڈڈیرا/ڈڈیری	فو	فیرا/فیری	لوا	لویرا/لویری
مٹھا	مٹھیرا/مٹھیری	مونا	مٹھیرا/مٹھیری	دودھ	دودھیرا/دودھیری

ب۔ اسم تکبیر یا مکبر:

اسم مکبر دی تعریف: بقیغہ دی مذکر تکبیر و تکبیرا لفظی معنی "وڈا کرن" یا "وڈا تھیون" یا "وڈا ونان" لہذا او اسم جو کہیں اسم دی وڈائی بیان کرے یا کہیں اسم دی اصلی شکل کنوں وڈائی دا اظہار تھیوے اوندے وچ وڈائی دے معنی پاتے وچ جن اسم تکبیر یا اسم مکبر اکھیندے۔ چویں جو گنڈھ کنوں گنڈھڑ، جھکیر کنوں جھکیر مندا صانی کنوں مندھان، ڈولی کنوں ڈول، کنالی کنوں کنال وغیرہ وغیرہ

گن، جوہر، رتبہ، درجہ، لحاظ، انداز، اقرار یا انکار، نامی فعل، اسم ظرف اکھیندے۔ ڈوجھے لوظیں بوج او اسم جیدا کہیں بیلے فعل، صفت یا کہیں ہنے طرف مال تعلق (گھا بڑھا) ہووے اسم ظرف گھنیا و بندے۔ مزید وضاحت کیے اتھاں مزید مثالوں پیش کیتیاں و بند کین۔

1- سرانگینی زبان بوج بعض صفتیں دے لوظ اسم ظرف دے طور تے ورتنے ویدن۔ خاص کر اونہہ حالت بوج جڈاں جو انھیں داتعلق اسم یا ضمیر کنوں سو اکھین ہنے لوظ مال ہووے۔ جیویں جو ’اسلم کھٹا ٹر دے یا چھو لے بال ہوں روندن‘ ’دوچ کھٹا تے ہوں دراصل اسم صفت دے لوظ ہن پر اتھاں ’ظرف‘ دی صورت بوج استعمال تھیں جنھیں دا گھا بڑھا صلافعال لڑن تے روون مال ہو۔

2- بعض اسم جوہرے جو فاعلی یا عام صورت بوج ہوندن بذات خود ’ظرف‘ واکم ڈیدن جیویں جو ’رات چندر گرہن تہی ے۔ بک پاسے تھی بہہ‘ انھیں تھیں بوج رات تے ’بک پاسے‘ توڑے جو اسم ہن تے اے اسم فاعلی صورت بوج ورتنے گنیں پر اتھاں اے افعال تھیون تے ہوں مال گھا بڑھدی بہہ کنوں ’ظرف‘ دے طور تے استعمال تھیں۔

اسم ظرف و دیاں صورتاں : اتھاں گھبراہٹیں دیاں اتھجاں صورتاں بیان کیتیاں و بند کین جیویں جو ’اسم ظرف‘ دے طور تے استعمال تھیں۔

1- اکھین اسم جوہرے جو بنیادی طور تے طرف کیے استعمال کیے ویدن بہت = (بے انداز، بے انتہا، ہوں زیادہ، حد کنوں ودھیک وغیرہ وغیرہ)۔ اچھ = (اتھاں، ادہ بہہ جا، تے، سولا، ایہہ)۔ اٹھ = (اتھاں، پرے، اونہہ جاتے)۔ اوتے یا اتے، اتے، اتے، اتے، اتے اتے اتے ہوں اتے، واولا، سامندھو ژاندھ، لگب و لگب، ذری ذری، بک سر، بک پوک، سلسلہ وار، بک ہنے دے اکوں چچھوں، بہیھاں، روز روز، روز ڈی باری، ہاچاں = (ہن تھیں، اج تھیں، اجو اج، ادہ بہہ وقت تھیں، اجن، اجن تھیں، اجن تو تھیں)۔ بکھ = (گڈرگیل ڈہ بہہ)۔ بکھھوں = (ڈو ڈو بہہ پہلوں)۔ اڑھوں = (ترے ڈہ بہہ پہلوں)۔ پڑھوں = (چار ڈہ بہہ پہلوں)۔ بس (خاتمہ، کافی، فقط، ہوں)۔ ہوں = (ہوں شے، ہوں مد، ہوں چڑگاں، ہوں کجھ، ہوں سارا، ہوں بالکل، نہایت)۔ مڑت = (جلدی، چھٹ پٹ، یکدم، چھ پھہ، ادہ بہہ ویٹھے، فوراً، ڈو لوک، ٹرکی پترکی)۔ چھی = (چھی پچی، سچ بیچ، تھینا، پک)۔ جڈاں = (جنیں وقت، جنیں ویٹھے، جڈوں، جڈاں تڈاں)۔ جے کڈ ہیں = (جے کر، مبادا، شاید)۔ جیویں = (واگوں، وانگر، وانگیں، ایویں تیوں، جیویں تان، بھت تان، گویا)۔ چھٹ پٹ = (جلدی، فوراً)۔ جہڑی، جہڑی، جہڑی = (جہڑے، جہڑیاں = جو، وانگیں، جنھاں جنھاں تھیں، کیویں ای)۔ جھٹاں تھیں = (جہڑی جاتے، جہڑے پاسے)۔ مسیں مسیں = (مشکل مال، اجاں، فقط، جھڑو تھوڑا ورے، ورے، کڈ ہیں کڈ ہیں، خذا خذا کر کے)۔ مت = (مسلسل، بہیھاں، گڈھٹیل، بک ہنے دے اکوں چچھوں، واری واری، سدا، مدام، وائٹ، ہریش، سامندھو ژاندھ، جاوداں، ہر ویٹھے)۔ آنت = (آخر کار، اخیر، اوزک، قہہ کوتاہ، پچھاڑی، انجام کار، انتہا)۔ ہٹیں تھیں = (ادہ بہہ وقت، جلدی، تا زود، ہٹیں ہن، ہٹیں لا)۔ ہر و ہر = (خواب، خواب، فی الفور، بناں سب، ہٹیں جنھیں، بے ہوش، اجائی، مفت، خالی خولی)۔ ہٹیں = (ادہ بہہ گھڑی، ادہ بہہ ویٹھے، فوراً، جلدی)۔ بک واری = (بک دفعہ، بک پھیرے، بک پکر، بک وار، بک مرتبہ،

گھساں، گھٹل، گھلوہ، گپل، گھٹھا، گوسوں، کپاٹ، گھا گھا، گلھوڑ، لٹھ، لپڑ، لچھا، لوتھ، لمب، لا گھا، مہا بک، میڑھ، مول، مم، مہن، مہنگر، مسوان، بستوکر، پچڈ، مکھڈ، مٹھن، مہا مہر، مگر مچھ، مڑ سپا، مڈ بہہ، مر بہہ، مچ، مٹھک، مچھیل، مٹگھ، وگ، وڈاں، وطر، وکھر، واجھر۔

ج۔۔۔ اسم ظرف:

اسم ظرف دی تعریف: ظرف والفوی معنی اے (i) اتھاں، بجا بجا، برتن، (ii) گنجائش، حوصلہ، بردباری، (iii) صرف تے خودی اصطلاح اص اسم ظرف، اسم ذات دی بک اتھیں قسم جہڑی جو جا بجا وقت دے معنی تے دلالت کریدی مثال دے طور تے جھربھنگی، مسیت، جہہ، سکول، فخر، بڑاشاں، ڈہ بہہ، رات، ہفتہ، مہینہ، سال وغیرہ۔
اسم ظرف کوں تھیں تے سچائی کیے کجھ جملے مثال دے طور تے پیش کیے ویدن۔

جواب	سوال	جملہ
ہنیں نہیں (وقت)	کڈاں؟	1- اسلم ہنیں نہیں ویدا چے۔
اندرو (جا)	کتھاں؟	2- احمد اندرو ڈھگے۔
ہوئیں ہوئیں (انداز، طور، ریت)	کیویں؟	3- ہال ہوئیں ہوئیں ٹرو دو دے۔
ہوں (قدر یا مقدار)	کتھا؟	4- اصغر ہوں بچھے۔
ٹوھی سوچا (انکاری انداز)	اقرار یا انکار؟	5- کجھ وی تاں ٹوھی سوچا۔
بالکل تکھا (صفت)	کجھاں؟	6- اکبر بالکل تکھا لکھدے۔
چڑگاں (صفت)	کجھجاں	7- تیں وڈ لچڑگاں کم کیے۔
ہوں تکھا (صفت)	کجھجاں	8- توں ہوں تکھا لکھدیں۔

پیلے، ڈو جھے، تڑ کھچے تے جو تھے جملے بوج ہٹیں نہیں، اندرو، ہوں تے ہوئیں ہوئیں جنھیں لوظ افعال و بچن، وڑن، لڑن تے چھن کنوں پہلوں آئیں۔ اے لوظ فعل دی حقیقت کوں ودھیک نشا بر کریدن۔ لہذا جہڑے لوظ فعل کنوں پہلوں آکر تھیں اوندی حقیقت کوں ودھیک نشا بر گرن ’ظرف‘ اکھیندن۔ بیویں جملے دا انداز انکاری یعنی فعل سوچن کنوں پہلوں لوظ ’ٹوھی‘ انکار دے طور تے استعمال تھیں۔ جڈاں جو جیویں جملے بوج فعل لکھن دی صفت ’بالکل تکھا‘ بیان کیتی گئی ستویں جملے بوج چڑگاں کنوں پہلوں آون آلی صفت وڈاں آلی صفت ہوں ’چڑگاں‘ تے دکھادی حقیقت کوں ودھیک نشا بر کریدی۔ لہذا چڑگاں کنوں پہلوں آون آلی صفت وڈاں آلی صفت ہوں اتھیں جملے بوج تکھا کنوں پہلوں بالکل داودھارا کیتا گئے لہذا بالکل دی اسم ظرف آ کھسی۔ ایویں ای جیویں جملے بوج تکھا کنوں پہلوں بالکل داودھارا کیتا گئے لہذا بالکل دی اسم ظرف آ کھسی۔

مکھی گالہ آتے پیش کیتیں گنیں مثیلں دی بنیاد تے ’اسم ظرف‘ دی تعریف کجھ ایس وی مکتی و بھ سکدی ہے جو ’اسم ظرف‘ اولو طوندے نہیں وچوں وقت، جا، ریت (طور، طریقہ، انداز، قاعدہ، قانون، تہیز، تجویز، تدبیر)۔ قدر (مقدار، قیمت، بجا،

9- کچھ مرکب ترکیبیاں (لوظ) ہجڑیاں جو ظرف دے طور سے استعمال تصدیقین۔

الف: **ڈو کو جھیں اسم یا ہم جس اکسیں دے مرکبات:**

اوزا پاڑا، اویل سویل، پل پل، گھڑی گھڑی، ڈنہہ پے ڈنہہ، ڈنہہ رات، روز روز، نت نت، دور، گھر گھر، دھوڑ چھای، گھر گھاٹ، گھریار، ترقیق، ڈیڈی پردہ، محل ماڑی، خط پتر، انت پتہ، نیواں پتہ، پتہ اڑھا، خمر چار، ہانہہ بلی، نوکر چاکر، قہہ کہانی، قہہ قہہ، سدھ سدھ، سلیہا، چاھا پتھاری، دانہ دھپا، دھوڑ ڈنگر، بل پچالا، بل پچالی، تھاں تھپا، آتھر پورا، گھاناں بدھا وغیرہ۔

ب: **اسم تے اسم مفعول دا گناڑھا:**

تتے تا، چندر بھر دے، بھٹھے بھٹھے، پو پھٹے، کچھ بھرینے، چندر ڈٹھے، رات ڈھلیئے، تارے لڈھینے، پا پپادے، پھیں پھینے، ڈنہہ لٹھے، لوکس ستے ہانہہ بھٹھے، میہہ دھتھے وغیرہ وغیرہ۔

ج: **اسم تے اسم حالیہ دا گناڑھا:**

کچھ مردئیں، رات دھلندئیں، رت روندئیں، نیر دیندئیں، گھاہ کریندئیں، میہہ دیندئیں، چندر تکیندئیں، راہ بھلیندئیں، روح دہلیندئیں، رنگ دیندئیں، ہانہہ بھیندئیں، رگ پیندئیں، گھنی ڈھیندئیں، بھیری بھڑئیں، ونا چیندئیں وغیرہ وغیرہ۔

د: **اسم تے اسم صفت دا گناڑھا:**

پچھلے پھیریں، پچھلے پھیر، آکھیں پھیر، چودھار، ذری گھٹ، کب دم، چنا ڈنہہ، کالی رات، کالا کچھوں، چنا کھیر، لگا بگ، کالی کھوٹی، نواں کور، بھاری پنڈ، رکھا ستھا، پتلا پتنگ، سکا ڈھینگر، پتلا چنگ، پتلا پوں، سکی نری، کالا کال، دودی کلا، سیاناں کال وغیرہ وغیرہ۔

ر: **اسم تے حرف جا ردا گناڑھا:**

اکل مال، رات کوں، فجر تیں، سک وج، شرم کوں، عمر بھر، ڈر کوں، اکھیں وچوں، کوٹھے اتے، بھیں مال، سیندھ وج، ون پیٹھ، ہالھی اتے، گناہ تے، کڈھوچوں وغیرہ۔

س: **اسم تے اسم مفعولی دا گناڑھا:**

بیر گھوڑینے، بیر دھانے، بھتھ جوڑینے، بھتھ بدھے، متھا لکینے، اکھیں نوٹینے، اکھیں بھالینے، اکھیں ڈٹھے، وال بدھے، وال کوٹھینے، وال کھنڈینے، رنگ وٹھینے، رنگ ڈکھینے، منہ ٹھینے، منہ ڈکھنے، منہ لکینے، منہ ہلا بدھے، پنڈھ پنے وغیرہ۔

ش: **اسم مفعول دے ڈو صغیں دا گناڑھا:**

کھادے پیتے، رو دے پکے، رہے بچے، تھکے ترٹے، دھوتے پوتے، بھنے ترٹے، لگے بھرینے، بچے بچے، مارینے کیئے، اڈینے پنڈینے، ہدھے چھٹے، بھتھ بھوڑینے، لگے کھٹھے، کھٹھے تے وغیرہ وغیرہ۔

کیندیاں، کپڑا، کپڑی، کپڑے، کپڑیاں۔

ظرف مقداری: کتتا، کتتی، کتتے، کتتاں، کتلی، کتلی، کتلی، کتلیاں، کپڑا، کپڑی، کپڑے، کپڑیاں۔

سختی ظرف: کڈو، کڈے، کڈہیں، کپڑو، کپڑے، کپڑیں۔

6- کچھ اسم ظرف زمان جنھیں مال ودھیک سابقے یا لاحقے گنڈھ کرئیں مرکب اسم زمان بنائے و بچ سکدن۔

الف - سابقہ ہے: جے تیں، جے توئیں، جے کڈا ہیں، جے کڈھیں، جے تیکر۔

ب - سابقہ جڈاں: جڈاں تیں، جڈاں توئیں، جڈاں تیکر۔

ج - سابقہ کے: کے تیں، کے توئیں، کے تیکر۔

د - سابقہ کڈاں: کڈاں تیں، کڈاں توئیں، کڈاں تیکر۔

ر - سابقہ اے: اے تیں، اے توئیں، اے تیکر۔

س - لاحقہ کن کنئیں: کتوں، کاکھ، کن، رات کن، ارج کن، شام کن، فجر کن، کڈا کن، جڈاں کن، ہڈاں کن، کڈوں کن، جڈوں کن، ہڈوں کن۔

ش - لاحقہ ”وکا“: کھو کا، تو کا، فجر وکا، اہو کا۔

ص - سابقہ اچاں: اچاں تیں، اچاں توئیں، اچاں تیکر۔

ض - سابقہ ہڈاں: ہڈاں تیں، ہڈاں توئیں، ہڈاں تیکر۔

ح - لاحقہ تیں: اچاں تیں، جڈاں تیں، کڈاں تیں، ہڈاں تیں، جڈوں تیں، کڈوں تیں، ہڈوں تیں، کھان تیں، اچ تیں، شام تیں، فجر تیں، رات تیں، ڈنہہ تیں، ڈوپہیر تیں وغیرہ وغیرہ۔

7- کچھ اسم ظرف مکان جنھیں مال ودھیک سابقے گنڈھ کرئیں اسم ظرف مکان بنائے و بچ سکدن۔

الف - سابقہ کتے یا کے: کتتے تیں، کتتے توئیں، کے تیں، کے توئیں۔

ب - سابقہ کتے یا کھٹے: کتتے تیں، کتتے توئیں، کھٹے تیں، کھٹے توئیں۔

ج - سابقہ اتے یا اتلے یا اتلے: اتے تیں، اتے توئیں، اتلے تیں، اتلے توئیں، اتلے تیں، اتلے توئیں۔

د - سابقہ جتے یا جھٹے: جتے تیں، جتے توئیں، جھٹے تیں، جھٹے توئیں، جھٹے تیں، جھٹے توئیں۔

ر - سابقہ جتی: جتی تیں، جتی توئیں۔

8- بعض اوقات اسم مفعول یا اسم حالیہ اسم ظرف و انگوں کم آندن چویں جو:

1- میں پٹھیں رات گزرا چھوڑی ہو۔ 2- او کبدا اکبدا سوڑ وج دھوڑ رہینے۔

پہلے ہملے وج پٹھیں اسم مفعول ہے۔ تے ڈوجھے ہملے وج ”کبدا کبدا“ اسم حالیہ ہے۔ جڈاں جواتھاں اے ظرف دے طور تے استعمال تھین۔

جھوک اشاری، جھوک مٹھے آلی، جھوک دلے والی، جھوک بودو۔

چک: چک جھمرہ، چک حیدر آباد، چک شہزاد، چک لوہاراں، چک نورنگ، چک عباس، چک ڈب، چک الہ۔

دائرہ: دائرہ دین پناہ، دائرہ دو دھو۔

رکھ: رکھ فتح خان، رکھ شیرے آلا، رکھ شیرن آلا، رکھ مور جھنگلی۔

چوٹی: چوٹی زیریں، چوٹی بالا۔

چوک: چوک عظیم، چوک سرور شہید، چوک منڈا، چوک شہیداں، چوک ٹوٹی، چوک ماڑی، چوک مٹھا۔

دڑہ / دڑی: دڑہ جاقیر پور، دڑی عظیم خان، دڑی ساگی، دڑی مہتاما، دڑی مہراں۔

دیرہ: دیرہ غازی پٹان، دیرہ اسماعیل خان، دیرہ فتح خان، دیرہ نواب صاحب، دیرہ بکھا، دیرہ دون۔

کڑی: کڑی احمد خان، کڑی افغانان، کڑی شوزنی، کڑی چندراں۔

کوٹ: کوٹ قیصرانی، کوٹ اورو، کوٹ سلطان، کوٹ بہادر، کوٹ مبارک، کوٹ سہزل، کوٹ مٹھن، کوٹ مہاب، کوٹ سترخان، کوٹ

خلیفہ، کوٹ جھھ، کوٹ مراد، کوٹ قطب۔

کولہ: کولہ حاجی شاہ، کولہ رنگ سارنگ، کولہ تولے خان، کولہ موسیٰ خان، کولہ خیرے خان، کولہ پشان، کولہ نواب،

کولہ نصیر، کولہ بیسن۔

کولٹی: کولٹی مراد، کولٹی کوہاراں، کولٹی نجابت۔

گولہ: گولہ مہاراجہ، تاج گولہ۔

گولھی: گولھی اختیار خان، گولھی شاہو، گولھی خیرو، گولھی حبیب اللہ۔

روچھان: روچھان جمالی، روچھان مزاری۔

گولٹھ: گولٹھ مانی، گولٹھ خراب، گولٹھ شاہ محمد، گولٹھ حیات، گولٹھ عالو۔

ماڑی: ماڑی اللہ وسایا، ماڑی انڈس، ماڑی اللہ بجایا۔

مڈ: مڈ بھانیاں، مڈ رشید، مڈ منگلہ، مڈ گامنی، مڈ ستوتی، مڈ راجھا، مڈ درباری، مڈ درباری، مڈ پھورا، مڈ حسن۔

وٹی: وٹی عظیم، وٹی سکھانی، وٹی بزدار، وٹی مٹھے آلی، وٹی کوہر، وٹی چورکن، وٹی ترمن، وٹی سوکڑ، وٹی باتلہ، وٹی لڑوہ۔

وہی: وہی حسین، وہی جان محمد، وہی بہاول شاہ، وہی موچیاں، وہی شاہ محمد۔

10- سراپائی کی مصادر کن پٹن آلا اسم طرف مکاں:

مصدر	طرف مکاں	مصدر	طرف مکاں
اچھرن	اچھار	اچھرن	اچھار
		اچھرن	اچھار

5-1 اسم ظرف سمتی: اسم ظہور سے جو کہیں سمت کوں ظاہر کرن اسم ظرف سمتی اکھیندن۔ مثال دے طور تے ایڈے اوڈے،

اڈاہوں، اڈا ایں جڈے کیڈے، کے تئیں، کڈو، کیڈو، کیڈے، اتے، تلے، لیو، اچھیو، ڈبھاراں، ڈبھاروں، اندرہ، بہرہ، وچ،

اٹتے، جٹتے، کلے، اٹتے، اٹوں، جنوں، کنوں، اٹوں اٹوں، جنوں کنوں، ایڈوں اوڈوں، جیڈوں کیڈوں، ان، اُن، جن،

کن، جنوں، کنوں وغیرہ وغیرہ۔

6-1 اسم ظرف سمتی: اولو ظہور سے جو کہیں سبب دے طور تے درتیبے وچہن یا جنھیں کنوں کہیں ”سبب“ بوجہ یا علت دے معنی نکلن اسم

ظرف سمتی اکھیندن۔ جیویں جو: لدہندہ کیلے، لدہندہ واسطے، تہیں، تہوں، تہوں تاں، لدہندہ پاروں، لدہندہ خاطر، لدہندہ لہیوں، ایویں،

ایس طرحاں، اہندی کار، چتاچہ تاں جوہتاں، کیوں جو، اہندے کارن، لدہندہ اگولوں، اوندہ اگولوں، لدہندہ ساکتھے وغیرہ وغیرہ۔

7-1 اسم ظرف اقراری یا ایجابی: اسم ظرف جہا ایجابات، ایجاب یا اقرار دے معنی ڈیوے اسم ظرف اقراری یا ایجابی

اکھیندے۔ مثال دے طور تے، جی، یا، اچھا، مچھا، جی، ہوں، اچھا، جی، باکل، بے شک، بلاشبہ، اصولوں، البتہ، بجا، ٹھیک،

درست، صحیح، واقعی، بوجھیاں، ٹھیک، جی، سچی، ہنرور، کہیں وی صورت وچ جیویں، جیہاں، مثالا وغیرہ وغیرہ۔

8-1 اسم ظرف انکاری: اسم ظرف جہا انکاری یا انکار دے معنی ڈیوے اسم ظرف انکاری اکھیندے۔ مثال دے طور تے، نہ،

نہیں، نہیں، آ نہاں، اوہوں، نہیں نہیں، شاید، غالباً، ہرگز، بن، کوہ، کوئیناں، کانیناں، کانینی، کوئی نہیں، کجھ نہیں، کجھ وی نہیں، توڑے

جوئیں، بالکل نہ، کہوئیں نہ وغیرہ۔

9- سراپائی کی سابقین تال پٹن آلا اسم طرف مکاں:

آڑو / آڑی: آڑو اکبر شاہ، آڑی احمد خان۔

بکھری: بکھری احمد خان، بکھری سیداں

بندھ: بندھ اسحاق، بندھ سرگانہ، بندھ بلوچاں۔

بیٹ: بیٹ، بیٹیاری، بیٹ بھرتو، بیٹ تھلن، بیٹ ہیر، بیٹ دہلی، بیٹ گنگی، بیٹ وساوا، بیٹ ہزاری، بیٹ کھلیا، بیٹ مور جھنگلی،

بیٹ فتح خان، بیٹ تھوری، بیٹ سکھانی، بیٹ بھیڈاں آلی۔

ترخہ: ترخہ جھ پناہ، ترخہ سوانے خان، ترخہ میر خان، ترخہ کورکچ۔

مہہ: مہہ امام بہہ شاہ حبیب، مہہ سلطان پور، مہہ مسعود پور، مہہ روڈو، مہہ عالمگیر، مہہ مہر بان شاہ، مہہ بدر شیر، مہہ موچیاں، مہہ امام شاہ

مٹی: مٹی قیصرانی، مٹی جزاری، مٹی عزت، مٹی تھلن، مٹی سہاگن، مٹی ہوت مہر، مٹی داتا، مٹی سیداں، مٹی لوہاراں۔

ٹھل: ٹھل، ٹھل ترخہ، ٹھل دریا، ٹھل ہیر، ٹھل حسن، ٹھل بہر، ٹھل نجیب۔

ٹھیرھ: ٹھیرھ دلورائے، ٹھیرھ پوتی، ٹھیرھ منٹلی۔

ٹل: ٹل، ٹل کوٹ، ٹل منٹلی۔

جھوک: جھوک اتر، جھوک چھتری، جھوک گلاب شاہ، جھوک حسن خان، جھوک دینس، جھوک داؤ، جھوک مانج، جھوک سانول،

گوٹھ: زور گوٹھ، خان گوٹھ، مظفر گوٹھ، تاج گوٹھ، امان گوٹھ، شیر گوٹھ، شکر گوٹھ، کاٹھ گوٹھ۔

گھر: چنیا گھر، تار گھر، نکت گھر، بنگلی گھر، کتاب گھر، مانچ گھر۔

کوٹھ: چنئی کوٹھ، فنی کوٹھ، ماچھی کوٹھ، مانجھی کوٹھ، پیر جو کوٹھ۔

شاہ: جن شاہ، راجن شاہ، شیر شاہ، حبیب شاہ۔

جی: کوسر جی، باگڑ جی، کولار جی۔

منڈی: میوہ منڈی، ہبزی منڈی، غلامنڈی، نکڑی منڈی، بکر منڈی، بوہاری منڈی، جہانپہ منڈی۔

کے: مرید کے، کاموں کے، نانکے، ڈاڈے، پیکے۔

نگر: بہاول نگر، احمد نگر، اقبال نگر، عباس نگر، دھر پو نگر، شام نگر، رسول نگر، پریم نگر، محمد نگر۔

واڑہ: چھٹی واڑہ، تھنٹی واڑہ۔

وال: احمد وال، بکڑ وال، خانوال، گیلے وال، چکوال، بھلوال، سانی وال۔

والا: چکی والا، ساہو والا، حیدر والا، خیرے والا، کلاچ والا، بھراب والا، نور والا، بھرسے والا، ڈلے والا، باقر والا، داد والا، پیر والا

والی: مڑھا والی، ڈلے والی، ڈھولے والی، میاں والی، ہاجرے والی، سکھائی والی، سلاں والی، طاہر والی، روہیلا والی، فقیر والی

واہن: آدم واہن، شہ واہن، سلار واہن، چیلے واہن، بھٹے واہن، مسو واہن۔

13- اردو/فارسی لائقین مال بنی آلے اسم طرف مکاں:

آباد: حیدر آباد، جبک آباد، جہان آباد، اورنگ آباد، الہ آباد، کرم آباد، وزیر آباد، مظفر آباد، اسماعیل آباد، رحیم آباد، کریم آباد۔

خانہ: کتب خانہ، ڈاک خانہ، غسل خانہ، باورچی خانہ، شراب خانہ، بت خانہ، قید خانہ، مسافر خانہ، ہندی خانہ، سلی خانہ، بھنگڑ خانہ،

دان: ننگ دان، قلم دان، پان دان، بھط دان، آتش دان، گل دان۔

دائی: سرے دائی، چھتر دائی، صابن دائی، راکھ دائی۔

دوارہ: گورو دوارہ، شا کردوارہ، رام دوارہ، جہری دوارہ۔

ستان: گلستان، بوستان، بنگلستان، ریگستان، کورستان، پاکستان، بلوچستان، افغانستان، تاجکستان، چولستان، بقرستان، راجستان۔

باڑہ/باڑی: امام باڑہ، رسول باڑی۔

واڑہ: ڈھیر واڑہ، ہرواڑہ، چکھواڑہ، اکواڑہ۔

ال/ایل: سرال، دودھیال، نبھیال۔

گاہ: بارگاہ، عید گاہ، چراگاہ، گزرگاہ، بندرگاہ، قربان گاہ، جلسہ گاہ، درگاہ، آرام گاہ، سیرگاہ، تفریح گاہ، عبادت گاہ، پائیگاہ۔

کدہ: آتش کدہ، فم کدہ، چشم کدہ، میسدہ، ماتم کدہ، نعمت کدہ۔

زار: لالہ زار، گلزار، خارزار، مرغزار، ہیرہ زار، سخن زار۔

اجون	اجاڑ	اڈن	اڈانا، اڈ
اڈن	اڈ	بھورن	بھورا (تخانہ)
بھجن	بھاجو	پھرن	پھر (میدان)

11- سرائیکی اسماء کن بن آلے اسم طرف مکاں:

مصدر	طرف مکاں	مصدر	طرف مکاں
آباد	آبادی	آڈ	آڈی
آل	آلھناں	آتے	اتاڑ
اچا	اچ/اچاڑ	اروڑ	اروڑی
اڑی	اڑو/اڑو	اکوں/آگا	اکواڑ
امام	امامپاڑہ	چکھوں	چکھواڑ

12- سرائیکی لائقین کن بن آلے اسم طرف مکاں:

اں: لودھراں، چاچراں، پکا لڑاں، جہانیاں، سنانواں، چہ عباسیاں۔

ائی: سیکائی، بندرائی، شیدائی، بتلوائی، کنڈائی، مکائی، مٹھائی۔

یار: نیلی یار، ساندل یار۔

پیلہ: خان پیلہ، لس پیلہ، مکھن پیلہ، قاسم پیلہ، شکر پیلہ، راقبیلہ۔

پتین: پاک پتین۔

پور: خان پور، جام پور، راجن پور، حاجی پور، فاضل پور، نور پور، احمد پور، لیاقت پور، فتح پور، حاصل پور، رسول پور، خیر پور، میر پور، شاہ

پور، سید پور، دھوڑ پور، لائل پور۔

پیر: زندہ پیر، پھیر، لال پیر۔

ڈرو: موئن جوڑو (موت جوڑو)، لاکھو ڈرو۔

سال/شالہ: دھرم سال، دھرم شالہ، گاؤ سال، گنوشالہ، نکسال، درسال، گھڑ سال، پات شالہ۔

سرا/سرائے: بلنگر سرائے، مہمان سرا، جرم سرائے، کارواں سرائے۔

کوٹ: محمود کوٹ، سلطان کوٹ، نواں کوٹ، کندھ کوٹ، سیالکوٹ، شور کوٹ، زور کوٹ، شہزاد کوٹ، شیر کوٹ، اندر کوٹ، کوٹ بہنل

کوٹ قطب۔

گھاٹ: نشتر گھاٹ، غازی گھاٹ، جھوٹی گھاٹ۔

جھمکن	جھمکن	جھمکن کی موٹی سی ٹیٹی جس سے کسی تیز کو جھاڑا جاتا ہے
جھمکن	جھمکن	کانوں میں ڈالا جانے والا ایک زیور، آویزہ
جھمکن	جھمکن	دہی بلونے والا اوزار جو ریاست بہاولپور میں استعمال کیا جاتا ہے۔
چھین	چھین	چھیننے والی نوکدار شے
چھین	چھین	کاجی کی کولیاں کھیلنے والے بچے کو یوں کانٹا نہ لگانے کے لئے جو بڑی کولی استعمال کرتے ہیں
چھین	چھین	بال چھننے کا آلہ (نک پھونانا یا موچنا)
چھین	چھین	سرکنڈے کی تیلی پر لپٹی ہوئی مٹھائی جسے بچے چوستے ہیں
چھین	چھین	کسی بھی لکڑی کا موٹا سا ڈنڈا جس سے چیزوں کو چوکنے کا کام لیا جاتا ہے۔
چھین	چھین	کسی مانع کو چھاننے کے لئے کسی دھات کی ٹیٹی ہوئی جالی (چھنی)
چھین	چھین	چھیناں
چھین	چھین	چھیناں
چھین	چھین	درختوں کی شاخیں تراشنے والا اوزار
چھین	چھین	مندھائی کو گھمانے والی رسی/ چارپائی کی اوٹن
چھین	چھین	غلہ صاف کرنے کا اوزار، غلہ افشاں
چھین	چھین	پریس، طباعت کی مشین، ٹیپہ، نشان
چھین	چھین	گھنگھرو، جھنجھنا، جھانچھن، بچوں کا کھلونا
چھین	چھین	موٹا سا ڈنڈا جس سے چیزوں کو ٹوٹا جاتا ہے
چھین	چھین	دروازے کی چوکھٹ کے اوپر والی موٹی لکڑی، پودے کی وہ شاخ جسے دوبارہ پھوٹنے کے لئے زمین میں دبا دیا جاتا ہے۔
چھین	چھین	ڈنڈا، موٹا، لٹھ
چھین	چھین	برتنوں کے ڈھکنے یا سرپوش
چھین	چھین	ڈھکن
چھین	چھین	ڈھکن
چھین	چھین	گائے یا بھینس کا دودھ دوتے وقت اس کی کچھلی ٹانگوں میں باندھا جانے والا رسی کا ٹکڑا
چھین	چھین	ڈھکن
چھین	چھین	سامان لادنے کے لئے استعمال ہونے والا چھکڑا
چھین	چھین	ریڑھی
چھین	چھین	ریڑھی
چھین	چھین	پودوں کو کوڑی کرنے کا کھرپہ
چھین	چھین	چھلی کا بیٹا کھیلنے کا ایک مخصوص جال

بھرن	بھرن	گدھے یا گھوڑے پر زین یا آتھر کسے کا پتہ
بھرن	بھرن	پھانسی کا پھندا
بھرن	بھرن	چرٹی جسے پکڑ کر بچے چلانا سیکھتے ہیں، بیل کو ریٹ یا کلبو پر سدھانے کا طریقہ/ چرٹی یا گھونے والی، سلائی مٹھین کی فرکی۔
بھرن	بھرن	آگ پھونکنے کی ٹیٹی (بھونکنی)، بچوں کے کھیلنے کا بڑا کھلونا جس میں گیس بھری ہوتی ہو۔
بھرن	بھرن	پہیہ، کسی شے کا کول کھڑا، پیکر
بھرن	بھرن	لوہے کا کول کھڑا جس پر روٹی پکائی جاتی ہے۔
بھرن	بھرن	لکڑی کو تراشنے والا آلہ (کلبھاڑا یا وغیرہ)
بھرن	بھرن	کپڑے کھڈی/ دھاگے یا کسی ریشتہ دار شے کا بنا، وار بن یا کھڈی پر بننے کے لئے لمبائی کی صورت تا گیا سوت۔
بھرن	بھرن	لکڑی کا اوزار جس سے عورتیں کپڑے جھوتے ہوئے انھیں کوٹتی ہیں
بھرن	بھرن	لٹکانی
بھرن	بھرن	گنڈا، گھاس کا ٹوکرا کرنے کی مشین، کسی بھی شے کو ٹکڑے ٹکڑے کرنے کا اوزار
بھرن	بھرن	شاخ دار لکڑی جس پر برتن لٹکائے جاتے ہیں/ چھینکا، کپڑے لٹکانے کی رسی/ دو گھڑوں کو یا بالٹیوں کو ترازو کی طرح کندھوں پر لٹکانے کے لئے بنی ہوئی لکڑی اور اس کے سروں پر بندھے ہوئے رسوں سے بننے والا اوزار۔
بھرن	بھرن	ٹمبر، چھاپ، ڈائی، ساچھ، قالب/ کہار کا اوزار جس سے وہ برتن گھڑتا ہے۔
بھرن	بھرن	جانوروں کو پہچان کی خاطر داغنے والا لوہے کا اوزار۔
بھرن	بھرن	لکڑی کا کھونٹا یا سیل وغیرہ گاڑنے کے لئے استعمال ہونے والا ہتھوڑا
بھرن	بھرن	ٹرائی، ہاتھوں سے چلائی جانے والی گاڑی یا ریڑھی۔
بھرن	بھرن	مندھائی کا بیج نما (+) ٹھکانہ
بھرن	بھرن	وہ رسہ یا پتھر سے کی بنی ہوئی رسی جو بیل اور جو لے (بھنالی) کو اکٹھا نہ ہونے کے کام آتی ہے۔
بھرن	بھرن	بیلوں کے گلے میں ڈالی جانے والی بھنالی۔
بھرن	بھرن	جھاڑو
بھرن	بھرن	کنویں کے آر پار رکھی جانے والی موٹی سی پورس لکڑی جو کنویں کی لٹھ کو سہارتی ہے/ لکڑی اور کپڑے سے بنا یا جانے والا بڑا سا بیٹھا جسے چھت سے لٹکا کر ہاتھ سے جھلا یا جاتا ہے/ جھولی۔
بھرن	بھرن	گھوڑے، گدھے، اونٹ یا بیل وغیرہ کی پشت پر ڈالا جانے والا نمائشی کپڑا، بزرگوں کی مزاروں پر ڈالی جانے والی چادر
بھرن	بھرن	دہی بلونے والا اوزار، چھوٹی سی مندھائی

2: اکتھیں اسمائے آله ہوزے جو امیں کون مئدن:

اسم	اسم آله	اسم	اسم آله	اسم	اسم آله
آؤں	آہانگر	آئی	آئیرن	آپوچھن	آچھاز
آڈھل	آڈھواڑ	آکھ	آکھا	آکوں	آگلی
اندرو	اندرکھا	اندرو	اندرش	انگ	انگرکھا
انگ	انگوچھا	انگ	انگیا	انگارا	انگیٹھی
انگوٹھا	انگوٹھی	بار	باردانہ	بازو	بازو بند
بغل	بغلی	بانس	بانسری	بٹھ	بٹھی

3: اکتھیں اسمائے آله ہوزے جو ڈوا امیں دے گا مڑھے مال مئدن۔

اسم	اسم آله	اسم	اسم آله
آل + رکھناں	آلیکھناں	پا + کھڑا	پاکھڑا
پڑ + وچھا	پڑچھا	ترے + انگل	ترانگل
چرخ + کھا	چرخکھا	سامہ + ونا	سامھونا
آل + ہاتیاں	آلھناں	پٹ + پڑھنا	پٹ پڑھنا
چکھو + ویرھی	چکھویرھی	ترے + پائی	ترپائی
ڈند + آلی	ڈندالی	ساگھ + آلا	ساگھولا
پاد + وڑیا	پادوڑیا	پڑ + سانگ	پڑسانگ
چکھو + ویرھی	چکھویرھی	حل + ونگ	حلونگ
ڈند + وٹن	ڈندون	کچر + کپ	کچرکپ
کور + بند	کور بند	میز + پوش	میز پوش
متھے + آلا	متھیا	مس + پائی	مسپائی
ون + ویرھی	ونویرھی	گھڑا + منجی	گھڑونجی
منہ + مال	منال	ہتھ + واڑا	ہتھواڑا / ہتھوڑا
ہتھ + کڑی	ہتھکڑی		

سولن	سونا	ڈبڑا، بھد، دگا
سندھن	ساندھا	دیوار میں سوراخ کرنے کے لئے چور جو اوزار استعمال کرتے ہیں۔
سوترن	سوترن	رہت کی مالہ کو اپنی جگہ پر قائم رکھنے والی ڈھبندے کے پہلو میں لٹکانی جانے والی لمبی لکڑی۔
کارھن	کارھنی	لوہے کا کھلے مہرہ کا برتن جس میں حلوہ وغیرہ پکایا جاتا ہے/ دودھ کاڑھنے کے لئے استعمال ہونے والا برتن، کپڑوں پر کڑھائی کرنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
کپن	کاپا	درختوں کی شاخوں کو کاٹنے چھانٹنے والا اوزار
کترن	کتر / کتریا	بھیز بکریوں کے مال کترنے کا اوزار، سونے چاندی یا دیگر کسی دھات کے ورق کترنے کا اوزار
سڈھن	سڈھنی	آگ جوڑنے کی لکڑی یا وہ لکڑی جس سے کہ دوسری لکڑیوں کو آگ میں جھونکا جاتا ہے
کٹھن	کوتا	کسی چیز کو کوٹنے، ہموار کرنے یا نرم کرنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
کھانکون	کھانک	سلیٹ پر لکھنے والی پنسل، سرکٹڈے کی قلم، درخت کی نوزائیدہ شاخ یا گئی نوکدار شے جو چھو سکتی ہو
کھوہن	کھائی / کھارٹا	بھرا، بھری، کھارٹا، کھارٹا
کچھن	کچھنی / کچھی	دیواروں پر سفیدی کرنے والا برش، برتن مانجنے کا پوچا
کھیڈن	کھیڈناں	بچوں کے کھیلنے کے لئے کوئی کھلونا
گھن	گت	گئی، غورتیں اپنی پوٹیوں (بالوں) کو کندھے کے لئے دھاگے سے بنی گت استعمال کرتی ہیں۔
گھانکھون	گھانکھوڑ	جانوروں کے ٹلوں یا ان کے سینکوں میں ڈالا جانے والا ار سے کا حلقہ
گھرن	گھرنی	قیف، بوتلوں میں مانع بھرنے والا آلہ
ماین	مایا	انج یا مانع کی پیکش کرنے والے برتن مثلاً پان، پڑوٹی، ٹوپی یا کرعڑھی وغیرہ
مانجن	مانجا	برتنوں کو صفائی سے دھونے والا پوچا
مندھن	مندھناں	دال یا ساگ کے سائے کو کچلنے والا اوزار
وانن	وان	بان، ریشہ، ریشیز کی بنی ہوئی رسی جس سے چارپائیاں بنی جاتی ہیں۔
وانون	وانونی	پنے یا کسی دوسرے امانج کو کڑھائی میں بھوننے کے لئے استعمال کی جانے والی لکڑی جس کے ایک سرے پر کپڑے کی ٹاکی بندھی ہوتی ہے
وچن	وچناں / وچی	وہ لکڑی جس سے رسی کو بیل دیتے ہیں، چرخی یا پتھ دینے والا اوزار
وچن	وچنا	پلے، ساز
وہلن	وہلناں	بل جو ستھ کے لئے پھالی کے بیرونی سروں میں ڈالی جانے والی لکڑی تاکہ بیلوں کی گردن پھالی میں مضبوطی سے لگی رہے/ بلینا، گئے کارس نکالنے والی مشین، پھٹی کے نولے اور روٹی کو انگ انگ کرنے والا بیلنا
ہوڑن	ہوڑا	چکی کے پاٹوں کو کھر درا کرنے کے لئے لوہے کا نوکدار ہتھوڑا، لوہے کا چکر

چوکن	چوکن	کسی چیز کو دبا دبا کر کسی برتن یا بوری وغیرہ میں بھرنے والا لکڑی کا اوزار چوبے لمبے میں پڑی لکڑیوں کو جوڑنے اور چوبے میں جھونکنے والی لکڑی۔
چترن	چترن	کسی دھات کی بنی ہوئی چیز پر نقش و نگار بنانے والا اوزار، انسانوں کے جسم کو منہ ہنسنے کے لئے استعمال ہونے والی کندھنی۔
چھکنی	چھکنی	دہی کو بلونے کے لئے استعمال ہونے والی مندرھانی کو گھمانے والی رسی
دہکھن	دہکھن	دھرمٹ، مکان کی بنیادوں اور اس کے فرش پر ڈالی گئی روڑی کو کونٹے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
دھارن	دھارن	وزن کرنے کے لئے تولنے کے معیار کی اکائی یعنی پانچ سیر کا باٹ (دھڑی)

6: بعض مصادر نما اسمائے آلمگر مصادر نہیں ہوتے:

اسم آلہ	معنی
ارن	لوہے کا اوزار (سندان) جس پر لوہے کی چیزوں کو رکھ کر تھوڑے سے ضر میں لگائی جاتی ہیں
اٹھن	اٹھن
پہلٹھن	خٹکے، روٹی کا پیڑ بنانے کے لئے استعمال کیا جانے والا خٹک آنا
پھندن	پھندا
ڈنکین / ڈکن	کسی بوجس یا بوجس نما شے کا ڈھکنا، سر پوش، کارک
ڈھکن	ڈھکن
ڈھولن	بچوں کے گلے میں ڈالا جانے والا زیور یا تعویذ
ڈھنسن	ڈھنسنی لکڑی یا لوہے کا اوزار
ڈاون	جانوروں کے دو پاؤں باندھنے کے لئے رستا کہ وہ کہیں بھاگ نہ جائیں
ڈندون	مسواک
اوچھن	چادر، کپڑا، پہناوا
سرن	لوہے کے اوزاروں یعنی چاقو، چھری، قینچی وغیرہ کو تیز کرنے والا کول پتھر جو تیزی سے گھمایا جاتا ہے (سان)
پھکنن	موٹر سائیکل یا رکشہ وغیرہ
کابھن	وہ مشبوط شہتیر جو کسی برٹ کے چھپر پر ڈالا جاتا ہے۔
کوہکھن	فلاٹن، رسی کا بنا ہوا آلہ جس سے پتھر یا ٹی کا ڈھیلا رکھ کر دو رنگ پھینکا جاتا ہے
مانن	دہی بلونے کے برتن کے منہ پر لکڑی کا رکھا جانے والا کول ڈھکنا جس کے درمیان سے مندرھانی گذرتی ہے

4: کچھ مصادر چہرے جو اسم آلہ دے طور تے دی ورتیے ویدن۔

مصدر	معنی	اسم آلہ	معنی
اٹھرن	چکر دینا، گھمانا، لپٹنا	اٹھرن	سبز (سوت) کی اٹی بنانے والا آلہ
ٹھنسن	سہارا دینا، جوڑنا، تھسی کرنا	ٹھنسن	سریش، لکڑی کو جوڑنے والی لیس دار شے
جھرن	برداشت کرنا، جوڑے رکھنا	جھرن	جوکڑ، وہ رسہ یا چہرے سے بنی رسی جو لمب اور پتھالی (جولے) کو آپس میں باندھے رکھتی ہے۔
ڈھکنی	ڈھکنا، ڈھانپنا	ڈھکنی	کسی برتن کا ڈھکنا
سوترن	نوچنا، رسوں کے مل پر سیدھا کرنا،	سوترن	رہٹ کی مالہر کو اپنی جگہ پر قائم رکھنے کے لئے مالہر کے پہلو میں لٹکانی جانے والی لمبی لکڑی
ہوسن	بہنا، پانی کی گزرگاہ، پانی کا نالہ	ہوسن	پانی کی گزرگاہ، پانی کا نالہ
ہوژن	ضر میں لگا لگا کر کسی صاف سطح کو	ہوژن	لوہے کا بنا ہوا ہوڑا پتھری پھکی کے دو پاؤں کو کھردرا کرنے والا
	کھردرا کرنا		فولادی ہوڑا
ویلین	بیلنا، پٹینے والا چکر	ویلین	پتھالی (جولے) کے بیرونی حصے میں ڈالی جانے والی لکڑی
لٹکنی	لٹکانا	لٹکنی	گلے میں لٹکانا جانے والا یعنی لاکٹ

5: کچھ اٹھنیں مصادر جنھیں دی "ن" کن پہلے آون آ لے حرف تے شد + زیر یا فقط زیر لا ڈتی ونجے تاں او اسم آلہ بن ویدن۔

مصدر	اسم آلہ	معنی
اڈن	اڈن	آڈی یا اڈا، جھونپڑی پر ڈالی جانے والی قوس نما لکڑی کا شہتیر
پوچھن	پوچھن	پوچی، صافی، وہ کپڑا یا کپڑے نما کوئی شے جس سے کہ برتن صاف کئے جاتے ہیں
پھکنی	پھکنی	پھکنی، بچوں کے جھولنے کے لئے بنایا جانے والا جھولا، اس جھولے کی مدد سے جھولنے بچوں کو چلانا بھی سکھایا جاتا ہے۔
تھنسن	تھنسن	لکڑی کو تراشنے والا اوزار یعنی کلبھاڑا، کلبھاڑی یا وہولی
جھینن	جھینن	کمزور و یار کو سہارا دینے کے لئے ٹیک کے طور پر لگائی جانے والی لکڑی کی موٹی سی ٹی
ٹھنسن	ٹھنسن	جانوروں کو مخصوص قسم کے داغ لگانے کے لئے داغنے والا فولادی اوزار
جھلن	جھلن	کنویں (رہٹ) کے آر پار رکھی ہوئی موٹی سی لکڑی کی چورس لٹھ

گھارا : گھاری دی اندر لڑی گھری جوہ گھالی دے اُتے تے تلوں جسے کوں جڑیدے۔
وطن : گھالی دا پھر لاپھر آن اتیر جہڑا جوڈ اندر کوں قابو وچ رکھدے۔
اُرا : کھڈ اندر دی گھالی۔
جوکڑ : مچ یا چم دا رسہ جہڑا جوہ گھالی تے بل کوں آ پت وچ جڑیدے۔
تالی : سچ دی تالی کرن کیسے بل دا حصہ۔

3: **کھوہ تے کھوہ دے حصے:** من (منارے)، کاجن، پھکل، پھکلی (چکل تے چکلی دے حصے، آر تاز، لہ (سُھر جھل)، چراں، داب، چوہماں)، وساواں یا سُٹا کن، گھاوچی دا پٹلا، کھانج، اُرا، کنورا، پنھاں (ذنب)، لہجھ، لہجھ (تھلن)، پھو (ذہیندھا)، ماہر (ماہر دے حصے، نورے، ار پڑیاں، لوٹے، ورھیاں)، پاڑ چھا، بنا، کھاڈا، سوترن، اڈ، پکا، تلوگ، گھوگھے، زچھی، چوہی، تھلھی، پڑا، کھرا (دھن کھرا) اورا (اور دے حصے، لائہ، بچھی، لہجھ، پتھے، دوولی، تھوئی)، مچ گھن تے ورھیاں دُہن کیسے منگلی، پتھر، دُہناں، ڈ اندر دے کھوپے وغیرہ وغیرہ۔

4: **باقی اوزار:** کھنٹی، ہولہ، ہولی، کھنٹی (کھنٹی دے حصے، کھانج، پت، پتھا، دوسر) ماہا (پھو، کول ماہا)، کراہ (کراہ دے حصے پھلا، پھل یعنی بلڈ پتھے) بندرا، بندرے دی چھک، ڈ اندر، کھاڑا، کھاڑی، تراگل، کھنٹی، بلو پڑ دے ڈ اندر کھنٹی کیسے کھنٹی دا ٹوہڑ، کندیسہ، چوکھا، رنہ، ڈ پھس، ڈ اتری، غلسہ، میڑھ، ویٹاں، کڑا وغیرہ وغیرہ۔

3: چاکی / گھلی دے اوزار: گھانی، لہجھ، کھرا (دھن کھرا)، کھانج، گھاوچی، پاڑ چھا، کھا پھنٹی، ہر، تلوگ، دھانیں، پانی، ہون، کھرا یا گھر۔

ر: چڑوے دے اوزار: دیگ، ماوڑی، مٹھو، لال، چھلا، چھانی، ڈ پھلا، تھال، ڈ پٹا، ناگلی۔

ڑ: گھی دے چاڑھے دے اوزار: کند، ڈ اتری، کھاڑی، بچھی، ڈ ونگا۔

ز: درزی دے اوزار: سلائی، مشین، پھلا، پتھی، فیت، دھاکھا، استری، گرسی۔

س: درکھان دے اوزار: درکھی (سامان رکھن دا تھیلا)، دھولی، بھتری، آری (وڈی)، رنہ، رنہ، رنہ، رنہ (چھوٹا، وڈا)، چوسہ، سیناری (سیناری دے حصے دستہ پھل، پھلن)، برما، ریتی، وٹی، کنیا، دراز، دراز رنہ، فرمائی، گرمٹ، خط کش، بھگجہ، گٹائی، دھاکہ۔

ش: **دُہنیر (پار بھارا) دے اوزار:** پتھر، ٹوپا، پڑوئی، ترپائی، گنڈا، ہانسی، تھلا گڑا، وٹے (ہات)، یعنی سیر، دھڑی، ڈوہ سیری، ادھٹی، من وغیرہ بھارے دے اوزار: پائی (چار ٹوپے)، چوٹھ (سولہ ٹوپے یعنی چار پائیاں)، بار (چار چوٹھان)، پتھ (سولہ چوٹھان یا چار بار)

ص: **دھوہی دے اوزار:** گمال (مٹی دا)، گٹائی، پٹھا، استری، میڑ۔

ض: سنارے دے اوزار: ارن، پھوڑا، پھوڑی، چوہیت، کھرا، مٹھی، ترکے دی سلائی، مندھلی (بندری)، زبور، زبور، ماپ کڑے والا، چوڑی رنگ ساز، گھوٹی رنگ ساز، بونہ چوہیت، سامان کوں کٹھول کرن آ لے بونے، گھی، کھلی،

سلکھنی : ماڑیا کائی تھی تے لہجھی ہوئی ستر دی تلی کوں سلکھنی آ کھنیا ویندے۔ جہڑی جومال وچ رکھ کر تیس تانے دے آ پار ٹپائی ویندی ہے۔ تے دست کپڑے دی دنت شروع تھی ویندی ہے۔ تانہی دے ونیے ہوئے کپڑے دے ہاتھ دے پیناے کوں "جنول" آ کھنیا ویندے۔

جنول : سولہ ہتھ لہجے کپڑے کوں پاو لی جنول آہن۔ تے ہک ہتھ پونے ڈونٹ یا اکو بہانج دے برابر ہوندا ہے۔ اس طرحاں ہک جنول تقریباً ۳۰ فٹ یا ۱۰ گز دے برابر ہوندا ہے۔

ڈوڈھ : ہک دفعہ سٹے گئیے تانے کونوں کئی کئی گھنٹیں ویندے۔ ہک گھنٹیں دُہن دے بعد ہک فٹ دے قریب قریب تاناں بانیر ونیے چھوڑ ڈتا ویندے۔ لہجھ چھوڑیے گئے ان ونیے حصے کوں ڈوڈھ آ کھنیا ویندے۔ لہجھ ڈوڈھ کونوں بعد وچ گھنٹیں دے پانہ بنائے ویندے۔

داسی گزنی : داسی یا دنی اونہ نمونے کوں آ کھنیا ویندے جہڑا جوتائی تے دُہن آ لے کپڑے تے لایا ویندے۔ تانہی دے پینے دے مطابق کھنٹی دی ہک گزنی تانہی ویندی ہے جیندے ڈ ہانیں سر تیں وچ کل لگے ہونداں۔ اے گزنی پینے دے کھنٹیں وچ پھسائی ویندی ہتاں جو پھیا اپنے معیار تے پھکھیا رہے۔

د: چٹ دے اوزار

1: چٹ دے اوزار: پچوں سبتوں زیادہ اہم اوزار بل، سلائی، اٹھان، بل دے حصے دی تفصیل ڈتی ویندی ہے۔

بل دا حصہ وضاحت

بلیہ : اے بل دا بنیادی حصہ ہے ایکوں بل دی بلی دی آ کھنیا ویندے۔

کو : بل دا ڈوجھا اہم تلو ان حصہ جہڑا جوتین کوں چیرن دا کم کریندے

پھالا : کڑ دے اگلے حصے وچ لگا ہوا لوہے دا پھل

گنڈا : پھالے کوں قابو وچ رکھن آ لاگو وچ لگا ہوا لوہے دا گنڈا

جکھی : چوڑی دے گودے پھیلے حصے وچ لگا ہوا سیدھا کھڑا ڈنڈا۔

مٹھیرا / پتھی : جکھی وچ بل کوں پھن ساگے لگا ہونا مٹھا

اوگ : کڑ دے منڈھ وچ لگی ہوئی چہڑی جو بلیہ کوں مضبوط تے سیدھا رکھیندی ہے۔

واہ : بلیہ دے آخری سرے وچ کڈھے گئے سراسر خچرے جو بل کوں اگھاں یا پچھاں کرن دا کم ڈیندے

2: **گھالی:**

گھالی دا حصہ وضاحت

پٹ : گھالی (جولے) دا اُتلا حصہ

گھومت : پٹ دے گھومت نما حصے جہڑے جو ڈ اندر دی گھومت آے تانداں

الف، گھروی و پتر: حویلی، حویلی دی اکوڑیا چٹاں، حویلی واصدر دروازہ (دروازے دے حصے، داب، مہانیاں، درساں، طاق، بنی، کنڈا، چھلی، قینے، ہوڑکا، ڈیڑھی، ہوڑھا، چٹن، غسل خانہ، طہارت خانہ (نئی خانہ)، بنگلی، وساخ/امہان خانہ/بینک، گدام، مال دا بھاناں (کچی سالہ)، کبرئیں بھڈیں دا بھاناں، چوہارہ، کوڈل، چھا، تنور، گھرانو، بھیلہ (تھان ٹھنن کیے)، ہالیس دے ٹرن کیے گا دھی، چھنگھل، کوٹھے، براہڑہ، صف، پڑ چھتی، چھپر۔

ب، کوٹھے و اکام: کاناں (خیر)، کڑیاں (بالے)، دوجے، وگئیں دے ہیرے، نکھاس، (پیش دیاں)، تھنھے (تھنھے دے حصے، کرسی، تھنھے دی ٹی، ونہ، مال، دروازے، کھڑکیاں، روشن دان، الماڑیاں، جھیل (صفیل دے حصے، کنگرے، جھار)، مٹھی (مٹھی دے حصے، داباں، تیر کھاکاں)، گہٹی، گھرانو، گھرانو، گھرانو، دے حصے، چکاٹھ، تیر، جگھاں، کچی چھت (نکھاس، پٹاں کانے دیاں، تر دے سرین دے)، کچی چھت (گاڈر، بھر، نا ٹیل، ٹسو)۔

ج، کوٹھے دیاں سزاں: پٹنگ، کھٹاں، کھڑے (کھٹ یا کھڑے دے حصے، ہانہیں، سیرو، پادے، وان، چھک یا ڈانوی، بکر ڈیڑھی)، بچی، بڑگ، بڑگنیاں، سوڑیں، گدیلے، سر ہانے، کھل، کھاراں (دنبے دی ان دیاں)، ڈوسے (انگھ دی مٹس دے)، گندیان، گئیں بسترے دیاں چادراں، کرسیاں، میزاں، دریاں، جھمر دیاں، سمداری (سمداری دے حصے، کجکال، بوجھی، بوتھ)، لائین، ریل، قرآن شریف، کھے، (دستی، بجلی آلے)، تھلی (تھلی دے حصے، پٹنا، گنڈے یا یک، زوزیر، کپڑے دی جھار نما تھل، چھکنی)، جاناڑ، مٹھی (نئی دے پوتریں دا)، پچی (پچی دے حصے، ماتر، پتھر دے پڑے، مٹھی، مٹھی، مانو، ٹی، کچی، چرکھا (چرکھے دے حصے، تاز، ہڑورگی دیا رو دے دی دا دھاگے دی، ماہر دھرے، مٹیاں، ترے سد و چڑیاں، دولی، تیر، کٹھ، مٹھی، سلائی، ترکا، چھل، چم دا کھلا، یعنی واشل، پونئی، تند، ماوڑی)، انیرن (انیرن دے حصے، تاز، ہڑ، تیلی یا تیر، سلائی، پھولا، ڈھیرا (ڈھیرے دے حصے، تیلی یا تیر، جونا)، پٹکا، گھرانو، گھرانو، دے تھان، مٹورے، مٹوریاں، جھانولے، جھانولیاں، چانیاں، چٹوریاں، نکھنیاں، ڈوہانیاں)، سانچ، (اسوں سری یا دانے چھانن کیے)، استاوا۔

د، ویزے دیاں سزاں: نکالے یعنی ہند پپ (نکدے دے حصے، مٹھی، چٹو، سلنڈر، گڑی، جھکناں، ہوکی، وال، چیر، بنت، ٹی، فلٹر، بوتھی)، ڈوکی پپ (حصے، موڑ، بنگلی، پپ، آٹو میز)، ہالیس دی گا دھی (چھنگھل)، پتھر، چھری، چھا (حصے، چکاندھا، چھلے دیاں ہانہیں، بوئے)، لوہے دی ترے نکھی چھر، تنور (حصے، مٹی تے منجال دی ہٹی ہونی کھوٹی، جھکا، تا، گدی، پٹنا، موٹھی، کنڈا، اسپتا)، روٹی (روٹی دے لوازمات، پیڑ، پلٹھن، کنڈ، ہنڈ، منہ، پھل)، روٹی دے اقسام (ڈوڑی روٹی، پرائٹھا، لسانواں، من، ڈوڈھا، باجھری، جواری مکی دا)، ہسری، ماناں ٹوہٹ (ٹریڈ) کیے، پوآ، (پنے، چاول، مکی یا کنگ دا)، گوگا، روٹی دے حصے (آدھل، گپل، چپا، گبھا)، داسی روٹی، چیر، روٹی، پتھر تے چکی روٹی، کپا گھلا، گھرانو، پانی دے مٹ تے مٹیاں رکھن کیے، ہیلہ (زمین وچ پوری ہونی شاخ دار کاٹھی)، کھڑکیں دی کوڈل، انہالے کیے چھپر (چھپر دے حصے، لڑے لڑیاں، تھنیاں، چھاپے یا جھانچے یا ڈھارے، ناگم (اسوں سری دا)، ہوٹی، تھان)، مال دا بھاناں یا کچی سالہ (سالہ دے حصے، کاٹھیں دی آڈی تر دے حصے، تاک، بندر (مٹی یا کاٹھی دی)، ہہوڑا، ڈاندلی، پاپا، پھوسی، گوہا، اروڑی، آہلہ، ٹٹاں، تھونیاں، چھنگھلی، سٹھوں)، کبرئیں

پترے تے تار کیے مشین، سہا، سنوں، چھٹی، ٹھپہ، گٹھی (سیٹ مکمل) ٹھپہ چوڑی (سیٹ مکمل)، گھا، گنڈا (ترازہ)، ونے (ہات رتی سے لے کر تے تک)، نکھال (کاٹھی دی)، مقال (پتل دی)، کنڈے بناوان کیے مختلف سونیاں، ریتیاں (مکمل سیٹ)، پکار، وٹی، کسوٹی، ٹونے، ڈانیاں (کٹائی کیے مکمل سیٹ) ڈائی کز مشین، ایسپ (سیکاٹی کیے)، قلم (چھلانی کیے مکمل سیٹ)، وٹیاں (مکمل سیٹ) سندران، تھوڑی کول منڈالی، دھڈ، خالواں، چتر ولا، سندور، چھٹھا، شہم آلی مشین، برما (مکمل سیٹ)، ہنڈی، ریتی، چورس، پلیٹ، نکونی ترے پٹی، پتلی، نکون پتلی، چھری، کول وغیرہ، پوگمرا لائٹھ، جلندر (ڈیڈ آلا زبور، مٹیاں)، بوگھری وغیرہ وغیرہ۔

ط: قصائی دے اوزار: چھری یا کاتی، ٹوکا، کھوڑی (کاٹھی دی)، آڈی (کوشٹ ٹنگن کیے)۔
ظ: لوہار دے اوزار: مٹھی، ہتھوڑے (مکمل سیٹ)، سنبھا، چھینی (مکمل سیٹ)، پکھا، پلاس، کتیر، امرن، اران، سندھان، چھا، ریتی (مکمل سیٹ)، چھنا، چھوٹی، وڈان۔

ع: پلیر دے اوزار: ریش (مکمل سیٹ)، پانپ ریش (مکمل سیٹ)، سکر یوریش (مکمل سیٹ)، بور کیے پانپ (مکمل سیٹ)، ترپائی، برما، لائٹھ، ہوکی، آورا، پلاس، مٹھی، ہتھوڑے (مختلف ساز دے)، سنبھا، چھینی۔

غ: موچی دے اوزار: گنال (مٹی دا)، کنالی، ویانگ، قالب، قلوبت، آر (مختلف ساز دے)، سنبھا، ہتھوڑی، اران، سلہ (پتھر دی)، رنبہ، رنبی، بہیرن، سوٹی، دھاکہ، بیوی، سٹھی، پلاس، زبور، نا نہد۔

ف: مستری (معمار) دے اوزار: تیشی، کائی (مکمل سیٹ)، مٹھولا، لوہے دا گھڑ ماٹھا، کاٹھی دا گھڑ ماٹھا، گڑی، لوہے دا برش، دھاکہ، شال، لیول، تقاری، کبی، فیڈ، کائی، دھرمٹ۔

ق: نائی دے اوزار: رچھائی (اوزار پاون آلا چمی تھیلا)، استرے (مختلف قسم دے)، قینچی، برش، صابن، مٹگری یا پیالی، کٹھن، کبک چوناں یا موٹھاں، بہیرن، روٹی، بہیر کز (مشین) پھنگری دا کھنکھل، پوڈر، صافی، فور، پائی (انڈر شیو کیے)۔ تیل (سری دا)، تولیہ، کرسی، پترے (بلنڈ)۔

ک: حلوائی دے اوزار: کڑھائی، کڑچھا، کڑچھی، چھائی، تھال، کھریا، کڑھاہ۔

ل: مراٹی دے اوزار: دول، لاڑے، ٹوٹو، بشر، مین، بگل، کلاٹ، نغارہ (ڈوڈھ)

دول و چاون دے انداز: شادیا، نہ (پنا)، شندمانہ، گماناں، سہرا، مٹھن، چھر، ہیمان، مزا داری۔

موسیقی دے آلات: ہارمونیم، طبلہ، ستار، تنبور، سارنگی، یک، تارا، اغوزہ، مرلی، پونجھلی، بنسری۔

جھومری دے اوزار: چڑیاں، جھاٹھراں، چھنا، گاکے۔

م: مہانے (میراج) دے اوزار: پوزی، (گوہ، سفان، چپو، ونجھ، لنگر، کچھ، ڈھو، ڈھی (چھوٹی پوزی)۔

دریائی اصطلاحات: پتلی، بنگ، کھڑ بنگ، ڈھاکہ، جھاکا، ماتھ پائی، نار پائی، سزہ، شوہ، گھر، گھر، گن، کبر، کھنگ، برائی، ولوڑ۔

مچھی دے شکار دے اوزار: گلو، ترچہ، سائوں، کنڈی، بند، زبھائی، ڈالا۔

16: گھرتے گھر و اکام (سامان):

چوکا رن	چوکا ری	ہال یا کہیں جانور کوں پیار کرن، دلا سہ ڈیون یا رکن کیجے بچکر ڈیون دی اواز
برکن	برکار	میںہدے کنکھیں دے ڈھہنی یا کہیں درخت دے پھل، پھل یا پتریں دے ڈھہنی دی اواز
بُورکن	بُورکار	بھاتے رکھئے ہوئے تھاں وچ کہیں مانع دے اہلن دی اواز
بُورکن	بُورک	اٹھ دامتق وچ آکر نہیں بُو بُو کرن
بچکن	چکار	کوئی چیز کھانڈ نہیں ہوئیں تھو ڈیوں کوں بک ہئے تے مارن دی اواز
ہرزاوان	ہرزاٹ	دریا صدے دی وچر کنوں رزن ٹٹن
بُٹھجین	بٹھا	کنیں دے بندھتیون دے بعد بندھتیون آلا زنگاٹ
ہسکن	ہسک	سیٹے وچ بلغم دے جُرجُری آواز
ہسکن	ہسکار	بھاتے رکھی ہوئی داڑھی وچوں آون آلی ہس ہس دی اواز
ہلکن	ہلکار	کیڑیں دے ہل ہل کرن دی اواز
بُورن	ہرائی	خرا دے کاٹھی چیرن یا رند سال اوندی صفائی کرن دی اواز
پورکن	پوک	بکرے دی مستی وچ آکر نہیں زور زورناں بُوکن دی اواز
پوکھنی	پوگھ	شیر دی صفائی گرجن دی اواز
ہپارن	ہپاری	گھر دے فرش کوں ہپاری مال صاف کرن دی اواز
چنچن	چنچ	چنائے دے چنچن دی اواز
پنچن	پنچ	کہیں چیز کوں زورناں زمین تے مارن دی اواز
پٹن	پٹکا	زور زورناں ماتم کرن دی اواز
پڈن	پڈ	مقعد کنوں زورناں ہوا خارج کرن دی اواز
پڑاڈن	پڑاڈو	صدائے بازگشت
پوککن	پوکاٹ	پاخانہ کرینڈ نہیں ہوئیں پُر پُر دی اواز
پڑپکن	پاڑ	کیڑے دے پڑپکن دی اواز
پوڑپکن	پوڑانی/پوڑ	گے دی پیٹے وچ پوڑپکن دی اواز
چوڑپکن	چوڑکاری	کہیں شے کوں سوئی مال چھنھنی دی اواز
پوککن	پوک	دست دے زور زورناں مقعد کنوں نکلن دی اواز
پوککن	پوکاٹ	مچھر دی کنیں وچ شور مچاوان دی اواز
پوہنی	پوہنی	پکی وچ دانے پڑہنی دی اواز

مصدر	حاصل مصدر	وضاحت
	ابجور اسم صوت	
ابھیکن	ابھیک	اٹنی یا تے کرینڈ نہیں ہوئیں منہ کنوں نکلن آلی اواز
اڈرن	اڈار	کہیں کاٹھی دے اڈر دیوں ہوئیں اوندے پریں کنوں پیدھتیون آلی اواز
اہلن	اہالا	کہیں مانع دے اہل دے ویٹھے مانع کنوں اٹھن آلی اواز
ارزاوان	ارزاٹ	کہیں دے چنچنی ویٹھے یا درکنوں ہرزاڈ نہیں ہوئیں منہ کنوں نکلن آلی اواز، جگاں یا مچھو دے پاکن دی اواز
اٹکارن	اٹکار	کہیں جانور کوں خاص طور تے کتے کوں بچھنی کیجے آکساوان یا ابھارن کیجے اختیار کیجا وچنی آلا انداز یا اواز
اٹھاوان	اٹھا	اٹھا کرینڈ نہیں ہوئیں منہ کنوں نکلن آلی اواز
بچھانن	بچھانٹ	کتے کوں اواز دے زور لے جھڑکاوان دا بک انداز
بُورن	بُور	گھوڑے کوں پانی پیوان تے راغب کرن کیجے کڈھی وچنی آلی اواز
بکن	بک بک	لا یعنی گفتگو کرن، شصے دی حالت وچ بُرا بھلا آکھن
بُورکن	بُورکار	منہ ای منہ وچ بُو بُو کرن یا برا بھلا آکھن
بکھاوان	باکھ	بھا بکھاوان کیجے پھوکاں مارن، کہیں کوں مشتعل کرن کیجے بول چنی کرن
بچھن	بھوئی	بھاجی کوں بھوئی ڈیندے ویٹھے نکلن آلی اواز یعنی گھوڑا رکن
بھرنکن	بھرکاری	اڈرن ویٹھے پکھنی دے پریں کنوں ابھرن آلی اواز
بھرنکن	بھرکاٹ	کہیں شے دے بھر کڈ نہیں ہوئیں نکلن آلی اواز یعنی بھرنی یا بکی دے پکھے دی اواز
بھوککن	بھوک/بھڑکار	بھادے بھڑکن دی اواز
بھٹکن	بھٹکار	مکھیں دے بھٹکن دی اواز
بھوککن	بھوک	کتے دے بھوککن دی اواز
بھوککن	بھوکاٹ	تڑے دے بھوککن دی اواز
	ہاتن	ہاتے آدی دی اواز نکلن آلی اواز
	ہاتن	
پاکن	پاکاٹ	پالٹو جانوریں جگاں، ڈانڈ، بھینڈ یا بھری وغیرہ دے پاکن دی اواز
پڑکاوان	پڑکارا	پتھیں بھریں دے پتھیں دے جاکے کڈھن دی اواز

جھنکین	جھنکین	ون دے سکینیں شائیں کون جھنکین دی اواز
جھریاں	جھریاں	کہیں شے تے کہیں شے مال جھریاں دی اواز
جھکین	جھکین	ڈہکی جھکیندیں ہونیں مٹی کنوں آون آلی اواز
جھوون	جھوون	جلدی جھکی کنوں اٹھن آلی اواز
جھکن	جھکن	کپڑے جھکن دی اواز
جھکین	جھکین	کئی شے کھاندیں ہونیں تھو ڈے تھو ڈ مارن دی اواز
چنگین	چنگین	تارنی دی اواز، کہیں شے دے ٹرن دی اواز، ڈوٹیں دے ٹکران دی اواز
چھوون	چھوون	نشاندہ ہر کرکین کہیں شے کون چھوون دی اواز
چھکن	چھکن	سکے پتریں تے ٹرن مال پیدا تھیون آلی اواز
چھکین	چھکین	ڈھیر سارنیں چھکنیں دابیک وقت پولن
چھکھن	چھکھن	تھکیرے یا درودی چھکنوں کرکھن دی اواز
چھوہن	چھوہن	گنا چھوہنیں ہونیں منہ کنوں نکلیں آلی اواز
چھوسن	چھوسن	چاہا چاہا اگھوں کہیں مانع شے دیاں چھوسیاں گھلن دی اواز
چھوون	چھوون	در دیا کہیں مٹی چھوون یا کرکھن دی اواز
چھنگائی	چھنگائی	درختیں دین شائیں کون چھنگین سا گئے اٹھن آلی اواز
چھنڈکار	چھنڈکار	کہیں شے کون چھنڈکارن مال پیدا تھیون آلی اواز
چھلکن	چھلکن	پانی یا کہیں مانع دے چھلکن دی اواز
چھکین	چھکین	پانی جھکن مال اٹھن آلی اواز
چھنکین	چھنکین	کہیں شے کون چھنکارن دی اواز
چھرکن	چھرکن	بیٹے جھنکارن دی اواز، کھنڈار چھرکن دی اواز
ڈنگین	ڈنگین	کہیں پولی شے اٹے ڈنگن دی اواز
ڈگین	ڈگین	ڈکے مال کہیں شے کون چھنکین دی اواز
دھانن	دھانن	شیر دی دھان
ڈھکن	ڈھکن	گھاں یا تھو دا کھیر ڈوہان کہیں اپنے چھل کہیں یا جنسی ملاپ کہیں پانگن
ڈاکن	ڈاکن	تے دے مسلسل آون دی اواز
ڈڈران	ڈڈران	کہیں شے کون چھوٹے چھوٹے ٹوٹے ٹوٹے کرن کہیں کھن دی اواز

چھوون	چھوون	گھاری جھنکین ہوتے ہونے پھکی دے چھکن دی اواز
چھوکار	چھوکار	بتوں دے چھکن دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	چھوٹا یا کہیں پناٹے دے چھکن دی اواز
چھوکاری	چھوکاری	ڈنگ کہیں ہونے پھکی دے پھکن دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	گھوڑے دا خوشی دی حالت جھنکین دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	اٹھ دے دی زردی تے سفیدی کون زور زور مال چھوٹا دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	کہیں شے کون کٹ پھاٹ کے ملیدہ ٹھنڈا ہونے پھکی آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	تھکن دے بعد زور زور مال ساہ گھکن دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	اڑاڑ کے الاون
چھوٹا	چھوٹا	ڈاندہ داسقی جھنکین
چھوٹا	چھوٹا	پانی دے زمین تے ڈھن آ لے کھ کھ قطرے دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	پانی جھنکین ہونیں پیدا تھیون آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	کہیں شے دی ٹرن ویٹھے پیدا تھیون آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	تروٹا کرکین ہونیں پانی دی زمین تے ڈھن دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	چھوٹا داریاں دی بھا تے ترکن دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	چھوٹا تھن، مٹی تھن یا تھن مال کپڑے وغیرہ تھن ویٹھے آون آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	تھکن ہونیں ہونیں منہ کنوں نکلیں آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	زمین کون کھنی یا وہ لے مال تانی ڈھن ہونیں اٹھن آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	پانی جھنکین ہونیں پانی جھنکین تھن بھریاں ہونیں آون آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	ڈڈ یا ڈڈرے ترکن دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	ڈڈھن دی کھ بے مال گراون پارون نکلیں آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	بندوخ کون کھنکین دے بعد پیدا تھیون آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	پانی جھنکین یا کہیں شے تے ٹھنڈا ہونے پھکی آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	جانوریں کون ڈان ویٹھے لوہے دے گرم دزار تے جانور دے جسم کون اٹھن آلی اواز
چھوٹا	چھوٹا	پھکی دے کہیں شے تے ٹھوٹے مارن دی اواز
چھوٹا	چھوٹا	پانی کون چھنکین ہونیں آون آلی اواز

سکران	سکران	گدڑیا بوجی دے گوکن دی اواز
کھاون	کھاون	چنچ مال اناج دے چھوٹے وڈے دانے اناج کرن یا کاتی دے تیز کرن دی اواز
کھاون	کھاون	چھری تے چھری چاون دی اواز
سوکن	سوکن	عورتیں دے زور زور مال روون یا کوئل دے گوکن دی اواز
سوکن	سوکن	کتے دے پلے دی درو پٹی اواز
گھر چن	گھر چن	کھن تھان کون کھرچ کھرچ کرئیں صاف کرن دی اواز
گھنکھن	گھنکھن	پرانی جتی دے گھنک گھنک کرن دی اواز
گھنکھن	گھنکھن	زمین کون کھنی یا دھولے مال گھنکھن دی اواز
گھر کن	گھر کن	مٹی لوڑن دی اواز
گھر لن	گھر لن	کھن شے کون کھل کرن دی اواز
گھور کن	گھور کن	ڈوٹھیں دے آہت ہنچ گھراون دی اواز
کھلن	کھلن	زور زور مال کھلن دی اواز
گھنکھن	گھنکھن	گھنکھن دی اواز
گجن	گجن	بدلیں دی آہت ہنچ گھراون دی اواز
گھنکھن	گھنکھن	مٹی دے کھرکن دی اواز
گھر کن	گھر کن	چکی دے چلن یا ہون سارے آد میں دے پلن دی اواز
گھر کن	گھر کن	پٹی دی غصیلی اواز
گھو کاٹ	گھو کاٹ	گیرے (فاختہ) دے گھو گھو کرن دی اواز
گھنکھن	گھنکھن	کیوتر دے غرغروں کرن دی اواز
گھنکھن	گھنکھن	جانوریں کون گھنکھن سائے منہ کنوں کھنکی وچن آئی اواز
لہکن	لہکن	بھت یا کھجری کون بھتھال جلدی جلدی کھاون دی اواز
کرکن	کرکن	ہوادے ہوئیں ہوئیں چلن دی اواز
لگن	لگن	کتے یا پٹی دے کھن شے کون چٹن یا لگن دی اواز
لوٹن	کو	کال یا پیڑیں دا پلن
لہین	لہا	کھیر ڈیون آلے جانوریں دے پھلین دامادے تھنیں کنوں کھیر پیون
ماجن	منجانی	تھانویں دے ماجن دی اواز

زندن	زندانی	کاٹھی تے بندہ چاون دی اواز
رنکن	رنکار	واہے داہولیں وچن یا کھنیاں داہولیں ہوئیں آپ خوردا گاون
رنکن	رنکار	کھنیاں دے ہوئیں ہوئیں روون یا کھنیاں مانج دے ہوئیں ہوئیں وچن دی اواز
رنکن	رنکار	آنکھ دی درو پٹی اواز
رون	رون	گدڑ دی اواز
رنکن	رنکار	کھنیاں شے دے زمین تے ڈھن دی اواز
رنکن	رنکار	ڈنکھوں، چھریا کھنیاں ہنچ دے دے رنکن دی اواز
رنکن	رنکار	کھنیاں کون آپ دہتوچ کرن کیلے اواز ڈیون
رنکن	رنکار	کھنیاں مانج کون گھنیاں گھنیاں پیون (چنکی لاون) دی اواز
رنکن	رنکار	ہوئیں ہوئیں روون دی اواز
رنکن	رنکار	نک صاف کرن دی اواز
رنکن	رنکار	کھنیاں مانج کون زور رنچسکی دے ذریعے چھنکی، آنکھ دا پانی پیون
رنکن	رنکار	بھادے پھرکن، چا بھک دے زور زور مال مارن یا پانی کون چھوٹن دی اواز
رنکن	رنکار	کھنیاں کون دم کریدنیں ہوئیں پھوکا مارن دی اواز، بھدھا سا بھرن
رنکن	رنکار	کیوتر یا پیڑ سے داہلن ہال داغال غاں کرن۔
رنکن	رنکار	کیوتر داہلن مادہ دے سائے غرغروں کرن۔
رنکن	رنکار	کتے دا غصے ہنچ غراون
رنکن	رنکار	گدڑ دا روٹن
رنکن	رنکار	کتے یا کتے دے پلے دی درو پٹی اواز
رنکن	رنکار	کال، کلک یا کوچ دا پلن (عام طور تے ڈیوی حالت ہنچ)
رنکن	رنکار	چہ کھے تے ستر کتن دی اواز
رنکن	رنکار	گھاں یا تھو دے چھل دے کڈن دی اواز
رنکن	رنکار	کھوہ دی ریں ریں دی اواز
رنکن	رنکار	ڈنڈیں دے کرینن دی اواز
رنکن	رنکار	کھنیاں شے دے خستہ تھی کرئیں ٹرن یا گرک لگنو دے کرکن دی اواز
رنکن	رنکار	گھاج دے گھن یا لک دی پناٹے داراواز

ڈاندر مستی عجب بولن	تر اڈن	ڈانڈ کوں موڑن کیجے	بنگھن
ڈانڈ کوں موڑن کیجے	بھکارن	منجھ دا بولن	رنگن
گھوڑے دی اواز	ڈنگن	گڈھاں دا بولن	ڈونگن
کتے دی اواز	بھونکن	کتے دی غصیلی اواز	خونکن
کتے دی غصیلی اواز	نڈورکن	کتے دی اوزرات دے وقت	زورن
کتے کوں کتیں دے پچھوں لاون کیجے	تھہاں یا	کتے کوں کتیں دے پچھوں لاون کیجے	بھکارن
	بچھان		
کتے داما لک دے اگوں پچھوں لوں کتیں	موسن	کتے دے پٹے دا بولن	ٹونکن
کتے یا کتے دے پٹے دی درد بلی اواز	کانکن	کتے یا کتے دے پٹے دی درد بلی اواز	مکانکن
کتیں جانور دے بچے دی ما کوں ڈیکھن دے	بڈکن	ما دے بچے کوں ڈیکھن دے بعد	برکن
بعد اواز			
آنھر ڈانڈ آنھر ڈانڈ کوں ڈیکھن	ہونکن	بتر دا بولن	تر کن
سیرے دا بولن	چنگن	کبوتر دا بولن	جنگن
کوئل دا بولن	مکانکن	ناگ دی اواز	ھونکن
بٹے دے دا بولن	بھونکن	کیڑنیں دی اواز	ہنگن
چھمردی اواز	پونکن	بیرے اوستی عجب بولن	چانکن
ہاتھی دی اواز	چگھون	موردی بولی	بھکارن
جانوریں کوں بنگھن	بگھن	بلی دا بولن	میانکن
بلی دے مار کھان دے بعد دی اواز	چونکن	بلبل دی اواز	چلکن
لوہڑی دا بولن	کھنکن	گڈڑی اوزرات دے ویلھے	ٹونکن
گڈڑی اوزرات دے ویلھے	بوانکن	شیر دی مستی دی اواز	پونگھن
شیر دے غصے دی اواز	تر اڈن	شیر دے غصے دی اواز	دھارن
بندریا بھولوں دی اواز	خونکن	بندریا بھولوں دی اواز	خونکن
کوچ دا بولن	گر لاون	آنھر ڈانڈ گھاں کوں ڈیکھ کر تیں	برکن
کاں دا بولن	گر کن	کاں دا بولن	لون
چیرنیں دے لہر دا بولن	چلکن	چیرنیں دے لہر دا بولن	چرکن

نمزن	نمزا کا	جانداریں دے نمزن دی اواز
مرکن	مرکار	ہونیں ہونیں مسکا کر تیں گھا لہر کن
میانکن	میانک	بلی دی اواز
بنگھن	بھکار	ہونیں ہونیں روون دی اواز
نچھن	نچھ	نچھن دی اواز
ٹونکن	ٹوک	عورتیں دامنہ تے پوچھن سٹ کر تیں ہونیں ہونیں روون۔
واہرن	وہر	جانوریں دی مادہ دانر دے ملاپ کیجے پاکن
وجن	وجکار	دول یا کتیں ساز دے جنی دی اواز
وسن	وسوبا	بارش دے وسن دی اواز
ولورن	ولوڑا	مٹی دے کھیر کیجھن دی اواز
بڈکن	بڈک	وچھی یا وچھے دا اٹھی ما کوں ڈیکھ کر تیں پاکن
برکن	برک	مادہ جانور دا اپنے چھل کوں ڈیکھ کر تیں اواز ڈیون
ہورن	ہورانی	بچے دے پتھر پلے پڑیں کوں گھورھا کرن کیجے فوادی ہوڑے دی اواز
ہونکن	ہونکی	سادہ سے بھل وچھن دی اواز
ہونگن	ہونگاٹ	منہ کنوں درد بلی اواز کھن، اٹھلان دی اواز
ھونکن	ھونگاٹ	ناگ دی اواز، تیز مر جیس آلی شے کھان دے بعد منہ کنوں نکلن آلی اواز
کر لاون	کر لاٹ	کوچ دی اواز، درد بلی انداز عجب روون دی اواز۔

2- کبھر اسانے صوت جنھیں دے اظہار کیجے کوئی نہ کوئی مصدر موجود ہوندے یا ڈوجھے لوٹیں عجب ہراواز دے مترادف کوئی نہ کوئی مصدر کو لیا وچ سبھدے چویس جو:

صدر	جانداریں دے حرکات	صدر	جانداریں دے حرکات
رنگن	اٹھ دی درد بلی اواز	ہونکن	اٹھ دی درد بلی اواز
برژاون	اٹھ دی درد بلی اواز	زرن	اٹھ دی درد بلی اواز
بڑگان	اٹھ کوں بنگھن	سوترن	اٹھ کوں بنگھن
بگھن	بکری دا بکھے ویلھے بولن	چھنکن	بکری دا بکھے ویلھے بولن
بیکن	بکری/بھیڑ دے بھل دا بولن	ڈنگارن	بکری/بھیڑ دے بھل دا بولن
ڈھگن	گھاں دی اواز دے ملاپ کیجے	پانکن	گھاں دی اواز دے ملاپ کیجے

میبہ دی آواز	وسن	نہیں (پہاڑی پائی) دی آواز	وجن
پہر پیر دے دن کنوں پہر پیر دے کرن دی آواز	پرکن	مٹی دا لوڑن	رنگن
گھیبو پاتیل دا گرم تھیون	توکن	بھائی کول دا گنگ لاون	توکاون
تھاں کول کھر چن دی آواز	اکورن	کھوہ دے بہن دی آواز	جمنگارن
کھوہ دے بہن دی آواز	رکرکن	صدائے بارگشت	پراڈن
آندریں دے قیل ہوو اللہ پرہن دی آواز	گلوکن	بال دے ہوئیں ہوئیں روون دی آواز	رلھاون
ڈنڈیں کول ہک ہن تے رگڑن	کلاکاون	ڈنڈیں کول ہک ہن تے رگڑن	رکرکاون
تھیج دی آواز	گھنگن	کھیرا دھانیاں کول گھرن	تھنن
کپڑیں کول تھنن مال کلن	تھنن	کھیں شے دی زمین تے ڈھن دی آواز	ژپکن
پاخانے دی آواز	پوکن	پائی بھٹن یا چپو چلاون دی آواز	چھپکن
پائی بھٹن یا چپو چلاون دی آواز	چپکن	مقدار کول فارغ تھیون آئی ہوادی آواز	پڈن
ہواوا ہوئیں چلن	لرکن	چکی دے پریں کھوہرا کرن	ہوژن
میبہ دی پھونہاروا سن	کنن	حقے دا پون	گلوکن
ٹھٹھار دھانیاں تے چوٹاں مارن	ٹھٹھارن	کچیں سلنیں دا بناون	تھنن
چرکھے دا چلن	گھوکن	تھپڑی آواز	چنچن

3- کہیں جاندار یا بے جان شے دی آواز ناں منسوب اسمائے صوت:

اسم صوت	جاندار ناں	اسم صوت	جاندار ناں
اوں آں، اوں آں	سجے ہن ہال دے روون دی آواز	آنخوں، آنخوں	کھیر پیا کسبال دی بولی
پاں، پاں	گھاں یا چھی ویتھے دی آواز	بھان، بھان	ڈنڈی آواز
ہو، ہو	مست اٹھدی آواز	آں، آں	بارلہ پندر اٹھدی آواز
بھن، بھن	مکھتیں دے ڈن دی آواز	ناں، ناں یا نوں نوں	کتے دے پئے دی مارکھاون دی آواز
نر، نر	ڈنڈی آواز	ٹراں، ٹراں	ڈنڈی آواز
ٹیں ٹیں یا ٹیں ٹیں	ٹوٹے دی آواز	چوں، چوں	چوچے یا چھے دی آواز
چیں، چیں	چڑی دی آواز	چو، چو	ہوں سارن چڑی دی مشرک آواز
شو، شو	ناگ دی آواز	کاں، کاں	کاں دی آواز
کنوں کنوں	کتے دی درو پٹی آواز	گٹ، گٹ	گٹو دی بولی

گیرے (فاخت) دا پون	گھوکن	مکھتیں دی مشرک آواز	بھنکن
ڈنڈیوں دی آواز	زوکن	ڈنڈی آواز	ژپکن
ڈنڈی رو پون	ٹراون	ٹنڈی دی بولی	ٹنڈاون
درکھاں پگھی (ہد ہد) دی بولی	ٹھکوارن	درکھاں پگھی (ہد ہد) دی بولی	ٹھٹھوارن
کھاندے ویٹھے تھوڈے تے تھوڈے مارن	چرکاون	جانوریں دا مٹرن	چرکن
گڈھان یا گھوڑے کول بھنگن	ڈچکن	سنوڑی آواز	چھپکن
منہ بھج ہوئیں ہوئیں لاون	بوکن	ماقم کرن	پنن
روون دی آخری حد	ڈسکن	روون دی آخری حد	سسکن
اچی آواز ناں روون	پاکن	جھکی آواز ناں روون	ژوکن
بخار بھج بھنگن	ہوکن	ہوئیں ہوئیں بولن	کھسکن
بال دا مادے تھنن کول چوہن	چپکن	بھت تھنن مال کھاون	لپکن
بال یا مال کول پیا کرن	ہپکاون	کھیں جانور کول پیا مال روکن	ہپکاون
پائیں دا مٹرن	ٹرن	رغڑ دا وائیں بھج ٹرن	بھرن
گئے دا چو پارناں	چوہن	گئے دا چو پارناں	چوہن
ڈم کرن	ٹھکارن	ہوئیں ہوئیں ٹرن یا پیر گھسا کے ٹرن	کھسکن
سادہ چھن	بوکن	یاوہ کوئی کرن	پکن
یاوہ کوئی کرن	لوون	نر مال پون	گھاون
سنگھ صاف کرن	گھٹھارن	سنگھ صاف کرن	گھٹھارن
بال دا کھلن	کھلاکارن	اٹی کرن	اٹھکن
پائی دا قطرہ قطرہ ڈھن	پنپکن	لگنت مال پون	ٹھٹھاون

بے جان شے دی آواز	صدر	بے جان شے دی آواز	صدر
چوڑی دی آواز	چھٹکن	چھڑ دے نکراون دی آواز	گھن
چھت کول قطرہ قطرہ پائی دے ڈھن دی آواز	ترمن	دول یا کھیں ساز دی آواز	وہن
پائی دا ہوئیں ہوئیں وین	رنگن	بھادے شعلیں دی آواز	بھٹکن
چکی دی آواز	گھرن	مٹی دے کھرکن دی آواز	گھپکن

پُھن پُھن	زکام زدہ تک داوچکار	بُر بُر	چڑھیں کوں ہنگلن کیے
پش پش	ہلی کوں ہنگلن کیے	پشو پشو	ہلی کوں سڈن کیے
دھک دھک	دل دی دھڑکن	ریں ریں	جھو لہال دے روون دی اواز
ام صوت	بے جان شداں	ام صوت	بے جان شداں
بُہ، بُو	داڑھی دے بھکن دی اواز	گوگو	ون دے لڑ داتر کے ڈھین
تراخ	تھپڑ دی اواز	تک تک	گھڑی دے چلن دی اواز
ٹھک ٹھک	تانی دنی دی اواز	ٹھا ٹھا	بندوق یا کولہ چلن دی اواز
ٹھک ٹھک	دروازہ کھڑکن دی اواز	ٹھس	پستول چلن دی اواز
چھم چھم	میہدہ سنی دی اواز	ریں ریں	کھوہ دا چلن
پڑ پڑ، پڑ پڑ	پھم دی جتی دا چکار	چھن چھن	تلوار دا چلن
بُگہ بُگہ	گھڑے داوچکار	سائیں سائیں	تیز ہوا دا چلن
بُوں بُوں	واہے دی اواز	کریٹ کریٹ	ڈنڈیں کوں کبہ بنے نال رنگون
چھن چھن	بھادے چھکن دی اواز	ٹن ٹن	گھڑیاں یا سکول دی گھنٹی داوچن
سُسو، سی سی	سنگھ کو مرچاں لکین دے بعد	گرگر	کاشن دے ٹنے لگے کپڑیں داوچکار
کرچ کرچ	مائی دی تپتی چلن دی اواز	چھن چھن	ونگیں داوچکار
ڈھم ڈھم	نغارے داوچکار	ٹھک ٹھک	کھوہ دے سائیں یا ٹھاکن داوچکار
پڑ پڑ	کپڑے پڑچن دی اواز	گوگو	جتنے داوچکار
گوگو	گاج دا گھن	بُگہ بُگہ	آگھی (صراحی) کو چوں پانی داو بیجن
گھر گھر	پکی دا چلن	چیں پڑ، چیں پڑ	ہائیں دی چنگی کھل دی اواز
گھب گھب	مٹی دا گھبکار	ٹھک ٹھک	ریل دے پڑی تے چلن دی اواز
پم پم، کن کن	بلکی بارش دی اواز	ٹن ٹن	بکری دی ٹنگی دی اواز
گھن گھن	منجھ دے نال داوچکار	ٹھک ٹھک	سلائی مشین دی اواز
فر فر	بجلی دے پکھ چلن دی اواز	ڈنڈیں ڈنڈیں	دول داوچکار
ٹپ ٹپ	سلیپر س نال ٹرن دی اواز	چھن چھن	پریب دی اواز
چھک چھک	ریل دے بجن دی اواز	ڈنا ڈن	توپ دے چلن دی اواز

نگلڑوں کوں	نگلڑوی بولی	میں، میں	بکری تے بکری دے لیلے دی اواز
بالہا کھی کھی	آدمیں دے کھلن دی اواز	ہُو، ہُو، کھی کھی، جی جی	بندردی اواز
غزغزوں	کپور دی اواز	چیں چیں	چوہے دی اواز
گرگر	ہونیں ہونیں الاون	شاں شاں	کودھ دی اواز
چھے چھے	ڈنگریں کوں پانی پلاون کیے	ہم ہم	اٹھ کوں ہنگلن کیے
اوتی اوتی	دروہ سا تہارہ انداز	بالہا یا بھال بھال	بھیڑ دی بولی
توتے توتے	کتے کوں ہنگلن کیے	دھر دھر	کتے کوں ہنگلن کیے
خزخز	ذبح تھیندے آلے جانور دے گل	چھچھنے،	بکری کوں سڈن کیے
	کنوں نکلن آئی اواز		
آوے، آوے	گاج، ڈانڈ وغیرہ کوں سڈن کیے	واہ، واہ	دادیا شاماش ڈیون دا انداز
میاؤں میاؤں	ہلی دی بولی	ہن، ہن	گھوڑے دی بولی
ٹگو، ٹگو	گرگر کنگلوی بولی	ٹگو، ٹگو	کول دی بولی
پنی، پنی	پہلیہ ہننے دی بولی	آچھیں	آدی دے چھن دی اواز
مھر مھر	چڑیاں دی اڑی دی اواز	کرت کرت	چوہے دی تپن کوں گن دی اواز
ڈچچوں، ڈچچوں	گڈھاں دی بولی	پھو پھو	تقی شے کوں ٹھارن کیے
گوگو	کھسے ویلے آندریں دی اواز	دوے دوے، تھوے تھوے	اٹھ کوں پانی پلاون کیے
غواں غواں	گدر دی بولی	بھر بھر	بھیرے دی اڑی دا انداز
توتو	کتے کوں سڈن کیے	ٹراں ٹراں	ڈوڈرکاں (کالا کاں) دی بولی
ٹروں ٹروں	بدخ دی بولی	پٹ پٹ	بھیرے دی بولی
چوٹی چوٹی	سہوے دی بولی	گھو، گھو، گھو	گیرے (فاختہ) دی اواز
پوں پوں	بٹڑے دی اواز	پوں، پوں	چھردی اواز
کراں کراں	کونج دی اواز	چچ چچ	بال یا مال کوں پیار کرن کیے
خزخز	ڈنگریں دے ترن دی اواز	تتے، تتے	ڈانڈ دی بوزی کوں ٹورن کیے
ڈھت، ڈھت	ڈنگریں کوں ہنگلن کیے	ماؤں، ماؤں	جنگلی ہلے دی اواز
خزخز	نندریچ غراڑے مارن	گوی، گوی	نگلڑوں ہنگلن کیے
ڈو، ڈو	کاں کوں ہنگلن کیے	بُش، بُش	اٹھ کوں بھاون کیے

مذکر	مؤنث	معنی	مذکر	مؤنث	معنی
بوئُر	بوئِر	بوڑھی، پیر فرات	بُجھل	بُجھل	لگائی، بھائی میں آنے والی
بسوگو	بسوگو	بے حوصلہ	بُجھل	بُجھل	تکست خوردہ
بھجوگو	بھجوگو	بھگوڑی	بُڑھو	بُڑھو	بوڑھی
پانول	پانول	دہلی پتلی	پچا دھڑ	پچا دھڑ	مغرب کی باسی
بھراکل	بھراکل	جھگڑالو	بھنوگو	بھنوگو	ٹوٹی ہوئی، ٹوٹ جانے والی
بھراکل	بھراکل	زبان سے سکر جانے والی	بھنڈر	بھنڈر	ذبح کی جانے والی گائے/بھینس

تاؤل تاؤل زودرنج، تیز مزاج
2- مصادر کنوں بنن آئے مذکر تے مؤنث جوڑے جو انہیں مصادر کنوں اسم فاعل وی سن پر مؤنث اسم فاعل انہیں بن جنہیں دے کا غیر ہج "ن" آندی تے لہجہ کنوں پہلے حرف تے زیر ہوندی ہ:

مصدر	مذکر	مؤنث	معنی
ایژن	ایژو	ایژن	ہڑپ کرنے والی
ارداسن	ارداسی	ارداسن	فریادی
پوکسن	پوکو	پوکسن	بڑبڑانے والی
بھوکن	بھوکی	بھوکن	بکواس کرنے والی
پکارن	پکارا	پکارن	پکارنے والی
تروئن	تروئی	تروئن	سستی کرنیوالی
ڈواکن	ڈوالا	ڈواکن	دیوالیہ، مادہ بندہ
کاٹکھن	کاٹھی	کاٹکھن	شادی پر بلائی ہوئی

3- مصادر دے کا انہیں حاصل مصدر جوڑے جو "ن" تے مکدن تے "ن" کنوں پہلے حرف تے زیر ہوندی ہ عموماً مؤنث شمار تھیندن:

مصدر	حاصل مصدر	معنی	مصدر	حاصل مصدر	معنی
آپھرن	آپھرن	تفح	اڈن	اڈن	جھونڈی کا ڈھانچ
کپن	کپن	خارش، کھجلی	پوچن	پوچن	پوچی، صافی
پھٹکھن	پھٹکھن	ترپ، روگردانی	پھٹکھن	پھٹکھن	پھٹکھن، کچھڑ

گھوں گھوں	چرکے دی اواز	ٹپ ٹپ	چھت یا چھیر دے تر من دی اواز
پُر پُر	آدی داپا خان کران ویلھے دی اواز	ٹپ ٹپ	پانی ہج ٹرن دی اواز
زب زب	جتی نال مارن دی اواز	ٹھپ ٹپ	روٹی تھپن دی اواز

س۔ اسم جنس

خالق کون و مکاں دیناے ہست و بود ہج ہجڑی شے دی پیدا کیتی ہ ہوندی متنا و جنس وی نال نال پیدا کر ڈتی ہ۔ جنس دا اے لتنا و جنس کا کئی کائنات دا سبب بنے اتھاں اے تامل وی نیے۔ تامل دا اے عنصر نہ صرف انسانیں، حیوانیں تے پرندیں (پکھیں) ہج پاتا و بندے بلکہ نباتات دی سرشت ہج وی اے عنصر موجود ہ۔ بالفاظ دیگر کائنات دی ہر مخلوق ہج جنسیت دی بنیاد تے مرتے مادہ وافرک موجود ہ۔

گرامر دی زبان ہج ترکوں مذکر تے مادہ کون مؤنث آکھنیا و بندے۔ سرانگینی زبان ہج حیوانات، نباتات تے انسانیں (یعنی تمام ذی روح) کنوں علاوہ بعض جمادات تے بے جان اشیاء ہج وی مرتے مادہ دی تفریق کیتی ویدی ہ۔ بعض دھاتیں مثلاً لوہا، سونا، پارہ، تانبا تے جلی وغیرہ کون مذکر تے چاندی، تاملی، گندھک وغیرہ کون مؤنث سڈیا و بندے۔ ایویں ای بعض بے جان اشیاء چوبیس جوکری، میز، کھڑکی، آری، داتری، کھٹی، چھابھ، مندری تے پاتری وغیرہ کون مؤنث تے بعض اشیاء چوبیس جوکھا، گھڑا، رس، لوہا، موٹھا تے سونا وغیرہ کون مذکر دے طور تے ورتنیا و بندے۔

بعض اسماء المتعجبیں وی ہن جنہیں چوں ڈوبا نہیں جنہیں (مذکر تے مؤنث) دا مفہوم پاتا و بندے خصوصاً بے جان یا غیر ذی روح اشیاء دی تذکیر و تانبیت مستقل بنیادیں تے نہیں کیتی وچ سگدی۔ بے جان یا غیر ذی روح شےیں جے کرنز یا مادہ نہیں ہوندیاں تاں وت اوچھنیاں، وڈیاں، بھنڈیاں یا لہیاں ضرور ہوندیں۔ لہذا جنسی طور تے اشیاء کون چار قسمیں (مذکر، مؤنث، جنس مشترک یا عام تے جنس غیر ذی روح ہج وڈیا وچ سگدے)

اسگاہ لہر یا درکھن آلی ہ جو جانداریں (انسان، حیوان تے نباتات) دی تذکیر و تانبیت بے جان اشیاء دی تذکیر و تانبیت کنوں سوکھی ہوندی ہ۔ اردو زبان دے اکثر اسماء ہنسکرت تے ہندی دے اسماء دی پیروی کریدن۔ پر انہیں دے متعلق کوئی مقررہ تے یقینی اصول پیش نہیں کیجے وچ سگدے۔ سرانگینی زبان دے ماخذ اردو زبان دے ماخذیں کنوں ودھیک وی ہن تے مختلف وی۔ سرانگینی زبان دے اسماء دی تذکیر و تانبیت ہونے یا واحد جمع ہون انہیں دا اثر سرانگینی دے اسمائے صفت تے افعال تے وی پوندے۔ لہجہ واسطے سب توں پہلوں اتھاں سرانگینی زبان ہج تذکیر و تانبیت دے خالص سرانگینی اصول بیان کیجے ویدن تاں جو سرانگینی زبان دی وسعت دا اندازہ کہتا وچ سگدے۔

1- سرانگینی اسمائے مذکر دے اخیر لے حرف تھیں توں پہلے آن آ لے حرف تھیں تے عموماً پیش یا زبر ہوندی ہ تے انہیں اسمائے مذکر کنوں اسمائے مؤنث بناون ساگے انہیں دے پیش یا زبر کون زیر نال بدل ڈتا ویندے:

پہنکار	لعنت ملامت	پہنکار	پٹائی	تھکار	تالاب یا دریا کے کنارے بدست
پہنکار	اچھل کود	پہنکار	مار کٹائی	بہکار	بلفم کی شراباہٹ
پہنکار	جھلمل	پہنکار	جھلمل	جھکار	سج جج
پہنکار	پہنکار	پہنکار	پہنکار	پہنکار	پائل کی آواز

7- کجھارتھیں لوٹ نہیں دے اخیر وجہ "آر" آندے تے او مذکر ہوندن:

لوٹ	معنی	لوٹ	معنی	لوٹ	معنی
اُبھار	فراز	انگار	انگارا	اُدھار	قرض
بَرار	بازار	بُوکار	اہال	بُوکار	پہت کی گز گز اہٹ
پُھکار	کیزوں کا کبابا	پُستار	پیارا	پُھکار	پُڑ پُڑ اہٹ
پُھوکار	ترپ	تھوکار	کپکپاہٹ	جرکار	کپڑے کے پھٹنے کی آواز
اُپھار	زمین کا بھار	اُشکار	اکساہٹ	اُدھار	طوفان
بُھکار	باغزی کا اہال	پُوار	پاؤں کا ایک جنا	بُھوکار	شعلوں کی آواز
تھوکار	رقص	تھندکار	تک مزاجی	بُھوکار	پچھتاوا

8- کجھارتھیں اسانے مذکر جنھیں دے اخیر وجہ "ان" آندی ہے تے انھیں دے مونث کا نینی ہوندے:

لوٹ	معنی	لوٹ	معنی
اوپھن	چادر، کپڑا، پہناوا	باہن	ابن
لوٹن	سر کا او پروا لاصدہ گنجا سر	ڈنکین	ڈھکانا
ڈٹن	سر پوش، توانا آدی	ڈنکھن	جنوب کی ہوا
سٹون	شگون، رسم	مگھن	مگھن
باہن	برہمن، ہندوؤں کی اعلیٰ نسل	پلیٹھن	خشک (خشک آنا)
پنھلکن	موڑ سائیکل	ڈکن	ڈھکانا

9- کجھارتھیں اسانے مونث جنھیں دے اخیر وجہ "ان" آندی ہے تے انھیں دے مذکر کا نینی ہوندے تے ان کنوں پہلوں آون آ لے حرف جی دے پیڑھ زیر ہوندی ہے۔

لوٹ	معنی	لوٹ	معنی
آمدن	آمدنی، آجانا یا آنے کی توقع ہونا	کُھن	ڈولفن، دریائی عورت
آرن	لوہے کا سندان	پاپن	حوصلہ، اوسان، گنہگار عورت

میکن	میکن	سہارا دینے والی لکڑی	بُوجھن	بُوجھن	بچا کچھا کھانا
جھاگن	جھاگن	پایاب پانی	جھگن	جھگن	دی بلو نے کا آلہ
چھکن	چھکن	منہ صافی کی رسی	اُپن	اُپن	خلش، نمیر کی لڑش
بھڑکن	بھڑکن	جلن	بھنن	بھنن	سج دج
بتلگن	بتلگن	بھسلن	بتگن	بتگن	گنگنی (برتن لگانے کیلئے)
جلن	جلن	جلن	تجھن	تجھن	دکھ، پتلانے مسیت

4- مصادروں کوں باہی آ لے کجھارتھیں حاصل مصدر جنھیں دے اخیر وجہ "ئی" آندی ہے بلو مونث استعمال تھیندن۔ جڈاں جو انھیں دچوں بعض حاصل مصدر تھنیں دی ہن جنھیں دے اخیر وجہ "ناں" داودھارا کر کے انھیں کوں بطور مذکر دیتا ہندے:

صدر	مذکر حاصل	مذکر حاصل	مذکر حاصل	مذکر حاصل	مذکر حاصل	مذکر حاصل
صدر	صدر	صدر	صدر	صدر	صدر	صدر
آون	آون	آون	آون	آون	آون	آون
بھادون	بھادون	بھادون	بھادون	بھادون	بھادون	بھادون
پرچاؤن	پرچاؤن	پرچاؤن	پرچاؤن	پرچاؤن	پرچاؤن	پرچاؤن
تکن	تکن	تکن	تکن	تکن	تکن	تکن
آکن	آکن	آکن	آکن	آکن	آکن	آکن
اُگھن	اُگھن	اُگھن	اُگھن	اُگھن	اُگھن	اُگھن

5- کجھارتھیں مصادروں جنھیں دے حاصل مصدر دے اخیر وجہ "اٹ" آندے تے او مذکر شمار کیلئے ہوندن۔

صدر	مذکر حاصل	مذکر حاصل	مذکر حاصل	مذکر حاصل	مذکر حاصل
صدر	صدر	صدر	صدر	صدر	صدر
بھڑکن	بھڑکن	بھڑکن	بھڑکن	بھڑکن	بھڑکن
ٹھوکن	ٹھوکن	ٹھوکن	ٹھوکن	ٹھوکن	ٹھوکن
کھسکن	کھسکن	کھسکن	کھسکن	کھسکن	کھسکن
بُڑگان	بُڑگان	بُڑگان	بُڑگان	بُڑگان	بُڑگان
ہاکن	ہاکن	ہاکن	ہاکن	ہاکن	ہاکن

6- کجھارتھیں لوٹ جنھیں دے اخیر وجہ "آر" آندے تے او مونث ہوندن۔

لوٹ	معنی	لوٹ	معنی	لوٹ	معنی
اڈار	اڈار	اڈار	اڈار	اڈار	اڈار
اڈار	اڈار	اڈار	اڈار	اڈار	اڈار

کچپ	مونا پن	کچپ	کچاپن، وندہ خلائی
چکھو پ	چڑ چڑاپن، لا ڈیپار	ڈنکپ	نیزھا پین
سوہنپ	خواسورتی	رگچپ	پھو ہڑپن، خلائت

13- جبکہ "ک" تے مکن آلے لفظیں دے "ک" کنوں پہلے حرف اتے زیر ہووے تاں او موٹ ہوندے:

لوٹ	معنی	لوٹ	معنی	لوٹ	معنی
آجرک	سندھی چادر	ازک	کھنی	چمک	آگ کا بھڑکنا
پالک	ایک بڑی ساگ	پھتک	تقاثر	پجک	روشنی
اڑک	توق، امید، ہم	اوڑک	آخراکار	بک بک	بکواس
بھڑک	پھڑ پھڑاہٹ	چپک	کمزور، لافر	پسک	لذت، لذت
چوٹک	ضرب، چوٹ	نخک	نفرت، ہاکواری	اڈک	ایک بڑی

14- آجھیں اسمائے مذکر جنھیں دے اخیر ہج "الف" یا "ہ" اندے جے کڈیں انھیں دے لہجہ "الف" یا "ہ" کون یاے

معروف "ی" ہج بدل ڈتا ہونے تاں وت او موٹ بن ویدن:

مذکر	مونت	مذکر	مونت	مذکر	مونت
اہلھا	اہلھی	اجایا	اجانی	اچا	اچی
اچارا	اچاری	اموندھا	اموندھی	انڈرا	انڈری
اتلا	اتلی	انگھا	انگھی	انڈھا	انڈھی
اوسورا	اوسوری	انگلی	انگھی	انڈھورا	انڈھوری
پڑا	پڑی	پانگھی	پانگھی	پانگھا	پانگھی

15- یاے معروف "ی" تے مکن آلے اسمائے مونت جنھیں دے مذکر کا یعنی: آندنی، آنگھی، اہاسی، آڈھنی، اچوی،

اڈاری، ازادی، انگھی، اگھاتری، امیری، استری، انڈی، اوچھری، اٹکی، برزی، برنی، بروزی، سمری، ہانھی، ہاچھری، پوہنی،

پوہنی، پوہلی، بھاونی، بھائی، بھری، بھڑکی، بھنھری۔

16- الف تے مکن آلے اسمائے مذکر جنھیں دے مونت کا یعنی: انا، اڑکا، استرگا، اندرکھا، اندا، انگوچھا، ایرا، بھاڑا، بھاڑا،

بھانھا، بھلیکا، بھینجا، پاڑ چھا، پادا، پاکھرا، پینگا، پینلا، پیراٹھا، پرزہ، پلوٹا، پنگھوڑا، پھالا، پھنسا، کارا، پاترا، پاترا، جوکا، توہرا، ناٹرا،

ناٹکا، ٹونا، ٹوکا، بٹکا، را، بھانگا، جھرو، بھانگا، جھرو، نا، جھرو، جھیرا، چاڑھا، پھٹکا، چا۔

17- کجھ انھیں اسمائے مونت جنھیں دے مذکر کا یعنی: آرکو، آلس، آندر، آندا، آندور، آہر، آہنہ، اڈ، اڈانگ، اوڑ،

بھوٹرن	سورکی مادہ، ٹولیدہ عورت	پلہن	فوج کا پیادہ دستہ
چڑن	پانی کے بہاؤ کا راستہ	چھلگن	دیہی بلونے کا آلہ
چھن	صندل کی کلڑی چندن	عمون	کوندھے ہونے آئے کا قتال
چھلگن	پنکھا، کنویں کے آر پار رکھی ہوئی لٹھ	چوکین	وہ کلڑی جس سے برتن میں کوئی چیز بھری جائے

10- کجھ اسمائے مونت جنھیں دے اخیر ہج "ئی" آندی ہ انھیں دے مذکر جنھیں ہوندے:

اسمائے مونت	معنی	اسمائے مونت	معنی
پڑانی	قلابازی	پھرنی	پھرنی
بھرنی	بچوں کے لئے کاندھ کا کھلونا	ٹوہنی	سر کے اوپر والا حصہ
ٹوہنی	چوٹی	چھٹانی	ہمراز
بھٹنی	پنکھا	پڑچاؤنی	تعزیت
پوہنی	کیاس کا کولا	تانی	کھڑی کا کپڑا
تھوٹنی	سردی سے لپکی طاری ہونا	چٹنی	چٹنی
پوہنی	بکری کی ابتداء	بھٹنی	بستی، چھوٹا سا گاؤں

11- کجھ اسمائے مونت جنھیں دے اخیر ہج "اند" آندے تے انھیں دے مذکر کا یعنی ہوندے:

لوٹ	معنی	لوٹ	معنی	لوٹ	معنی
اڑاند	پہنچ	اکواند	ہراول، راہنمائی	اڑاند	رکاوٹ، الجھاؤ
گواند	سفیدی	اڑاند	زیادہ ڈول، جھکاؤ	بھواند	لڑائی
پڑاند	چراگاہ	انکاند	چھین، خلش	سواند	تغصن
گھواند	رکاوٹ	بھانند	پسند	سواند	بکری مینے کی تاریخ
کھواند	شرارت	راند	کھیل	کواند/بھواند	لڑائی

12- اسمائے صفت کون بنیں آلے اسمائے کیفیت جہے جو "پ" تے مکن تے مذکر کا یعنی ہوندے:

اسمائے کیفیت	معنی	اسمائے کیفیت	معنی
اُپرپ	اجنبیت	اندھپ	اندھاپن
چوہپ	چڑچڑاپن	کڈھپ	زیادتی، ظلم
سنپ	دانائی	سٹھروپ	سلیقہ مندئی
کوہڑپ	بد صورتی	گندروپ	کینہ پروری

جوگی	جو کیائی	بھوت	بھوتی	چت	چائی
سیٹھ	سیٹھنی	پنڈت	پنڈتائی	ٹھک	ٹھکنی
چور	چورنی	شیر	شیرنی	جادوگر	جادوگرنی

23- کجھ اسمائے مذکر جنہیں دے تمام حروف علت (ا، و، ی) ہٹا کر نہیں باقی دے اخیر ء ”ائی“ یا ”وائی“ دا ودھار کر کے مونث بنائے وچ گدن:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
تیلی	بلائی	کھتری	کھترائی	مائی	نوائی
پاولی	پلائی	مالاں	مالائی/لوائی	چودھری	چودھرائی
موچی	مچائی	چاکی	چکائی	درزی	درزائی
حاجی	حجائی	فش	منشائی		

24- کجھ اسمیں دی تکرور تائیت کجھ باقاعدہ تے کجھ بے قاعدہ ہوندی ہ جہڑی جوائل زبان دی بول چال دے مطابق بولی ویدی و سایدے ء انسانی رشتے تے جاندار شامل ہن:

الف: انسانی رشتے:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
آپا	اماماں	بیو	ما	چاچا	چاچی
مرد	عورت	مڑس	رن	جوآن	تریت
کاکا	کاکا	کنوارا	کنواری	پتر	چی
نانا	نانی	بھرا	بھین	ماسی	ماسڑ
بھتر بیجا	بھتر بیچی	سوہرا	سس	سہالا	سہالی
پوترا	پوتری	ڈاڈا	ڈاڈی	بھرا	بھین
بوا/چھبھی	چھبھی	جو اتر	چی	بھنویا	بھین
ساڈھو	سالی	ڈوہترا	ڈوہتری	ماماں	مامی
پتر	نونہ	بھنویا	بھنویا	سالا	سالی
گھوٹ	کنوار	انگریز	انگریز		

کجھ انسانی رشتے جہڑے جو مذکر تے مونث کیے مشترک ہن: مسات، پھیر، بھیر، موتر، سیوہ۔

اولگ، بھرڈ، بھڑاس، بھنگ، بھینڈ، پاڑ، پاہ، پت پت، پرکھ، پشاک، پگ، پنڈ، بھوت، تاگھ، تراٹ، تروکر، تربہ، تندیر، توار، تھوٹر، تھوٹر، بکر، بگور، جھار، جھال، جھار، جھانجھر۔

18- کجھ ایجنہیں اسمائے مذکر جنہیں دے مونث کا یعنی: آتن، آجڑی، آلوں، آنھان، آندری، آنھر، آجھوں، آنھر، اناگڑ، آسان، آسون، آتار، آلاڑ، الوج، الول، آلب، ادوھر، اچھاڑ، اٹھوگ، ادھرنگ، بزار، باز، باغوں، بانکا، بانھا، بج، بزار، بھیل، بست، بھانجھ، بھیت، بالٹوں، باند، بانڈھی، بوساگ، پڑوال، پڑار، پنگ، پلان۔

19- سرانگینی دے او اسمائے کیفیت جہڑے ’ت‘ تے ممکن تے ’ت‘ کنوں پہلوں آون آ لے حرف جنجی تے زیر ہون دے تاں او مونث شمار تھیندن: آبٹ، سٹت، سگت، نیت، پارت، پکاوت، چاوت، دانت، سکھاٹ، سناٹ، شارت، شریکات، لاگت، لذت، بھت، لکھت، محنت، وقت۔

20- سرانگینی دے اولو جنہیں دے اخیر لے یک یا ڈو حرف کنوں پہلے یا ’ی‘ معروف ’ئی‘ آونے عام طور تے مونث ہوندن پر کجھ لوکاں بہ قانون کنوں مستثنی وی ہن: پیپ، پنکھ، پھر بند، تریز، ترسجھ، تندیر، ٹینڈ، ٹھڈ جیر، جھپڑ، جھرہٹ، چیک، لیک، چھڑنگ، درٹس، ریل، زیل، زین، سیندھ، سچ، گیر، ڈلیک، لکیر، بڑویل، سہیل، تہڑیل، تریز، ٹھڈ جیر، جگیر، پٹلس۔

21- ”تان“ دے لائق اسمائے اولو مذکر ہوندن:

اسم مذکر	معنی	اسم مذکر	معنی
آپا	آپائی	آپانا	پیتھ کے بل
اڈانا	سانیان، چھپر	آپانا	معصوم، بھولا بھالا
آلونا	بغیرنگ کے	ادورانا	اداس، بول
اولگنانا	تھوڑا، معاوضہ، خدمتگاری	بگانا	ناواقف، غیر
پدھٹا	چھوٹے کپڑے کو باندھنے کا کپڑا	بھٹنا	احق، بے وقوف
بیرنا	خانہ بدوش	پھوکنا	پھونکی
بتلکنا	پھلسواں	تھانا	پولیس اسٹیشن
دینگنا	شاخدار لکڑی جس پر برتن لگائے جائیں	پہانا	پدری

22- کجھ ایجنہیں اسمائے مذکر جنہیں دی چھیلو ”ئی“ یا ”ائی“ دا ودھار کرن نال اسمائے مونث ہن ویندن:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
اوڈ	اوڈنی	جن	جاننی	چھوٹ	چھوٹنی
ڈوم	ڈومنی	سکھ	سکھنی	بلوچ	بلوچنی

ب۔ پاکستان، بھارت، افغانستان، ایران، ترکی، روس، چین، جاپان وغیرہ وغیرہ۔

نوٹ: ترکی کول اوندے شاعر ۽ ۽ آون آلی یائے معروف ”می“ دی ۽ کول مونث شاعر نہ کریوں۔

ج۔ کراچی، حیدرآباد، لاہور، راولپنڈی، ڈھاکہ، دہلی، لکھنؤ، مکہ، ممبئی، بنارس وغیرہ وغیرہ۔

نوٹ: کراچی، راولپنڈی تے دہلی کول آئیں دی یائے معروف دی ۽ کول مونث شاعر نہ کریوں بلکہ اے دی مذکر کیے دیں۔

5۔ سیاریں، ستاریں، سمندریں، دریاویں، پہاڑی، پہاڑی ۽ موجودی دے ناں :

الف۔ سیارے تے ستارے: بھج، چندر، مریخ، عطارد، زحل، مشتری، ونس وغیرہ۔ مذکر جن جڈاں جو انھیں سیاریں، چوں زمین مونث، گنی ویدی اے۔ ستاریں و چوں دب اکبر، دب اصغر تے قطب تارا وغیرہ دی مذکر جن۔

ب۔ سمندریں، بحر اکابل، بحر اوقیانوس، بحر عرب، بحیرہ قازم، بحر ہند، بحر ہندی، بحیرہ آریکس، بحیرہ کاسپین، بحیرہ روم وغیرہ وغیرہ مذکر جن۔

ج۔ دریا: دریائے سندھ، دریائے پنجاب، دریائے راولی، دریائے جہلم، دریائے ستلج، دریائے بیاس، دریائے گھاگرا۔

نوٹ: دریائے راولی تے دریائے سرسوتی دی جھکیو ۽ آون آلی یائے معروف دی ۽ کول مونث شاعر نہ کریوں جیوں جو تیں مہر عبدالحق دی رائے ہے۔

د۔ پہاڑ: کوہ سلیمان، کوہ ہندو کش، کوہ ہمالیہ، کوہ زاغروس، کوہ البرز، کوہ اراکات، کوہ قزم وغیرہ وغیرہ مذکر جن۔

و۔ وے: درہ خیبر، درہ گول، درہ بولان وغیرہ وغیرہ تے گئے قانون دے تحت درہ کوچی دی مذکر شاعر تیں۔

6۔ دھاتیں دے ناں: چند بک دھاتیں دے مانویں کول سوا (چاندی، قلعہ تے گندھک وغیرہ) باقی تمام دھاتیں دے ناں مذکر شاعر تیں۔ جیوں جوسنا، پتیل، براماں، پارہ، لوہا وغیرہ مذکر جن۔

7۔ سرايگي مصاد: سرايگي زبان دے مصاد توڑے جو معروف جن یا جھول جن، لازم جن یا متعدی جن سارے دے سارے مذکر ہوندا۔ مثال دے طور تے:

i۔ میڈا کھاوان کہیں کول نہیں بھاندنا۔

ii۔ میڈا کوچن تے اوند امرن۔

iii۔ ان بھاندی دا انھن، ہن بڑن پھرن، کھاوان چوں، کرن کرتن، بولن چالن، کھلن ہسن تے روون دھون دی نہیں بھاندنا۔ (ڈے گئیں مثالیں ۽ ۽ سارے مصاد مذکر جن)۔

8۔ پھسی: باز، چنگرا، مولا، چرٹ، تتر، پھیر، اتلر یا تالہر، کبوتر، گیرایا گھوگھو، طوطا، کاں، مور، ڈوڈراں، جگر، پچوں، چکواں، چاں، الو، سپردا، درکھان، کھسی (ہدہد) منگھر، سرخاب، وغیرہ مذکر جن جڈاں جو پہل مذکر دی شاعر تیں۔ تے مونث دی۔

9۔ پھل، سبزیاں، مسالے:

الف۔ پھل: انب، آلوں، بخارا، ہندوفاں، خرپوزہ، سنگترہ، مالنا، کول، توت، امرود، انا رکھنوت، انگور، بدام، پرت، نیجا، سے

کسوئی تے پرکھوں تاں وت اے گھاگھر تتر کے سامنے آ ویدی ۽ جو۔

”الف، ہس، ہس، بق، ک، گ، تاں مذکر جن“ تے باقی سارے حروف جی مونث جن۔

اے گھاگھر ممکن ۽ جو بعض دانشوریں کول میڈا موقف درست نہ لگے پر میڈے موقف دی لٹی دی خاطر انھیں کول بار بار سوچاں ضرور پوسی۔

2۔ ہفتے دے ڈے نہیں دے ناں: سنوار، منگل، ہدہ، خمیس، ذماں (جمعہ)، چھن چھن (ہفتہ)، آڈت (اتوار)۔

ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں دے آکھن موجب خمیس (جمعرات) مونث ۽ میڈے نزدیک جڈاں خمیس کول خمیس لکھوں تاں اے مذکر شاعر تیں تے ت جڈاں ایکیوں جمعرات لکھوں تاں اے مونث ہوتی۔ کیوں جو ہندوستان دے مال (رات) دا لوڈ گندھیا گئے تے رات مونث ہوندی ۽ اردو زبان دی حد تیں تاں جمعرات مونث ۽ پر سرايگي ۽ ۽ ”خمیس“ دا لوظ مذکر ۽۔ عین بشیر احمد بھائی کتاب ”سرايگي قواعد تے زباندا“ ۽ ۽ خمیس کول مذکر لکھتے۔

3۔ سال دے مہینے دے ناں:

الف۔ شش سال: جنوری، فروری، مارچ، اپریل، مئی، جون، جولائی، اگست، ستمبر، اکتوبر، نومبر، دسمبر۔

ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب انہی کتاب ”سرايگي زبان دے قاعدے قانون“ دے صفحہ 59 تے لکھن جو ”انگریزی مہیناں و چوں جنوری، فروری، مئی تے جولائی انہی جھکیوی یائے معروف ”می“ دی ۽ مال مونث جن تے باقی سارے مہینے مذکر جن“ میڈے نزدیک اے رائے درست کاغی مہر صاحب دی لدہہہ کتاب دے صفحہ 55 تے ڈی تے ہوتی رائے انھیں دی لدہہہ گھاگھر دی لٹی کریدی ۽۔ آپ ہوراں لکھیدن جو:

”ہر او اسم جیدے انہی راج ”می“ آندی ۽ او مونث ہوندا پر پیشوراں دے ناں یعنی پٹواری،

درزی، مائی، مائی، مائی، دھوئی، پھاری، ڈھاڈھی، بولی، موچی، جوگی، کھوچی، مرانی تے پاوی وغیرہ

ایں قاعدے دی پابندی توں باہر جن۔“

لدہہہ قاعدے دے مطابق انگریزی مہینے جنھیں دے مانویں دے اخیر ۽ ۽ ”می“ آندی ۽ مونث شاعر تیں۔ بلکہ شش سال دے سارے مہینے مذکر کیے دیں۔

ب۔ قمری سال: حرم صفر، ربیع الاول، ربیع الثانی، جمادی الاول، جمادی الثانی، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذی القعدہ، ذی الحجہ سارے مذکر جن۔

ج۔ بکری سال: ”چھپر (چیت)، وساخ (جیسا کھ)، جیٹھ (جیٹھ)، ہاڑھ (ہاڑ)، سانون (ساون)، بدراہ یا بدراں (بادھوں)، اسون (اسوج)، کتھیں (کاتیک)، منگھر (مگھر)، پودہ (پودہ)، مہماں (ماگھ)، پھگن (پھگن) سارے مذکر جن۔

4۔ ملکیں تے شہریں دے ناں: دنیا دے تمام ملکیں، براعظمتیں شہریں تے قصبیں دے ناں مذکر ہونداں جیوں جو:

الف۔ براعظمت ایشیا، یورپ، امریکا، افریقہ، انارکٹیکا وغیرہ۔

15- دن (درخت) پونے جڑی بوٹیاں (خورد پودے یا گھا):

الف- وَن: سر، نہ، کہ، نہ، اب، انار، گرجنڈ، تیل، کھگن یا ٹولھا، توت، امرود، سہانجاں، سیب، بدم، چنار، سرو، چیل (چیز)، دیار (دیوار)، کھنٹ (خروٹ)، چوک، مالے، بگتر، قاسم، پیت، نیچا، ہموں، کیلا، بویا، آڑو، لکات۔

ب- جڑی بوٹیاں: لمبغول یا لمبکول، اناس، کھڑا، دھماں، جو انہ، تلھو، چھو، کوڑتھاں (بویا)، انگو، وساد، ٹھماں، بھڑت، بھونیں، ڈنا، بھونیں، چوڑ، پڈ، بیڑا، کڑو، یلوں، ہاتھوں، جساگا، سنوار۔

16- حشرات الارض: ناگ، ٹھونہاں، مکوڑے، بل ٹنڈن (چٹنو)، ٹنڈن، چھو، ڈبٹھوں (کالے تے پیلے)، پوپت، سانے، کیڑے، بھنور، کالاے، بھوس، پھوڑ، رنڈ، کھنٹ، لال، بیک، پٹھے، کوم، کڑا، ساٹھاں، گہیرا، جاہ، نولو۔

17- عربی تے فارسی دے اولوظ جنھیں دے اخیر عجم اضافی "ہ" آندی ہ چند ہک کون سو باقی سارے دے سارے مذکر ہوندن جیویں جو نختہ، روضہ، صفحہ، پتہ، آئینہ، شیشہ۔ تے دورہ وغیرہ۔

18- اردو مصدر کن بقی آلے اول حاصل مصدر جہڑے جو "ہر تاؤ" دے وزن تے آندن مذکر ہوندن جیویں جو ہاؤ، بچاؤ، بناؤ، لگاؤ، اٹکاؤ، تاؤ، بہاؤ، بھکاؤ، رکاو، لٹھاؤ، تاؤ، ہر تاؤ، بھراؤ، گھراؤ، چھٹھاؤ، چھو، کاؤ، سلٹھاؤ وغیرہ۔

19- اردو تے سرانگینی دے اسانے کیفیت یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر عجم "چن" یا "چین" آندے او مذکر ہوندن جیویں جو: الف- اردو: بنا لین، بچکین، لڑکچین، دیوانہ پن، روکھا پن، سوکھا پن، سوندھا پن، سادہ پن، سونا پن، سیا پن، پاگل پن، سیدھا پن، نیزھا پن، شہدائین، بندی پن، عامیانہ پن وغیرہ۔

ب- سرانگینی: بلیہن، بڈھن، بلیہن، بڈھن، چھٹین، بھلین، وڈھن وغیرہ۔

20- سرانگینی دے اسانے کیفیت جہڑے جو "الف" تے مکدن مذکر ہوندن جیویں جو بھیکا، رولا، نالا، جھلا، رلا، چانا، ساڑا، جھورا، جھارا، جھیرا، جھوکا، جیرا۔

21- سرانگینی زبان دے "از" تے ممکن آلے اولوظ چند ہک دے سوا اکثر مذکر ہوندن۔ جیویں جو: اچھاڑ، اگھاڑ، اگھاڑ، اگاڑ، اٹاڑ، الاڑ، ادھواڑ، اکھاڑ، بگاڑ (بھیڑیا)، ہناڑ، پاڑ (زخم)، تاڑ (سینہ)، پچھاڑ (پچھے کا حصہ)، بچاڑ، ڈماڑ، رہاڑ، جھکاڑ، ساڑ، کاڑ، گراڑ، کراڑ، ہباڑ، کھباڑ، ماڑ، ماڑ، نواڑ، واڑ، وگاڑ، ہاڑ۔

22- مرکبات: جہڑے مرکب ڈا و افعال ہک فعل تے ہک اسم یا ڈا و اسمیں مال مل کرئیں گیا ہووے تاں اونڈیاں تے صورتان ممکن ہن۔

الف- پہلی صورت اے ہے جو مرکب دے ڈا و ہیں اولوظ ہون ہن تاں او مرکب وی مونث ہوی۔

ب- ڈوہمی صورت اے ہے جو مرکب دا پہلا اولوظ نہ کرتے ڈوہما مونث ہوی تاں و تاں او مرکب وی مونث تھئیسی تے جے کراونہ مرکب دا پہلا اولوظ ہونہ تے ڈوہما مذکر ہوی تاں و تاں او مرکب مذکر گنیا ویسی۔ ڈوہمی لوظیں وچ کہیں وی مرکب دی تذکیرہ تہ نیت دا انحصار اونہ مرکب دے ڈوہمی لوظ تے ہوندے یعنی جے کراڈوہما اولوظ ہونہ تاں او مرکب مونث ہوی تے جے کراڈوہما اولوظ نہ کراونہ تاں او مرکب مذکر ہوی۔

(سیب)، جموں، کیلا، بویا، چھوہارا، پیر، آڑو، لکات، ڈبٹھے، ہتھوں، فالے۔

ب- سیرنیاں: وتاؤں، کپا لوں، آلوں، ہتھیا، بڑا، بڑا، ٹنڈا (سپہل) تھوم، ہتھیرا، ٹیک، ہنڈ، سہانجاں۔

ج- مسالے: سوئے، سونف، جیرا، سرک، لون، لوگ۔

10- نیاریاں تے دواداروں:

الف- نیاریاں: نزلہ، زکام، ڈکھوڑا، تپ، دق، حرق، ملیریا، اچھارا، صفرا، یرقان، دمہ، اھڑنگ (فالج)، لتوہ، پھٹ، چیرا، داگ، تلوہ، نموا، سوک (خسرہ)، کنبارا (رعشہ)، پکھر (پسینہ)، پیھیرے (چپٹس)، سنے دا بخار (تپ لڑوہ) ہاں دا پچرکار (خفقان)، پاسے دا درد (ذات الصدرا) وغیرہ وغیرہ۔

ب- دواداروں: سونف، عرق، شربت، کبیر (زعفران)، نشادر، چیرہ، لمبغول، بڑوہا (کوڑتھاں)، لسوڑا، غلاب، اطر، غل، مہون، کاڑھے، جزل، اک، لیپ، دھانے، لوگ، وغیرہ وغیرہ۔

11- رنگ، ولس، گانے:

الف- رنگ: پیلا، نیلا، رتا، ساد، بگا، کالا، کھنا، پیلا، ستوماں، غلابی، سنہری، کبیری، جامنی، سلیٹی، خاکی، کرچی وغیرہ وغیرہ یا نئے معروف مال لکھینے گئے رنگ وی مذکر تھن۔

ب- ولس: بوہچھن، پٹکا، چولا، سگا، بوجھیا، کھیا، بٹکماں یا بٹنی، رمال، کبیل، ڈبٹھا، بھڑ، ڈھسہ، وہاناں یا سراناں، تول یا گد بیا، نالا، دستا، کوٹ، کلاہ، چھاماں، کچھا، کھسہ، گون، اہنگا، بھراک، اگلیا، گکھرا، برقدہ، سلارا، سوبا، بھلا، صافا، بوٹ وغیرہ وغیرہ۔

ج- گانے: نکا، چندر، تاج، تھیلیا، متوالا، بنیان، توہید، وال، بند، گلپ، کنڈا، پوپا، بولا، بنکس، لوگ، کانے، جھکے، جھاپے، کٹ، بندے، بکھ، ڈھیدو، ناگس، چھلا، بند، وڑھا، بندڑا، پنچہ، نمرو، کنگن، چوڑا، کڑا، پھونے، ہاڑو، بند، برسلیٹ، لاکٹ، گلو، بند، ہار، کٹ ماٹھا، ڈھولہ، تپا، تارا، چندرن، ہار، کڑے، لچھے، رتھول، ہڑوڑے، پونے، کھگھرو، بھورے، آٹوٹ۔

12- زناور (جنگلی جانور)، ڈنگر (پالتو جانور):

الف- زناور: شیر، ہاتھی، لومہ، گدڑ، نمبر، کورپٹ، ڈھوئی، ڈنگا، (چرخ)، سنوریا، چٹاماں، سیر، ہرن، گڈ (پھاڑی بکرا)، کتا، بچھ، بھولوں، جاہ، چٹا، سسار، سلھا، جنگلی ہلا، جنگلی بھینسا، زرافہ، زبیرا، پاڑھا، ہارھا، سلگھا۔

ب- ڈنگر: اٹھ، ہیرا، گھوڑا، گڈ، انہ، ڈنپ، چھلا، لیلیا، توڈا، کھٹا، یا کھٹوڑا، وچھا، بک، گگرا یا گگر، بگگرا۔

13- جتے دے لگ: وال، تاں، ٹوٹن، سر، متھا، بھیا، کن، تک، بھرتھ، ٹنٹے، کھونے، آکھن دے آنھیں یا آکھن دے ڈبٹھے، منہ، تھوڈ، ڈند، موڑھے، ڈولے، تاڑ (سینہ)، ہاں (دل)، زبیرا (جگر)، پتا، پھوڑ، ہنڈکا، بھڑ، چوٹھاں، گوڈے، گے، ہتھ، پیرا، انگوٹھے، ہنوں، کٹ، ہنڈ، دان (بلبہ)، انگلیں دے ڈوٹھن، ڈوٹھ، ہنوں، سگھ، چم۔

14- جنساں (اناج): اسوں، بھو، جل، ہنڈ، چھولے (پٹھے)، کماند (کنا)، بٹنگ، چاول، چنیاں، سوکھا۔

چلتیر چلتیرس چلتیریاں رعتڑیاں
 کوڈل کوڈیس کوڈیاں رعتڑیں
 9- انجھیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر ج الف، ہ یا ی نہ ہووے تاں وت انھیں دی جمع بناون ساگے انھیں دے اکوں یا ئے معروف ”می + نون غنہ (یں)، یا الف + نون غنہ (اں) داودھارا کیتا ویندے۔ ڈوہائیں طرقتیں مال بنائی وچنی آلی جمع درست گئی ویندی ہ۔

نوٹ: اسے گلاہ گنڈھ بھن آلی جوئی واحد مونث اسم انجھاں کا نیجی جیدی جمع مال بنائی وچ سگے۔

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
آدھل	آدھلیں	آدھلاں	ڈوہی جمع	آفتیں	ڈوہی جمع
آہر	آہریں	آہراں	آدر	آدریں	آدراں
ارک	ارکیں	ارکاں	بعل	بعلیں	بعلوں
بھل	بھلیں	بھلاں	بھوک	بھوکیں	بھوکاں

ب: واحد مذکر اسمیں کون جمع بناون دے طریقے

1- انجھیں واحد مذکر اسم جنھیں دے اخیر ج الف یا ہ یا ئے ہوز (د) آندی ہ تاں وت اوہ الف یا ”ہ“ کوں حذف کر کے باقی دے اکوں یا ئے مجہول (ے) داودھارا کر ڈتا وے تاں جمع بن ویندی ہ جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
آرا	آرے	آسرا	آسرے	اُپکا	اُپکے
بھورا	بھورے	پھکا	پھکے	جالا	جالے
رگیلا	رگیلے	گپتا	گپتے	گدھا	گدھے

2- انجھیں اسمائے مذکر جنھیں دے اخیر ج ”الف + نون غنہ“ (اں)، آندے انھیں دی جمع بناون ساگے انھیں دی ”اں“ کوں حذف کر کے باقی دے اکوں یا ئے مجہول (ے) + نون غنہ (یں) داودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
اتاناں	اتانیں	اکونہاں	اکونہیں	اوجھاں	اوجھیں
بھرناں	بھرنیں	بھکانواں	بھکانویں	پہاں	پہاں
بیرناں	بیرنیں	پھونکاں	پھونکھیں	نڈاواں	نڈاواں

3- بعض انجھیں واحد مذکر اسم جنھیں دے اخیر ج ”الف“ آندے پر انھیں دی جمع ٹیڈی ہونیں انھیں دے ”الف“ کوں یا ئے مجہول ”ے“ جیویں بنایا ویندا جیویں جو:

چوکی چوکیاں داہڑیاں ڈوری ڈوریاں سجاگی سجاگیاں
 5- انجھیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر ج ”ان“ آندی ہ انھیں دی جمع بناون ساگے انھیں دے اکوں یا ئے معروف ”می + نون غنہ (یں) داودھارا کر ڈتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
آدھنی	آدھنیں	بھنگی	بھنگیں	جھنی	جھنیں
بھنی	بھنیں	سردوں	سردوںیں	آلسنی	آلسنیں
فتورن	فتورنیں	اولگن	اولگنیں	پھوتن	پھوتنیں
قیدرن	قیدرنیں	مانن	ماننیں	موڈن	موڈنیں

6- انجھیں واحد مونث انسانی رشتے تے واحد مونث جانداریں دے مال جنھیں دے اخیر ج یا ئے معروف ”می“ آندی ہ انھیں دی جمع بناون ساگے انھیں دی یا ئے معروف حذف کر کے یا ئے فحقی الصوت + الف + نون غنہ (یاں) داودھارا کر ڈتا ویندے تے باقی دے اکوں ”یا“ یا ”اں“ دا اضافہ کیتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
دھی	دھییاں	مانی	مانیاں	چاچی	چاچیاں
ڈھگی	ڈھگیاں	رن	رناں	پوتری	پوتریاں
دہی	دہیاں	ڈاچی	ڈاچیاں	بھنی	بھنیاں
گھوڑی	گھوڑیاں	ماسی	ماسیاں	بھری	بھریاں

7- انجھیں اسمائے جمع جوے جو مونث ہون انھیں دی جمع بناون ساگے انھیں دے اکوں ”اں“ داودھارا کر ڈتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
تیند	تینداں	بھت	بھتاں	انجمن	انجمنان
پوی	پویاں	جماعت	جماعتاں	واگ	واگیاں
لودھ	لودھاں	منڈلی	منڈلیاں	کچھری	کچھریاں

8- بعض جمع مونث اسمیں دی مزید جمع (جمع الجمع) بنائی وچ سگدی ہ۔ جہڑی جو سرانگینی زبان جی مستعمل دی ہے تے پیند دی کیفیت ویندی ہ۔:

واحد	جمع	واحد	جمع
آنھلیں	آنھلیاں	پانول	پانولیں
آنھلیں	آنھلیاں	پانول	پانولیں

چھوٹے چھوٹے لوظ ہجڑے جو ڈوائیں دے درمیان گناڑھے واکم ڈیوں حرف ربط سہ یندن۔ ہجڑے جو اے یں:

سرائیکی حرف ربط: وا، دی، دے، دیاں، کوں، تے، آتے، کنوں، کنیں، مال۔

اردو حرف ربط: کا، کی، کے، کی، کو، پر، سے، سے، ساتھ۔

سرائیکی حرف ربط: کن، تیں، تیں، توئیں، وچ، وچوں، کنوں، لیوں، کیسے۔

اردو حرف ربط: سے، اور، تک، تک، میں، میں، سے، سے، کے لئے، کے لئے۔

الف۔ واحد اسمیں دے اکوں حرف ربط دے گا غڑھے مال اسمیں دے عددی حالت وچ تبدیلی:

۱۔ اسمیں واحد مذکر اسم جنھیں دے اخیر وچ "الف" یا "ہ" آندی و اسمیں دے اکوں جے کڈھیں اتے ڈے تے گئے حرف ربط وچوں گئی حرف آونجے تاں وت اسمیں واحد مذکر اسمیں کوں جمع وچ بدل ڈے بندے۔ یعنی اسمیں دے اخیر الف یا ہ کوں حذف کر کے باقی دے اکوں یاے جمبول (ے) دا ودھارا کر ڈے بندے۔ جیویں ستے ڈتیں گئیں مثالیں کونوں واضح تھیندے۔

تلفظ جملے	درست جملے	تلفظ جملے	درست جملے
۱۔ چھوکراد ابھرا	۱۔ چھوکرے دا ابھرا	۲۔ چھوکرادیاں جگھاں	۲۔ چھوکرے دیاں جگھاں
۳۔ بڈھا دے ڈند	۳۔ بڈھے دے ڈند	۴۔ کھڑا دی پوڑ	۴۔ کھڑے دی پوڑ
۵۔ گابا کوں بدھ چا	۵۔ گابے کوں بدھ چا	۶۔ کھڑا تے بہتھی	۶۔ کھڑے تے بہتھی
۷۔ چھوکراد کوٹھا آتے پٹھے	۷۔ چھوکراد کوٹھے آتے پٹھے	۸۔ لوٹا کنوں کھٹاں بارا	۸۔ لوٹے کنوں کھٹاں بارا
۹۔ روزہ مال کوڑ نہ مار	۹۔ روزے مال کوڑ نہ مار	۱۰۔ بڈھڑا تیں روٹی پچا	۱۰۔ بڈھڑے تیں روٹی پچا
۱۱۔ گھڑا وچ پانی بھر	۱۱۔ گھڑے وچ پانی بھر	۱۲۔ گھڑا وچوں پانی پا	۱۲۔ گھڑے وچوں پانی پا
۱۳۔ مردہ کیس کن گھن آ	۱۳۔ مردے کیس کن گھن آ	۱۴۔ رندہ دا بچل	۱۴۔ رندے دا بچل

۱۵۔ چو بارہ کنوں ملتان تیں ۱۵۔ چو بارے کنوں ملتان تیں ۱۶۔ چرکھے دے ڈوھرے

۲۔ اسمیں واحد مذکر اسم جنھیں دے اخیر وچ "الف" یا "ہ" نہیں آندی تے اے اسم واحد تے جمع دی حالت وچ بکوں جنھیں

ہوندن جے کڈھیں اسمیں دے اکوں اتے ڈے تے گئے حرف ربط وچوں کوئی بک حرف ربط آونجے تاں وت اسمیں

دی عددی حالت وچ گئی تبدیلی واقع نہیں تھیندی۔ جیویں جو ستے ڈتیں گئیں مثالیں کونوں واضح تھیندے۔ اتھل دا

پندھ ۲۔ گھر دیاں ستر ۳۔ آلوں دے پڑا گھے ۴۔ ٹینک دیاں ولھاں ۵۔ اٹھ کوں گھا سٹ ۶۔ اٹھ تے کجاوا

رکھ ۷۔ مٹ وچوں جگ بھر ۸۔ چھیر تے نہ چڑھ ۹۔ گھرتیں ڈاؤنچ ۱۰۔ مرد کنوں امداد منگ ۱۱۔ چھوہر کیس کتاباں

گھن ۱۲۔ ڈبھوں مال نہ کھپے ۱۳۔ مالی کیسے روٹی گھن آ ۱۴۔ گھروچ پند ۱۵۔ سکول توئیں وچ ۱۶۔ رچھو کوں بول

گھت۔

الف۔ رشے: ابا، بھرا، پھچھا وغیرہ۔

ب۔ غیر زباناں دے اسم: دریا، بھرا، بہا وغیرہ۔

4۔ سوانے اسمیں مذکر اسمیں دے جنھیں دے اخیر وچ "الف" یا "ہ" آندی و باقی سب اسماء دی واحد تے جمع دی صورت کونوں

جنھیں ہوندی و۔ جیویں جو روزی، بیلی، گھر، گلاس، در، لڈو، تاش، بل، ڈاند، اٹھ، رچھ، رچھ، پھل، پھل، آکھوں،

آتھر، چار، اڈم، ازار، اسمان، اک، امب، انگار، اچھاڑ، بزار، باز، اوچھ، ہانغوں، کھار، بھاجو، پاند، پھر، ڈنب، سیر،

سینھوں، سب، دلان، گر، کونج، کلب وغیرہ۔

البتہ بعض حرف ربط آونجین مال واحد مذکر اسماء دی جمع دی صورت بدل و بندی و ورنہ اتے ڈتیں گئیں صورتیں کونوں علاوہ

خاص جمع دی فرض مال جو یاں وی تبدیلیاں تھیندیں او صرف مونث اسماء وچ ای تھیندیں۔ جیکرا اسمیں واحد مذکر اسماء دی ہر و بھر و جمع

بنائوی مقصود ہونے وچ جنھیں دی جمع نہیں ہندی تاں وت واحد مذکر اسم کونوں پہلوں درج ذیل لوظ بطور سالیقے لاؤئیں پوندن۔ بک

کونوں ودھیک کتری دے لوظ مثلاً ڈو، چار، چھی، اٹھ، ڈا، وغیرہ۔ کئی، کھٹاں، چند، بعض، سب، سبھ، سبھو، سبھناں، سبھنیں، کل،

کیے، یکڑاں، یکڑیں، سارے، ہوں، ہوں سارے تھولے، ہوں تھولے تھولے تھولے، کچھ تھولے ہوں، ادھ پچھدھے،

ورلے ورلے گھٹوں گھٹ، وچوں ودھ وغیرہ۔ مثال دے طور تے: ڈو ڈاند، چھی ڈند، ڈا اٹھ، کئی اک، چند آدمی، بعض نمب، سب

ڈر، سبھ لڈو، سبھو اسمان، سبھناں یا سبھنیں گھر، کل ڈاند، کیے رچھ، یکڑاں یا یکڑیں اٹھ، سارے بزار، ہوں ڈنب، ہوں سارے

آدی تھولے اٹھ، ہوں تھولے تھولے تھولے تھولے، کچھ، یا تھولے ہوں گھر، ادھ پچھدھے آکھوں، ورلے ورلے آدی،

گھٹوں گھٹ لوک، وچوں ودھ کلب وغیرہ وغیرہ۔

5۔ تمام دھاتاں دے ناں واحد ہوندن: چاندی، سونا، چن، براماں، قلعی، کس، لوہا، پارہ، کندھک وغیرہ۔

6۔ فصلاں جنھیں دے ناں جمع کیلئے ہوندن: مٹر، پنے، جو، جل، وگل، منگ، بڑبوڑے، ہندو لے، موٹھ۔

7۔ فصلاں جنھیں دے ناں واحد کیلئے ہوندن: کنگ، جو، رہا، جھری، سری، اسوں، کئی، مانہ، موہری، قوم، سورج، کھٹی،

آہور، سو یا تین، کنا۔

8۔ کچھ واحد لوظ ہجڑے جو جمع ہو لے و ہندن: بھاگ، لیکھ، نصیب، کچھنی، کر تو ت، درشن، اوسان، ہوش، دستخط، کرم،

کمال۔

9۔ کچھ جمع لوظ ہجڑے جو واحد ہو لے و ہندن: خیرات، رعایا، آفاق، اسامی، ظلمات، کرامات، مواد، القاب، بقایا،

کائنات، خرافات، اصول، اراضی، اخلاق، اخبار، واردات، تحقیقات، اسباب، اوقات، جوالات، اولاد، اشراف، جو، انوار، اسرار،

اوزار، احوال، منافع، اسلحہ، ہوائی، زوار، وغیرہ۔

10۔ حرف ربط دے گا غڑھے مال اسم دی عددی حالت وچ تبدیلی:

حروف ربط: اسمیں چھوٹے چھوٹے لوظ ہجڑے جو بک لوظ اکہیں ڈو جسے لوظ مال تعلق ظاہر کرن یا ڈو جسے لوظیں وچ اکہیں

و غیر وہ غیر دی "ان" کوں "یس" نال بدل ڈویندے۔

ب۔ جمع اکمیل دے اگوں حروف ربط دے کاغذ ہے تے انھیں دی عددی حالت و جمع تبدیلی:

- 1- اکمیل جمع مذکر اسم جنس دے اخیر و جمع یائے جمہول "ے" آندی ہنیکرا نہیں دے اگوں گئی حرف ربط آونجے تاں انھیں دے اگوں "س" یعنی ہمزہ + نون غنہ یا "ان" داودھارا کر ڈویندے۔ تے یائے جمہول دے اتے ہمزہ کھت ڈویندے۔ چھوکرے کون چھوکرئیں یا چھوکرئیاں، وڈے کون وڈکیں یا وڈکیاں، چھوٹے کون چھوٹئیں یا چھوٹیاں مندرہ کون مندرہئیں یا مندرہئیاں وغیرہ وغیرہ۔
- 2- اکمیل اسم جنس دے واحد جمع کوں جنھیں ہوندن انھیں دے اگوں ہنیکرا گئی حرف ربط آونجے تاں انھیں دے مال "یس" یا "ان" کڈھ ڈویندے۔ گھر کون گھرئیں یا گھراں، شہر کون شہراں یا شہرئیں، ڈنڈ کون ڈنڈاں یا ڈنڈئیں، مرد کون مرداں یا مردئیں وغیرہ۔
- 3- اکمیل جمع مؤنث اسم جنس دے اخیر و جمع "ان" آندی ہنیکرا نہیں دے اگوں گئی حرف ربط آونجے تاں و ت انھیں دے مال "یس" کڈھ ڈویندے۔ تے ہنیکرا جمع مؤنث دے اخیر ی "ان" کون پیلے یائے معروف آونجے تاں و ت اوندی "یاں" کون (ہمزہ + یائے معروف + نون غنہ) یعنی "ئیں" تبدیل کر ڈویندے جیویں جو کرئیاں کون کرئیں و جمع، عورتاں کون عورتئیں، عمارتاں کون عمارتئیں، بدھاں کون بدھئیں وغیرہ وغیرہ۔
- 4- اکمیل اسم توڑے جو مؤنث ہون یا مذکر ہون جنھیں دے اخیر و جمع "اوا" یا "ون" ہووے انھیں دے اگوں حرف ربط آون سیتی انھیں مال (ہمزہ + یائے جمہول + نون غنہ) یعنی "ئیں" کڈھ ڈویندے۔ جیویں جو: آون کون آونئیں، کانگو کون کانگوئیں، اتھر کون اتھرئیں، بازو کون بازوئیں، ہانوں کون ہانوںئیں وغیرہ۔
- 5- سرائیکی مصادر متعدی کون بنائے گئے اسم مفعول جنھیں دے اخیر و جمع "ان" آندی ہنیکرا نہیں دے اگوں حرف ربط آون سیتی انھیں دی "ان" کوں "یس" و جمع بدل ڈویندے۔

مصدر	اسم مفعول	تبدیلی	مصدر	اسم مفعول	تبدیلی
بلھاوون	بلھاواون	بلھاویں	اچھاوون	اچھاواون	اچھاویں
بھواون	بھواواون	بھواویں	پکاوون	پکاواون	پکاویں
بھکاوون	بھکاواون	بھکاویں	اسارون	اساراون	اسارویں

- 6- اردو دے اساتے خاص، القاب، یا عہدے جنھیں دے اگوں گئی حرف ربط آونجے تاں انھیں و جمع گئی تبدیلی واقع نہیں تھیدی۔ مثلاً ملا، خلیفہ، خواجہ، آقا، غامبرزا، رانا، سودا وغیرہ۔ تے سرائیکی زبان و جمع انھیں دے اگوں یائے جمہول "ے" داودھارا کر ڈویندے یعنی انھیں کون خلیفے، خواجے، آقے، آغے مرزے، رائے تے سووے و جمع بدل ڈویندے۔
- 7- ہندی لوظ ہرے جو خاص سنسکرت دے ہن جیویں جو گھنا، سبھا، پوجا، بھاشا، جٹا، چٹا، ستلا، داتا، مالا، میا، تاجا، پتا، بیسوا،

- 3- بعض اکمیل ہنریائی ناں جنھیں دے اخیر و جمع "الف" یا "ہ" آندی ہنیکرا نہیں دے اگوں گئی کب حرف ربط آونجے تاں انھیں دے "الف" یا "ہ" کون حذف کر کے یائے جمہول "ے" داودھارا کر ڈویندے جیویں جو تے ڈتئیں گئیں مثالیں کون واضح تھیندے۔

کلمہ جمع	دوست جمع	کلمہ جمع	دوست جمع
۱۔ مدینہ دا پندہ	۱۔ مدینے دا پندہ	۲۔ آگرہ دی بادی	۲۔ آگرے دی بادی
۳۔ کونہ دیاں گلیاں	۳۔ کونے دیاں گلیاں	۴۔ مکدی رات	۴۔ مکے دی رات
۵۔ کلکتہ دے لوک	۵۔ کلکتے دے لوک	۶۔ ہوا کون ملتان تیں	۶۔ وے کون ملتان تیں
۷۔ کوہ پوچوں لکھ	۷۔ کوہ پوچے لکھ	۸۔ لٹو اتیں وچ	۸۔ لٹوے تیں وچ
۹۔ ریتڑ ہال دل لگ گئی ہ	۹۔ ریتڑ ہال دل لگ گئی ہ	۱۰۔ منگلو ٹھہرے کیتے ڈی رنگ	۱۰۔ منگلو ٹھہرے کیتے ڈی رنگ

- 4- سنسکرت دے ناں جنھیں دے اخیر و جمع "الف" یا "ہ" آندی ہنیکرا نہیں دے اگوں گئی کب حرف ربط آونجے تاں و ت انھیں باوجود انھیں دی عددی حالت و جمع گئی تبدیلی واقع نہیں تھیدی جیویں جو تے ڈتئیں گئیں مثالیں کون واضح تھیندے۔ ۱۔ جٹا دا پانی ۲۔ گنگا دی ریت ۳۔ مٹھرا دے مندر ۴۔ ہالیہ دیاں چوچیاں ۵۔ گیا کون قحرا تیں ۶۔ اگر تہ تو تیں ۷۔ ایوہیا مال ۸۔ تڑ بوا وچ ۹۔ داتا دی گری۔

- 5- بعض انھیں زبانیں دے شہریں، ملکیں، دریاویں تے پہاڑی دے ناں قاعدہ نمبر 1 کون مستثنی ہن۔ مثلاً امریکا، افریقہ، برطانیہ، موریتانیہ، برما، پرشیا، بخارا، صنعا، سینا، صفا، مروا، انڈونیشیا، جکارٹہ وغیرہ وغیرہ۔

- 6- ہنیکرا کون واحد مؤنث اسم دے اگوں کوئی حرف ربط آونجے تاں اوندی عددی حالت و جمع گئی تبدیلی واقع نہیں تھیدی جیویں جو: ۱۔ گجاں دا وچھا ۲۔ چھڈ دے تھن ۳۔ ڈاچی دی مہار ۴۔ رومی دیاں چٹیاں ۵۔ کھٹ تے ہر ۶۔ کتی کون پرے لکھ ۷۔ رچھائی وچوں استرا کڈھ ۸۔ بھوٹی مال کھڑا نڈر ۹۔ پانی کچی تو تیں آگے ۱۰۔ بھابی کیلے سبزی کپ ۱۱۔ پٹی کون ندمار ۱۲۔ تھدی دھار کڈھ۔

- 7- اکمیل اسم جنس دے اخیر و جمع "ان" ہووے انھیں دے اگوں ہنیکرا کوئی حرف ربط آونجے تاں انھیں دے "ان" کون "یس" و جمع بدل ڈویندے۔ جیویں جو: ہونہاں کون ہونہئیں، سوہناں کون سوہنئیں، اہاناں کون اہانئیں، پراہاں کون پراہانئیں، ایویں ای، سیانا، بگھناں، مندرہناں، ٹوہناں، تھناں، پھوٹاں، پھوٹاں، ٹڈناں، چوٹاں، بدھناں، ڈٹھناں، اگوہناں، مینناں، مینناں، مہرناں، کھینڈناں وغیرہ وغیرہ کون "یس" نال بدل ڈویندے۔

- 8- کھتری دے لوظ (جنھیں کون قطاری اعداد آکھنیا ویندے جیویں وضاحت اکون آبی) جنھیں دے اخیر و جمع "ان" آندی ہنیکرا حرف ربط دے آون نال انھیں دی "ان" کون "یس" نال بدل ڈویندے جیویں جو: بچواں کون بچویں، جیواں کون جیویں، ایویں ای ستواں، اٹھواں، مانواں، ڈیواں، یارواں، ہارواں، تیرواں

حرف ربط ”نے“ اور استعمال ضروری تھی ورنہ ہاں اور مصدر متعدی شمار تھیں۔ ”نے“ اور ”وہ“ اور ضروری نہ ہوئے ہاں اور مصدر لازم لگتا ویسی۔ مثال دے طور پر ”ارو دے ڈو و مصدر کھانا۔ تے دوڑا گھنڈے ہے۔ کھانا کونوں ماضی مطلق کھایا۔ تے دوڑا کونوں دوڑا ایسی۔ کھایا کونوں ماضی مطلق واحد غائب ”اس نے کھایا“ تے دوڑا کونوں ”وہ دوڑا“ تھیں۔ لہذا ”اے“ آکھیا ویسی جو کھانا مصدر متعدی ہوتے دوڑا مصدر لازم ہ۔ کیوں جو کھانا مصدر کونوں ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ہوج فاعل ”اس“ دے بعد حرف ربط ”نے“ اور استعمال تھئے جڈاں جو دوڑا مصدر کونوں ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ہوج فاعل ”وہ“ دے بعد حرف ربط نے اور استعمال نہیں تھیا۔ بے کسر ایسی زبان دے مصادر کھاون تے تھیں گھنڈے۔ جن تے انھیں کونوں ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب بنائے و جن تے او کھرا ایسی تھیں۔ ”اونہ کھادا“ تے ”اونہ کھایا“ لہذا ”اے“ کھایا کونوں معلوم ہے تھیا جو اردو دی فاعلی ضمیر ”اس“ دی جاتے سراہنگی دی فاعلی ”اونہ“ استعمال تھیندی ہ۔ تے ”اونہ“ دے بعد ”نے“ اور استعمال نہیں تھیندی۔ ایسی ای ڈو جھے مصدر دی گردان ہوج اردو دی فاعلی ضمیر ”وہ“ دی جاتے سراہنگی دی فاعلی ضمیر ”اونہ“ اور ”وہ“ ویدی ہ۔ اس لہذا مثال کونوں اے کھاندا تھیا گئی ہ جو اردو دے فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ہوج ”اس نے“ ورتیندے۔ تے سراہنگی زبان ہوج اوندی جاتے ”اونہ“ استعمال تھیندی تے ”اونہ“ دے بعد حرف ربط ”نے“ دی گئی گھنڈا کس باقی نہیں رہندی۔ ثابت اے تھیا جو اردو زبان دے متعدی مصادر دی سہان فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ”اس نے“ دے مال جڈاں جو سراہنگی ہوج ”اونہ“ مال کیتی ویدی ہ۔ اے کھاندا وی یاد رہوے جو اردو ہوج حرف ربط ”نے“ اور استعمال نہ صرف فعل ماضی مطلق ہوج تھیندی بلکہ ماضی دے تمام افعال ہوج تھیندی۔ پر سراہنگی زبان ہوج ”نے“ اور استعمال قطعاً ممنوع ہ۔

15۔ سراہنگی دے گھے (یعنی لگنے ہوئے) حروف ربط:

الف۔ مصادر کونوں معروف (لازم یا متعدی) تے حرف ربط ”ے“ یعنی (کن، کونوں، کتیں، ناون واطریقہ) مصدر کونوں فعل ماضی مطلق بنا کر کیں اوند ”انجری الف“ حذف کر ڈو ویدے تے باقی دے اگوں ”ہمزہ + یا + معرف + نون غنہ“ یعنی (پس) اور دھارا کر ڈو ویدے جیویں جو:

جملہ	معنی
۱۔ ڈھنڈیں سک نہیں ہندی	۱۔ دیکھنے سے چاہت ختم نہیں ہوتی
۲۔ کھانڈیں رح نہیں تھیندی	۲۔ کھانڈے سے سیری نہیں ہوتی
۳۔ رکنڈیں غم نہیں ہنڈوا	۳۔ رونے سے غم ختم نہیں ہوتا
۴۔ پچھاڑوں ہنگنڈیں ویر نہیں ہندا	۴۔ (کسی کے) گھر کے پیچھے پاخانہ کرنے سے پیر پورا نہیں ہوتا
۵۔ تھنڈیں پندہ نہیں ہنڈوا	۵۔ رکنے سے سفر نہیں کتا
۶۔ کھلڈیں واس نہیں ملدا	۶۔ پینے سے منہ بند نہیں ہوتا
۷۔ کھنڈیں رت نہیں آندی	۷۔ ذبح کرنے سے (اس کا) خون نہیں آتا

- پروا، پچھو اور غیرہ دے اگوں بے کس حرف ربط آونہ تے ہاں انھیں لولیں دی عددی صورت ہوج کئی تبدیلی واقع نہیں تھیندی۔
- 8۔ عربی دے سر حرفی لوظ جیویں جو ربا، ربا، دعا، جیا، عبا، زبا، ہوا، بلا، ہوا، صفا، غذا، اشا، راجسا، اجزا، جفا، وفا، جلا، ادا، خلا، بقا وغیرہ ایسی عربی دے سر حرفی کونوں زیادہ حروف آلے لوظ انھیں دے اخیر ہوج الف آندے مثلاً تنسا، انخفا، انشا، انشا، افتزا، اقتضا، ابتدا، انتہا وغیرہ دے بعد بے کس حرفی حرف ربط آونہ تے ہاں اے لوظ ہنڈی عددی حالت تبدیل نہیں کریندے۔ مثال دے طور پر تے جیا کونوں، دو انال، زنا کونوں، دو لوچوں، ابتدا کونوں، تمنا دے وغیرہ وغیرہ۔
- 9۔ انجھیں مذکر اسم جنہیں دے اخیر ہوج یا نے جہول آندی ہ بے کس انھیں دے اگوں گئی حرف ربط آونہ تے ہاں انھیں دی عددی حالت تبدیل نہیں تھیندی جیویں جو چھو کرے دی ویتھے دا، کتے دے، ہنڈے دیاں، کھڑے تے، لوٹے وچ، گھڑے وچوں، رستے کونوں، ہڈھڑے سال، مردے کیپتے، روزے مال وغیرہ وغیرہ۔ انھیں کون قواعد نمبر 1 دے مطابق لکھنا وچ سگدے (ڈیکھو قواعد نمبر 1)
- 10۔ انجھیں اسم توڑے جو مذکر ہوں یا مؤنث ہوں۔ تے انھیں دے اخیر ہوج ”آ“ آندی ہ انھیں دے اگوں بے کس حرفی ربط آونہ تے ہاں انھیں دی عددی صورت نہیں بدلی۔ جیویں جولدہ دا، لڈو دی، لڈو کونوں، لڈو مال، لاڈو دا، لاڈو دے، ہنڈو دا، ہنڈو دی، ہنڈو دیاں، ہنڈو کونوں، ڈاکو کونوں، ڈاکو مال، جاو وچ۔ قواعد نمبر ۴ دے مطابق وی انھیں کون لکھنا وچ سگدے (ڈیکھو قواعد نمبر ۴)۔
- 11۔ اے کھاندا گنڈہ ہنڈی آلی ہ جو حرف ربط ”نے“ جہو اور اردو زبان ہوج مستعمل ہ۔ سراہنگی زبان ہوج مستعمل کا نہیں۔ مثال دے طور پر تے:

اردو جملہ	سراہنگی جملہ	اردو جملہ	سراہنگی جملہ
۱۔ دو آنے کا مکیا	۱۔ دو اکم کیپتے	۲۔ گھوڑے نے لات ماری	۲۔ گھوڑے لیت ماری ہ
۳۔ پینے نے دو دھ پیا	۳۔ ہال کھیر پیپتے	۴۔ کتے نے کاٹ کھایا	۴۔ کتے پٹ گھدے
۵۔ مٹی نے چو با پکڑا	۵۔ مٹی چو با پکڑے	۶۔ مرغی نے انڈا دیا	۶۔ گڑا انڈا ڈتے
۷۔ ہنڈرنے ڈاس کیا	۷۔ ہنڈرنچھے	۸۔ خدا نے اسے بخش دیا	۸۔ خدا اوکوں بخش ڈتے

اے ڈھانڈے جو ساڈے سراہنگی لکھاری ہنڈیں لکھتیں ہوج اردو واگوں فاعل دے بعد حرف ربط ”نے“ اور خوب استعمال کریندے جہو قطعاً درست کا نہیں یا رے جو دو قدیم ہوج اردو زبان ہوج وی ”نے“ اور استعمال کا نہیں ہا۔ جڈاں جو سراہنگی لکھاری ڈھنڈے کھنڈے ہنڈیں تحریریں ہوج ”نے“ کون بہر حال ڈھنڈی گھڑن۔ کیوں جو اسان لیکر دے فقیر جو ہیں۔ اے کھاندا یاد رکھن آلی ہ جو اردو زبان ہوج حرف ربط ”نے“ اور استعمال صرف لازم تے متعدی افعال کون ہک ہنڈے کونوں نشا برکرن تے وکھو کھ کرن کیپتے تھیندی۔ سو کھ لولیں ہوج لہذا کھاندا وی وضاحت کھرا وی کیپتے وچ سگدے ہوج لازم مصدر تے متعدی مصادر دی سہان کیپتے انھیں مصادر کونوں ماضی مطلق بنا کر کیں گردان کیتی وچے ہاں بے کس ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ہوج فاعل دے بعد

- ۸۔ مغزوں کہہ دوں
۹۔ پندھوں جی نہیں بھدا
د۔ ماضی قریب تے ”حرف ربط تے“

- ۸۔ کندھے سے اتر جا (یعنی بوجھ نہ بن)
۹۔ سفر سے خلاصی نہیں ملتی

جملہ

معنی

- ۱۔ غموں نے مارا ہے
۲۔ اپوں نے لونا ہے
۳۔ غیروں نے برباد کیا ہے
۴۔ نیند نے تباہ کیا ہے
۵۔ صورت نے پیٹھ کر دکھا ہے
۶۔ سلیقے نے پیٹھ کر دکھایا ہے
۷۔ غیروں نے خوب بدنام کیا ہے
۸۔ مرغی نے انڈے دیئے
۹۔ دوستوں نے خوب دھوکے دیئے ہیں
۱۰۔ دشمنوں نے اپنے نشانے پر دکھا ہے

- ۱۔ غمیں مارینے
۲۔ نہیں لپے
۳۔ اوپر نہیں مٹھے
۴۔ نندریں اجاڑنے
۵۔ صورت پہ ڈٹھے
۶۔ کیرت پہ کھاوے
۷۔ غیروں پر نہیں پاؤں
۸۔ گلزارے ڈٹے
۹۔ سنگتیں مار سائے
۱۰۔ دشمنیں پھینے

ر۔ مختلف حروف ربط (میں، سے، پر، کو، نے) یعنی (وج، کن، مال، اتے کوں) دا استعمال:

جملہ

معنی

- ۱۔ کندھیں لپیا ڈے
۲۔ گھڑیں ہتھ نہ مار
۳۔ توریں جھلکا گھت
۴۔ تھو نہیں روئیاں سٹ
۵۔ سنگتیں راند نہ کر
۶۔ جو گئیں پڑ نہ پو
۷۔ بارہنیں غلامیں جھنگا سٹ
۸۔ دھیریں ہتھ نہ چھینیں ہتھ
۹۔ پتریں باجھ نہ دکھان
۱۰۔ دھیاں باجھ نہ سو بھ
- ۱۔ دیواروں کو لپیا پوتی کر
۲۔ بلوں میں ہاتھ مت ڈال
۳۔ توروں میں آگ جا
۴۔ تھویوں پر روئیاں پکا
۵۔ سانپوں کے ساتھ مت کھیل
۶۔ جو گیوں سے واسطہ نہ رکھ
۷۔ بارہ غلاموں کے ہونے کے باوجود گھر برباد ہوا
۸۔ نہ تو بیٹیوں کے ہاتھ لگا اور نہ ہی بیٹیوں کی اولادوں کے ہاتھ لگا
۹۔ بیٹوں کے بغیر کوئی رونق نہیں
۱۰۔ بیٹیوں کے بغیر کوئی کامیابی نہیں

- ۸۔ ڈتیں تھوڑئیں پوندی
۹۔ پنیں کچھ نہیں ہندی
۸۔ دینے سے (دولت) کم نہیں ہوتی
۹۔ مانگنے سے بھوک نہیں جاتی

ب۔ مصادر متعدی تے حرف ربط ”تے“ یعنی (کن، کتوں، کنیں، مال، بناوون دا طریقہ: جز الف پیشہ ڈتے گئے طریقے کوں درمیا و بندے۔

جملہ

معنی

- ۱۔ رو کنیں رک وچ
۲۔ کھلائیں نہیں کھلدا
۳۔ رو انیں رو ڈ بندے
۴۔ اٹھائیں نہیں اٹھلدا
۵۔ کھلائیں نہیں کھلدا
۶۔ دغا انیں نہیں کھلدا
۷۔ سنا انیں کیا تھیندے
۸۔ وسائیں وس پوساں
۹۔ مٹائیں نہیں مٹدا
۱۰۔ مٹیں مٹ و بندے
۱۱۔ دینیں ول پوسی
۱۲۔ دینیں وچ پوسی
- ۱۔ روکنے سے رک جا
۲۔ ہسانے سے نہیں بنتا
۳۔ رلانے سے رو پڑتا ہے
۴۔ اٹھانے سے نہیں اٹھایا جاتا
۵۔ بھولنے سے نہیں بھولتا
۶۔ بانٹنے سے ختم نہیں ہوتی
۷۔ سنانے سے کیا حاصل
۸۔ بسانے سے بس جاؤں گی
۹۔ مٹانے سے نہیں مٹتا
۱۰۔ مٹانے سے مٹ جاتا ہے
۱۱۔ دینے سے بنا جائے گا
۱۲۔ انڈے سے بہہ پڑے گا

ج۔ اسم تے حرف ربط ”تے“ یعنی (کن، کتوں، کنیں، مال):

جملہ

معنی

- ۱۔ دتوں بچو
۲۔ راہوں ولے
۳۔ گھروں نکل پو
۴۔ دلوں بول
۵۔ مڈھوں پٹیس
۶۔ دروں نکلن دا ہیں
۷۔ ڈاڈھے دے لکروں وی ہیر
- ۱۔ وقت سے بچو
۲۔ وہ راستہ ہی سے واپس آیا
۳۔ گھر سے نکل کھڑا ہو
۴۔ دل سے بات کر
۵۔ اس نے اسے جڑ سے اکھاڑا ہے
۶۔ درد سے چپیں نکلتی ہیں
۷۔ طاقتور کے کیکر سے بھی ہیرا تر تے ہیں

بندے بلکہ ایدے حسن، جاذ بیت، دکشی تے لطف ہج بے پناہ و دھارا کرڈیندے۔ نثری تمکین دے بعد اہتمام نمونے دے طور تے کجہ اشعاروی پیش کیئے ویدن تاں جو سراپائی زبان دی فصاحت، بلاغت تے اختصار پسندی دی مزید پیش چائی وچ سکے۔

- ۱ اوپڑا عشق پیا جھولی، لویاں ہے جتی، چولی۔ نہ جہدیں وقت ماگھولی، ذقی کولی، ہلاہل دی
- ۲ یا وچ پڈاں، یا بھوئیں وڑاں۔ گیا یار ترور جھوک ہے
- ۳ حسن ازل دا تھینا اظہار۔ احدوں، ویس ونا، تھی احمد
- ۴ چوریوں، چاریوں، استغفار۔ بخشم مثالا، رب غفار
- ۵ تھیاں سر سبز فیلہ دیاں جھوکاں، مہروں سبز تھیاں ول سوکاں۔ بخشیں واگ ولانی وویار
- ۶ بدلیں جو گھٹکھور چائی، پھوگیں، لائیں، نکلنی پائی۔ ناز کریدی لائی، لائی، عارف، مہر کھاندے بن
- ۷ دل، عشق چھائی، آگ، سائیں۔ ڈکھ، سوز رہینا، رگ رگ، سائیں (خولہ غلام فرید)
- ۸ پتھیں، نیر رتادلے، ذہنی جیون سوغات۔ سکھ وا پاند پر دھرا، جندری ڈکھیں وات
- ۹ ڈہمہ ہووے یا رات، پتھیں ہنجر نہ مانودی۔ ۱۰ کچھروں قیدوں مکت تھے، موسم تین خزاں
- ۱۱ سندنیں گزری زندگی، رت بہار دا ناں۔ اے جی پون تاں، آمدی رت بہار تین
- ۱۲ بچ بچ جوڑیا آکھناں، چچوں، چچن ککھ۔ ہے جو پائیں واسطے، جھڑ، میہہ، وا دی رکھ

پچھنیں لدھے کچھ، خالی کرگئے آکھناں

- ۱۲ جھناں آن الارینے پتھر۔ لگدے پے بن پیارے پتھر
- ۱۳ پاکاں نال بنا گھٹاں میں۔ میڈی راہ دے سارے پتھر (ریاضِ رحمانی)
- ۱۴ موسم بہار لائناں ہا، بھانویں کئی ازلی ویر۔ اے موسم خزاں! میکو توں آمشام کر
- ۱۵ جہرے بک پل نہ وسدے بن، آئیں دے راہ جدا تھی گئے۔ لوکی بھڈیاں بھڑاڈیندے، تہوں تاں فاصلہ تھی گئے (حمید الفت ملتانی)
- ۱۶ ستر مانواں سانویں، رب دیاں مہراں بن۔ ملواناں وا زور سزا تے لگدا ہے
- ۱۷ مٹھل تاں ہار پدہہ کے، اصلوں وچ پردیاں وکنا۔ کیوں نہ بھاوے ساکوں راہ دا جہا، نہ پتھر بدلے
- ۱۸ اجھلاں نہیں سہدے، کڈئیں یاد سوئے۔ مہربان تھیندے، مگر ہولے ہولے
- ۱۹ جڈاں یاد اندھاریاں ویرھیا۔ اسان ہاں دے پھٹ چا ہالیے

- ۱۱۔ کانویں ہتھ سہوے گلہن
- ۱۲۔ حساب جنو جنو بخشش سو سو
- ۱۳۔ ہنئی کچھ، ہنئی دی ہتھ
- ۱۴۔ ہنئی گھلی کتاوی شہہ
- ۱۵۔ اشراف پیریں ڈھے کیندے ہر چھے
- ۱۱۔ کووں کے ذریعے پیغام رسائی کرنا
- ۱۲۔ حساب ایک ایک جنو کا اور بخشش سیکڑوں کی (یعنی بے حد و حساب)
- ۱۳۔ اپنی نفل میں، دوسرے کی ہاتھ میں
- ۱۴۔ اپنی نفل میں کتا بھی شیر ہوتا ہے
- ۱۵۔ شریف (اپنی عزت کے خوف سے) پاؤں پر گرے جبکہ کیندے سر پر چڑھے۔
- ۱۶۔ خاندانی شخص سے خطا سرزد نہیں ہوتی مگر کم ذات سے وفا نہیں ملتی
- ۱۷۔ آکھ او ڈھر، پہاڑ او ڈھر
- ۱۸۔ آکھیں ڈھنیں کھی نہیں لگیندی
- ۱۹۔ اکوں چاواں آپ نگی پچھوں چاواں
- ۲۰۔ اندروں ہوویں رہی تاں ہروں آوی کئی
- ۲۱۔ اندھے اکوں روون اکھ دانیاں
- ۲۲۔ بند نہیں پھیں کاتھ بچ بندن
- ۲۳۔ بھج نہیں پچھوں مول نہ تھیں
- ۲۴۔ ہال بدھنے سچا پدے
- ۲۵۔ بندے دانے، کڈن کٹانے
- ۲۶۔ پئی شہہ پڑھایا
- ۲۷۔ پھر ہر پچھاں کھو گھٹ کیاں
- ۲۸۔ پدہہ میں ادھا چورھانا مونیں سارا چورھانا
- ۲۹۔ فاقوں کی دہرے سے زمیری مگر غنوں کے مارے مگرگی
- ۳۰۔ گھر کھدا، بہر ککھدا
- ۳۱۔ مونہوں گوا، اندروں لھو
- ۳۲۔ دریاویں وڑناں، پھنکوں ڈرناں
- ۳۰۔ گھر میں ہوتو لاکھوں کا اور اگر باہر ہوتو کھٹے برابر
- ۳۱۔ منہ میں شخاس دل میں زہر
- ۳۲۔ دریا میں اترا اور چھینٹوں سے ڈرنا

نوٹ: سراپائی زبان دی نثر ہووے یا نظم ہووے ”گجھے حروف ربط“ دا ورتا دا ایکنوں نہ صرف پر مفر، فصیح تے بلیغ تے با محاورہ

۳۱۔ مترانواں سانویں	۳۱۔ متر ماؤں کے برابر	۳۲۔ ہارنڑ یہہ کے	۳۲۔ ہاروں میں پرو کر
۳۳۔ پردیساں وکیا	۳۳۔ پردیس میں جا کر بکا	۳۴۔ اہلاں نہیں	۳۴۔ جلدی کو برداشت نہیں
		سہندے کرتے	
۳۵۔ اندھاریاں دیرھیآ	۳۵۔ آندھیوں نے گھیر لیا	۳۶۔ پیریں پالنے	۳۶۔ پاؤں میں پالنے پڑتے
		پوندن ہیں	
۳۷۔ پیڑے تھیں	۳۷۔ تیرے ہاتھوں میں	۳۸۔ نقل داسیں دے	۳۸۔ نقل کے باسیوں کے
۳۹۔ اکھیں سوڑھے	۳۹۔ آنکھوں کے سوتے		

۲۰۔ ساکڑے نقل نہیں جھاگ پوندے۔ پیریں پالنے پوندن، چھالے	
	(اللہ بخش یاد)
۲۱۔ پیڑے تھیں، پیڑا سیت ۴، بے سیتی نہ تھی۔ اپنا سیت تلاشن کیے، بھونیں اسماں کوں چیر	
	روک اکھیں دے تیر

(ڈاکٹر گل عباس عوان)

۲۲۔ تسی دھرتی دی بے بنتے نس لہا نہ سگے نقل واسیں دے، ہندیں و ہندیں سا اے	
	(امان اللہ کاظم)

اشعار عریق ورتیں گئیں ترکیبیں دے معنے:

معنی	تراکیب	معنی	تراکیب
۱۔ چھوٹی میں پڑا	۱۔ چھوٹی اور چوٹی	۲۔ چینی، چوٹی	۲۔ چینی اور چوٹی
۳۔ پیدا ہونے کے وقت	۳۔ وچ پڈاں	۴۔ جا کر ڈوبوں	۴۔ جا کر ڈوبوں
۵۔ زمین میں جا گھسوں	۵۔ احدوں	۶۔ احد سے	۶۔ احد سے
۷۔ بھیس تبدیل کر کے	۸۔ تھی احمد	۸۔ احمد بن کر	۸۔ احمد بن کر
۹۔ چوریوں، چاریوں	۱۰۔ نظم شالا	۱۰۔ مجھ کو بخش دے، کیا ہی اچھا ہو	۱۰۔ مجھ کو بخش دے، کیا ہی اچھا ہو
۱۱۔ مہروں	۱۲۔ تھیں	۱۲۔ بختوں (مقدروں) نے	۱۲۔ بختوں (مقدروں) نے
۱۳۔ پڈنیں، پچو گئیں	۱۳۔ دل، عشق پائی، آگ	۱۳۔ دل میں، عشق نے آگ	۱۳۔ دل میں، عشق نے آگ
		بھڑکائی	
۱۵۔ ڈکھ، سوز رہیا، رگ رگ	۱۵۔ دکھنے سوز پیدا کیا، رگ رگ میں	۱۶۔ چھیں	۱۶۔ چھوں کے حساب سے
۱۷۔ نیر تالے	۱۷۔ خون کے آنسو	۱۸۔ چوہن سوغات	۱۸۔ چینی کی سوغات
۱۹۔ ڈکھیں وات	۱۹۔ دکھوں کے منہ میں	۲۰۔ پٹنیں	۲۰۔ پٹکوں میں
۲۱۔ قیدوں	۲۱۔ قید سے	۲۲۔ موسم عین خزاں	۲۲۔ عین خزاں کے موسم میں
۲۳۔ رُت بہار	۲۳۔ بہار کی رت	۲۴۔ بھج بھج جوڑیا	۲۴۔ بھاگ بھاگ کر بنا یا
۲۵۔ چچوں چچن چچن	۲۵۔ چچوں نے، چچن چچن کر	۲۶۔ پچوں نے پر نکالے	۲۶۔ پچوں نے پر نکالے
۲۷۔ بچناں آن	۲۷۔ بچوں نے، آ کر	۲۸۔ پکوں کے ساتھ	۲۸۔ پکوں کے ساتھ
۲۹۔ موسم بہار لائیاں با	۲۹۔ موسم بہار نے وصول کرنا تھا	۳۰۔ بھیدیاں بھڑا	۳۰۔ بھیدوں کو لڑا دیتے ہیں

ڈین

اسم جمع	معنی	اسم جمع	معنی
آڑنگ (سر)	گھٹا۔ بادلوں کا گھر گھر آنا (بادلوں کا اجتماع)	آسی (سر)	حواسِ خسہ
آڈ (سر)	ڈھیر، انبار، تہہ ورتہ ایشیا	انی (سر)	کچے سوت کا گچھا یا لچھا
اجڑ (سر)	کبریوں اور بھیروں کا ریوڑ یا گلہ	اجلاس (ع)	دربار، پجہری، جلسہ (لوگوں کا اجتماع)
اخبار (ع)	مختلف خبروں کا مجموعہ	آرود (سر)	انبار، ڈھیر
آڑد (سر)	انبار، ڈھیر	امت (ع)	گروہ، جماعت، ایک ہی مذہب کے پیروکار
انبار (ف)	ڈھیر، ذخیرہ، قودہ	اواواڑی (سر)	خاندان، کنہ، قبیلہ، نسل
اولاد (ع)	بچے اور بچوں کیلئے یعنی نسل، قبیلہ	بانڈک (سر)	گھڑی، بوچھڑ جو پیٹھ پر اٹھایا جائے
برات (ہ)	دو لہا کی ساری کا جلوس	برادری (ف)	بھائی بھندی، رشتہ داری، ایک ہی قبیلے کے لوگ
بڈل (انگ)	پلندا، گھڑی	بھاجو (سر)	کئی ہوئی فصل کا ڈھیر، انبار
بھری (سر)	گھاس وغیرہ، ایشیا، کی گھڑی یا بڈل	بھیر (ہ)	انپوہ، بھوم، اکٹھا، ڈوبام
بار (سر)	انبار کا ڈھیر یا انبار	پڑی (سر)	تہیں دانتوں کی قطار (بتنی)
ہپ (سر)	سر کے پتے تھپ اور بے ڈھنگے بالوں کا مجموعہ	بھجا (سر)	کھجور کے چھوٹے چھوٹے درختوں کا چھنڈ
پوڈا (سر)	خوش بھل کا گچھا، ایک زیور	پہا را (سر)	بڑا جھاڑو، کھجور کا خوش بھل یا گچھا
پہاری (سر)	جھاڑو	پارٹی (انگ)	ایک ہی نصب العین پر متفق لوگوں کا گروہ، جماعت
پرا (ف)	گھیرا، گروہ، غول، شکاریوں کا ہانکا، قطار، پڑھیں (سر)	پچائیت، ستھ، گاؤں کے متبرین پر مشتمل پیوری	
	ڈھول بجانے والوں کی قطار، پرندوں کا غول		
پڑی (سر)	مجموعہ، اکٹھا، متاثراتیوں کا بھوم	پشاک (سر)	خلعت، مختلف چیزوں پر مشتمل پہناوا
پلٹن (سر)	لوگوں کا چھہہ متاثراتیوں کا گروہ یا مجمع	پٹا (سر)	انبار بھرنے کیلئے سرکنڈوں سے بنایا گیا ٹپ
پور (سر)	ایک کشتی کی کل ساریاں	پور (سر)	درخت کی شاخوں پر مشتمل ایک بڑا گچھا جسے اٹھانے کی بجائے کھینچا جاتا ہے
پنگدہ (سر)	توس قزاق جو سات گلوں کا مجموعہ ہوتی ہے	پٹکی (سر)	مختلف ادویات کا مرکب (سنوف یا چورن)
پھلاڑی (ہ)	پھولوں کا باغ، اہل و عیال	پھولا (سر)	سوت کی انی
پوتھی (سر)	بھیر یا کبری کے جسم سے اترتا ہوا دن یا بالوں کا گچھا ترلا (سر)	بندروں کا غول	
ترنڈ (سر)	گھڑی، آدمیوں کا بھوم، ذخیرہ	ترنڈا (سر)	چوپائیوں کا گروہ خصوصاً ستوروں کا غول، بھوم، اجتماع یعنی

چھوٹا بھانگا

اسم جمع

تعریف: مختلف ماہرین انسانیت کے ذریعے ایک اسم جمع کی تعریف کچھ ایسی ہے۔

- ۱۔ بعض اسم لہجہ جھینس ہونداں جہڑے جو ڈسن عرق تاں واحد ڈسداں پر معنیوں دے لحاظ مال کئی اسمیں دا مجموعہ ہونداں۔
اسم جمع اکھینداں۔ (ڈاکٹر مولوی عید الحق) (ترجمہ)
 - ۲۔ بعض اسم اکھینس ہونداں جہڑے جو صورت دے لحاظ مال تاں واحد معلوم تعینداں پر حقیقت عرق کئی اسمیں دا مجموعہ ہونداں۔
اسم جمع اکھینداں۔ (ڈاکٹر مہر عبد الحق)
 - ۳۔ او اسم جہڑا جو بظاہر واحد ہووے پر معنی جمع دے ڈیوے اسم جمع اکھینداں۔ (بشیر احمد ظاہری)
 - ۴۔ او اسم جہڑا جو کئی جنس دیاں ڈھیر ساریاں چیزاں یا شخصیاں دے کھٹھے ہوون کول ظاہر کرے اسم جمع اکھینداں۔ (بشیر احمد بھائی)
 - ۵۔ اسم جمع او اسم ہونداں جو کئی جنس دے کب کتوں ڈھیر شینس کول ظاہر کرے۔ (پروفیسر شوکت مغل)
 - ۶۔ او اسم جہڑا جو فعل واحد کول قبول کرے پر معنی جمع دے ڈیوے اسم جمع اکھینداں۔ (واحد بخش بلوچ) (ترجمہ)
- اتے ڈتیں گئیں تمام تعریفیں دا نچوڑا ہے جو او اسم جہڑا جو:
- ۱۔ بظاہر واحد لوڈ ہے۔ ۲۔ اپنے کیلئے فعل وی واحد قبول کرے۔
 - ۳۔ او اسم جمع اکھینداں تھیون آئیاں شینس یا شخص کئی جنس مال تعلق رکھینداں ہوون۔
 - ۴۔ او اسم جمع معنی جمع دے ڈیوے اسم جمع اکھینداں۔
- نوٹ: اے گالہ رشتہ بر کرن سا گئے جو سٹلے ڈتے گئے اتے جمع کبھی کبھی زبان مال تعلق رکھینداں انھیں دے متعلق زبانیں دے علاقہ ماں مال لکھیے وینداں۔ جہڑے جو اے ہن۔
- ۱۔ سرانگینی = سر = ۲، سنڈگی = سن، ۳۔ اردو = ار، ۴۔ انگریزی = انگ، ۵۔ سنسکرت = سنس، ۶۔ ہندی = ہ، ۷۔ فارسی = ف، ۸۔ عربی = ع۔

جانڈ (سر)	جنڈ کی خود رجھاڑیوں کا جنگل	جنت (سر)	بکری کے بال یا پشم، انسانی جسم کے تمام باریک باریک بال، گھٹا جنگل
جھکا (سر)	بڑے درختوں کی زیر زمین بڑی جڑوں سے جوئی (سر)	لاغر پرندوں اور بھیڑ بکریوں کو جوڑوں کی مانند ان کے جسم میں پڑنے والی چھوٹی چھوٹی بے شمار جوئیں۔	
چانگ (سر)	بکریوں اور بھیڑوں کے بچوں کا ریوڑ	پکنا (سر)	گھاس یا لکڑیوں کا گھٹا جو نعل میں یا دونوں بازوؤں کے حلقے میں سما جائے
چٹا (سر)	مرد سے کو جانے کی غرض سے لکڑیوں کا بیج چوٹا (سر)	عوقوں کے لیے لمبے بال	
چھانگ (سر)	درختوں کی تراشیدہ، ٹہنیوں کا مجموعہ	چھیر (سر)	مزدوروں کا جھنڈ، شکار گھیرنے والے آدمیوں کا ٹولہ، بھیڑ بکریوں کا ریوڑ۔
خاندان (ف)	کنبہ، گھرانہ، قبیلہ، برادری، نسل	خلفان (سر)	بہت بڑا کنبہ، بچوں کی کثیر تعداد والا گھرانہ
خونیر (سر)	گندم کے نرم و نازک پودے	خولیش (ف)	قریبی رشتہ دار، برادری کے لوگ
ڈھیا (سر)	جھاڑیوں کا جھنڈ	ڈرپھڑ (سر)	جسم پر نکلنے والے بے شمار پتہ دانوں کا مجموعہ
ڈستہ (ف)	فوجیوں کا ایک گروہ	ڈن (سر)	کئی ہوئی نسل کا ڈھیر یا انبار
ڈتال (سر)	ڈھیر، انبار	ڈھڑا (ہ)	جماعت بفریق، گروہ
ڈھڑ (سر)	کٹنی ہوئی نسل کا انبار یا ڈھیر	ڈھک (سر)	انبار، ڈھیر
ڑمہ ازتماں (سر)	ڑیوں کا ریوڑ یا گلہ	ڑال (سر)	سوروں کا نغول
ڑنڈ (سر)	شکاری کتوں کی ٹولی	ڑنڈ (سر)	مجلس، پکھری، سنگت، جماعت، سماج، اجتماع، انجمن، انبار، پتاجیت، برادری کا اکٹھا
سلاخڑ (سر)	قطار، ایک دوسرے کے ساتھ جڑے ہوئے سلا (سن)	بانی، خوش	
سٹیل (سر)	سامان، زادراہ	سنگت (سر)	دوستوں کا اکٹھا، ہم مزاج لوگوں کی جماعت، بہت سے لوگوں کی شرکت داری، اسمبلی، مجلس، جماعت، سماج۔
سنگ (سر)	زارین یا سیاحوں کی جماعت	سودا (ع)	خرید و ہوا مال
سوتل (سر)	خرگوشوں کا نغول	صاف (ع)	قطار، سلسلہ

ترنڈی (سر)	بھیڑ بکریوں کا ریوڑ، بیلیوں، گائیوں اور بھیڑوں ٹہنی (سر)	ایک قبیلہ کے افراد کا مجموعہ کا گلہ	
تندیر (سر)	فہرست مضامین، قطار، سلسلہ	تنبویا (سر)	طلویہ، گھوڑوں کا گروہ یا گلہ
ترانہ (سر)	بڑی سی ری جس پر سکھانے کیلئے کپڑے سے تیند اتند (سر)	مضبوط ڈور پر پھیلائی پکڑے والی لگی ہوئی بہت سی پھیلائے جاتے ہیں۔ یہ لفظ واحد بھی مستعمل	کنڈیاں، قطار، سلسلہ
			ہے اور بطور اسم جمع بھی۔
تھاں تھیا (سر)	گھر کے قابل استعمال برتن	تھپا (سر)	گھاس کا گھٹا جو نعل میں آجائے
تھنڈ (سر)	لوگوں کا ہجوم، انبوہ، اجتماع، اکٹھا	تھنڈ (سر)	تہہ در تہہ رکھی ہوئی بے شمار روئیاں
تھنڈی (سر)	تھنڈی کی تغیر	تھنڈی (سر)	بندل، کانڈوں کا پانڈا، گھڑی، ڈھیر، تہہ در تہہ رکھی ہوئی اشیاء کا انبار
نڈ (سر)	خاندان، کنبہ، قبیلہ، مال اسباب، بھیڑ، بکریوں تک (سر)	نڈ (سر)	نڈ، ڈھیر، انبار
نڈا (سر)	بچوں کی زیادہ تعداد، گروہ، ٹولہ، دریا عبور کرنے ٹولا (ہ)	گروہ، جھنڈ، جماعت	
			کیلئے سر کنڈوں کا بہت بڑا گھٹا
ٹھالھا (سر)	گروہ، جھنڈ، جماعت، انبار، ڈھیر	ٹھنڈ (ہ)	مجمع ہجوم، انبوہ، اجتماع
ٹھنڈ (سر)	درختوں کا جھنڈ	ٹھنڈ (سر)	قبیلہ، قوم، خاندان
جلسہ (ع)	مجمع، اکٹھا، مجلس، محفل	جلسہ (ع)	لوگوں کا چلتا ہوا ہجوم، انبوہ
جماعت (ف)	پارٹی، گروہ، جھنڈ، ٹولا بفرق	جمعیل (سر)	زنجیل کی جڑی ہوئی شکل، مشکول، تھیلا
جنت (سر)	بارت	جنگل (سر)	درختوں کی کثرت کا مقام
جھار (سر)	پرندوں کا نغول خصوصاً چڑیوں کے جھنڈ	جھانور (سر)	بارش کی چھو بار
جھنڈ (سر)	سر کے بے ترتیب اور میلے کیلے بال	جھنڈ (سر)	سر کنڈوں اور زسوں کا جنگل
جھنڈی (سر)	درختوں کا جھنڈ، ہٹکھا، لوگوں کا ہجوم، انبوہ	جھنڈی (سر)	خوش، گچھا، حلقہ
جھنڈ (سر)	کھینوں کا نغول	جھنڈ (سر)	نومولود بچے کے سر کے بے ترتیب بال
جھنگ (سر)	جنگل، درختوں کا اجتماع	جھنڈ (سر)	ایک ہی جڑ سے پیدا ہونے والے گھور کے پودوں کا جھنڈ
جھا (سر)	پودوں کی بال برابر جڑوں کا غیر ضروری جال	جھنڈ (سر)	خود گھاس پھوس یا خود جڑی بوٹیوں کا جال

مجلس (ع) انجمن، جلسہ، بزم	مذہب (سن)	خانہ بدوشوں کا ساز و سامان، بار بار واری
مذہب (سر) مال مویشی سمیت کارواں، سامان، اثاثہ مذہبی (سر)	مال، اسباب، ذہن، دولت	
بہاگ (سر) گائیوں بھینسوں کا گلہ یا ریوڑ	بیزہ (سن) ہجوم، انبوہ، بھیڑ، ہچکچاہٹ	
میلہ (ہ) ہجوم، تماشہ، کسی بزرگ کی مزار پر لوگوں کا اکٹھ	میل (سر) شادی بیاہ کے موقع پر لوگوں کا اکٹھ	
نسل (ع) آل، اولاد، خاندان، قبیلہ	نکا (سر) جوڑی گئی لکڑیوں کا گٹھا	
واڑی (سر) تریبوزوں اور تریبوزوں کا کھیت	سٹوروں کا شکار کرنے والوں کا پرا	
ونگ (سر) اشیاء کی بکری سے وصول ہونے والی رقم	ونہر (سن) جھنڈ، ریوڑ، گلہ، غول، پرا	
ونگر (سر) اونٹوں کا گلہ، بھیڑ بکریوں کا ریوڑ، گیدڑوں کا وگ (سر)	اونٹوں کا ریوڑ، لہر، گلہ، نولہ، جھنڈ، بیزہ، مجموعہ	
غول، تیز پاتوروں کا پرا		
وہر (سر) متلاشیوں کا گروہ، ہجوم	ونیر (سن) اونٹوں کی قطار	
بہار (سر) انبوہ، اڑدہام، مجمع ہجوم	یاغز (سر) کئی آدمیوں کی بیک وقت گفتگو، گالی گلوچ، ہنگامہ	
بتی (سن) کئی آدمیوں کی بیک وقت بے معنی گفتگو	براٹکا (سر) مجلس، محفل، بزم	

صُحبت (ع) سنگت، دوستوں کا اکٹھ	حرس (ع) کسی بزرگ کے مزار پر گھنے والا میلہ، مجلس تعزیت، فاتحی محفل	
عملہ (ع) کارکن، ایک دنز یا ایک ہی محکمے کے تمام غوثا (ف)	خوش، گچھا، سنا	
ملازمین اور مالکار		
فرق (ع) گروہ، جماعت، قوم	فروت (انگ) میوہ جات، پھل	
فوج (ع) لشکر، فوج، سپاہ	تافلہ (ع) کارواں، نولہ، گروہ، جماعت، مسافروں یا تاجروں کا گروہ	
قبیلہ (ع) گروہ، ایک ہی دادا کی اولاد	قطار (ع) صف، ایک لائن میں کھڑے ہوئے انسان یا جانور کم از کم دس اونٹوں کا سلسلہ	
قوم (ع) ذات، نسل، قبیلہ، خاندان	کانڈھ (سر) غم یا خوشی کے موقع پر بائے جانے والے لوگ	
سنت (سر) چھوٹے پھمیر یا پیشہ کے چھنڈ	کتبہ بزرگ (سر) کتبوں کا غول	
کتا (سر) کسی شے کے نوٹنے کے بعد اس کے ریوڑوں کا پکھری (سن)	مجلس، محفل، بزم، منڈلی، سنگت	
مجموعہ		
عُوم (سن) قبیلہ، خاندان، کتبہ، نسل	سنت (سر) فرق، نسل، خاندان، کتبہ	
کنڈ (سر) سور کے بچے	گچھا (ہ) خوش، اناج کی بانی، جھرمٹ، پھندنا، لچھا	
گروپ (انگ) گروہ، جماعت، ٹولی، کئی چیزوں کا مجموعہ	گل (سر) کتبوں کا غول کثیر اولاد، گلہ، ریوڑ	
گُھر (سن) نولہ، لہر، ٹولی، بیزہ، ہجوم، انبوہ، مجمع	گلہ (ف) ریوڑ، غول، چھنڈ، مویشیوں کی ڈار	
گنڈگل (سر) کثیر اولاد، بڑا کتبہ، بڑا خاندان	گید (سر) کتبوں کا یا گیدڑوں کا غول	
گدنیز (سر) گیدڑوں کا غول	گچھا (سر) خوش، گچھا	
لاکو (سر) سوکھی لکڑیوں کا انبار، ڈھیر	لاکو (سر) خاردار جھاڑیوں یا لکڑیوں کی چار دیواری کے طور پر لگائی جانے والی پاڑ	
لڈ (سر) گلدھے، بیل یا اونٹ کے اٹھانے کا بوجھ	لڈھیز (سر) کتبوں کے غول	
لشکر (ف) فوج، سپاہ	لٹھڑ (سر) آوارہ کتبوں کی ٹولی، بہت سے لوگوں کا بیک وقت بے معنی اور بلا ضرورت شور	
لودھ (سر) کثیر اولاد، بڑا خاندان، کتبوں کی ٹولی	لوک (سر) آدمی، انسان، مخلوق، اولاد آدم	
ماکھ (سر) کھینوں کے جھرمٹ	مٹھا (سر) گٹھا، بڈل، کانڈوں کا پتارا	

لہہ گھالہ کوں مزید بنا بر کرن کیجے کہ بنی مثال پیش کیجی و یدری ء۔ اے ہملہ ملاحظہ فرماؤ۔

”احمد ڈومیر و ے و ڈے تے مٹھے صفی قدھاری انا رگھن آ“۔ تے گئے جملے ء و ج لوظ ڈومیر و ے، ”میر مقدار کیجے، و ڈے ءے جم یا جاسمت کیجے، مٹھے مٹھے خاصیت یا وصف کیجے تے قدھاری نسبت کیجے استعمال کیجا گئے۔ لہذا اے سارے لوظ صرف انا ردی حالت، اصلیت، وصف، کیفیت، وزن تے مقدار یا عدد تے نسبت کوں بیان کریدن۔ یعنی ڈومیر و جملے لوظیں ء و ج اے سارے لوظ انا ردی حقیقت کوں ظاہر کریدن۔ لہذا انھیں سارے لوظیں کوں انا ردے صفاتی ماں آکھیا ویسی۔ انھیں صفاتی ماں نوں کوں یا ڈومیر و جملے لوظیں ء و ج ”اے صفت“ معنی دے لفظا ظاہر کئی مٹی ہن جہوے جو کجھ ایس ہن۔

۱۔ صفت ذاتی یا مشبہ ۲۔ صفت نسبتی ۳۔ صفت ظرفی ۴۔ صفت عددی ۵۔ صفت ضمیری ۶۔ صفت مرکب
نوٹ: اے گھالہ یا درکھنی آئی ء جو جہوے اسم دی صفت بیان کیجی و جے اوکوں موصوف آکھیا و یدے تے موصوف دی صفت ہمیشاں موصوف کوں پہلوں آندی ء جو یوں جو ڈومیر و آدی کالا کاں، بگھلا، و غیر وہ غیرہ۔

1۔ صفت ذاتی یا مشبہ

اوصفت جہوی جو موصوف مال مشابہت رکھندی ہووے، موصوف ء و ج طبعی طور تے مستقل صورت ء و ج موجود ہووے تے اوندی اندرونی یا بیرونی حالت بیان کریدی ہووے، صفت ذاتی یا مشبہ، اکھیدی ء، ڈومیر و جملے لوظیں ء و ج، ایکوں ایس وی بیان کیجا و ج سگدے جو ”اوتھیں تے مستقل صفت جہوی جو موصوف مال مشابہت رکھندی ہووے تے اوندی اندرونی یا بیرونی حالت بیان کریدی ہووے صفت ذاتی یا مشبہ اکھیدی ء۔ مثال دے طور تے کورا ڈومیر و جملے لوظیں، کالی مچھ، بھورا و چھا، دودی ککڑ، بگھلا، کالا کاں، جی مرد، سوڈنی رن، اندھا فقیر، ٹھڈی چھاں، کوگی چھوہر، وغیر وہ غیرہ۔

۱۔ تے ڈتیں، گئیں، مٹائیں ء و ج بیان کیجیاں گھنیاں و صفات (کورا، پٹی، کالی، بھورا، دودی، بگا، کالا، جی، سوڈنی، اندھا، ٹھڈی، کوگی) اپنے اپنے موصوف ء و ج قتی یا اتفاقی طور تے نہیں پائیاں و یدیاں بلکہ اے صفات اپنے اپنے موصوف ء و ج طبعی وی ہن تے دائمی طور تے موجودی رہند مین۔ ڈومیر و جملے لوظیں ء و ج اے بیان کیجیاں گھنیاں صفات اہجھاں صفات ہن جو انھیں کوں گئی اتفاقی حادثیا واقعہ بدل نہیں سگدا۔

صفت ذاتی یا مشبہ نا ون و ے قاعدے: اتھاں صفت ذاتی تے مشبہ بناون دے کجھ قاعدے ڈتے و یدن۔ جہوے جویں ہن الف: بعض اہا و ے اہوں حروف علت (ا، و، ی) کوں لکھی کہ حرف دوجا کرکے صفت ذاتی یا مشبہ بنائی و ج سگدی ء جویں جو: الف: الف و ے و ھارے مال:

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
اچھ	اچھا	اچاڑ	اچاڑا	اچا	صفت ذاتی
بار	بارا	بگ	بگا	بگھا	
پک	پکا	پول	پولا	پھڈا	

ستواں بھاگا

اسم صفت

عام طور تے ہر شے دے ڈوماں ہوندا، یک اوند ا ذاتی ماں ہوندا جہو ا جو عام وی ہوندا تے خاص وی ہوندا (گذرکے صفات ء و ج ہن تیں عام تے خاص اشیاء دے لہہ ذاتی ماں تے مفصل بحث کیجی گئی ء) تے ڈومیر و جملے لوظیں ء و ج اے صفاتی ماں۔ ہن اتھاں کہیں وی شے دے صفاتی ماں دی وضاحت کرن مقصود ء۔ ذاتی تے صفاتی ماں نوں دے کجھوے کیجے کہ مثال پیش کیجی و یدری ء ماں جو مٹھن ء و ج اسانی رہوے۔

پائی دا دہجہ حرارت گھٹ کرکےں جہاں اوکوں جھا ڈتا و یدے تے ہاں و ت اونہہ جئے ہوئے پائی کوں ”برف“ آکھیا و یدے۔ برف ہک ٹھوس جسم رکھندی ء۔ اتھاں برف جئے ہوئے پائی دا ”ذاتی“ ماں ہے۔ برف کوں جے کر تھلا لیا و جے یا اوکوں اونہی جھہ مال چکھیا و جے تے اوسا ڈے تھہ یا سا ڈی جھہ کوں ٹھڈی لکدی ء۔ جے کرا کوں ڈیکھوں تے اوتھنی (سفید) سگدی ء معلوم اے تھیا جو جہوی شے ذاتی ماں برف ء او کہ جسم رکھندی ء، جیکوں ہتھیں مال پنپا، جھہ مال چکھیا تے اتھیں مال ڈتھا و ج سگدے توڑے جو برف دی ٹھا ڈل تے چٹان (سفیدی) کوں ایدے جسم کوں جدا کرکے ہتھیں ء و ج پھنسا نہیں و ج سگدا اپرا اوکوں دل ء و ج مٹھوں ضرور کیجا و ج سگدے۔ بس لہہ گھالہ دا کجھوے اتھنی گئے جو کہیں شے دے جسم دا ماں اوند ا ذاتی ماں اکھیدی تے اونہہ جسم دیاں اور خاصیتاں یا و صفات جہو یاں جو اوندے جسم کوں جدا کرکے ہتھیں ء و ج پنپا نہیں بلکہ انھیں کوں صرف دل ء و ج مٹھوں کیجا و ج سگدے یا ذہن مال انھیں دا ادراک کیجا و ج سگدے انھیں کوں اونہہ جسم دے ”صفاتی“ ماں مال تعبیر کیجا و یدے۔ بس کہیں وی جسم دے (توڑے جو خاص ہووے یا عام ہووے) صفاتی ماں دی تعریف کجھ ایس کیجی و ج سگدی ء۔

۱۔ اتھیں لوظ جنھیں کوں کہیں وی جسم دی حالت، اصلیت، کیفیت یا گئی وصف ظاہر تھوے۔ یا
۲۔ اتھیں لوظ جہوے جو کہیں وی اسم دی خاصیت، وصف، جسم یا انداز ڈکھاون۔ یا
۳۔ اولوظ جنھیں کہیں وی جسم مال ایس گایا (تعلق) ہووے جو اوندی وصف، حال، انداز عدد یا مقدار بیان کرے۔ یا
۴۔ اولوظ جہو ا جو کہیں وی اسم یا اوندی کہیں وی ضمیر مال گھانڈھا ظاہر کرے یا او انھیں دے متعلق کئی حقیقت بیان کرے اوکوں اونہہ اسم دی ”صفت“ آکھیا و یدے۔

حرف ”الف“ ہوتا ہے وبت الف کو حذف کر کے باقی دے گا ”نؤ“ داودھارا کر ڈے تاوئے جیویں جو کھاون مصدر کنوں کھسو، پاؤن مصدر کنوں پٹو۔ تے چاوان مصدر کنوں پنو وغیرہ۔

مصادر معروف کنوں بے قاعدہ طور تے وی اسائے فاعل بنائے ویندن، جیویں جو مارن کنوں مر یا لکھن کنوں لکھاری، پڑھن کنوں پڑھا کو، کھاون کنوں کھو تا، الساون کنوں آلی، آڈھن کنوں آڈھا، پوچن کنوں پیجاری تے گھن کنوں تاچھا وغیرہ۔

ایویں ای مصادر معروف تے مصادر مجهول کنوں باقاعدہ اسائے مفعول بناون دے وی ڈے قاعدے بن۔ مصادر معروف کنوں اسائے مفعول بناون دا ہک قاعدہ کجھ ایس ہے۔ مصدر معروف کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب گھدا ونجے۔ لہ نہہ صیغہ دے اخیر ای الف کو حذف کرن دے بعد بے کرباقی لوظ دے اخیر ”ج“ یا ”ع“ معروف ”ی“ ونجے تاں وبت اسائے گوں ”ل“ داودھارا وی کیتا ونجے۔ تے یائے معروف تے ”صھر“ (ه) وی لاڈ تاوئے جیویں جو لکھن کنوں لکھیل، پڑھن کنوں پڑھیل، مارن کنوں ماریل۔ تے پیرن کنوں پیریل وغیرہ وغیرہ۔

جے کہ مصدر معروف کنوں فاعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب دے اخیر ای الف کو حذف کرن دے بعد باقی لوظ دے اخیر ”ج“ یا ”ع“ معروف نہہ تاں وبت اسائے لوظ دے اخیر ای الف کو حذف کرن دے بعد اسائے گوں ”ل“ داودھارا کر ڈے تاوئے جیویں جو کھاون کنوں کھا دل پیون کنوں پیتل، سمن کنوں سمن، روون کنوں رنل تے دھاون کنوں دھائل وغیرہ وغیرہ، مصادر مجهول کنوں اسائے مفعول بناون دا قاعدہ کجھ ایس ہے۔ مصدر مجهول دے اخیر ”ج“ یا ”ون“ کون حذف کرن دے بعد باقی دے گوں ”ندڑ“ داودھارا کر ڈے تاوئے جیویں جو مصدر مجهول مریجن امر یون کنوں مریندڑ، لکھن کنوں لکھیندڑ، پڑھن کنوں پڑھیندڑ، پوچن کنوں پوچیندڑ وغیرہ۔

مصادر معروف تے مجهول کنوں اسائے فاعل تے اسائے مفعول دے بناون دے قاعدے گھن دے بعد گنڈھ پھندن آلی گالہراے ہے جو اسائے معروف کنوں بنائے وچن آلی اسائے فاعل دے قاعدہ نمبر ۲ تے اسائے مفعول دے قاعدہ نمبر ۱ تے اسائے فاعل دے قاعدہ نمبر ۲، مال بنائے وچن آلی اسائے فاعل تے مفعول (جہوے جو اکثر اوقات بطور صفت وی ورہیے ویندن) انھیں ”ج“ ہک لطیف جھیاں فرق پوچیندرا ک ضروری ہے۔ اول الذکر اسائے فاعل تے مفعول وی صفت وانگی تے مستقل بن جڈاں جو آخر الذکر اسائے فاعل تے مفعول وی صفت غیر مستقل تے عارضی بن۔ صفت ذاتی یا مشبہ کیلئے شرط لازم ہے جو اسائے فاعل تے مستقل ہوندا ہے۔ اول الذکر قاعدے مال بنائے اسائے فاعل تے مفعول صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے استعمال تھی سکدن جڈاں جو آخر الذکر قاعدے مال بنائے اسائے فاعل تے اسائے مفعول صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے نہیں ورہیے وچ سکدے۔ پشورہ ذی گنی جدول ملاحظہ فرماؤ۔

مصدر معروف	اسم فاعل	اسم مفعول	مصدر معروف	اسم فاعل	اسم مفعول
آڈھن	آڈھا	آڈھیل	پڑھن	پڑھا	پڑھیل
پوچن	پوچھا	پوچیل	لکھن	لکھا	لکھیل
پوچن	پوچھا	پوچیل	پوچن	پوچھا	پوچیل

ب۔ واؤدے و دھارے ال: حرف علت ”واؤ“ کنوں پہلوں آون آلیے حرف تہی تے پیش گھت ڈے تاویدے

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
آرداس	آرداسو	بار	بارو	تاگھ	تاگھو
پیٹ	پیٹو	تنگ	تنگو	ڈڈھ	ڈڈھو
ڈر	ڈرو	ڈند	ڈندو	رن	رنو

ج۔ یائے معروف (ی) دے و دھارے ال:

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
آلس	آلسی	آہر	آہری	آٹی	آٹو
آزار	آزاری	آزل	آزلی	اوگی	اوگی
بزار	بزاری	بکواس	بکواسی	بھوکی	بھوکی

2- انجھیں اسم جنھیں دے وچکار حرف علت (ا، و، ی) کچوں گئی حرف آمدے تاں وبت انھیں کنوں صفت ذاتی یا مشبہ بناون ساکتھن انھیں دے حرف علت حذف کر کے باقی دے گا گوں ل، یائل، داودھارا کر ڈے تاویدے۔ جیویں جو:

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
برقع	برقیل	بندر	بندریل	بدھ	بدھل
بھارا	بھاریل	بھٹ	بھٹیل	تھوڈ	تھوڈل
تھر	تھریل	چوفا	چوفیل	جھٹ	جھٹل

3: مصادر معروف کنوں بنائے آلیے باقاعدہ تے بے قاعدہ اسائے فاعل تے باقاعدہ بنائے آلیے اسائے مفعول جہوے جو صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے ورہیے ویندن۔

مصادر معروف کنوں اسائے فاعل بناون دے ڈے قاعدے بن۔ پہلا قاعدہ اے ہے جو مصدر معروف دے مصدری مادے (فعل امر) دے بعد ”غڑ“ دھارے تاوئے تاں وبت اسم فاعل وجودے جے آویدے مثال دے طور تے کھاون مصدر کنوں کھا غڑ۔ پیون مصدر کنوں پیندڑ، لکھن مصدر کنوں لکھندڑ تے پڑھن کنوں پڑھندڑ وغیرہ وغیرہ۔

مصدر معروف کنوں اسم فاعل بناون دا ڈے جھاطر بقا اے ہے جو مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے بعد ”ڈ“ دا دھارا کر ڈے تاوئے تے مصدری مادے دے اخیر ای حرف تہی دے آتے ”پیش“ وی لاڈے تاوئے۔ جیویں جو کرن مصدر کنوں کرو، لکھن مصدر کنوں لکھو، تے پڑھن مصدر کنوں پڑھو وغیرہ۔ جے کہ مصدری مادے دا اخیر ای حرف، حرف علت (و، ی) کچوں گئی ہک ہووے تاں وبت مصدری مادے دے بعد ”نؤ“ داودھارا کر ڈے تاوئے جیویں جو پیون مصدر کنوں پیو، پیون مصدر کنوں پیو تے پیون مصدر کنوں پیو، دھوون دے کنوں دھوؤ، روون مصدر کنوں روؤ تے پوون مصدر کنوں پوؤ وغیرہ۔ جیکر مصدری مادے دا اخیر ای

سرانگینی دے آتھیں اسانے صفت، جنھیں دے اخیر ءِ ج الف آندے:

سرانگینی دے آتھیں اسانے صفت جنھیں دے اخیر ءِ ج الف آندے اوہ مہیاں اپنے مذکر موصوف کنوں پہلوں آندن مثال دے طور تے ’ٹھیلے ڈاند، اوارہ چھوہر، اندھا آدمی، اموندھا گھڑا، وغیرہ، ہیکر موصوف مونث ہووے تاں و ت اوں کنوں پہلوں آون ’آلی صفت کنوں مونث بناو نا پوندے یعنی اسم صفت دے الف کون حذف کر کے باقی دے اگوں ’یاے معروف یعنی ’ی’ داودھا کیتا و بندے چویں جو ٹھیلی گھاں، اندھی رن، اموندھی مٹی، دودی لکڑو وغیرہ۔ عن ا تھاں کجھ آتھو جنھیں اسانے صفت تحریر کیے و بندن جنھیں دے اخیر ءِ ج الف آندے۔

آختا، آڑا، آگھا، اندرلا، آٹلا، انورڈا، اموندھا، اوهلا، ادھورا، اوترا، بھگڑا، بھورا، بھولا

11- سرانگینی مصادروں کنوں باقاعدہ طور تے بنن آلے اسانے مفعول اسانے حالیہ تمام تے اسانے استقبال جہوے جو صفت ذاتی یا مہبہ دے طور تے روئینے و بندن۔

الف: اسانے مفعول: او اسم جہوہ جو مصدر کنوں مشتق ہووے تے او کہیں وی جملے ءِ ج فاعل یا مفعول دے طور تے کم آوے ’اسم مفعول اکھیندے‘ ایں توں پہلے وی مصادروں کنوں اسانے مفعول بناون دے طریقے بیان کیے گین۔ پر ا تھاں مصادروں کنوں اسم مفعول بناون دا ایک نیا طریقہ بیان کیتا و بندے جہوہ جو صفت ذاتی یا مہبہ دے طور تے وی روئیا و بندے۔ او کجھ ایں ہے جو ڈتے ہوئے مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف و اصیغ واحد غائب بنا کر انہیں اوندے اگوں ’ہویا‘ والا لاحقہ گنڈھ ڈتا و بندے۔ چویں جو بھٹھا ہویا، بھٹھا ہویا، آہویا، گیا ہویا، کھا ہویا، ستا ہویا، سٹھلیا ہویا وغیرہ۔ بے کر فعل ماضی مطلق معروف و اصیغ واحد غائب دے اگوں ’ہویا‘ والا لاحقہ ندوی گنڈھیا وئجے تاں وی او اسم مفعول دا پورا پورا مطلب واضح کر ڈیندے۔ چویں جواے جیلے ملا حظہ ہون۔ ۱۔ سیرا، جلدی جلدی بھنا کوشت، گھن ۲۔ ہانہہ بھنا، کماندے پر دل بھنا نہیں کماندا، ۳۔ کھا دا ہمیشہ مہبہ دو آندے، ۴۔ ڈیکھیں! در آیا فقیر خالی ہتھ نہوئے، ۵۔ گیا وقت ول ہتھ نہیں آندا، ۶۔ ستا موائے دی پسند ہوندے، ۷۔ سنوئیں شجرہ داستا آدمی نہ کتا، ۸۔ ویٹھے سر سٹھلیا مائیں کھاند او غیرہ وغیرہ۔ ۱ تے ڈتے گئے جملیں ءِ ج بھٹھا، بھٹھا کھا دا، آیا، گیا، ستا تے سٹھلیا توڑے جوا اسانے مفعول بنن پر انہیں جملیں ءِ ج اے فاعل و اکم وی ڈیندے چین۔ تے اپنے اپنے اسانے فاعل کوشت، ہانہہ، دل، مہبہ، وقت۔ تے مویا کیے صفت ذاتی یا مہبہ و اکم وی ڈیندے چین۔

ب: اسانے حالیہ تمام: او اسم جہوہ جو مصدر کنوں مشتق ہووے تے جیلے ءِ ج فاعل یا مفعول دا حال یا اوندی کیفیت بیان کرے۔ تے بعض اوقات او اسم و اکم وی ڈیوے اسم حالیہ اکھیندے۔ اسم حالیہ ڈتھی یعنی حالیہ تمام نامے حالیہ تمام۔ اپنے موضوع دے مطابق ا تھاں اسم حالیہ تمام دے بناون دا طریقہ بیان کیتا و بندے جہوہ جو کجھ ایں ہے۔ ڈتے ہوئے مصدر معروف (لازم ہووے یا متعدی) دے مصدری ماں دے یعنی فعل امر دے لحد ’دا‘ بند یا ’ندا‘ والا لاحقہ گنڈھ ڈتے و بندے چویں جو آون کنوں آندا کھاون کنوں کھاندا، بھجئی کنوں بھجدا، پیون کنوں پیندا، تے روون کنوں روندنا اسانے حالیہ تمام بنن۔ ایویں ای مصادروں جہوہ دی مصدری علامت ’ہین‘ یا ’ون‘ حذف کرن دے بعد باقی دے اگوں جے کر ’ندا‘ والا لاحقہ گنڈھ ڈتے وئجے تاں اسم حالیہ تمام بنن

۱- آون: اسانے سابقہ عام طور تے سرانگینی تے سندھی الفاظ کنوں پہلوں گھن آیا و بندے، چویں جو:

ان بھاندا (ماہند پدہ)، ان پھر (بے بس)، ان پٹیا (سر، بن، ان تارہ)، جو تیر نا نہ جانے، ان تہوریل (ختہ نہ کیا ہوا)، ان ترٹ (نہ لٹنے والا)، ان پڑھیا (ان پڑھ)، ان جان (اجنسی، نا سمجھ)، ان چٹیا (اچانک)، ان چنگاں (بیار)، ان چھڑیا (جو چھڑا نہ گیا ہو)، ان چھانیا (جو چھانا نہ گیا ہو)، ان ڈٹھا (ٹھکی، نہ دیکھا ہوا)، ان سوہان (ماواقفت)، حاسد، ان کھٹ (ختم نہ ہونے والا)، ان کھٹیا (بے شمار)، ان واقف (ماواقف)، ان وٹھا (برسات کا نہ برستا)، ان وٹھا (بغیر غسل کئے)۔

سرانگینی زبان دے لوظ جنھیں نال ’ان‘ دا سابقہ لگدے:

سرانگینی زبان دے آتھیں لوظ جنھیں نال ’ان‘ دا سابقہ لگدے عام طور تے سرانگینی مصادروں کنوں اخذ کیے و بندن۔ اسے لوظ عام طور تے ترے قسمی ہوندن۔ بکوے تاں او جہوے جو کہیں مصدر معروف کنوں بنائی گئی ماضی مطلق و اصیغ واحد غائب ہوندن، ڈتے وئجے کہیں وی مصدر معروف کنوں فعل امر ہوندن۔ تے ترے جے او جہوے جو کہیں وی مصدر معروف کنوں باقاعدہ اسم فاعل ہوندن (یا درہوے جو کہیں وی مصدر کنوں اسم فاعل بناون دا قاعدہ لہ مہبہ بیان دے قاعدہ نمبر ۳ پٹھو وضاحتاً ڈتا گئے)۔ ا تھاں ہر قسمی لوظیں دیاں وترے وترے مثالاں پیش کیتیاں و بندیاں چین۔ ہک گھا لہریا درکھن آلی جو ’ان‘ سا بقلے نال بنائے گئے لوظ ضروری نہیں جو ہر مصدر کنوں اخذ کیے وئجے سگن پر تے سرانگینی مصادروں کب ہوں وی تعداد او آتھیں ضرور موجود چھیں کنوں اسے لوظ اخذ کیے وئجے سگن، ا تھاں، مشتے ازخروائے دے صدق کجھ چوڑیاں مثالاں پیش کیتیاں و بندن۔

الف: فعل ماضی مطلق و اصیغ واحد غائب تے سابقہ ’ان‘:

ان آڈھیا، ان اہلیا، ان اہلیا، ان اسریا، ان الاریا، ان اگھالیا، ان ادھروڑیا، ان اکھوڑیا۔

ب: مصادروں دے مصدری ماں دے (فعل امر) تے سابقہ ’ان‘:

ان بھجھ، ان پھٹ، ان پھر، ان پھل، ان ترٹ، ان تھک، ان ٹل، ان ٹپ، ان ٹھپ، ان ٹھر۔

ii: بے ارتقا (بے مطلب، فضول)، بے بیا و، بے پٹا (بے اعتبار)، بے ٹکا، بے چما (بد مزہ)، بے بختا (بد نصیب)، بے آر (جو اپنی جگہ پر نہ ہو)، بے دلا (بے مہر)، بے ڈوبا (بے گناہ)، بے ڈھبا (بد شکل)، بے ریتا (بد چلن)، بے گھاں (جس میں کوئی خوبی نہ ہو)، بے جا (بے شرم)، بے موماس، بے نکا، بے واگلا (بے لغام)، بے وس (بے اختیار)۔

iii: ان: سابقہ ’ان‘: یا دہتر سندھی سرانگینی تے ہندی لوظیں دے شروع ءِ ج روئیا و بندے۔ چویں جو زاس (د) ناما مید، کما (د) کھٹو، بے کار کھٹو (د) بے فکر، کھد (د) برا کما، کارہ کما، بجان (سر) انجان، بچن (سر) غلط، خلاف واقعہ، بد ان، دان، نا سمجھ، کندھا (سر) تنہا، اکیلا، بگوتھاں (سر) بے حقیقت، بھنر (سر) بے بس، عاجز، بھل (سر) بے شرم، نالک (سر) نابالغ، بھایا (سر) بد بخت، بچتا (سر) بے فکر، بکھڑا (سر) ناختم ہونے والا۔

iv: ک: جوڑ، کجاڑ، کچا، کچپ، کھنواں، گوتہ، کرسا بکھا کچا، کھل، کھل، کھل، کھل، کھل، کھل۔

لوظ ہوا جو کہیں تک اسم و کتبیں ڈوجھے اسم ہا نسبت تعلق یا لگا پا ظاہر کریدے صفت نسبتی اکھیندے جیویں جو: جنگلی جانور، مقدس، ہاری، انار، کشمیری، شال، و لائق شراب، مشرقی حسن، مغربی تہذیب، ملتان سوہن حلوہ، عربی گھوڑا، داغ، دہلوی، ارشد ملتان، بریلو، تونسوی، اقبال سوکڑی، مظفر وارثی، ساغر صدیقی وغیرہ تراکیب و جہ جنگلی، مقدس، کشمیری، و لائق مشرقی، مغربی، ملتان، عربی، دہلوی، ملتان، تونسوی، سوکڑی، وارثی، تے صدیقی وغیرہ صفت نسبتی شاعر تھیں کہیں۔ اتھان صفت نسبتی ثنائی و تے کجھ قواعد سے بیان کیلئے ویدن۔

1- اسم دے اگوں یا تے معروف ”می“ دودھاون نال۔ لاہوری، شیرازی، ایرانی، افغانی، ترکی، عربی، کوئی، سلیمانی، پاکستانی، گجی، عراقی، ہنسی، پٹھو، ہاری، قانونی، آئینی، وارثی، ادبی، مجلسی، فنی، آہشی، برقی، انسانی وغیرہ۔

2- اسم دے اخیر و جہ کرا لفظ، جہاں ہووے تاں انھیں کول حذف کر کے باقی دے اگوں ”وی“ داودھارا کر ڈیون نال:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
سنا	سادی	مصطفیٰ	مصطفوی	مرتنسی	مرتضوی
علی	علوی	مہی	مہوی	موسوی	تونسوی

3- بعض اسم جنھیں دے اخیر و جہ الف آندے تاں و تے انھیں دے اگوں ”ئی“ دودھاون نال۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
آشنا	آشنائی	آقا	آقائی	ابتدا	ابتدائی
پارسا	پارسائی	خدا	خدائی	مولا	مولائی

4- بعض اسم جنھیں دے اخیر ”ہ“ آندی ہ تاں و تے ”ہ“ کول ”ے“ نال بدل کر انھیں اوندے اگوں ”وال“ دودھاون نال:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
دیرہ	دیرے وال	تونسہ	تونسے وال	یہ	لیے وال
مکہ	مکے وال	درہ	درے وال		

5- سراہنگی اسماء کونوں بنیں آ لے صفت نسبتی:

الف: رشتے:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
ابا	اپاناں	باب	باباں	بیو	بیٹاں
نانا	ناناں / نانا	سوبرا	سربچا	پتر	پترتا

ب: سمتاں تے جاپن:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
ابھا	ابھچھر	لماں	لموچر	پوادھ	پوادھی / پوادھر
				پچاڈھی	پچاڈھی / پچاڈھر

ویدے۔ جیوں جو بیہ جیجن، ٹیڈیہ جیجن، کنوں بیہ جیجن، اندر کیجن یا درکیون کنوں درکیندا، انیجن کنوں انیندا، کیہو جیجن، لیا کھو یون، کھو بند او غیرہ وغیرہ۔ اسے گھلھ اتھان یا درکھن آئی و جو مصدر و مفعول کونوں بنیں آ لے اسمائے حالیہ نا تمام، مہیاں ”دا“ کنوں پہلے آون آئی یا تے۔ یا تے جچول یعنی ”تے“ ہوندی و جچوں جو مصدر و مفعول کونوں بنیں آ لے اسمائے حالیہ نا تمام و ج ”یا تے معروف“ یعنی ”می“ ہوندی و۔ جے کر مصدر لازم کنوں متعدی تے متعدی کونوں متعدی مصدر رہے ہوئے ہوں تاں و تے اسم حالیہ نا تمام بنان ساگے انھیں مصدریں دے ما دیں دے اگوں ”یندا“ یعنی (ے + نون غنہ + و + ا)

دے لاشقے داودھارا کینا ویدے۔ جیویں جو درکار کنوں درکیندا، بچھاون کنوں بچھیندا، تے کھاون کنوں کھویندا وغیرہ۔ اتے ڈتے گئے اکثر اسمائے حالیہ نا تمام جملے و جہ فاعل یا مفعول و اکم و وی ڈتھن تے صفت ذاتی یا مشبہ داوی۔ کجھ جملے ڈیکھو، بچھرا شخص کون و؟، ۲۔ درکار گھوڑا کیندا و؟، ۳۔ مہمان آندا وی کچھیندے تے ویدرا وی کچھیندے، ۴۔ کھاندا چور کجھ ڈیکھو، ضرور پھینا ویدے، ۵۔ اپاناں ہال کھلدا وی سوہنا لگدے تے روندرا وی سوہنا لگدے، اتے ڈتے گئے جملیں و جہ بچھرا، درکار، آندا، ویدرا، کھاندا، کھلدا، تے روندرا وغیرہ جتھان فاعل و اکم ڈتھن تے پین اتھان اے شخص گھوڑے، مہمان، چور، تے لیا تے ہال دی صفت ذاتی یا مشبہ وی بیان کریدے پین۔ ڈوجھے لوٹیں و جہ اسے سارے اسمائے حالیہ نا تمام اتھان صفت ذاتی یا مشبہ و جہ طور تے وریتے گیوں۔

ج: اسمائے استقبال: مصدر کنوں مشتق گھدا گیا او لوظ جنیں کونوں آون آ لے زمانے ”یعنی مستقبل و جہ کہیں کم دے جاری رکھن دے متعلق معلوم تھیوے تے او جملے و جہ اسم دے طور تے وی کم آونے اسم استقبال“ اکھیندے۔ اسم استقبال بناون دا طریقہ کجھ ایس و۔ کہیں وی مصدر دے اگوں اس (الف + نون غنہ) داودھارا کر ڈیون دے بعد ”پوی“ دا لاحقہ کنڈھ ڈتے تے تاں و تے اسم استقبال ”حاصل تھیندے جیوں جو کھاون کنوں کھانناں پوی، بیہ جیجن کنوں بیہ جیجن پوی، درکن کنوں درکاناں پوی وغیرہ وغیرہ جے کر ”پوی“ دا لاحقہ ندوی کنڈھیا و جے تاں وی چچیا ہو یا لوظ اسم استقبال دا مضموم پورا پورا ادا کر ڈیون دے۔ وضاحت کیلئے کجھ جملے ڈیکھو، ۱۔ درکاناں گھوڑا پرے کونوں سچا پے، ۲۔ آونی مصیبت آ کے رہندی و، ۳۔ ونجی شے آخرو ج کے رہندی و، ۴۔ روڈناں ہال کیندا و، ۵۔ ہر جملگی شے سوہنا نہیں ہوندی، ۶۔ اتے ڈتے گئے جملیں و جہ لوظ درکاناں، آونی، ونجی، روڈناں، تے جملگی بالترتیب گھوڑا، مصیبت، شے، ہال تے شے دی صفت ذاتی کونوں نثار کریدن، مزید وضاحت کیلئے اتھان کجھ مصدر کنوں بنیں آ لے اسمائے مفعول اسمائے حالیہ نا تمام تے اسمائے استقبال ڈتے ویدن۔

صدر	اسم مفعول	اسم حالیہ	اسم استقبال	صدر	اسم مفعول	اسم حالیہ	اسم استقبال
اپہن	اپہنا	اپہا	اپہاناں	چھکن	چھکنا	چھکا	چھکاناں
پرکھن	پرکھنا	پرکھا	پرکھاناں	اسرن	اسرنا	اسردا	اسرناں
پلشن	پلشنا	پلدا	پلھاناں	الرن	الرنا	الردا	الرناں

2 — صفت نسبتی

صفت نسبتی او صفت و جہیں کونوں کہیں تک شے دا و جھی شے نال گئی نسبت، تعلق یا لگا پا ظاہر تھیوے۔ و جہ لوٹیں و جہ ”اوہو

س: متفرق:

ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی
ادب	ادبی	امت	اتنی	اولگ	اوگی	بزار	بزاری
آدم	آدی	بدن	بدنی، بدنون	بوچ	بوچکا، بوچی	جز	جزی
بلور	بلوری، بلوریہ	ازنل	ازنلی	بدام	بدامی	بہار	بہاریا، بہاری

6- کجھ سرانگینی اسمیں دے اخیر ءج کا "والا" حقه گندھن مال صفت نسبی ثنائی و پنج سگدی ء:

ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی
بلوچ	بلوچکا	جت	جکا	کراڑ	کراڑکا، کراڑکا	ہال	ہالکا، ہالکا
لون	لونکا	جت	جتکا				

7- بعض اسماء دے اخیر ءج ہذا "آ" کا "والا" حقه گندھ کر کے صفت نسبی ثنائی و پندی ء۔ جے کر کے ام دے اخیر یا دچکار گئی حرف علت آوے تے تاں اوکوں حذف کر ڈتا ویدے۔

ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی
اوڈ	اوڈکا	جز	جزکا	اٹھ	اٹھکا	بھنک	بھنکا
تروڈ	تروڈکا	جت	جتکا	قصائی	قصےکا	موچی	موجیکا

8- اسمائے ضمیر صفائی یا تمثیلی: (جیلا، جیڈا، جہڑا، جھسا، جوگکا، سنواں، جتلا) کنوں پہلوں کوئی ضمیر شخصی (اونہ، انھیں، تیں، تسان، میں، اسان) یا کوئی اسم گندھ ڈیون مال صفت نسبی جن و پندی ء جویں جو:

الف: جیلا: اونہ جیلا، انھیں جیلا، تیں جیلا، تسان جیلا، میں جیلا، اسان جیلا، جس جیلا، روہ جیلا، دن جیلا،

ب: جیڈا: اونہ جیڈا، انھیں جیڈا، تیں جیڈا، تسان جیڈا، میں جیڈا، اسان جیڈا، اٹھ جیڈا، پھڑ جیڈا، گھر جیڈا، لاناہ جیڈا، آخس جیڈا۔

ج: جہڑا: اونہ جہڑا، انھیں جہڑا، تیں جہڑا، تسان جہڑا، میں جہڑا، اسان جہڑا، کنیں جہڑا، پوج جہڑا، مانہڑا، دی جہڑا، گھر جہڑا، شہر جہڑا،

د: جیہاں: اونہ جیہاں، انھیں جیہاں، تیں جیہاں، تسان جیہاں، میں جیہاں، اسان جیہاں، استاد جیہاں، ڈاڈے جیہاں، لے جیہاں، ملتان، جیہاں، سونے جیہاں، چاندی جیہاں۔

ر: جوگکا: اونہ جوگکا، انھیں جوگکا، تیں جوگکا، تسان جوگکا، میں جوگکا، اسان جوگکا، مران جوگکا، چوں جوگکا، گھر جوگکا، رات جوگکا

س: سنواں: اونہ سنواں، انھیں سنواں، تیں سنواں، تسان سنواں، میں سنواں، اسان سنواں، جی سنواں، لے سنواں، لاہور سنواں، پاکستان سنواں، انگور سنواں، سیب سنواں، پنڈ سنواں۔

ص: جتلا: اونہ جتلا، انھیں جتلا، تیں جتلا، میں جتلا، اسان جتلا، روہ جتلا، بھر جتلا، کوٹھے جتلا، آسان جتلا، خس جتلا، سیر جتلا

9- اسماء دے اکوں (دا، وال، وان، آلا، لایا، االا، آں) لائے دے طور تے گندھ ڈیون مال صفت نسبی ثنائی و پنج سگدی ء:

چنڈ	چنڈتا	کنڈ	کنڈتا	ہہر	ہہرلا	اندر	اندلا
پار	پارلا	اروار	اروارلا	پنھوں	پنھولا	اتوں	اتلا
موہر	موہری	منڈھ	منڈھلا	پریں	پریہرا	اوہروں	اوہرلا
پاند	پاندلا	ادھ	ادھلا	پروں	پرلا	بجھر	بجھرلا
تھل	تھلوچی، تھلوچڑ	ماڑ	ماڑپھا	جھک	جھکوچی، جھکوچڑ	چناہمہ	چناہوڑ

ج: مال مویشی:

ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی
اٹھ	اٹھکا	بہری	بہریکا	ہاکر	ہاکرلا	گھاں	گھاوا
مچھ	مچھکا	بھیڈ	بھیڈکا	جز	جزی	واک	واگکا
جنگل	جنگلی	جھری	جھریکا	یر	یری	گھر	گھروگی
پان	پانول	کھیر	کھیرا	مکھین	مکھینا	مہاگ	مہاگییا

د: وقت:

ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی
اج	اجکا	کلاہ	کلاہکا	رات	راتکا	فجر	فجرکا
صبح	صبحکا	ہن	ہنکا	پہر	پہری	ڈوپہر	ڈوپہری
کفتان	کفتانی	عشا	عشان	سال	سال	ہفتہ	ہفتہ
مہینہ	مہینی	پل	پلی	ازل	ازل	گھڑی	گھڑیوں

ر: انھیں اسم جنہیں دے اخیر ءج حروف علت (ا، وی، ی) وچوں گئی بک حرف علت آویجے تاں وت اوکوں حذف کر کے باقی دے اکوں "ال" دا دوسرا کر ڈ ویدے۔ جے کر گئی حرف علت نہ ہووے تاں وت وی اوہدے اکوں "ل" دا دوسرا کر لینا ویدے۔ تے "ل" کنوں پہلوں آون آلے حرف دے تلوں زبردی لاڈنی و پندی ء۔

ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی	ام	صفت نسبی
آت	آتل	اکھ	اکھل	ہت	ہتل	پان	پانول
پوش	پوشل	پھوت	پھوتل	توڈ	توڈل	پڑپائی	پڑپائل
جھت	جھتل	جھنڈ	جھنڈل	تاگھ	تاگھل	پھٹ	پھٹل

اگون آلا، اگون دا بچھوں آلا بچھوں دا، اوہرو آلا، اوہرو دا، پرو آلا، پرو دا، کلو آلا، کلو دا، نیڑے آلا، نیڑے دا، پرے آلا، پرے دا، ہراندی آلا، ہراندی دا، پواندی آلا، پواندی دا، موہرا آلا، موہرا دا۔

9- سرانگینی زبان دے لوظ جہڑے جو صفت ظرفی وضعی یا مکانی دے طور تے ورہیے ویدن:

الف ہندی لوظ:

صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی
آڑا	ترجھا، ٹیزھا	آگا	اگلا حصہ	اگاڑی	اگلا حصہ
اگھا	پہلے کا	اگواڑا	مکان کا اگلا حصہ	سیدھ	سامنے کی طرف
سر	چوٹی	النا	اوندھا	پار	آخری حد
لمبا	طویل	پچھاڑی	پچھے، عقب	پچھلا	پچھے کا
سرا	کنارا، اخیر	پرلا	سب سے آخری	لیوڑا	دراز
پہلا	ابتدائی	حل	چھپے کا	ٹیزھا	ٹیزھا

ب: سرانگینی لوظ:

صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی
آڈھوں	درمیان سے	آڑا پاڑا	بسا نیگی میں	آمنے سامنے	آمنے سامنے
آندری	اندروالا	ابھا	شمالی	آپھو	شمالی باشندہ
اتاہوں	اوپر سے	اتانہاں	اوپر اوپر	ڈبھاروں	مشرق سے
اجیرا	اوتچا	اگاڑو	آگے سے	اگوان	آگے آگے، راہنما
اوڈھر	اوت میں	بزاری	بازار کا	بیرونی	بیرونی
کھڑانواں	افقی	چھنگلگ	بیرونی کرنے والا	پاندلا	آخر کا
سر بھرتیں	سر کے بل	پواوچی	مشرقی	ساونیں	برابر میں
چنڈ پلا اچنڈ تیا	کوئے والا	چھٹکیوی	آخری	کھپوں	دہنی طرف سے

ب: صفت ظرفی زمینی یا زمانی: انھیں صفت ظرفی جیسے جو وقت دے تئیں واقعات یا واقعے جو صفت ظرفی زمینی یا زمانی اکھیندی ہے۔ مثال دے طور تے اہو کا چھٹیز، اڑتا، گرثا، موسی، بے موساں، فخریں فخریں، دھمیں دھمیں، پرا نہہ پھیں، بھہا بھہینے، او پلا سویلا، اچا چیتی، ایز رفت، اتوری، پروکا، کڈ نہیں کڈ نہیں وغیرہ۔

صفت ظرفی زمینی یا زمانی تاون دے قاعدے: 1- ظرف زمان دے طور تے ورہیے وچن آئے بعض لوظیں دے سانہ جو وقت دے جملے کیے "وکا" تے مونٹ کیے "وکی" داو دھارا کر ڈیون نال صفت ظرفی زمینی یا زمانی بنائی وچ سکدی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے

ظرفی مکانی بناون ساگے اوندے اکوں قاعدہ نمبر ۲ واگوں "و" یا "واں" داو دھارا کر ڈتا ویدے۔ تے جے کر کہیں ظرف مکان دے اخیر "واو" آونجے تاں وت اوندے اکوں "و" یا "وں" داو دھارا کر کہنا ویدے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

۱- اج میں سکھروا سکھروں ٹر پوساں ۲۔ سکھروا سکھروں کون آئے ۳۔ جھنگلو جھنگلوں آندڑ بس کون جادہ پیش آگئے ۴۔ اسلم دی برات داوڈوں آئی ہے ۵۔ کوٹ اوڈوں کیندا ٹیلینون با۔ ۶۔ توں چکوا لو / چکوا لوں کڈاں ٹیا بانوئیں ہے۔ ۷۔ اصغر کرودوں ٹر پئے ۸۔ جن شاہو اجمن شاہوں کجھ گھن آ۔

4- انھیں اسانہ جنھیں دے اخیر جو الف یا ایے معروف "ی" آندی ہے۔ تاں وت اوکوں حذف کر کے باقی دے اکوں "یوں" یا "یوں" داو دھارا کر کے صفت ظرفی وضعی یا مکانی بنائی وچ سکدی ہے جیویں جو:

اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی
سب	سہیوں	کڑی	کڑیوں	کراچی	کراچیوں	بارتھی	بارتھیوں
کوشا	کوشیوں	میلیسی	میلیسیوں	ڈہرکی	ڈہرکیوں	مری	مریوں

5- جہڑے اسمیں دے اخیر جو ہائے متغی یا ایے غنی الصوت "ہ" آونجے اوکوں حذف کر کے باقی دے اکوں "یوں" یا "یوں" داو دھارا کر کے صفت ظرفی وضعی یا مکانی بنائی وچ سکدی ہے جیویں جو:

اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی
کونہ	کونٹوں	لاڑکانہ	لاڑکانیوں	مدینہ	مدینیوں	ہزارہ	ہزاریوں
جہانپہ	جہانپوں	دیرہ	دیریوں	لیہ	لیہوں	جدہ	جدیوں

6- بعض اسانہ جنھیں دے اخیر جو ہائے جلی الصوت آندی ہے تاں وت اوکوں حذف کر کے باقی دے اکوں "وں" یا "وں" داو دھارا کر کے صفت ظرفی وضعی یا مکانی بنائی وچ سکدی ہے۔

اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی
پانہ	پانہاں، پانہوں	ھیہہ	ھیہہاں، ہیہہوں	دانہہ	دانہہاں، دانہہوں	کانہہ	کانہاں، کانہوں
		ڈہہہہ	ڈہہہہاں، ڈہہہہوں	لانہہہ	لانہہہاں، لانہہہوں		

7- بعض اسم ظرف جہڑے جو صفت ظرفی دے طور تے وی ورہیے ویدن۔ آمنے سامنے، اوہرو پر، سدھا ستواں

اڑاچی، اوڈھر، چھوگی، نیڑے، کلو، پریں، پرو بھرا، سولا، پچا دھڑ، پوادھڑ، لموچڑ، اچھڑ، ہروچی، تھلوچی، تھلوچڑ، انجیری، پہلا، آر پار، موہری، وچا لو، آندی، ہری، اتانان، اچھا، اموندھا، سدھا، ہڈا کا، تر چھا، پہلیا، اتا تھو، ہٹھا، نگر، تھکے، کھسا، سجا، موہی، جھنگلوچی، ہٹھالا، ڈونگا، سر بھرتیں، ہیری، ہیر، اندری، اندر، بیڑیں بھڑ، ساندھوڑا، کب سرڈ، پرلا، چودھاری، اوسل، اگیر سے، پیرے کنڈ تیا، چنڈ تیا، ہراندی، ہرو، سوڑا۔

8- کجھ اسانہ یا اسانے ظرف دے اکوں "وا" یا "آلا" والا حقہ کڈھ کر کہیں صفات ظرفی وضعی یا مکانی بنائیاں وچ سکدیں جیویں جو:

دے الف کو حذف کر کے باقی دے اگوں "ہینے" یا "دے" یا "نیں" یا "نیں" دا ودھارا کر ڈیویدے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

1- چٹ چھ انجرہ ایچ دے گھروں ویدے تے جھ لےجھ ولدے ۲۔ پہلی دے چن دے چڑھ نہیں وی دیر نہیں لگدی تے لہند نہیں وی دیر نہیں لگدی ۳۔ سفر تے ونگئی تاں پرا انہ پھٹے یار انہ پھٹے پڑ پو ۴۔ کم ۵۔ چ ۶۔ بہ گز رو نہیں پتہ نہیں لگدا ۵۔ میں تا رالد ہینے جوڑا جو ساں۔

7- بعض مصادر دے اگوں بے کر "ادا، لاکن، لاکنیں، لاکنوں یا سیخی والا حقہ گنڈھ ڈیوہے تے تاکہ تاں وٹ صفت ظرفی زنی یا زمانی حاصل تھیدی ۷۔ مثال دے طور تے جملے ڈیکھو:

۱۔ جنن لادے لاکن لاکنوں لاکنیں سیخی تیل روون لگے یا دا نیو نے گھائی ۲۔ آون سیخی منڈھوں چٹی پی آئیں ۳۔ اصغر کراچی وچن لاکن اج تیں کوئی خط نہیں لکھیا ۴۔ ہاں سمن لاکنوں روون لگے اجاں تیں روند اویدے ۵۔ پیو دے مرن سیخی پتر بکھنے دے لکھیں کپاں آگیاں ۶۔ پیو دے مرن لاکن اج تیں پتریں پیو دے ماں دی بک خربت وی نہیں کیتی۔

اے گھاجھیا دی گھن آئی وچا جلاوا، لاکن، لاکنوں، لاکنیں شروع یا منڈھ دے معنی ۷۔ چ ورتیے ویدن چڑاں جو" سیخی "دا معنی "فورا" یا "جلدی" گھدا ویدے ۸۔ تے ڈتے جتے جملیں وچا اے فرق ڈٹھا وچ گھدے ۹۔ اتھاں سمن مزید مصاد لکھن دی گئی ضرورت کانئیں تاں گئی وی مصدر گھن کر نہیں اتے ڈتیں گھنیں مثالیں دی بنیاوہے گئی وی جملہ بنا گھدے ۱۰۔ اس شرح ضروری ۷۔

8- مصادر دے ناد مصدری (فعل امر) دے بعد جے کر "دیں تیں"، "دیں توئیں"، "دیں تیکر" و دھا ڈتا وہے تاں وٹ صفت ظرفی زنی یا زمانی حاصل تھیدی ۷۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ میڈے ولد نہیں توئیں اتیں اتیکر اتھاں رہویں ۲۔ اپے نہیں مرد نہیں توئیں اتیں اتیکر نماز نہیں چھوڑی ۳۔ اماں سنین پڑھنیں توئیں اتیں اتیکر نوین زونی رو گئی ۴۔ کوار پیو ماگھرو وید نہیں توئیں اتیں اتیکر روندی ٹری ۵۔ میڈی منجھ دیا نہ نہیں توئیں اتیں اتیکر ملدی رو ویدی ۷۔

قوت بیجورے مصدر دے فعل امر دے اخیر وچ کوئی حرف علت ہووے تاں اوندے اگوں "ندیں" دا ودھارا کیتا ویدے۔

9- اکثر اسمائے ظرف زمان دے اگوں کن، کنوں، کنیں، توئیں، تیں، تیکر، دا دے، دی گنڈھ کر نہیں صفت ظرفی زنی یا زمانی بنائی وچ گھدی ۷۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ چند رو دی پندھویں تیں ول آویں ۲۔ اج کنوں سکول کھل گیاں ۳۔ اج دی تازی خبر سنو ۴۔ کل ۱۱ اخبار پڑھیا ہاوی ۵۔ چیلھ کنوں ہاڑھ تیں سخت گرمی گھدی ۶۔ لہنہ مینے دی ڈھویں تاں تریخ تیکر کراچی وچ ۷۔ لات دا پندھ مکھن ۸۔ چائیں ۹۔ آندا ۱۰۔ اسلام صدئیں کنوں موجود تے صدئیں تیں ذمی ۹۔ پرا کنوں وی وی ڈی کر بہہ گئی ۷۔

10- عدد و قناری موخت (پہلی، چھٹی، چہتر، چہو، وچو، دھوی، وغیرہ) دے اگوں تیں اتوں اتیکر اگوں کنوں اتوں اتیں کنیں وغیرہ گنڈھ ڈیوہے تاں مال صفت ظرفی زنی یا زمانی بن ویدی ۷۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ڈیکھو:

۱۔ کھو کا نظر نہیں آندا ۲۔ تو کا کھادا کہیں کوں یا توئیں روندن ۳۔ اصغر زانکے ویلھے دا ملتان توں روا تھی آئے ۴۔ فجر و کاسر وچ ڈاڈھا ڈروم ۵۔ اس اہوکا ڈیوہے پو۔

ظرف زمان	صفت ظرفی زمانی	ظرف	صفت ظرفی	ظرف	صفت ظرفی
اج	اپوکا، اپوکے	پ	پوکا، پوکے	رات	رتو کا، رتو کی
صبح	صبحو کا، صبحو کی	کاھ	کلھو کا، کلھو کی	فجر	فجر و کا، فجر و کی
نران دا ویلھا	نرانکا	سمن	ڈنوکا، ڈنوکے		

2- بعض اردو، فارسی تے عربی اسمائے ظرف زمان دے اخیر وچ یائے معروف "ی" گنڈھ ڈیوہے تاں مال صفت ظرفی زنی یا زمانی بنائی وچ گھدی ۷۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ اجکل موسیٰ بخارا دا زور ۲۔ اسلم دا پیو وڈی مندرسم گئے ۳۔ محبت وقتی جذبہ نہیں بلکہ اے زمانی تے مکانی قید کنوں ماورا ۴۔ گنڈھ کپ دے اگوں کنیں وی شخص دا کہیدہ کلہن کھپڈ ۵۔ اتھوں وقتی تروں تاں وٹ وقتی گھرا پر سوں۔

3- بعض اسمائے ظرف زمان دے اخیر وچ "یں" یا "نیں" دا ودھارا کر کے وی صفت ظرفی زنی یا زمانی بنائیاں وچ گھدیں ۷۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ چٹ فخریں کم تے کلدے تے شاہین گھرو ولدے ۲۔ یار! کڈ ہیں کڈ ہیں تاں ملتی آہیا کر ۳۔ چھیڑو دھیس مال چھیڑ پیدن تے راتیں ولدن ۴۔ جھ لکھنیں اجاں گھنہ وی نہیں تھیان ۵۔ سنویں تھیں مومے کوں کوئی کہرے سر پٹے ۶۔ چھیوں دامانیان گھنیں تے ۷۔ تون ہمیشیں میر مال آندیں۔

4- بعض اسمائے ظرف زمان دے اگوں "الف"، "یا"، "را"، "یا"، "ترا" دا ودھارا کر کے صفت ظرفی زنی یا زمانی بنائی وچ گھدی ۷۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ فصل اگیری جھاڑ پوں ۲۔ فصل چھتھی کی کھیں دا کھاج ۳۔ کویا تھیا کھڑے، تک پو ۴۔ بے موماس بھل بے لذتا ۵۔ گرتی سبز کیڑے ای کیڑے ۶۔ چھیرا کھاتے کم ڈوں گڑ۔ ۷۔ سیا توھی اس ابڑ غٹا آئیں۔

5- بعض اسمائے ظرف زمان دے اگوں "و"، "یا"، "وں" دا ودھارا کر کے صفت ظرفی زنی یا زمانی بنائی وچ گھدی ۷۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ اجدا اجوں اجوں گھروں ٹریے ۲۔ وقوتوں وچ تے وقوتوں ول ۳۔ منڈھوں ناہد تاں نہ کر ۴۔ ازلوں لکھیا تھیں بدلا ۵۔ چیشوں، ٹھا سانٹوں مٹھا ۶۔ اسلم تیسوں گھروں ٹریے اتوں تیں نہیں ولیا۔ ۷۔ میڈا جھرا عمروں میں کنوں وڈے ۸۔ جڈوں بوڑوں ولپس تاں وٹ ملتان چلوں۔

6- بعض مرکب اسمائے ظرف زمان جنھیں دے اخیر "الف" آندا تے تاں وٹ صفت ظرفی زنی یا زمانی بنائیاں ساگئے انھیں

سوک، ہک سوئج، ہک سوستر، ڈوسوا کو نجاہ، ترے سواسی، چار سونوے، اٹھ سو چالیس، نو سو ترانوے، نو سو ترانوے، دے اگوں آلا ہندسہ ہزار ہوئی۔ ہزار دے بعد ڈوسوا کو نجاہ، ڈو لکھ، کروڑ، ڈو کروڑ، ارب، ڈو ارب، کھرب، ڈو کھرب، نیل، ڈو نیل، پیم علی ہذا القیاس اے گتھی جاری رہی۔ ڈو شہیں کون کھن کر کے ڈو ہا کا، ویہیں کون بار لیا ویہاں تے سوین کون سینکڑہ دی آکھیا ویندے۔ جڈاں بارہیں شہیں دے مجموعے کون درجن، ویہیں شہیں دے مجموعے کون کوڑی آکھیا ویندے ایس ای سوسائیں دے مجموعے کون صدی سڈیا ویندے۔ ساڈے دیہاتی ویہ دے لوک اجاں تین گتھی "ویہاں" دے حساب مال کریندن۔ مثال دے طور تے چالیس کون ڈو ویہاں، ستھ کون ترے ویہاں ای کون چار ویہاں تے سو کون پنج ویہاں۔ سرانگینی زبان دا ہک خاص محاورہ جو "صبر کر مہیں" کون لگ پتہ ویسی جو کھتے ویہاں سوتھیندے۔

اے ہک دلچسپ حقیقت جو برصغیر پاک و ہند وچ ویہ لیس وچہن آلیں اکثر زبانیں دے اکر (ہندسے) عام طور تے سنسکرت کون ای وجود وچ آئیں۔ جڈاں جو اسان سرانگینی زبان دے اکر ہیں (ہندسے) دا پیرا چنیدے ہیں تاں اے کراوی سنسکرت اکر ہیں تین وچ ہجڈے۔ ڈو جھ لٹلیں وچ سرانگینی اکر سنسکرت یا ہندی اکر ہیں کون ماخوذ ہن۔ جھیا کھیاں ہے جو سنسکرت کون پراکرت اکر اخذ کیے گئیں۔ جڈاں جو پراکرت اکر ہیں کون ہندی تے ہندی اکر ہیں کون سرانگینی اکر وجود وچ آئیں۔ وترے وترے اکر دی نبت دی کہانی دا بیان دلچسپی کون خالی کا بنی تاں وت اوڈ ہدے ہیں جو اے اکر کیوں وجود وچ آئیں۔

ہندسے	سنسکرت	پراکرت	ہندی	سرانگینی
1	ایکن	ایکا	ایک	ہک
2	دوا، دوئی	دو	دو	ڈو، ڈوون
3	تری	تلی، تری	تین	ترے
4	چتر	چتاری، چتار	چار	چار
5	پنجن	پانچا	پانچ	پنج
6	شش	چھا	چھ	چھی
7	سپتن	ستا	سات	ست
8	آشتین	اٹھا	اٹھ	اٹھ
9	نوا، نوون	نا	نو	نون
10	دشن	دسا	دس	ڈہ

اتے ڈتی گئی جدول کون ڈیکھن مال اے پتہ لگدے جو پراکرت اکر ہیں کون ہندی اکر بنانن ساگے پراکرت اکر ہیں دے اخیر لے حروف علت عام طور تے حذف کر ڈتے گئیں۔ جڈاں جو درمیانی حروف تے زور ڈتا گئے۔ جیویں جو ایک،

دس۔ جڈاں جو سوئج، گھر، اٹھ، روٹی، روپیہ، دھاکہ، پتر، دھیریں تے جوان موصوف ہیں۔ اسم عدد تے صفت عددی دیں اتے ڈتیں گئیں۔ قرینیں کون اے گھانتر کے سامنے آندی ہ جو اسم عدد تے صفت عددی وچ جھٹاں ڈو گھانکا گھاسو جو ہوا اتھاں انھیں دے وچکار ہک واضح فرق وی موجود۔ افرق اے ہے جو اسم عدد کون مراد کہیں وی معدودہ مطلق تعداد وچ۔ جڈاں جو صفت عددی وچ۔ لہذا تعدادی پوری پوری ترتیب، انداز انداز تے انداز مقام یا درجہ دی پاتا ویندے۔ جیویں جو اتے ڈتیں گئیں مثالیں کون اے گھانکا گھانکا برقی کے سامنے آ گئی ہ۔

لہذا وضاحت دے بعد اسان ڈہدے نہیں جو اعداد ڈو وچ ہوندن۔ ہکوے اوچرے جو کہیں شے دی صحیح تعداد ڈیندن او "معین اعداد" کہیندن۔ تے ڈو جھ او اعداد وچرے جو کہیں شے دی ٹھیک ٹھیک تعداد نہیں ڈیندے غیر معین اعداد۔ سڈیندن۔ جیویں جو کھ لوک، کئی ڈنگر، ہوں کتاباں تھوڑا پائی، ڈھیرا نب، کیے چھو ہر ہوں ساریاں رماں وغیرہ وغیرہ۔

معین اعداد ویاں قسماں: معین اعداد دے صفات کون پنج وکلیں وچ دیا وچ سگدے۔ ا۔ صفت عددی ذاتی یا شماری یا معمولی۔ ۲۔ صفت عددی ترتیبی یا قطاری۔ ۳۔ صفت عددی استعنائی۔ ۴۔ صفت عددی استعرائی۔ ۵۔ صفت عددی کسری۔

1۔ **صفت عددی ذاتی یا شماری یا معمولی:** انھیں صفت عددی ہر وی ہونے موصوف دی ٹھیک ٹھیک یا معمول دے مطابق تعداد ڈساوے۔ صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی کہیندی ہ۔ مثال دے طور تے ہک، ڈو، ترے، ویہ، پنجاہ، سو، ہزار، لکھ وغیرہ۔ ڈو جھ لٹلیں وچ تمام قدرتی اعداد کہیں وی موصوف دی ذاتی، شماری یا معمولی صفت کہیندن۔

ا۔ صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی دے طور تے ورہیے وچہن آلے او اعداد جڈاں فاعل دے طور تے آئدن تاں وت انھیں دی لہذا حالت فاعلی حالت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملہ ملاحظہ ہون۔ ۱۔ ہک کھوڑا بھجرا اپنے ۲۔ چار آدمی شہر چٹی کھرن ۳۔ سو ہر دو دیاں پک چکین۔ ۴۔ سو مز دور کم کریندے تین۔ ۵۔ لکھ روپے گئی گھن۔ وغیرہ وغیرہ انھیں جملیں ہک، چار، ویہ، سو تے لکھ اعداد فاعلی حالت وچ ورہیے گئیں۔ ہک کون سو تین سرانگینی اعداد دی فاعلی حالت وچ کھری کھیاں ہے۔

حک، ڈو یا ڈوں، ترے، چار، پنج، چھی، ست، اٹھ، نوں، ڈو، بارہاں، تیرہاں، چوڈاں، پندرہاں، سولہاں، ستارہاں، اٹھارہاں، انویہ، کو بیہ، باویہ، تر یویہ، چو بیہ، پنجویہ، ستاویہ، اٹھاویہ، تتر بیہ، تر بیہ، اکر بیہ، ہر بیہ، تتر بیہ، چوتتر بیہ، پنتتر بیہ، چھتر بیہ، ستتر بیہ، اٹھتر بیہ، انتالی، چالیس، اکتالی، پنجاہ، تر تالی، چتالی، پینچتالی، ستالی، اٹھتالی، نو نجاہ، پنجاہ، اکو نجاہ، باونجاہ، تر ونجاہ، چرنجاہ، پنونجاہ، ستونجاہ، اٹھونجاہ، امانجاہ، سٹھ، اکاٹھ، بانٹھ، تر بیٹھ، چراتھ، پنجاٹھ، چھیاٹھ، ستاٹھ، اٹھاتھ، انتھ، اکر، ہتر، تتر، چھتر، پنتتر، ستتر، اٹھتر، امانسی، اسی، اکاسی، بیاسی، تریاسی، چوہاسی، پنجاہاسی، چھاسی، ستاسی، اٹھاسی، انانوسے، نوسے، اکانوسے، پتانوسے، چرانوسے، پینچانوسے، چھیانوسے، ستانوسے، اٹھانوسے، ہزانوسے یا ودھانوسے، سو۔

سوکون اگوں گتھی کیے سوین دی تعداد دے اگوں ہک کون ترانوے تین اعداد گنڈھ ڈتے ویندن۔ جیویں جو ہک

14	چتر دشن	چودھا	چودہ	چو ڈاں
15	بچ دشن	پن ربا	پندرہ	پندرہاں
16	شودشن	سورہا	سولہ	سولہاں
17	سہا دشن	سزہا	سترہ	ستارہاں
18	اش دشن	اتھارہا	اتھارہ	اتھاراں
19	ان دیں شتی	ایکویٹی سٹی	انہیں	انویہ
20	ویں شتی	دی سٹی	ہیں	دیہ
30	تریں شت	تھیسا	تھیں	تریہ
40	چت واریں شت	چتالیسا	چالیس	چالیسی
50	پنچا شت	پاناسا	پچاس	پنجاہ
60	شش شتی	ششی	ساتھ	سٹھ
70	سب شتی	ستری	ستز	ستز
80	اشتی	اشی ای	اشی	اشی
90	نو شتی	ناوے	نوے	نوے
100	شت	ستاسیا	سو	سو
1000	سھسز	سھس	ہزار	ہزار
1000,00	لکش	لاکھ (سوہزار)	لکھ (سوہزار)
1000,00,00	سھسز لکش	کروڑ (سولاکھ)	کروڑ (سولکھ)
1000,00,00,00	ارب	ارب (سوکروڑ)	ارب (سوکروڑ)
1000,00,00,00,00	کھرو	کھرب (سوارب)	کھرب (سوارب)
1000,00,00,00,00,00	شت کھرو	ٹیل (سوکھرب)	ٹیل (سوکھرب)
1000,00,00,00,00,00,00	پدم (سوتیل)	پدم (سوتیل)

اے جگالھ قابل غور جو اس جڈاں اتے ڈٹی گئی جدول کون ڈہدے ہیں تاں اے جگالھ اتنا برقی کریں سامنے آویندی
 ۱۔ جو انویہ، ویرہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ۲۔ اتتریرہ تریہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ انتالی چالیسی کنوں ہک ہندسہ گھٹ ۳۔ انواجمہ پنجاہ
 کنوں ہک ہندسہ گھٹ اے۔ اہنہ سٹھ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ۴۔ ڈو بیجے لوٹیں ۵۔ چتر ہائی آلے ہندسے کنوں پہلوں آون آلے
 ہندسے نال "ان" دا سابقہ گڈھ ڈٹا کیے۔ یعنی انویہ = ان + ویرہ، اتتریرہ = ان + تریہ، ویرہ وغیرہ۔ سوال پیدا تھیندے جو

پانچا، چھا، ستا، اتھارہ، دسا، دا اخیر حرف علت "الف" حذف کر ڈٹا کیے۔ جڈاں بوترتی تے چتر تھوڑی جھنیں تبدیل کر کے
 آئیں کون تین چار بنا گھدا کیے۔ پر دو کون دوا ای رتنی ڈٹا کیے۔ یعنی اسان ہک کنوں دا تیں سرانگینی اکھر دی نبت تے غور
 کریندے ہیں۔

بک: ہندی دا پہلا اکھر سنسکرت دے تیکن تے پراکرت دے سائیک کنوں ماخوذ ۲۔ جڈاں جو سرانگینی دا اکھر ہندی اکھر دے پہلے
 الف کون "ہ" نال بدل ڈیون نال وجود پئے۔

ڈو: ہندی دے ڈو جھے اکھر "دو" "دی" "ڈ" "ڈ" ہق تبدیل کر کے سرانگینی دا ڈو جھا اکھر ڈو بنایا کیے۔ جڈاں جو ہندی دا
 ڈو جھا اکھر سنسکرت دے اخیر لے "الف" کون حذف کر کے بنایا کیے۔

ترے: سنسکرت دے تریجھے اکھر "تری" "دی" اخیر لیائے معروف کون یائے جمبول "ے" نال بدل کر تیں سرانگینی دا تریجھا اکھر
 بنایا کیے۔

چار: پراکرت کنوں بنی آلے ہندی دے چوتھے اکھر "چار" کون بیہ سرانگینی دا چوتھا اکھر تسلیم کر گھدا کیے۔
 سنسکرت دے پنویں اکھر "چین" "دی" اخیر لی "ن" کون حذف کر کے سرانگینی دا پنواں اکھر "چین" بنایا کیے۔

جھی: پراکرت دے جھیویں اکھر "چھا" "ڈے" "الف" کون یائے معروف (ی) ہق بدل کر تیں سرانگینی دا چھواں اکھر بنایا کیے۔
 پراکرت دے ستویں اکھر "ستا" "دا" "الف" حذف کر ڈٹا کیے۔ ایں طرحاں سرانگینی دا ستواں اکھر وجود پئے آگئے۔

اٹھ: ہندی دے اٹھویں اکھر اتھا دے اخیر لے "الف" کون حذف کر کے سرانگینی دا اٹھواں اکھر "اٹھ" بنایا کیے۔
 فارسی زبان دے ڈھویں اکھر "ڈ" کون سرانگینی لہجے دے ڈھویں اکھر "ڈ" ہق بدل ڈٹا کیے یا پراکرت دا "دسا" "گڑ"

کر تیں سرانگینی دا "ڈ" "ڈ" بنیے۔
 اے جگالھ یاد رکھن آئی ۲ جو سنسکرت دا پہلا اکھر "ایکن" ڈو لوٹیں ای تے کن دا مرکب ۲۔ سنسکرت "ای" دا

معنی "آون" تے کن دا معنی "وچن" ہے۔ لہذا "ایکن" دا مطلب اے تھیا جو "آپیں ای آوے تے آپیں ای وچے" ڈو بیجے لوٹیں
 ۲ ہق ہلکا آوے تے ہلکا وچے، کتنی دلچسپ جگالھ ۲ جو ہک کنوں نوں تیں ہندے (اکھر) کھلھے کھلھے ہن یعنی انھیں نال کوئی ڈو جھا
 اکھر شامل کائینی۔ جڈاں جو نوں کنوں آگے نال آلے سارے دے سارے ذاتی، شاری یا معمولی اندا ڈو ویا ڈو کنوں زاندا اکھریں
 نال ل کر تیں ہندن، یعنی اتھاں ڈا دے کون آون آلے اندا ددی جدول ڈٹی وندی ہتاں جو انھیں دی نبت کون جھن آساں
 رہوے۔

بند سے	سنسکرت	پراکرت	ہندی	سranگینی
11	اکا دشن	ایارہا	گیارہ	یارہاں
12	دو او دشن	وارہا	بارہ	بارہاں
13	تری او دشن	تیرہا	تیرہ	تیرہاں

1- صفت عددی ترتیبی اپنے موصوف مال عدد، جنس یا حالت دے مطابق تبدیل تھیندی رہندی ہے۔ مثال دے طور تے:

مذکر	مؤنث	واحد	جمع	مذکر	مؤنث	واحد	جمع
پہلا	پہلی	پہلا	پہلے	پہلا	پہلی	پہلا	پہلے
ترتیبھا	ترتیبھی	ترتیبھا	ترتیبھے	ترتیبھا	ترتیبھی	ترتیبھا	ترتیبھے
پنچواں	پنچویں	پنچواں	پنچویں	پنچواں	پنچویں	پنچواں	پنچویں
ویسواں	ویسویں	ویسواں	ویسویں	ویسواں	ویسویں	ویسواں	ویسویں
ہزارواں	ہزارویں	ہزارواں	ہزارویں	ہزارواں	ہزارویں	ہزارواں	ہزارویں

پہلے چار قدرتی اعداد دی صفت ترتیبی (عدد دے جنس دے لحاظ مال) بے قاعدہ ہندی ہے۔ پراگھے غیر متناہی اعداد نادوانہ ساگے واحد مال واں، جمع مال ویں (و۔ے۔ں) مؤنث مال ویں (و۔ی۔ں) ایویں ای یا رھاں کن اٹھاراں تیں اعداد دے آخری حرف "اں" کون حذف کر کے باقی دے اکوں یا ئے معروف دا دھارا کر ڈتا بندے۔ چویں جو یا رھاں کنوں یا رھی، ہارھاں کنوں ہارھی، تیرھاں کنوں تیرھی، چوہاں کنوں چوہی، پندرھاں کنوں پندرھی، سوہاں کنوں سوہی، ستارھاں کنوں ستارھی، اٹھارھاں کنوں اٹھارھی ایویں ای ہزار کنوں ہزاری، لکھ کنوں لکھی، ارب کنوں اربی، تے کھرب کنوں کھربی وغیرہ وغیرہ۔ تے مذکر مال واں والا حقدہ کنڈھیا بندے چویں جواتے مثالیں جے پیش کیتا گئے۔

2- اردو دے اعداد ترتیبی کجھ ایس ہن: پہلا، دوسرا، تیسرا، چوتھا، پانچواں، چھٹا، ساتواں، آٹھواں، نوواں، دسواں، بیسواں، تیسواں، چالیسواں، سوواں، ہزارواں، لاکھواں، کروڑواں، اربواں وغیرہ وغیرہ۔

اردو دا پہلا، ڈوجھا، ترتیبھا، چوتھا، تے چھپواں بے قاعدہ ہندن۔ تے باقی اعداد سارا گوں سراہنگی اعداد و گوں "واں" دا لاحقہ کنڈھ ڈو بندے۔

3- صفت عددی صغی یا اضافی:

- 1- آٹھیں صفت عددی جنیں کنوں اے جٹایا وئے جو کوئی شے (موصوف) کتنے گنا یا کتنے واری کھلیا گئے۔ ڈوجھے لوٹیاں جے جنیں شے کون (موصوف کون) جتنے پھیرے کھلیا ویسی او اہنہ موصوف دی صفت شمارتھسی۔
- 2- اشعاف دا لوتھی معنی "ہٹایا ڈوڑا" کرن۔ ڈوجھے لوٹیاں جے جڈاں جو کئی شے (موصوف کون) ہٹایا ڈوڑا کر کے کھلیا ویسی تاں وت او اہنہ موصوف دی صفت گئی ویسی چویں جو کوڑا، ڈوڑا، ترڈوڑا، چوڑا وغیرہ وغیرہ۔
- 1- بک بند سے کنوں گھن کرئیں ڈوہندس تیں صفت عددی صغی یا اضافی کجھ ایس ہنسی۔

واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مؤنث	جمع مؤنث
کوڑا/ہکاڑا/کھو	کوڑی/ہکاڑی/کھوی
ڈوڑا/ڈوڑا	ڈوڑے/ڈوڑا	ڈوڑی/ڈوڑی	ڈوڑیاں/ڈوڑیاں

آخر ایس کیوں کیتا گئے؟ کہ ہنہ دا جواب اے ہے جو شکرت ہے جے۔ "اُن" دا معنی ہے "بک گھٹ" کھنڈا جہو بے ہندسین مال "اُن" دا سابقہ کنڈھیا گئے او ہندسے اپنے اگوں آون آئے ہندسے کن "بک گھٹ" ہن۔ یعنی انویہ، ویہہ کنوں بک ہندس گھٹ ہے۔ تے انتر ویہہ تر ویہہ کنوں بک ہندس گھٹ ہے۔ ایویں ای تمام دہائیں آئیں ہندسین کنوں "اُن" دے سابقے آئے ہندسے بک گھٹ ہن۔

2- جے کر موصوف جمع ہووے تاں وت صفت ذاتی، شماری یا معمولی دی عددی صورت وی جمع تھی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ما حقدہ ہون۔

1- ہارھیں غلامیں، جھگاڑا ۲۔ ویہیں روہتیں دے ناگور گھن ۳۔ تھی سرور دے میلیے جے ہزاریں لوکس دا کھ ہوندے۔ ۴۔ چھین گلائیں دا اس ایہو جتی کھیر ہے۔ ۵۔ سوئیں چھین دی مہاگ دانیں، پرنجو و خنیں۔

آتے ڈتیں گئیں مثالیں جے ہارھیں غلامیں، ویہیں روہتیں، ہزاراں لوکس، چھین گلائیں، سوئیں چھین جے کر موصوف جمع ہن تاں اعداد دی عددی صورت وی جمع ہے۔

3- بعض اوقات صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی دا جے کر موصوف جمع وی ہووے پر عدد واحد آندے۔ چویں جو:

1- میکوں صرف پنج ہزاریں دی لوڑ ہے۔ ۲۔ دریا واسپر پدھن۔ تے اٹھ کروڑیں دا خرچ تھی گئے۔ ۳۔ ساڈی ضلعی حکومت نواریں دا بجٹ منظور کیتے۔ ۴۔ میکوں پار جے ہزاریں دا کھانا آگئے۔

آتے ڈتیں گئیں مثالیں دے موصوف تاں جمع ہن پر عدد واحد ہن۔

4- بعض اوقات صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی جے موصوف وی واحد ہوندے تے عدد وی واحد ہوندے۔ چویں جو:

ڈوسو، پنج ہزار، چھی لکھ، چالیس کروڑ تر ویہہ ارب، ہارھاں کھرب وغیرہ۔

5- بعض اوقات بعض صفات عددی شماری، ذاتی یا معمولی مال "الف" کا، و، راپا اڑا وغیرہ دے لاحقے کنڈھ ڈتے و ہندن چویں جو: بک کنوں بکو، ہکاڑا، ڈو کنوں ڈوڑا، چار کنوں چھکا، ڈو کنوں ڈو کا، ویہہ کنوں وبارا، تر ویہہ کنوں تر بارا، چالیس کنوں چالیسواں، ہزار کنوں ہزار، ہجرت کنوں ہجرتا وغیرہ وغیرہ اے اعداد تھیندے کھان کیتے دے ہندن۔

6- سراہنگی زبان جے سو دے ہندو تھنیں وی صورت جے بک نو، ہکا، اندازہ جے جملے کون خواصورت وی ہنندے تے زور دار وی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

- 1- میں سوخریب سہی پرے و فائیں۔ ۲۔ سوڑا لاکر، پر تھیں او ہو ہزار خدا کون منظور ہوتی۔ ۳۔ میکوں سو فدا کھنم، کوڑہ مارنا کر ۴۔ بخشش سو حساب جو جہو۔ ۵۔ او سو بد معاشیں دا بک بد معاش ہے۔ ۶۔ بک ما نہہ سو سکھے۔ سو مع کر پر او اہمی کیتے کنوں باز نہیں آندا۔ ۸۔ سووی لیکھا تے جو وی لیکھا۔

2- صفت عددی ترتیبی یا قطاری: آٹھیں صفت عددی جہوی جو اپنے موصوف دی نمبر وار ترتیب جتا دے صفت عددی ترتیبی اکھیندی ہے۔ تے او کوں قطاری کہندے واسطے آکھیا ویندے کیوں جو اپنے موصوف دا قطاری نمبر ڈیندی ہے۔ ڈوجھے لوٹیاں جہو اعداد صفت دی ترتیب کون ظاہر کرے "عدد ترتیبی" کہندے۔

الف: کئی، کئی، کب، سب یا سبھی یا سبھو، رکھاں یا کھیں، سمجھیں یا سمجھاں، کھلے، کیکے سارے، ہوں، ہوں سارے، ڈھیر، ڈھیر سارے، ڈھک، ڈھک سارے، تھو لہا تھو لہا، تھولے، تھولے جھٹھیں، تھولے ہوں، درھے، درھے سارے، درگ، درگ سارے، ادھے، ادھے پچھے، کبھ، کبھ کاں، ان کھٹ، ان مٹینے، ان گیبے، بے شمار، ذری، ذری بک، کبھ کبھ، ہوں ہوں، ہوں کبھ، ڈھیر کبھ، خس جنتا، چوغھی جنتا، قطرے جنتا، سویں، ہزاریں، ہکتیں، کروڑیں، اربیں، کھریں۔
گنتری دے لوٹیں دے لوگوں ”کب“ یا ”کھن“ داودھارا کر کے غیر معین یا مہم اعدا بنائے، وُج سکدن چویں جو:
کئی بک، ڈہ بک، ویرہ بک، سو بک، پنجاہ بک، ہر بک، ذری بک، کبھ بک، خس بک، چوغھی بک، قطرہ بک، سو گھن، ہزار کھن، پنجاہ کھن، لکھ کھن، کروڑ کھن وغیرہ وغیرہ۔
ج: کبھ، کبھیں اعدا جنھیں کھن و وٹو پٹھ (تقسیم) دے معنی نکلن، تقسیمی اعدا اکھیدن توڑے جو اے اعدا ظاہری طور تے مہمین اعدا دو انگوں تیں لگدے پر صفائی طور تے غیر معین اعدا کھنڈے ویندن۔ مثال دے طور تے بک بک آدی، چار چار چھوکرے، پنج پنج گھانٹیں، سو سو جھے، بکوڈ کڑ زماور، گھوگھٹ و وٹو دھ، ڈہ و پیچ ڈہ، اوہ سو پناہ وغیرہ وغیرہ۔
ذ: اعدا غیر معین یا مہم اعدا کیے کبھ ہنے لوظ اوی استعمال اکھیدن۔ اسے لوظ عام طور تے اعدا یا مقدار کیے ورہیں ویندن۔ مثال دے طور تے اسے جملے ڈیکھو:

۱- کتنا پنڈھ ہر گئے ۲- دھاکے وچ کتنے آدمی مر گئیں ۳- جنتا کھاسکدیں کھ گھن ۴- اتلا نہ کھا جو بیا تھی و نہیں ۵- جنتا گڑ اتلا مشھا، اوکوں جنی کتی چھنے پروندی جوہ وچ کبھ نہیں آیا ۶- چٹلی وڈی قد دس اتلا وڈا بے وقف ہو۔ ۷- میں خوب جانداں جو توں کتنے پانی وچ ہیں۔ ۸- کیڈی وڈی قد ہی پر عقل نھوی آئی ۹- توں ایڈا وڈی اوی نھیں تھیا جو میڈے مال برہنچیں۔ ۱۰- آٹھ جیڈا وڈا تھیان من نہ سکھیا۔
آتے ڈہ گئے جملیوں کون معلوم تھے جو جنتا، کتنا، اتنا، جنتا، کتنا، اتلا، جتنے، کتنے، اتنے، جتنے، کتنے، اتنے، جتنی، کتنی، اتنی، جتنلی، کتنلی، اتلی، اتنی، اتنی، وغیرہ وغیرہ غیر معین اعدا یا مقدار یا وزن کیے ورہیں گئیں، ایویں ای جے کرائیں ڈے تے گئے لوٹیں دے لوگوں سارا، سارے یا ساریاں داودھارا کر ڈے تاجھے تاں گھالو وچ مزید زور پیدا کیتا وچ سکدے۔ مثال دے طور تے کتلا سارا، اتلا سارا، اتنے سارے، اتلیاں ساریاں، جتی ساریاں وغیرہ وغیرہ۔
ر: **صفت ضمیری یا اشاری** ضمیر یا اشاری سارے دے او لوظ جہ سے جو کہیں اسم یا کہیں ہئی ضمیر دے اکوں آ کر تیں اوندی صفت بیان کرن۔ اوندی تقصیص ظاہر کرن یا دل انھیں دے پاسے کوئی اشارہ کرن انھیں کون صفت ضمیری یا اشاری آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اسے جملے ڈیکھو:
۱- تیکوں گئیں مارینے ۲- میڈا پترتیں جیڈا ۳- توں کتوں آندا تیں ۴- ساری دنیا میڈی دشمن ۵- جنتا کھلسیں اتلا رو سیں ۶- ڈس کیہاں درد ہووی ۷- اتجھاں کم نہ کر جوں بچھتا نوناں پودی ۸- کیندیاں کیندیاں متاں کرہ سیں۔
آتے ڈہ تے گئے جملیوں وچ کھیں تیں جیڈا، کتوں، ساری، جنتا، اتلا، کیہاں، اتجھاں، تے کیندیاں وغیرہ صفت ضمیری یا اشاری ہن۔

۴- **کبھ سرائیکی دے کسری مرکبات:**
ڈہ وڈی ڈہ راگل، سوہناں سولیا، سوہناں سوڈھا، اڈھورانا، ادھلا پی، ادھاپنچرہا، ادھ مغزا، ادھو ادھ، اونان پونان، ڈہ ڈھ سلسا، جھورا، گھنا وغیرہ وغیرہ۔
۵- **اردو دے کسری اعداد:**
پاؤ، چوتھائی، تہائی، ادھا، پونا، پون، سوا، ڈہڑھ، ادھائی، ساڑھے۔
۶- **صفت مقداری:**
صفت مقداری اوصفت جہ چویں جو کہیں اسم دی مقدار کون ظاہر کرے۔ صفت مقداری معلوم کرن دے ترے پیمانے ہن یعنی تو ان کیے معنی کیے تے پچھن کیے۔

i- **تولن دے پیمانے:**
چاول، رتی، ماش، تولہ، شارک (چھتاگ)، ادھ پا، پا (ایک پاؤ= چوتھائی سیر)، ادھ سیر، سیر، ادھ دھڑی (ادھائی سیر)، بک، دھڑی (پنج سیر)، ادھ من (۲۰ سیر)، ہن (۲۰ سیر)، پوری (ادھائی من)۔
تولن دے پیمانے دی تفصیل:

۸ چاول = بک رتی	۸ رتی = بک ماش	۱۲ ماش = بک تولہ	۵ تولہ = بک شارک
۴ شارک = بک پا	۴ پا = بک سیر	۵ سیر = بک دھڑی	۴ دھڑی = ادھ من
۸ دھڑی = بک منی	ادھائی من = بک پوری	۴ پوری = بک ہار	۴ ہار = بک پتھ

ii- **مثن دے پیمانے:** پان، پڑو پی، ٹوپ، پانی، پوٹھ، بار، پتھ (۱۶ چوتھیاں)۔
مثن دے پیمانے دی تفصیل:

۴ پاناں = بک پڑو پی	۴ پڑو پیان = بک ٹوپ	۴ ٹوپے = بک پانی
۴ پاپان = بک پوٹھ	۴ پوٹھاں = بک ہار	۴ ہار = بک پتھ

iii- **پچھن دے پیمانے:**
اگر زبی دے پیمانے: اچ، فٹ، گز، فر، لاگ، ہیل۔
دیکھی پیمانے: چچا، گڈ، پتھ، کرموں (ایک قدم یا ایک کرم یا تین ہاتھ)، جڑ، جب، بوہ (کوں)۔
رقبے دے پیمانے: پتھ (۵، ۵ فٹ)، سراسی (ایک مربع کرم یا ۳x۳ پتھ)، مرلہ (نوسراسی یا ۳x۳ کرموں)، کنال (بیس مرلے)، وگھالنی (چار کنال)، یکڑ (آٹھ کنال)، مربع (پچیس ایکڑ)۔
7- **اعداد غیر معین یا مہم اعدا:** آنجھیں اعدا جنھیں کون کہیں شے دی درست اعدا معلوم نہ تھیوے یا آنجھیں اعدا جنھیں کون درست اعدا اپنے ننگ سگے غیر معین یا مہم اعدا اکھیدن۔ مثال دے طور تے:

ج: کہیں اسم دے اگوں ضمیر دے گماندھے مال جیویں جو تل جتی، گنہر جیڈا چنڈر رھیاں پہاڑا و اگوں سرتیں وغیرہ۔
ذ: اسم دے اگوں امر او سمیت گنڈھن مال جیویں جو: گنڈھ کپ، لُح پال، ہڑی و ژ، آٹھیں پوڑ، رن چھوڑ، ہتھ بدھ، کورہٹ وغیرہ وغیرہ۔
ز: ہک ضمیر دے اگوں ڈوجھی ضمیر دے گماندھے مال جیویں جو: تیں جہرا، میں جھیاں، آپ جیڈا، اونہ سنواں، تیں جتا، اوہو جھیاں، لٹھو جتنا وغیرہ وغیرہ۔
س: اسم ظرف دے اگوں اسم مفعول دے گماندھے مال جیویں جو: بیٹھوں ستا، اتوں تھا، اگوں پٹھا، چکھوں چڑھیا، منڈھوں تانا، ہروں آیا، گھروں تر تھا، ولوں کیا، چلھوں گیا وغیرہ وغیرہ۔
ش: کجھ آکھیاں ترکیباں جنھیں جج نتاں حرف ربط شامل ہوندن تے نہای کہیں موصوف دی خبر پوندی جج جیویں جو: ہولا پھل، پتلا چنگ، سکا کاناں، سکا ڈھنگر، پتلا چنگ، سکا تیلی، کوڑا زہر، مٹھا کھنڈ، پتلا ڈانور، پھلکھوس، مٹھا ماگھی، پتلا نرکی، ساوا کچھوچ، ساوا گھا، رتا لال، کالا دھوں، کالا جھنگ، کالا شیدی، چٹا کھیر، بھورا بھا، پیلا پھنسی، پیلا چھوڑی، مونا منجھ، مونا گھٹا، کھٹا بیٹ، سکی کاٹھی، لمباٹی، پولا کھل، کالا کٹھ، کالا شور، کالا کٹھاناں، سدھا کا بجن، تاتا بھا، ٹھڈا، ٹھڈا برف، کالا بھت، پڈھا کھیر، پڈھا کھا گھا، پڈھا بھولوں، پڈھا بھیر، جھتی گدڑی، پتلا پوں، اندھارا گھپ، ٹھلا ستر، ٹھلا دول، سیاناں کاناں، چٹا کھنڈ وغیرہ وغیرہ۔
ص: کجھ منفی صفات آلیاں ترکیباں جیویں جو: ان پھر، ان ل، ان مٹیا، ان تلیا، ان ڈٹھا، ان کڈھیا، ان جوتا، ان پاتا، ان چک، ان چٹیا، ان گھا، ان سینا، ان بھاندا وغیرہ وغیرہ۔
ض: کجھ مشابہت پیدا کرن آلمے مرکبات جہڑے جو بطور صفت و رسیبے ویدن جیویں جو: کجھ جھیاں، وڈا سارا، رتا جھیاں، رات واگوں، منجھ آئی کار، چن ریت، ہرن اکھا، مول سرا، کال وانا، پھل رنگا، ہاتھی جیڈا، کھیر واگوں چٹا، چنڈر رھیاں کھڑا وغیرہ وغیرہ۔

صفت دے درجے: عام طور تے صفتیں دا مقابلہ تے صورتیں جج کیئا ویندے۔ انھیں صورتیں وچوں پہلی صورت کوا صفت خالص، صفت نفسی یا صفت ذاتی آکھیا ویندے۔ ڈوجھی صورت کوا صفت تفصیلی یا صفت بعض تے ترکیبی صورت کوا صفت مبادلہ یا صفت کل واناں ڈٹا ویندے۔

- صفت خالص یا صفت نفسی یا صفت ذاتی:** صفت خالص یا صفت نفسی یا صفت ذاتی او صفت ہوندی جج عید اطلاق فقط اپنے موصوف مال ہوندے۔ یعنی او صرف اپنے موصوف دی وصف بیان کریدی جج۔ ڈوجھے لوٹیں جج او صفت ہک آکھیں صفت ہوندی جج ججی جو اسم (موصوف) دی فقط اپنی ذات تیں محدود ہوندی جج۔ جیویں جو سوہنا، مٹھا، کھکا، کھکا، کالا پوڑا، کورا، کوڑا، کچا، برا، پڈھا، پولا وغیرہ۔
- صفت تفصیلی یا صفت بعض:** صفت دا او درجہ جنھیں جج ہک شے دا ڈوجھی شے مال مقابلہ ظاہر تھیوے۔ ڈوجھے لوٹیں جج

مزید صفات ضمیری اشاری:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
اے	اے	او	او	اوہو	اوہو	واحد	جمع
جو	جو	اونہ	انھیں	لہبہ	انھیں	واحد	جمع
توں	توں	تیں	توں	کھیں	کھیں	واحد	جمع
کئی	کئی	کئی	ساکوں	ساکوں	ساکوں	واحد	جمع
جہرا	جہڑے	جہڑی	جہڑیاں	کجھرا	کجھڑے	واحد	جمع
اہڑا	اہڑے	اہڑی	اہڑیاں	تہڑا	تہڑے	واحد	جمع
اتلا، اتلا	اتلے، اتلے	اتلی، اتلی	اتلیاں، اتلیاں	اتلی، اتلی	اتلیاں، اتلیاں	واحد	جمع
بتلا، بتلا	بتلے، بتلے	بتلی، بتلی	بتلیاں، بتلیاں	کتلا، کتلا	کتلیاں، کتلیاں	واحد	جمع
اکھیاں	اکھیں	اکھی	اکھیاں	جھیاں	جھیاں	واحد	جمع
کجھیاں	کجھیں	کجھی	کجھیاں	او جھیاں	او جھیاں	واحد	جمع
لیڈا	لیڈے	لیڈی	لیڈیاں	اوڈا	اوڈے	واحد	جمع
کیڈا	کیڈے	کیڈی	کیڈیاں	جیڈا	جیڈے	واحد	جمع
آنتے	آنتے	آنتی	آنتیاں	کتنتے	کتنتے	واحد	جمع
کتھیاں	کتھیاں	کتھی	کتھیاں	اتھیاں	اتھیاں	واحد	جمع
سارا	سارے	ساری	ساریاں	سجھو	سجھو	واحد	جمع
اڈے، اڈے	اڈے، اڈے	اڈی	اڈیاں	کیندے	کیندے	واحد	جمع
جیڈی	جیڈیاں	کھیاں	کھیاں	کیندی	کیندی	واحد	جمع
جھیاں	جھیاں			کینھی	کینھی	واحد	جمع

س: صفت مرکب: جنھیں صفت جہڑی جو ہک کنوں و دھیک لوٹیں مال مل کر نہیں جی ہووے اوکوں صفت مرکب آکھیا ویندے۔ صفت مرکب بناوٹ دے کجھ خاص طریقے اے بن۔

الف: کہیں اسم دے اگوں کہیں ہک صفت دے گماندھے مال جیویں جو: آٹھیں سجا، تک بھٹناں، وات پاریا، ڈڈھ مٹھا، کجھ رس، جتھو بھٹناں، جتھو سرھوں، کنوں جاو غیرہ وغیرہ۔

ب: کہیں اسم دے اگوں اسم دے گماندھے مال جیویں جو: آٹھیں ڈٹھا، دروہس ماریا، کھیں کھیا، ناکھیں کھا دا، ہر چڑھیا، ڈکھیں بھٹناں، بھیریں پاتا، پھیں ڈٹا، ہڑی چڑھیا، ڈاڑھی مٹیا، واتوں کڈھیا، گھروں تر ٹھاڈا وغیرہ وغیرہ۔

اشواں بھاگا

مصدر دا بیان

تعریف: مصدر بارے کجھ ماہرین لسانیات ایں آہدن۔

- 1- اُنھاں بنیا دی لوٹاں کول جنھاں توں افعال بندن یا کہیں وی فعل مال تعلق رکھن آ لے ہے لوٹاں نکادن۔ "مصدر" آکھیا ویندے۔ جیندی عربی وچ جمع "مصادر" ہے۔ (سرا رنگی زبان دے قواعد نوں زڈاکر مہر عبدالحق 104)
- 2- مصدر او اسم ہے جیندے وچ کہیں کم دا کرن، ہوون، یا سہون وقت ویلے دی ڈھک بدھ کون بغیر ظاہر تھیوے۔ ایں کون ہے اسم یا فعل تاں بن سگدن پراؤ خود کہیں کون نہیں بن سگدا۔ (سرا رنگی قواعد تے زبان مانی از شیر احمد بھائی 83، 84)
- 3- مصدر او اسم اے جنہیں وچ کہیں کم دا کرن، ہوون، یا سہون کہیں زمانے دے اظہار دے بغیر پا تاوئے۔ (مخلص قواعد از شیر احمد ظاہری 52) (ترجمہ)
- 4- او لوٹاں جنہیں کون کہیں کم دے ہوون، کرن یا تھیون دا پتہ لگے، فعل سہیدے آتے اے فعل جہڑے لوٹاں کون بندے اوکوں "مصدر" آہدن ہن مصدر او اسم ہے جیندے وچ کہیں کم دا کرن ہوون تھیون، یا سہون کہیں ویلے وقت دی پابندی کون بغیر ظاہر تھیوے۔ مصدر او اسم ہوندے جنہیں کون ہے لوٹاں بن سگدن پراؤ آپ کہیں لوٹاں کون نہیں بنیا ہوند۔
- (اکو سرا رنگی پڑھوں تے سرا رنگی گھوں زکوکت مثل 28) (ترجمہ)
- 5- فعل دی او پاسا دی صورت جہڑی جو کوئی کم یا حالت ڈکھاوے اوکوں مصدر آکھیا ویندے۔ مصدر دا لغوی معنی ہے "صادر تھیون یا نکلن وی جاؤ" وچ جیسے لوٹیں وچ لوٹاں جنہیں کن ہے لوٹاں صا در تھیون یا نکلسن۔ مطلب ہے تاں لوٹیں دی اصل یا بنیا دواکوں مصدر آکھیا ویندے۔ (سنڈھی ویا کرن: از شمس العلماء مرزا فتح بیگ 36) (ترجمہ)
- 6- مصدر بذات خود بنے لوٹیں ویا سرچشمہ (مصدر دا لغوی معنی ہے جاری تھیون دی جاؤ) وچ جیسے لوٹیں وچ لوٹاں جنہیں کن ہے لوٹاں نکلسن یا بن سگدن "مصدر" آکھیندے۔ (سنڈھی پوٹی جی صرف و جواز واحد پیش 40) (ترجمہ)
- 7- فعل دی او پاسا دی صورت جہڑی جو کہیں کم یا حالت دا معنی ڈکھاوے اوکوں مصدر آکھیا ویندے۔
- (وڈ و سنڈھی ویا کرن: از سیر مرزا محمد ذوالفانی 98) (ترجمہ)
- 8- فعل دی او صورت جنہیں وچ کہیں کم دا ہوون بغیر وقت دے تعین دے پا تاوئے مصدر آکھیندے۔ حقیقت تاں اے ہے جو مصدر

وچ صفت دے او لوٹاں جہڑے جوڈ و جیسے آتھیں یاڈ و جیسے طمیریں دی ہک ہنے مال مشابہت، مسابقت یا فضیلت کول ظاہر کرن۔ جیویں جو ماکھی کون مشا، کبیرے کون کوڑا، پتر کون وڈی، میں توں پڑگاں وغیرہ۔ لہذا کن، کون، یا توں او چھوئے چھوئے لوٹاں بن جہڑے جو ہک شے (اسم) دی ڈو جھی شے (اسم) مال مقابلے یا فضیلت کول ظاہر کرن۔ جہڑاں جو فارسی زبان وچ لہجہ و صفت دے اظہار کیلئے صفت دے اکوں "تر" داو دھارا کر ڈتا ویندے۔ جیویں جو حسین تر، بہتر، نیک تر وغیرہ۔

3 **صفت مبالغہ یا صفت کل:** صفت مبالغہ یا صفت کل صفت دا او ودیہ جو ہک جو ہک موصوف دی ہک کون و دھیک آتھیں مال مقابلے، برتری، فضیلت یا مشابہت کول بیان کرے۔ مثال دے طور تے اصغر تھیں بھرا نوں کون زیادہ ذہین ہے۔ احمد سا بریاں وچوں بہادر ہے۔ سا کبیر کون و دھیک کون نکھاوے وغیرہ۔

☆ (i) مشابہت پیدا کرن کیلئے سرا رنگی زبان دے ہوں سارے لوٹاں ورہیے ویندے جیویں جو ہوں، ہوں سارا، ڈھیر، ڈھیر سارا، ڈھگ، ڈھگ سارا، دودھ، دودھیک، وڈا، ہوں وڈا، رح، اصلوں، منڈھوں، ڈاڈھا، نکھاں، کون، کبیر، کن، وانگوں، وانگلیں، وانگر، بھیاں، جیچھاں، سنواں، ہک، وچوں وغیرہ وغیرہ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: اونہہ کون دودھ پیا کون سوہناں ہے۔ او وڈا اڑیل شخص ہے۔ توں رح کہیہ نہ ہیں۔ حمید اصلوں بھیرا شخص ہے۔ چوری جاری منڈھوں خراب کم ہے۔ سا مچر نکھاں سیتاں چھوہر ہے۔ سا وک ذہین آدی ہے۔ او سوہنوں وچوں سوہناں ہے۔ او ہک بد ذات شخص ہے۔ اصغر رح کوہڑا ہے۔ سارے اصلوں بھیرا کمالہرہ وغیرہ وغیرہ۔

☆ (ii) مشابہت پیدا کرن دا ہک پیا طریقہ اے وی ہے۔ جملے ڈیکھو: میں جھیاں گنہگار گئی پیا ہوسی؟ اللہ سنہیں میں جھیں گنہگار کوں وی معاف کر ڈیکسی۔ چھوڑ جڈھ امنہ، چھے جڈھے سے ڈند، خر بوڑے وانگوں، مٹھا، ماسی ماہ جھیں، او کیڑا اتاں بے وقوف ہے۔ تیں جتا ذہین گئی ہوسی۔ توں بھیرا کون وی بھیرا ہیں۔

☆ (iii) حرف ربط، وا، دے، دی دے استعمال مال مشابہت پیدا کرن دا انداز۔ ہرن دی اکھ، ہینہہ دی مکل، ہاتھی دی سوڑھ، اٹھیں تر کہیں وچ موصوف وی مزدوف (چھوڑ ڈتے ویندے) ہوندن۔ تے مشابہت دے لوٹاں وی نہیں ڈتے ویندے۔ اتے ڈتیں گئیں ترکیبیں دے معنی کجھ ایں ہن۔ اوندی اکھ ہرن دی اکھ وانگوں ہے۔ اوندی مکل ہینہہ دی مکل وانگوں ہے۔ تے اوندی تک ہاتھی دی سوڑھ وانگوں ہے۔ فارسی زبان وچ صفت مبالغہ یا صفت کل کول ظاہر کرن سائے صفت دے اکوں "ترین" دا لوٹاں دھارا کر تاویندے۔ جیویں جو بہتر ترین، حسین ترین، نیک ترین وغیرہ وغیرہ۔

جو صدر دے صدری مادے کوں بنے اسم یا فعل تاں نائے وچ سگدن پر مصدر بذات خود کوں لوظ کرن
 اخذ کیتا یا نیا نہیں وچ سگدا۔

2 **سرائیکی مصدر دی پچھان:** فارسی مصادر دے اخیر وچ ”تن“ یا ”ون“ آرد و مصادر دے اخیر وچ ”ما“ تے جڈاں جو
 سرائیکی مصادر و صرف دے اخیر وچ ”ن“ یا ”ون“ آندے۔ تے مصادر وچ ”جھن“ ”یا“ ”یون“ آندے۔ اے
 گالہ وی یاد رکھن آلی ء جو سرائیکی مصادر دے اخیر ی حرف تھی ”ن“ کن پہلوں آون آلے حرف تھی تے، میھاں ”زیر“ آندی
 اے۔ جیویں جو لکھن، مرن، ڈیکھن، بھانکن، میوان، سیوان، کھاون، پاون تے مزجن، لکھیسجن، پسدھیسجن، مہزجن تے
 مریون، لکھیون، مہدیون تے مریون وغیرہ وغیرہ۔

سرائیکی زبان دے بعض اسماء وی شکل مصادر وانگوں ہوندی، پر او مصادر نہیں ہوندے۔ جیویں جو اجن، کاجن، بھوژن،
 سٹھن تے بوٹھن وغیرہ۔ اے سارا کرنا کہتے جو کہ لوظ مصدر ہے۔ تے کہہ اسم تاں و مصدری علامت نیاں کوں حذف کرن
 دے بعد اے ڈیکھناں پوندے جو باقی کچھ لوظ ہے کہ فعل امر ہے تاں او لوظ مصدر ہوی تے جے کہ فعل امر نہ پئے تاں او لوظ اسم
 ہوی۔ مثال دے طور تے آڈے تے گئے مصادر دی ”ن“ یا ”ون“ کوں حذف کرن دے بعد ترتیب ورا لکھ مر، ڈیکھ، پی، سی،
 کھا، پامر، تیج، ہدیج، ہرتیج، مری، لکھی، بھجی تے پڑی پچدن جیہڑے جو فعل امر ہن۔ پر تلے ڈے تے گئے اسماء دی اخیر ی ”ن“
 کوں حذف کیتا ونجے تاں و ترتیب ورا نچ، کاج، بھوژ، بوچھ تے ڈھک پچدن جیہڑے جو نہ تاں فعل امر ہن تے نہ ی لکھی
 اسم بلکہ اے سارے دے سارے ہمل لوظ ہن۔ لہذا استقامی لوظ نہیں دے اخیر وچ ”ن“ آندی اے اسم تاں ہن پر مصدر نہیں۔

3 **اسم مصدر:**

i- سرائیکی زبان و مصدر فعلی مادے کن اپناں پاک نچ و جو وی رکھدے۔ جڈاں جو ایندی نیت کن وقت دے تعین و تصور
 خارج تھی ویدے تاں و او مصدر سرائیکی ہملمیں وچ اسم دی حیثیت (یعنی فاعل یا مفعول) واکم وی پورا کریدے۔
 مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ ۱۔ پڑھن چنگی عادت ء۔ ۲۔ احمد کھیڈن پسند کریدے
 پہلے جملے وچ پڑھن بطور فاعل استعمال تھئے تے جڈاں جو ڈے جملے وچ ”کھیڈن“ بطور مفعول استعمال تھئے۔ اتھاں اے
 متا را تھیدے جڈاں جو کوں جملے وچ مصدر فاعل یا مفعول واکم ڈے یو تے تاں و تاں یکوں مصدر دی بجائے ”اسم مصدر“ واناں ڈے تا
 ویسی۔

ii- جڈاں سرائیکی مصدر خردی کھیل کریدے تہڈاں او اسم مصدر رکھیدے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

- ۱- تیکوں لاہور ضرور پونجئے
- ۲- تیکوں لاہور پچھاں پوسی
- ۳- بُن پچھتا تو ناں کہوے کم وا
- ۴- یاد رکھ پونے تاں سچ پونے
- ۵- تیکوں احتیاط کرنی پوسی

آتے ڈے تے جملے جملیں وچ مصادر دی علامت وچ تصرف کر کے اوندی نویں شکل پئی گئی ء۔ جیویں جو پہلے

کہ قسم و فعلی اسم ہوندے جیہڑا جو تجزیہ ی طور تے (و کھرپ دے لحاظ ناں) فعل دے کہما حالت کوں بیان کریدے۔ اے زمانے
 تے تعداد دی قید کن آزاد ہوندے۔
 (قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 122، 123 جہ)

9- جیہڑا کلمہ کہیں کہما حرکت و بیان ہووے تے اوندے وچ زمانہ نہ پاتا ونجے یعنی کہہ کہما حرکت و کوئی وقت نہیں نہ ہووے و کوں
 مصدر آکھیا ویدے۔ مصدر دی تعریف کجھ ایسی وی یقینی وچ سگدی ء جو ”مصدر او اسم ہے جنہیں کن کہیں کم دا ہون، کرن یا سہون
 زمانے دے تعلق دے بغیر پاتا ونجے مصدر رکھیدے۔“
 (بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 35، 36 جہ)

10- ہر فعل وقت نہ ہوندے (یعنی ہر فعل کہیں نہ کہیں وقت کوں ظاہر کریدے) پر فعل دی ہک صورت اتھیں وی ہوندی ء جنہیں وچ
 وقت و تعین نہیں پاتا ویدے۔ کہہ صورت کوں مصدر آکھیا ویدے۔ عام طور تے اے کھنیا ویدے تے آکھیا ویدے جو مصدر کن
 ای فعل دیاں ڈے وچھیاں تمام شکلاں بند نہیں، کہہ کہتے کہیں وقت کوں ظاہر کریدے پر فعل گئی شکل کوں مصدر آکھیا ویدے پر اے کھنیا درست
 کا نہیں، کیوں جو فعل دیاں تمامی شکلاں تاں اونہ فعلی مادے کن بند نہیں جیہڑا جو مصدر دی علامت کوں حذف کرن دے بعد
 حاصل تھیدے۔ (کہہ فعلی مادے کوں مصدری مادہ یا فعلی امر وی آکھیا ویدے) نہ کہ اے شکلاں مصدر کن نیاں ویدن۔ لہذا
 مصدر دے لغوی معنی کوں مصدری بنیا دینا پاتا ونجے۔
 (نئی اردو قواعد: از مسرت جاوید 51، 52 جہ)

آتے ڈے تے کہیں مختلف ماہرین لسانیات دیں تعریفیں کن اے گالہ نفا بر تھی کے سامنے آ گئی ء جو مصدر دی جامع تعریف
 کجھ ایسی یقینی وچ سگدی ء۔

”مصدر کہما کجھ لوظ یا فعلی اسم ہوندے جیہڑا جو تجزیہ ی طور تے (آپنے و کھرپ دے لحاظ ناں) فعل
 دے کہما یا اوندی حالت کوں بیان کریدے۔ او فعلی اسم زمانے تے تعداد دی قید کن آزاد ہوندے۔ بس
 مصدر کن کہیں کم دا کرن، ہون، بھون، جھون، یا سہون زمانے دے ظاہر دے بغیر پاتا ویدے۔ عام طور تے
 اے کھنیا یا آکھیا ویدے جو چونکا فعل دیاں ڈے وچھیاں تمامی شکلاں مصدر کن بند نہیں، کہہ کہتے کہیں وقت کوں ظاہر
 کریدے پر فعل گئی شکل کوں مصدر آکھیا ویدے۔ عام طور تے اے کھنیا ویدے تے آکھیا ویدے جو مصدر کن
 ای فعل دیاں ڈے وچھیاں تمامی شکلاں تاں اونہ فعلی مادے کن بند نہیں جیہڑا جو مصدر دی علامت کوں حذف کرن
 دے بعد حاصل تھیدے (کہہ فعلی مادے کوں گراہر دی زبان وچ مصدری مادہ یا فعلی امر سہ پاتا
 ویدے) توڑے جو اے مصدری مادہ فارسی مصادر و ہووے۔ یا اردو یا سرائیکی مصادر کن اخذ کیتا گیا
 ہووے۔ نہ کہ اے شکلاں برا و راست مصدر کن بند نہیں۔ لہذا مصدر دے لغوی معنی کوں ایندی تعریف دی
 بنیا دینا پاتا ونجے۔ بس مصدر دے متعلق اے آکھ ڈے یون ہوں ء جو فعل دی اوسا دی صورت نہیں وچ کہیں
 کم دا ہون کرن، بھون، یا سہون وقت دی قید کن بغیر پاتا ونجے مصدر رکھیدے۔ ہر فعل دیاں ڈے وچھیاں
 تمام شکلاں فعلی مادے کن نیاں ویدن۔ لہذا مصدر کن مصدر دے متعلق اے کھنیا ویدے یا درکھن آلی ء

مرتبہ، مریون، لکھیجین، لکھیون، پڑھیجین، پڑھیون، تے پڑھیون وغیرہ مصادر دی اخیری مصدری علامت کن پہلوں کم از کم ڈ و حرف تہی ضرور آئیں۔ پر اے گھالہ یا درکھن آلی ہ جو مصدری مصدری علامت کن پہلوں آون آلے حرف تہی دے ڈ و کن زیادہ آون۔ تے گئی پاندی کا لینی۔ جیوں جو پرمان، ہڑکان، پورن، ہیرنڈیجس یا پرنیون وغیرہ مصادر دی مصدری علامت کن پہلوں آون آلے حرف تہی جہ سے جو ڈ و کن ودھیک ہن۔

vi- سرائیکی زبان دے بے شمار آئیں مصادر دی موجودہ بن جے کرائیں کن پہلوں انھیں دے مصدری مادے یعنی فعل امر بطور سابقہ گندھ ڈ تے و کن تاں اوہوں خوبصورت محاورے بن ویدن۔ جیوں جو مارن کن مار مارن، چان کن پت پان، کٹن کن کٹ کٹن بھو کن کن بھوگ بھو گئی، بھان کن بھال بھان وغیرہ وغیرہ۔

vii- بعض آئیں سرائیکی مصادر جنھیں دے اخیر ہج مصدری علامت کن آندی ہ جے کراہہ مصدری علامت کن پہلوں آون آلے حرف تہی دے تلوں زیر یا شد زیر لا ڈتی و تے تاں وت او حاصل مصدر بن ویدے جیوں جو آڈھن کن آڈھن، اہلن کن اہلن، املن کن املن، پکین کن پکین، پوکنی کن پوکنی تے شوکن کن شوکن وغیرہ۔

viii- بعض سرائیکی مصادر جنھیں دے اخیر ہج مصدری علامت کن آندی ہ جے کراہہ مصدری علامت کن پہلوں آون آلے حرف تہی دے تلوں زیر یا شد زیر لا ڈتی و تے تاں وت او اسم آکدی بن ویدن جیوں جو چھکن کن چھکن، گھن کن گھن، چوکن کن چوکن، چھان کن چھان تے گھن کن گھن کن کن وغیرہ۔

ix- اکثر سرائیکی مصادر دی عام سادہ صورت یعنی مصدر معروف تے انھیں دے ہر متعدی یا متعدی المعرفی کن مصادر جمہول بنائے و ج سگدن جیوں جو

مصدر معروف	جمہولی صورت	متعدی صورت	متعدی المعرفی صورت	متعدی جمہولی صورت
آکھن	اکھیجین	اکھانوں	اکھانوں	اکھو جین
دھانوں	دھنو جین	دھنوں	دھنوں	دھنوں لہجین
پڑھن	پڑھیجین	پڑھانوں	پڑھانوں	پڑھو جین

x- آئیں سرائیکی مصادر معروف جنھیں دا مصدری مادہ (فعل امر) ترائے حرفی ہووے تاں وت اونہ مصدری مادے دے چھیکوی حرف تہی کن پہلوں آون آلے حرف تہی دے تلوں ہمیں جہاں زیر تے آتے شد ہندی ہ جیوں جو اچھکن کن اچھکن، اچھل، املن کن امل، چھرن کن چھر، گھرن کن گھر، سلن کن سول وغیرہ وغیرہ۔ جے کراہہ ترائے حرفی مصدری مادے (فعل امر) دا ڈ و بھا حرف تہی حرف علت (ا، و، ی، و چوں گئی بک) ہووے یا کہیں مصدر دا مصدری مادہ (فعل امر) ترائے حرفی نہ ہووے تاں وت آوندے آتے اے قانون لاگو نہیں تھیندا۔ جیوں جو مصادر ڈیکھن، سوچن، مارن، پیون، کھینڈن، روکن، پچاؤن۔ تے اگھان دے ترتیب وار مصدری مادے (فعل امر) بک، کید، سوچ، مار، پی، کھینڈ،

جیلے ہج ”و چن کوں و چن، ڈ و جیلے ہج و چن کوں و چن، تے تہی جیلے ہج پچھتا تون کوں پچھتا تون، چوتھے جیلے ہج و چن کوں و چن جیوں جیلے ہج کرن کوں کرنی ہج بدل کرائیں مصدری نویں شکل بنا ڈتی گئی ہ جیوں جو اچھان اسم دا کم ڈیندی ہ۔

iii- جہاں لوظ مصدر دے معنی تے نتائج تے دلیل ہووے اوکوں اسم مصدر آکھیا ویدے مثال دے طور تے اے جیلے ڈیکھو۔
ا۔ پیڈا اے جا کھنن زہر لگد م۔ روون کمزوری دی علامت ہ۔ ۳۔ غریب دا پیون وی کوئی پیون ہ۔ ۴۔ پیو دامن۔ تے او لاوا کھو کھتھون۔
ا۔ تے ڈ تے جے مصدر کھنن، روون، پیون، مرن تے پیون اچھان اسم مصدر دے طور تے ورہیے گن۔

4- مصدر تے اسم مصدر و فرق: توڑے جو مصدر ہووے یا اسم مصدر ہووے ڈ و بائیں کوں فاعل دی توجہ ضرور درکار ہندی ہ۔ پر مصدر تے اسم مصدر ہج بک واضح فرق موجود ہ۔ او فرق اے جے جو مصدر دے مفہوم ہج ”فاعل“ دی توجہ زمانے دے پاس ہندی ہ جڈاں جو اسم مصدر ہج زمانہ نہیں پاتا وید۔ جیوں جو آتے ڈ تیں گنیں مثالیں کن واضح تھیندے۔

5- سرائیکی مصادر دی خصوصیات:
i- سرائیکی مصادر معروف دی چھیکوی ہج ”ن“ یا ”ون“ بطور مصدری علامت آندے۔ جیوں جو لکھن، پڑھن، سناؤن، پیون، سیون، تے کھانوں دے اخیر ہج ”ن“ یا ”ون“ بطور مصدری علامت آتے۔

ii- سرائیکی مصادر جمہول دی چھیکوی ہج ”جین“ یا ”یون“ بطور مصدری علامت آندے جیوں جو لکھیجین، پڑھیجین، مرتبہ، لکھیون، پڑھیون یا مریون وغیرہ دی اخیر ہج ”جین“ یا ”یون“ بطور مصدری علامت آئیں۔

iii- سرائیکی مصادر معروف ہونن یا جمہول ہونن انھیں دی چھیکوی ہج آون آلی ”ن“ کن پہلوں آون آلے حرف تہی تے ہمیں جہاں زیر یا شد زیر آندی ہ۔ جیوں جو لکھن، مارن، دھوون، لکھیجین، مرتبہ، مصادر معروف تے جمہول دی اخیری ”ن“ کن پہلوں آون آلے حرف تہی کھ، ر، و، تے ج، تے زیر یا شد زیر آئی ہ۔ اے گھالہ یا درکھن آلی ہ جو بعض سرائیکی علامتیں ہج مصادر دی اخیری ”ن“ کن پہلوں آون آلے حرف تہی تے پیش ”و“ پڑھیا ویدے پر اے گھالہ پکی ہ جو سرائیکی مصادر دی اخیری ”ن“ کن پہلوں آون آلے حرف تہی دے تلوں ”زیر“ کراہیں نہیں آندی۔

iv- سرائیکی مصادر معروف جنھیں دی چھیکوی ہج صرف ”ن“ آندی ہ تاں وت لہجہ ”ن“ کن پہلوں حرف علت (ا، و، ی) و چوں گئی بک حرف علت دی نہیں آندا پر جڈاں ”ون“ کن پہلوں آتے ڈ تے گئے حرف علت و چوں کن نہ کی بک حرف علت ضرور آندے جیوں جو مرن، مارن، ڈیکھن، پڑھن تے سنن وغیرہ تے کھانوں، دھون، پیون وغیرہ مصادر ہج و چن دی ”و“ کن پہلوں کن نہ کی حرف علت ضرور آے۔

v- سرائیکی مصادر معروف ہج حرف تہی دی تعداد گھٹ توں گھٹ ترائے ہندی ہ۔ یا ڈ و جیلے لوظ ہج اے وی آکھ سگدے ہن جو مصادر معروف ہونن یا مصادر جمہول ہونن، انھیں دی اخیری مصدری علامت کن ”ون“ ”جین“ یا ”یون“ کن پہلوں گھٹ کن گھٹ ڈ و حرف تہی ضرور ہوندا۔ جیوں جو لکھن، پڑھن، مارن، پیون، سیون، کھانوں،

دے بعد جو باقی بچے اوہنا سے اگوں "کھن" یا "یون" گنڈھ ڈیون مال مصادر مجہول بنائے وچ سکدن سائے کمالہ یاد رکھن آلی ۽ جو مصادر معروف دی صدری علامت بناون دے بعد باقی بچے ہوئے لوٹ دے اخیری حرف تہی کن پہلوں جے کر کوئی حرف علت آ وےجے (ا، و، ی، چوں گئی بک) تاں اؤکوں حذف کر ڈیا ویندے۔ مثال دے طور تے مصدر رکن کن کرتکھن یا کر یون، مصدر لکھاون کن کھونکھن یا کھو یون، مصدر پیون کن پونکھن یا پو یون، مصدر روون کن روونکھن یا رو یون تے مصدر ڈنکھن کن ڈنکھنکھن یا ڈنکھون وغیرہ وغیرہ۔

ii- مصادر متعدی الصحی دی صدری علامت: "انوں" حذف کر ڈیون دے بعد جو کجھ باقی بچے اوہنا سے اگوں "کھن" یا "یون" داوہارا کر ڈیون مال مصادر مجہول بنائے وچ سکدن مثال دے طور تے اسے مصادر ڈیکھو۔

صدر معروف	صدر متعدی	صدر مجہول	صدر متعدی الصحی	صدر مجہول
کران	کراون	کرتکھن / کر یون	کروانوں	کروکھن / کر یون
آکھن	اکھانوں	اکھکھن / اکھیون	اکھوانوں	اکھونکھن / اکھو یون
دھانوں	دھوانوں	دھونکھن / دھون یون	دھوانوں	دھونکھن / دھون یون
پرھن	پرھانوں	پرھکھن / پرھو یون	پرھوانوں	پرھونکھن / پرھو یون

7- مصدر دیاں قسماں بشت دے لحاظ ناں: (i) مصدر اصلی یا غیر وضعی (۲) مصدر جعلی یا وضعی

الف: مصدر اصلی یا غیر وضعی:

۱- ابو مصدر جو اپنے اصل معنیاں کیے بنایا وےجے۔ اصلی یا غیر وضعی مصدر اکھیندے (سرانگنی قواعد تے زبان وائی از شیر احمد بھائی 51)

۲- ابو مصدر جو خاص مصدری معنیاں کیے وضع کیے وےجے اصلی یا غیر وضعی مصدر اکھیندے۔

(ذیادری آرد و قواعدا ز اکثرا تامل عباس جوتہ 36)

خالص سرانگنی لہجے دے کجھ مصادر جہوے جو اصلی یا غیر وضعی مصادر دے دائرے ۽ وچ آندن اے ہن۔

اکھن	اکھن	اکھن	اکھن	اکھن	اکھن
پکھن	پکھن	پکھن	پکھن	پکھن	پکھن
چھن	چھن	چھن	چھن	چھن	چھن
چھن	چھن	چھن	چھن	چھن	چھن
کھن	کھن	کھن	کھن	کھن	کھن
کھن	کھن	کھن	کھن	کھن	کھن
کھن	کھن	کھن	کھن	کھن	کھن

روک، پچا آتے اگھال وغیرہ۔

xi- جہوے سرانگنی مصادر دی عام ساہ صورت (مصادر معروف) تے مجہولی صورت ۽ وچ معنیاں دے لحاظ ناں گئی فرق

کانگنی انھیں مصادر دی لہجہ عام ساہ صورت (معروفی صورت) کون مجہولی صورت کجھ گھدا ویندے۔ چوں جو اہن

تے اہلیکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے

اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے

اکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے

اکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے اہلکھن، اہلکھن تے

6- سرانگنی مصادر دیاں حالتاں:

سرانگنی مصادر دیاں ڈو حالتاں ہن۔ (۱) معروفی حالت (۲) مجہولی حالت

الف: معروفی حالت: نتیجہ مصادر جنھیں کوں جے کر گئیں وی فعلی صورت دے طور تے جملے وچ استعمال کیا وےجے تاں توت اوند

فاعل یا فاعل تے مفعول ڈو ہن معلوم ہون۔ تے او جملہ پورا پورا مطلب بیان کر ڈیوے، یعنی اوندہ جملے دی وضاحت کیے گئی سوال

ناٹھایا وےجے معروف مصادر اکھیند ن مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

۱- گھوڑا بچھا اپے ۲۔ ساروئی کھانڈ پٹھے ۳۔ ہال روئدا وے ۴۔ ہال ماہا کھیر پینڈا پے ۵۔ جت مل جتی وڈے

آتے ڈتے گئے جملیں ۽ وچ کھن، کھانوں، روون، پیون تے جوون مصادر دے مصدری مادئیں کن مختلف افعال بنا

کرائیں ورتیے گئیں۔ اے جملے آپناں مطلب پورا پورا واضح کر ڈیدن تے انھیں دی وضاحت کیے گئی سوال دی پیدا انھیں تھیندا۔

لہذا آتے بیان کیے گئے مصادر معروف مصادر اکھیند ن۔

ب: مجہولی حالت: نتیجہ مصادر جنھیں کوں جے کر گئیں وی فعلی صورت دے طور تے جملے وچ استعمال کیا وےجے تاں توت اوندے

فاعل واپتہ نہ لگے ڈو جملے لکھیں ۽ وچ او جملہ آپناں پورا پورا مطلب بیان نہ کرے یعنی اوندی وضاحت کیے سوال گھن دی ضرورت

محسوس تھیوے مجہول مصادر اکھیند ن مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

۱- گھوڑا بچھا اپے ۲۔ روئی کھویدی پئی ۳۔ کھیر پو بند اپے ۴۔ پانی وچ گئے ۵۔ رڑھ کھنچ گئی ۶۔

آتے ڈتے گئے جملیں دے ترتیب وار مفعول گھوڑا، روئی، کھیر، پانی تے رڑھ تاں معلوم ہن پر انھیں دے فاعل نا معلوم

ہن۔ لہجہ گھالوں انھیں جملیں ۽ وچ کتنی گئی کمالہ دی پوری وضاحت نہیں تھیندی۔ کیوں جو ہر جملے دی وضاحت کیے اے سوال

گھنچیا وچ سکدے جو گھوڑا کھن بچھائے، روئی کھن کھادی ۽، کھیر کھن پتے، پانی کھن وپتے تے رڑھ کھن کھن ۶۔ تے تین انھیں

سوالیں دا جواب نمٹسی اتے تیناں اے جملے اڈھوے گئے وین تاں بس اے سارا تھیا جو آتے ڈتے گئے جملیں ۽ وچ ورتیے وچ گھن

آلے مصادر بچھکھن، کھونکھن، پونکھن، وٹھکھن تے کھنکھن مجہول مصادر ہن۔

ج: مصادر مجہول بناون دے قاعدے:

i- مصادر معروف کن مصادر مجہول بناون دا قاعدہ کجھ ایس ہے۔ مصادر معروف دی صدری علامت "ان" کوں حذف کران

چتر	چتر انون	چکر	چکر انون	میاؤں	میاکن
متر	سوترن	متر	مترن	سیدھ	سیدھن
چھاگ	چھاگن	ندر	ندر انون	بُوبو	بُوبکن

3- بعض قاری مصادر کن بنائے گئے مصادر

قاری مصدر	سرائیکی مصدر	قاری مصدر	سرائیکی مصدر	قاری مصدر	سرائیکی مصدر
لرزیدن	لرزن	نواختن	نوازن	فرمودن	فرمانون
بخشیدن	بخشن	آزودن	آزاونون	خریدن	خریدن
آمدن	آون	کردن	کرن	مردن	مرن
تراشیدن	تراشن	دمیدن	دمن	مستیدن	مستن

4- اُردو مصادر کن بنائے گئے مصادر

اردو مصدر	سرائیکی مصدر	اردو مصدر	سرائیکی مصدر	اردو مصدر	سرائیکی مصدر
لپکانا	لپکان	ٹھکرانا	ٹھکران	بھینچنا	بھینچن
بھڑکانا	بھڑکان	پالنا	پالن	پوچنا	پوچن
پینٹنا	پن	پکھنا	پکھن	ٹھکرانا	ٹھکران
پھٹکانا	پھٹکان	پھرنا	پھرن	پھنچنا	پھنچن

د: مصادر مرکب بناؤن دے قاعدے:

- مصادر مرکب بنت دے لفظاں جلی یا وضعی مصادر کیلے ویدن جنہیں دے بناؤن دے قاعدے کجھ ایں ہن۔
- i- بعض مصادر کن پہلوں عربی یا فارسی دے اسماء یا صفات بطور سابقہ گنڈھ کرانیں مصادر مرکب بنائے ویدن جیویں جو باز آون، دل ڈیون، پیش پودن، جمع کرن، علاج کرن، یقین کرن، شروع تھیون، شروع کرن، ختم تھیون، ختم کرن وغیرہ
- ii- بعض مصادر کن پہلوں ہندی اسماء یا صفات بطور سابقہ فعل گنڈھ کرانیں مصادر مرکب بنائے ویدن جیویں جو ادھار ڈیون، ادھار کھانوں، رکھوالی کرن، رکھوالا تھیون، تاڑ کھن، تاڑ گھن، راہ بھالن، راڈ ڈیون، راہ گھن، راہ سوچن، واٹ نہارن، واٹ وچن، واٹ گھن، واٹ پودن، کال اڈارن وغیرہ وغیرہ۔
- iii- بعض مصادر کن پہلوں انگریزی اسماء یا صفات بطور سابقہ گنڈھ ڈیون نال مصادر مرکب بنائے وچ سگدن۔ جیویں جو بیک مارن، ناٹ بھن، بمب چھوڑن، بمب مارن، بمب سٹن، پاس تھیون، پاس کرن، نقل تھیون، نقل کرن، وغیرہ
- iv- کجھ سرائیکی اسماء یا صفات کہیں مصدر کن پہلوں بطور سابقہ گنڈھ ڈیون نال مصادر مرکب بنائے وچ سگدن۔ جیویں جو

لیکن	مکھن	مکھن	مکھن	مکھن	مکھن
ٹوکن	وٹن	وسن	وسن	وسن	وسن
ولن	وتاون	ویٹن	ویٹن	ہنڈھن	ہنڈھن
ہلکن	ہلکن	ہلکن	ہلکن	ہلکن	ہلکن

اے گجھ لکھن یا درکھن آلی ہ جو خالص سرائیکی لیجے دے مصادر دی تعداد ہزاریں تیں چھ گئی ہ، اتھان مثال دے طور تے کجھ ہک مصادر پیش کیے گین۔ کیوں جو ہبہ کتاب دے حدود و صفحات دے پیش نظر مصادر واقفیا اندران ممکن کا بنی۔

ب: مصدر جلی یا وضعی:

- i- آجھیاں مصدر جہڑا جو ڈو جھیں زبانیں دے مصادر کن وضع کیئا وچے یا ڈو جھیں زبانیں دے اسماء نال مصدری علامت گنڈھ کرانیں بنایا وچے جلی یا وضعی مصدر کہیندے۔ (اُردو کچھ زباناں از غلام جیلانی صدم 22)
- ii- او مصادر جہڑے جو ڈو جھیں زبانیں دے مصادر، اسمائے جامد یا اسمائے حاصل مصدر تے مصدری علامت زیادہ کر کے وضع کیئے وچن۔ (بنیادی اُردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 36)
- iii- اُردو مصدر جہڑا جو ہنکی اصلی شکل ءج نہ وے بلکہ کہیں اسم یا فعل دے نال آئے تے بنایا وچے جلی یا وضعی مصدر کہیندے۔ (سرائیکی قواعد تے زبان ماہی از بشیر احمد بھائی 52)

ج: جلی یا وضعی مصادر بناؤن دے قاعدے:

1- عربی تے قاری ماخذ دے مصادر

عربی یا قاری لوظ	اردو مصدر	سرائیکی جلی مصدر	عربی یا قاری لوظ	اردو مصدر	سرائیکی جلی مصدر
آزار	تکلیف دینا	آزارن	آزائش	آزانا	آزاونون
بدل	بدلنا	بدلن	بخشش	بخشنا	بخشن
خرید	خریدنا	خریدن	داغ	داغنا	داغمن
دُن	دفتانا	دفتانوں	شرم	شرمانا	شرمانون
فرمائش	فرمانا	فرمانوں	قبول	قبولنا	قبولن
کفن	کفتانا	کفتانوں	دُن	دفتانا	دفتانوں
گرم	گرمانا	گرمانون	مستی	مست ہونا	مستن

2- ہندی اسمائے صفات کن بنائے گئے مصادر

ہندی اسم	مصدر	ہندی اسم	مصدر	ہندی اسم	مصدر
----------	------	----------	------	----------	------

- آکھیا ویندے۔ (سرائیکی زبان دے قصہ سے قانون زذا کز مہر عیادت 104)
- iv- اُونہ مصدر کوں مصدر لازم سدیا ویندے جنیں کنوں بنے ہوئے افعال کوں چھڑے فاعل دی لوڑھ پو وے۔ تے مفعول دی لوڑھ نہ پو وے۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از شیر احمد بھائی 84)
- v- آکھیں مصدر جنیں کن بنن آلے افعال اُوہو کم یا حالت ڈکھاوان جنیں دا تعلق صرف فاعل مال ہووے مصدر لازم اکھیندن۔ لازم دامتعی ہا لگا ہوا چہرہ یا ہویا، ایندا مطلب اے تھیندے جو آکھیاں مصدر جنیں کن بنن آلے افعال کوں مفعول دی لوڑھ جنیں تھیندی بلکہ اوہیساں آپنے فاعل مال لگے ہوئے یا چہرہ سینے ہوئے ہوندن۔
- (ستھی واکرن از س العلماء مرزا قلی بیگ 32) (ترجمہ)

مثال دے طور تے اے عملے ڈیکھو!

- ۱- گھوڑا بچھا اپنے
۲- بال رندا اپنے
۳- کال اڈ گئے
۴- اٹلم سم گیا ہوی
۵- پائی و ہندا اوڈے

آتے ڈتے گئے تھلیں وچ ڈتے گئے مصادر بچھن، روون، اڈن، سمنی تے و سمنی ہن۔ انھیں مصادر کنوں بنے ہوئے افعال بچھا اپنے، رندا اپنے، اڈ گئے، سم گیا ہوی تے و ہندا اوڈے کن پہلوں آون آلے ترتیب ورا اسم گھوڑا، بال، کال، اٹلم تے پائی بطور فاعل استعمال جنیں صرف فاعل جُو اُون مال تھلیں دا مطلب پوری طر حاں واضح تھی ویندے تے مطلب بچھن دی خاطر جنیں مزید سوال دی ضرورت پیش نہیں آندی۔ ڈو جھے لوٹیں وچ آکھیں تھلیں دا مطلب واضح کرن سائگے کہیں مفعول دی لوڑھ نہیں پوندی، لہذا مصادر بچھن، روون، اڈن سمنی تے و سمنی لازم مصادر گئیے ویندن۔

ب: مصدر متعدی:

- i- آکھیں مصدر جنیں کن بنن آلے افعال کوں مفعول دی لوڑھ پو وے (مفعول یعنی جیندے اے تے کم دا اثر تھنے) او کوں مصدر متعدی آکھیا ویندے۔ (سرائیکی زبان دے قصہ سے قانون زذا کز مہر عیادت 104)
- ۲- اُو مصدر جنیں کنوں بنے ہوئے فعل کوں فاعل تے مفعول ڈو نہاں دی لوڑھ پو وے تے فاعل تے مفعول وچوں کہیں ہک دے بغیر مطلب پورا نہ تھیوے۔ مصدر متعدی مصدر اکھیندے۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از شیر احمد بھائی 85)
- ۳- مصدر متعدی اُو مصدر ہے جنیں کن بنن آلے فعل دا اثر فاعل کن گذر کرناں مفعول تیں پہنچے۔ (مفعول یعنی جنیں اے تے فعل واقع تھنے)۔ (قواعد اردو زذا کز مولوی عیادت 119) (ترجمہ)
- ۴- اُو مصدر جنیں کن بنن آلے فعل کیے مفعول دی وی لوڑھ پو وے مصدر متعدی اکھیندے۔ (اردو کچھوڑیشن از غلام جیلانی صدم 23) (ترجمہ)
- ۵- اِنجھاں مصدر جنیں کن بنن آلے افعال اِنجھاں کم ڈکھاوے جزا کرے تاں فاعل پر اوند اثر نہیں ہے تیں بچے۔ او کوں مصدر

- کوزمان، کوز ریرھن، کوز چھوڑن، کوز پھن، اکھ مارن، اکھ رکھن، اکھ چانوں، اکھ ڈیکھن، اکھ پوڑن، اکھ کڈھن، اکھ لوڑن، اکھ آون، ہتھ پھن، ہتھ ڈکھاوان، ہتھ چکھن، ہتھ رکھن، ہتھ جوڑن، ہتھ پیون، ہتھ چھن، گول گولائی، گالہ کڈھن، گالہ کرن، گالہ مارن، گالہ سٹنی وغیرہ وغیرہ۔
- v- بعض مصادر کن پہلوں کہیں ہنے مصدر کن بنایا کیا فعل امر گنڈھ ڈیون مال مصدر مرکب بنائے وچ سلگن جیویں جو کھ ڈیون، پڑھ گھن، جوڑ کڈھن، مہر وچن، مار ڈیون، مار گھن، مار پوون، ہدھ چھوڑن، کپ گھن، چھوڑو گھن، چھوڑو ڈیون وغیرہ کہیں سرائیکی مصدر کن پہلوں اُونی سرائیکی مصدر دا فعل امر گنڈھ ڈیون مال مصدر مرکب بنایا وچ سلگن جیویں جو بھال بھال، جوڑ جوڑن، مار مارن، جوک جوک، آٹ کٹن، ہتھ پھن، سوچ سوچن، پور پورن، کھڈ کھڈن، چچ چچن وغیرہ ڈو مصادر ہک ہنے دے گول بچھوں گنڈھ ڈیون مال مصدر مرکب بنائے وچ سلگن جیویں جو کون پھرن، جمنی چھن، ڈیکھن بھال، رچن پچن، لکھن پھن، روون پھن، روون پھن، منگن پھن، چیرن پاڑن، چھن پھن، مارن کٹن، کھاوان پیون، بچھن ڈھرن وغیرہ وغیرہ۔

ز: مصادر محدود:

مصادر محدود ڈو قسمی ہن، (i) لازم مصادر محدود (۲) متعدی مصادر محدود

- i- لازم مصادر محدود: انجھیں لازم مصادر جنیں کن متعدی مصادر نہ بنائے وچ سگن۔ لازم مصادر محدود اکھیندن جیویں جو آون، وچن، گھبر انون، ہودن، تھیون، بڑ کھڑاون وغیرہ وغیرہ

ii- متعدی مصادر محدود:

انجھیں متعدی مصادر جنیں کن لازم مصادر نہ بنائے وچ سگن متعدی مصادر محدود اکھیندن، جیویں جو پالا انون، رنچا انون، کھانوں، اتر انون، بلما انون، وغیرہ وغیرہ۔

8- معنی دے لحاظ تال مصادر ویاں قسام: (i) مصدر لازم (۲) مصدر متعدی

الف: مصدر لازم:

- i- انجھاں مصدر جنیں کنوں بنن آلے افعال کیے صرف فاعل دی لوڑھ پو وے مصدر لازم اکھیندے۔ (اردو کچھوڑیشن از غلام جیلانی صدم 23) (ترجمہ)
- ii- انجھاں مصدر جنیں کنوں بنن آلے افعال وچ کم دا کرن ایس پاتا وچے جو اوند اثر کم دے کرن آلے فاعل تیں محدود رہوے۔ مصدر لازم اکھیندے۔ (قواعد اردو زذا کز مولوی عیادت 119) (ترجمہ)
- iii- انجھیں مصادر جنیں کن بنن آلے افعال انجھیں ہوندن جنیں کنوں کہیں کم دا محض کرن ہون یا تھیون ظاہر تھیندے اے تے ایذا اثر صرف کم کرن آلے تیں محدود رہندے۔ یعنی او کوں مفعول دی لوڑھ نہیں پوندی، انجھیں مصادر کوں لازم مصادر

سنگھلای	سنگھلیجی	سنگھلای	سنگھلوان	سنگھلوان
سکھن	سکھیجی	سکھن	سکھوان	سکھوان
کھلن	کھلیجی	کھلن	کھلوان	کھلوان
کرن	کریجی	کرن	کروان	کروان
کھن	کھیجی	کھن	کھوان	کھوان
گھن	گھیجی	گھن	گھوان	گھوان
گھن	گھیجی	گھن	گھوان	گھوان
لڳن	لڳیجی	لڳن	لڳوان	لڳوان
لڳن	لڳیجی	لڳن	لڳوان	لڳوان
مرن	مریجی	مرن	مروان	مروان
ملن	ملیجی	ملن	ملوان	ملوان
نچن	نچیجی	نچن	نچوان	نچوان
ہرن	ہریجی	ہرن	ہروان	ہروان

12- کجھ مصادر متعدی معروف کن متعدی الجحدی تے جمبول مصادر:

صدر متعدی معروف	مجموعی صورت	متعدی بالماضی	متعدی الجحدی	مجموعی صورت
آکھن	آکھیجی	آکھان	آکھوان	آکھوان
آڈھن	آڈھیجی	آڈھان	آڈھوان	آڈھوان
آگھن	آگھیجی	آگھان	آگھوان	آگھوان
بھن	بھیجی	بھان	بھوان	بھوان
پھن	پھیجی	پھان	پھوان	پھوان
ٹھن	ٹھیجی	ٹھان	ٹھوان	ٹھوان
ٹکن	ٹکیجی	ٹکان	ٹکوان	ٹکوان
ٹھوکن	ٹھوکیجی	ٹھوکان	ٹھوکوان	ٹھوکوان
ٹھیلن	ٹھیلیجی	ٹھیلان	ٹھیلوان	ٹھیلوان
جھلن	جھیلیجی	جھلان	جھلوان	جھلوان

ڈوہندے۔ جیویں جو روکن کن رکوان، ساہن کن سہوان، ریزہن کن ریزوان، ساژن کن سزوان۔ تے
موکھن کن مکھوان وغیرہ۔

11- کجھ مصدر لازم معروف کن متعدی الجحدی تے جمبول مصادر:

صدر لازم معروف	مجموعی صورت	متعدی صورت	متعدی الجحدی صورت	مجموعی صورت
آہن	آھیجی	آھان	آھوان	آھوان
آھلن	آھیلیجی	آھان	آھوان	آھوان
آگھن	آگھیجی	آگھان	آگھوان	آگھوان
بھن	بھیجی	بھان	بھوان	بھوان
پاکھن	پاکیجی	پاکھان	پاکھوان	پاکھوان
بکن	بکیجی	بکان	بکوان	بکوان
پھن	پھیجی	پھان	پھوان	پھوان
پھلن	پھیلیجی	پھان	پھوان	پھوان
ٹکن	ٹکیجی	ٹکان	ٹکوان	ٹکوان
ٹھن	ٹھیجی	ٹھان	ٹھوان	ٹھوان
ٹھوکن	ٹھوکیجی	ٹھوکان	ٹھوکوان	ٹھوکوان
ٹھیلن	ٹھیلیجی	ٹھیلان	ٹھیلوان	ٹھیلوان
جھن	جھیجی	جھان	جھوان	جھوان
جھلن	جھیلیجی	جھلان	جھلوان	جھلوان

چھلوان	چھلوانون	چھلوانون	چھلیجیجُن	چھلن
چھکوجیجی	چھکوانون	چھکوانون	چھکیجیجُن	چھکن
دپھوجیجی	دپھوانون	دپھوانون	دپھیجیجُن	دپھن
ڈنگوجیجی	ڈنگوانون	ڈنگوانون	ڈنگیجیجُن	ڈنگن
ڈسوجیجی	ڈسوانون	ڈسوانون	ڈسیجیجُن	ڈسن
کپوجیجی	کپوانون	کپوانون	کپیجیجُن	کپن
گھوجیجی	گھوانون	گھوانون	گھیجیجُن	گھن
گنوجیجی	گنوانون	گنوانون	گنیجیجُن	گنن
گھوجیجی	گھوانون	گھوانون	گھیجیجُن	گھن
مکھوجیجی	مکھوانون	مکھوانون	مکھیجیجُن	مکھن
منوجیجی	منوانون	منوانون	منیجیجُن	منن
نپوجیجی	نپوانون	نپوانون	نپیجیجُن	نپن
ونوجیجی	ونوانون	ونوانون	ونیجیجُن	ونن
ونوجیجی	ونوانون	ونوانون	ونئیجیجُن	ونن
بھکوجیجی	بھکوانون	بھکوانون	بھکیجیجُن	بھکن

